

E-ISSN: 2791-9005

ÖZEL BÖLÜM / SPECIAL SECTION:

Devlet Suçu, Propaganda ve Kültürel Yıkım
State Crime, Propaganda, and Cultural Destruction

ULUSLARARASI SUÇLAR ve TARİH

Yıllık Uluslararası Hukuk ve Tarih Dergisi

INTERNATIONAL CRIMES and HISTORY

Annual Journal of International Law and History

sayı /
issue

26
2025

Atatürk Döneminde Bir Avrupa Birliği Öyküsü
Oğuz DEMİRALP

Uluslararası Adalet Divanı'nda Görülen Güney Afrika-İsrail
Davasına Türkiye'nin Müdahillik Başvurusu: İsrail'in Olası
Savunmalarına Yönelik Temel Hukuki Argümanlar
Burak TEKİN

Kutsal İmgeden İkonoklazmaya:
İkonoklastik Stratejiler Bağlamında DAEŞ Örneği
Baki Burak ACIL

İnsanlık Suçu Katyn Katliamı'nın Nazi Almanyası'nın
Görsel Propagandasına Yansıması
Caner ÇAKI

Terörle Mücadelede Dekapitasyonun İşlevsizliği ve Sonuçları:
İran'da Cundullah Örneği
Çağatay BALCI

Apartheid Rejiminde Devlet Şiddeti, Zihinsel Direniş ve Hafıza:
Steve Biko ve Siyah Bilinç Hareketi
Yeter SOLAK

Evaluating the Establishment of the WTO
from a Neoliberal Perspective
Aykut AYDENİZ

Askeri Müdahaleler, Lozan ile Tanımlanmış Azınlıklar,
Toplumsal Hareketler ve Medya (1960-1971):
Kriz Dinamiklerinin Çok Boyutlu Analizi
Mehmet BİRLİK

ULUSLARARASI SUÇLAR VE TARİH

Yıllık Uluslararası Hakemli Dergi
Annual International Peer-Reviewed Journal

2025, Sayı / Issue: 26
E-ISSN: 2791-9005

EDİTÖR / EDITOR

E. Büyükelçi - Ambassador (R) Alev KILIÇ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / MANAGING EDITOR

Dr. Teoman Ertuğrul TULUN

İMTİYAZ SAHİBİ / LICENSEE

AVRASYA BİR VAKFI (1993)

Bu yayın, Avrasya Bir Vakfı adına, Avrasya İncelemeleri Merkezi tarafından hazırlanmaktadır.
This publication is edited by Center for Eurasian Studies on behalf of *Avrasya Bir Vakfı*.

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Alfabetik Sıra ile / In Alphabetic Order

Prof. Dr. Ayşegül AYDINGÜN
(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadi ÇAYCI
(Başkent Üniversitesi)

Prof. Dr. Birgül DEMİRTAŞ
(Türk-Alman Üniversitesi)

E. Büyükelçi / Ambassador (R) Bilal ŞİMŞİR
(Tarihçi-Yazar)

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Durmuş TEZCAN
(İstanbul Kültür Üniversitesi)

Prof. Dr. Ömer TURAN
(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

YAYIN SAHİBİ / PUBLISHER

Hazel ÇAĞAN ELBİR

YAYIN İDARE MERKEZİ / PUBLICATION OFFICE

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Abidin Dayer Sokak No. 12/B Daire 2-3-4 06550 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 438 50 23 - Faks: 0 (312) 438 50 26
E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

YAYIN TÜRÜ / PUBLICATION TYPE

Yaygın Süreli Yayın / Periodical

ABONE SORUMLUSU / SUBSCRIPTION OFFICE

Hülya ÖNALP

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Süleyman Nazif Sokak No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA

Yurtiçi Yıllık Abone Ücreti : 450 TL

Yurtdışı Yıllık Abone Ücreti : 30 Euro

SAYFA DÜZENİ / DESIGN

Ruhi ALAGÖZ

BASKI / PRINTING

Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No: 48/48-49 İskitler / ANKARA

BASIM TARİHİ ve YERİ / PUBLICATION DATE and PLACE

29 Eylül 2025, Ankara

ULUSLARARASI SUÇLAR VE TARİH (UST)
INTERNATIONAL CRIMES AND HISTORY (ICH)

Banka Hesapları / Bank Accounts

Aşağıdaki banka/posta çeki hesap numaralarına ödeme yapabilirsiniz:

TRY için - Terazi Yayıncılık Basın Dağıtım Danışmanlık Eğitim Organizasyon
Matbaacılık Kırtasiye Tic.Ltd.Şti., Garanti Bankası-Çankaya/ANKARA Şubesi

IBAN: TR 96 0006 2000 1810 0006 2960 07

Please send your payment to the following bank account:

For USD – Terazi Yayıncılık Basın Dağıtım Danışmanlık Eğitim Organizasyon
Matbaacılık Kırtasiye Tic.Ltd.Şti., Garanti Bankası-Çankaya/ANKARA Branch

IBAN: TR60 0006 2000 1810 0009 0869 57

For Euro – Terazi Yayıncılık Basın Dağıtım Danışmanlık Eğitim Organizasyon
Matbaacılık Kırtasiye Tic.Ltd.Şti., Garanti Bankası-Çankaya/ANKARA Branch

IBAN: TR69 0006 2000 1810 0009 0820 42

Not / Disclaimer

Aksi belirtilmediği sürece Review of Armenian Studies’te yayımlanan yazılarda belirtilen
olay ve fikirler sadece yazara aittir. Editör, Sorumlu Yazı İşleri Müdürü veya
Yayın Sahibi sorumlu değildir.

Unless otherwise stated, statements of facts or opinions appearing in International
Crimes and History (ICH) are solely those of the authors and do not imply endorsement
by the editor, managing editor, or publisher.

Telif Hakkı / Copyright

Tüm hakları saklıdır. Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Avrasya İncelemeleri
Merkezi’nden (AVİM) önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim,
kopyalama sistemi kullanılarak yeniden baskısı yapılamaz.
Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

No part of this publication may be reproduced, stored, or transmitted without prior
written authorization of the Turkmenli Foundation Center for Eurasian Studies (AVİM).
Academic and news-purpose quotations are excluded.

Uluslararası Suçlar ve Tarih (ICH) yılda bir yayımlanır ve
Türkiye geneli süreli yayın olarak sınıflandırılmıştır.
*International Crimes and History (ICH) is published annually
and legally classified as a Türkiye-wide periodical publication.*

Uluslararası Suçlar ve Tarih (UST), farklı insan toplulukları, etnik veya dini gruplar ve uluslar arasında yaşanmış ya da hâlihazırda yaşanan anlaşmazlıkları, çatışmaları, uyumsuzluk çözüm pratiklerini ve işlenen suçları ele alan, yılda bir kez yayınlanan iki dilli (Türkçe ve İngilizce) hakemli bir dergidir. Yayın hayatı boyunca Balkanlar, Kafkasya, Avrasya ve Orta Doğu bölgelerinde yaşanan bu tür olgularda yapılan akademik araştırmaların paylaşılması için bir platform görevi görmektedir. UST, TÜBİTAK ULAKBİM, EBSCO, DergiPark Akademik ve TR Dizin tarafından indekslenmektedir.

International Crimes and History (UST / ICH) is an annual bilingual (Turkish and English), peer-reviewed journal that explores historical and contemporary conflicts, crimes, and conflict-resolution practices among diverse human communities, ethnic and religious groups, and nations. Throughout its publication history, it has served as a platform for the dissemination of scholarly research concerning such phenomena in the Balkans, the Caucasus, Eurasia, and the Middle East. UST / ICH is indexed in TÜBİTAK ULAKBİM, EBSCO, DergiPark Academic, and TR Dizin.

Yayın Ekibi / Editorial Team

Bilimsel Yayın Koordinatörü / Coordinator of Scientific Publishing:

Dr. Öğrt. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Onur Uraz: Hacettepe Üniversitesi - Hacettepe Uni.

Yardımcı Editör / Assistant Editor:

Drs. Burak Tekin: Uluslararası Fırat Üniversitesi - International Fırat University

Dil Editörü / Language Editor

Öğretim Üyesi / Instructor Mahmut Birlik: Sakarya Üniversitesi / Sakarya University

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

(Alfabetik Sıra ile / In Alphabetical Order)

Hukuk / Law

Doç. Dr. / Asst. Prof. Dr. Deniz Acaray: Polis Akademisi - Turkish National Police Academy

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Hakkı Hakan Erkiner: Marmara Üniversitesi - Marmara Uni.

Dr. Victor Kipiani: Geocase

Tarih/History

Prof. Dr. Bünyamin Kocaoğlu: Milli Savunma Üniversitesi - National Defence Uni.

Prof. Dr. Damla Demiröz: İstanbul Üniversitesi - İstanbul University

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Esra Özşuer: İstanbul Üniversitesi - İstanbul University

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Mevlüt Yüksel: Erzurum Atatürk Üni. - Erzurum Atatürk Uni.

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Nilüfer Erdem: İstanbul Üniversitesi - İstanbul University

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ramazan Erhan Güllü: İstanbul Üniversitesi - İstanbul Uni.

Uluslararası İlişkiler/International Relations

Prof. Dr. Ali Asker: Karabük Üniversitesi - Karabük University

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Anar Somuncuoğlu: Hacettepe Üniversitesi - Hacettepe Uni.

Prof. Dr. Barış Özdal: Uludağ Üniversitesi - Uludağ University

Prof. Dr. Birgül Demirtaş: Göç Araştırmaları Vakfı - Migration Research Foundation

Prof. Dr. Can Ünver: İstinye Üniversitesi - İstinye University

Prof. Dr. Çınar Özen: Ankara Üniversitesi - Ankara University

Prof. Dr. Oktay Fırat Tanrısever: Orta Doğu Teknik Üniversitesi - METU

Uluslararası Güvenlik/International Security

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Mesut Özel: İstanbul Kent Üni. - İstanbul Kent Uni.

Uluslararası Ticaret/International Trade

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Murat Koray: İstanbul Kent Üni. - İstanbul Kent Uni.

İçindekiler / Contents

Yazarlar.....	7
Contributors.....	10
Editörün Notu.....	13
Editorial Note.....	16

YORUM / COMMENTARY

Atatürk Döneminde Bir Avrupa Birliği Öyküsü.....	19
--	----

(*A European Union Story in the Atatürk Era*)

E. Büyükelçi - Ambassador (R) Oğuz DEMİRALP

ULUSLARARASI MAHKEMELERDE GÖRÜŞÜLEN DAVALAR / CASES BEFORE INTERNATIONAL COURTS

Uluslararası Adalet Divanı'nda Görülen Güney Afrika-İsrail Davasına Türkiye'nin Müdahillik Başvurusu: İsrail'in Olası Savunmalarına Yönelik Temel Hukuki Argümanlar.....	29
--	----

(*Türkiye's Application for Intervention in the Case of
South Africa V. Israel Before the International Court of Justice:
Core Legal Arguments Against Israel's Potential Defenses*)

Drs. Burak TEKİN

ÖZEL BÖLÜM / SPECIAL SECTION

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Kutsal İmgeden İkonoklazmaya: İkonoklastik Stratejiler Bağlamında DAESH Örneği.....	67
--	----

(*From Sacred Image to Iconoclasm:
The Case of DEASH in the Context of Iconoclastic Strategies*)

Dr. Mimar Baki Burak ACIL

İnsanlık Suçu Katyn Katliamı'nın Nazi Almanyası'nın Görsel Propagandasına Yansıması.....	97
---	----

(*Reflection of the Katyn Massacre, a Crime Against Humanity,
in Visual Propaganda of Nazi Germany*)

Dr. Caner ÇAKI

Terörle Mücadelede Dekapitasyonun İşlevsizliği ve Sonuçları: İran’da Cundullah Örneği.....	129
---	-----

*(The Dysfunctionality and Consequences of Decapitation
in the War on Terror: The Case of Jundullah in Iran)*

Dr. Çağatay BALCI

Apartheid Rejiminde Devlet Şiddeti, Zihinsel Direniş ve Hafıza: Steve Biko ve Siyah Bilinç Hareketi.....	159
---	-----

*(State Violence, Mental Resistance and Memory in the Apartheid Regime:
Steve Biko and the Black Consciousness Movement)*

Dr. Yeter SOLAK

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLES

Evaluating the Establishment of the WTO from a Neoliberal Perspective.....	181
--	-----

(DTÖ’nün Kuruluşunun Neoliberal Bir Perspektiften Değerlendirilmesi)

PhD. Candidate Aykut AYDENİZ

RAPOR / REPORT

Askeri Müdahaleler, Lozan ile Tanımlanmış Azınlıklar, Toplumsal Hareketler ve Medya (1960-1971): Kriz Dinamiklerinin Çok Boyutlu Analizi.....	217
--	-----

*(Military Interventions, Lausanne-Defined Minorities, Social Movements, and Media
(1960-1971): A Multidimensional Analysis of Crisis Dynamics)*

Şef - Chief (TEİAŞ) Mehmet BİRLİK

Yazarlar

— Mustafa Oğuz DEMİRALP —

Mustafa Oğuz Demiralp, (22 Ocak 1952, İstanbul), Türk diplomat, (E) Büyükelçi. Temmuz 1971’de İstanbul Saint Joseph Fransız Lisesi’nden ve Ocak 1976’da Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nden mezun oldu. 1997-2000 yılları arasında Dışişleri Bakanı Özel Müşaviri; Büyükelçi sıfatıyla 2000-2002 yılları arasında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi (2000-2002), BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) Konseyi Başkan Yardımcısı, DTÖ Ticaret ve Yatırım Çalışma Grubu Başkanı, DTÖ Ticaret ve Çevre Komitesi Başkanı; 2002-2005 yılları arasında Avrupa Birliği (AB) nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi; 2005-2009 yılları arasında AB Genel Sekreteri; 2009-2010 yılları arasında Bern Büyükelçisi; 2010-2013 yıllarında BM Cenevre Ofisi Türkiye Daimi Temsilcisi ve 2014-2017 yılları arasında Meksika Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

İletişim: ouzdemiralp@yahoo.com

— Burak TEKİN —

Burak Tekin, lisans ve yüksek lisans eğitimini Yaşar Üniversitesi’nde tamamlamıştır. “AİHS Kapsamında Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı” başlıklı teziyle yüksek lisans derecesini almıştır. Halen aynı üniversitede Kamu Hukuku Doktora Programı’nda eğitimine devam etmektedir. Uluslararası Final Üniversitesi’nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Çalışma alanları arasında uluslararası insan hakları hukuku, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yargılama usulü, anayasa hukuku ve soykırım yer almaktadır.

İletişim: buraktekin@final.edu.tr

7

— Baki Burak ACIL —

Baki Burak Acil, Anadolu Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünden Doktora derecesini almıştır. Araştırmaları, Osmanlı’nın son dönemlerinden günümüze Türkiye’de sanat eserlerine yönelik vandalizmin tarihsel ve siyasal boyutlarını incelemektedir. Özellikle anıtlar, heykeller ve görsel temsillere yönelik ikonoklastik müdahaleler, sansür uygulamaları ve simgesel şiddet pratikleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü’nden lisans, İstanbul Teknik Üniversitesi Sanat Tarihi programından yüksek lisans derecelerine sahiptir. Doktora tezi, kamusal sanatın ideolojik mücadele, hafıza politikaları ve direniş alanı olarak nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Akademik çalışmalarının yanı sıra, toplumsal cinsiyet, görsel kültür ve politik bellek konularında yayınlar yapmış ve sunumlar gerçekleştirmiştir. Acil, Türkiye Cumhuriyet Devlet Demiryolları’nda istasyonların erişilebilirliği üzerine uzmanlaşmış mimar olarak çalışmaktadır.

İletişim: bakiburakacil@anadolu.edu.tr

Caner ÇAKI

1989 yılında Samsun'un Bafra ilçesinde doğdu. 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladı. 2016 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı'ndan yüksek lisans derecesini aldı. 2021 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı'nda doktora eğitimini tamamladı. 2015-2021 yılları arasında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Propaganda, reklam, halkla ilişkiler ve sosyal medya alanlarında çalışmalar yürütmektedir. Nazi Almanyası, Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti başta olmak üzere farklı dönem ve ülkelerin propaganda faaliyetleri üzerine incelemelerini sürdürmektedir. Ulusal ve uluslararası alanda pek çok dergide propaganda alanında çalışmaları bulunmaktadır. "İletişim ve Propaganda", "Türk Siyasal Hayatında Propaganda Çalışmaları" ve "Türk Siyasal Hayatında Propaganda Müzikleri" adlı üç kitabın editörlüğü görevini üstlenmiştir.

İletişim: caner.caki@ahievran.edu.tr

Çağatay BALCI

2015 yılında Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun oldu. 2018 yılında Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü İstihbarat Araştırmaları Programında yüksek lisans eğitimini "İran İslam Cumhuriyeti'nde İstihbarat Yapılanması" başlıklı tezi ile tamamladı. 2023 yılında Milli Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri ve Milli Güvenlik Enstitüsü'nde Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Programı'nda doktora eğitimini tamamlayan Dr. Balcı İran Araştırmaları Merkezi'nde (İRAM) araştırmacı olarak görev yapmakta ve çalışmalarında İran'ın bölgesel politikaları, güvenlik yapılanması, devlet dışı silahlı aktörlerle ilişkileri ve stratejik iletişim faaliyetlerine odaklanmaktadır.

İletişim: cagataybalci@iramcenter.org

Yeter SOLAK

Yeter Solak, 2014 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olmuştur. Aynı üniversitede 2017 yılında "David Henry Thoreau ve Mahatma Gandhi'nin Görüşleri Çerçevesinde Sivil İlahtsızlık" başlıklı teziyle yüksek lisans eğitimini tamamlayarak Bilim Uzmanı unvanını almıştır. 2024 yılında ise yine Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda "Amerikan Aydınlanması ve Thomas Paine" başlıklı teziyle doktor unvanını elde etmiştir. 2002 yılından itibaren Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak görev yapan Solak, evli ve bir erkek çocuk annesidir. Araştırma alanları arasında siyaset bilimi, Türk siyasal hayatı ve siyaset felsefesi yer almaktadır.

İletişim: yetersolak@osmaniye.edu.tr

— Aykut AYDENİZ —

Aykut Aydeniz, 2017 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünden şeref derecesiyle mezun olmuştur. Aynı zamanda Uluslararası İlişkiler bölümünün yan dal programını başarıyla tamamlamıştır. 2020 yılında ODTÜ Uluslararası İlişkiler bölümünde yüksek lisansını “Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Reformu ve Türkiye” başlıklı teziyle tamamlamıştır. Hâlen Hacettepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda doktora çalışmalarına devam etmektedir.

Mart 2018’de Ekonomi Bakanlığı’nda Dış Ticaret Uzman Yardımcısı olarak meslek hayatına başlayan Aydeniz, “Yeni Perspektifler ve Gelişmeler Işığında Ticari Diplomasi ve Türkiye’nin Durumu” isimli teziyle Haziran 2022’de uzmanlık unvanını elde etmiştir. Ticaret Bakanlığı’nda Ağustos 2023- Temmuz 2025 tarihleri arasında Bakanlık Makamında Teknik Danışman ekibinde yer almıştır. Temmuz 2025 tarihi itibarıyla DTÖ Nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliğinde Ticaret Müşaviri olarak görev yapmaktadır.

İletişim: aykutaydeniz@hacettepe.edu.tr

— Mehmet BİRLİK —

Mehmet Birlik, (24 Ekim 1964, Adapazarı-Sakarya) 1981 yılında Adapazarı Ozanlar Lisesi’nden, 1986 yılında Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü’nden mezun olmuştur. 1989 yılında Türkiye Elektrik Kurumu’nda (TEK) göreve başlamış, halen TEİAŞ Sakarya 5. Bölge Müdürlüğü’nde Şef olarak çalışmaktadır. Sakarya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. İngilizce bilmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.

İletişim: mehmet.birlik1@ogr.sakarya.edu.tr

Contributors

— Mustafa Oğuz DEMİRALP —

Mustafa Oğuz Demiralp, (January 22, 1952, İstanbul), Turkish diplomat, Ambassador (R). Graduated from the Lycée Saint-Joseph, French High School in İstanbul on July 1971 and the Middle Eastern Technical University on January 1976. He served as Special Advisor to the Minister of Foreign Affairs (1997-2000); Ambassador/Permanent Representative to the World Trade Organization (WTO) (2000-2002), Vice President of the UN Conference on Trade and Development (UNCTAD) Council, Chairman of the WTO Trade and Investment Working Group, Chairman of the WTO Trade and Environment Committee; Ambassador/Permanent Representative to the European Union (EU) (2002-2005); Ambassador/Secretary General for EU Affairs (2005-2009); Ambassador to Bern (2009-2010); Ambassador/Permanent Representative to the UN Geneva Office (2010-2013) and Ambassador to Mexico (2014-2017). Speaks English and French. He is married and has two children.

Contact: ouzdemiralp@yahoo.com

— Burak TEKİN —

Burak Tekin completed his undergraduate and graduate studies at Yaşar University. He earned his master's degree with the thesis titled "The Right to Respect for Private and Family Life within the Scope of the ECHR." He is currently pursuing a PhD in Public Law at the same university. Tekin serves as a lecturer at the International Final University. His research interests include international human rights law, the procedural law of the European Court of Human Rights, constitutional law, and genocide studies.

Contact: buraktekin@final.edu.tr

— Baki Burak ACIL —

Baki Burak Acil received a PhD from the Department of Art History at Anadolu University. The research examines the historical and political dimensions of vandalism against works of art in Türkiye from the late Ottoman period to the present, with a particular focus on iconoclastic interventions, censorship practices, and practices of symbolic violence against monuments, sculptures, and visual representations. Baki Burak Acil holds a BA from the Department of Architecture at Middle East Technical University and an MA from the History of Art program at Istanbul Technical University. The doctoral dissertation explores how public art is shaped as a site of ideological struggle, memory politics, and resistance. In addition to academic work, Baki Burak Acil has published and presented on gender, visual culture, and political memory, and also works in the cultural field as an architect specializing in the accessibility of stations at the Turkish State Railways.

Contact: bakiburakacil@anadolu.edu.tr

Caner ÇAKI

He was born in 1989 in Bafra. He graduated from Department of Public Relations and Advertising of Communication Faculty of the Karadeniz Technical University (Trabzon/Türkiye) in 2012. He completed his master's in Department of Communication Sciences of Inonu University (Malatya/Türkiye) in 2016. Then he completed his doctorate in the Department of Communication Sciences Faculty of Erciyes University (Kayseri/Türkiye) in 2021. He has worked as a research assistant at Inonu University between 2015-2021. His interest areas are propaganda, political communication, social media and public relations. He has studies on the propaganda activities in Nazi Germany, the Soviet Union and the People's Republic of China. He published studies on propaganda activities in certain national and international journals. He is editor of three books titled "Propaganda and Communication", "Propaganda Music in Turkish Political Life" and "Propaganda Studies in Turkish Political Life".

Contact: caner.caki@ahievran.edu.tr

Çağatay BALCI

He graduated from the Department of International Relations at the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Selçuk University, in 2015. In 2018, he completed a Master's degree in Intelligence Studies at the Police Academy Institute of Security Sciences, writing his thesis on the topic of 'Intelligence Structure in the Islamic Republic of Iran'. In 2023, he completed his doctoral studies in the International Security and Terrorism Programme at the Alparslan Defence Sciences and National Security Institute of the National Defence University. He currently works as a researcher at the Centre for Iranian Studies (İRAM), focusing on Iran's regional policies, security structures, relations with non-state armed actors, and strategic communication activities.

Contact: cagataybalci@iramcenter.org

Yeter SOLAK

Yeter Solak, graduated from the Department of Public Administration at Muğla Sıtkı Koçman University in 2014. In 2017, she completed her master's degree at the same university with the thesis titled "*Civil Disobedience within the Framework of the Views of David Henry Thoreau and Mahatma Gandhi*", earning the title of Master of Science. In 2024, she received her doctoral degree from the Department of Public Administration at Muğla Sıtkı Koçman University with the dissertation entitled "*The American Enlightenment and Thomas Paine*". Since 2002, she has been working as a lecturer at Osmaniye Korkut Ata University. She is married and the mother of one son. Her research interests include political science, Turkish political life, and political philosophy.

Contact: yetersolak@osmaniye.edu.tr

— Aykut AYDENİZ —

Aykut Aydeniz graduated with high honors from the Department of Political Science and Public Administration at Middle East Technical University (METU) in 2017. He also successfully completed a minor program in the Department of International Relations. In 2020, he earned his master's degree from the Department of International Relations at METU with his thesis titled "World Trade Organization (WTO) Reform and Türkiye". Currently, he is pursuing a PhD at Hacettepe University in the Department of International Relations.

Aydeniz began his professional career in March 2018 as an Assistant Specialist at the Ministry of Economy. He received the specialist title in June 2020 by completing his thesis titled "Commercial Diplomacy and Türkiye's Situation in Light of New Perspectives and Developments". He served in the Technical Advisory Team at the Ministry between August 2023 and July 2025. As of July 2025, he has been serving as a Commercial Counsellor at Türkiye's Permanent Representation to the WTO.

Contact: aykutaydeniz@hacettepe.edu.tr

— Mehmet BİRLİK —

Mehmet Birlik (October 24, 1964, Adapazarı-Sakarya) graduated from Adapazarı Ozanlar High School in 1981 and from Anadolu University, Faculty of Business Administration, Department of Business, in 1986. He began his career at the Turkish Electricity Authority (TEK) in 1989 and currently serves as Chief at TEİAŞ Sakarya 5th Regional Directorate. He is pursuing his master's degree in the Department of Political Science and Public Administration at Sakarya University. He has proficiency in English. He is married and has one child.

Contact: mehmet.birlik1@ogr.sakarya.edu.tr

Editörün Notu

Uluslararası Suçlar ve Tarih (UST/ICH) dergisinin 26. sayısını yayımlarken, uluslararası hukuk ve siyaset alanında çalkantılarla şekillenen bir dönemi yaşıyoruz. Günümüzün küresel ortamı, Ukrayna’da devam eden savaş, Gazze’de süregelen insani kriz, Afrika ‘da yeni çatışma dinamikleri ve büyük güçler arasındaki rekabetin yoğunlaşması ve dengelerin değişmesiyle belirlenmektedir. Bu gelişmeler, uluslararası suçların önlenmesi ve hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi ihtiyacını her zamankinden daha görünür kılmaktadır.

Diğer taraftan, küresel ekonomi alanında süren kırılganlık, neoliberal kurumların sorgulanması ve küresel seçim döngüsünün doğurduğu yeni siyasi dengeler de, uluslararası düzenin geleceği üzerine yoğun tartışmaları beraberinde getirmekte, uluslararası bazı örgütlere ilişkin eleştirileri gündeme taşımaktadır.

Bu sayımız, söz konusu karmaşık ortamda, uluslararası suçlar, hukuk ve tarih alanında yeni fikirler sunan makalelerle katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, geçmişteki tarihi olayların günümüze yansımalarını ele alan seçkin bir yorumu içermektedir.

26. sayımızın **yorum** kısmında Büyükelçi (E) Oğuz Demiralp’in kaleme aldığı “*Atatürk Döneminde Bir Avrupa Birliği Öyküsü*” başlıklı yazısı yer alıyor. Demiralp, Aristide Briand’ın 1929’daki Avrupa Birliği projesini Atatürk dönemi Türkiye’si bağlamında değerlendirmekte ve Türkiye’nin henüz Milletler Cemiyeti’ne üye olmadığı dönemde dahi Avrupa bütünleşmesinin bir parçası olarak görülmesinin altını çizmektedir. Avrupa entegrasyonunun başarısız girişimlerinden doğan dersleri ve Türkiye’nin erken dönemde Avrupa kimliği ile olan bağını tartışan bu yazı, günümüz Avrupa-Türkiye ilişkilerinin tarihi kökenlerine ışık tutmaktadır.

Uluslararası Mahkemelerdeki Davalar bölümünde Öğretim Görevlisi, Doktora Adayı Burak Tekin’in “*Uluslararası Adalet Divanı’nda Görülen Güney Afrika-İsrail Davasına Türkiye’nin Müdahillik Başvurusu: İsrail’in Olası Savunmalarına Yönelik Temel Hukuki Argümanlar*” başlıklı makalesi yer almaktadır. Çalışma, Türkiye’nin müdahale beyanının hukuki dayanaklarını ayrıntılı biçimde

inceleyerek, İsrail'in savunma tezlerine karşı hangi argümanların ileri sürülebileceğini analiz etmektedir. Özellikle Soykırım Sözleşmesi'nin yorumlanması, meşru müdafaa hakkının sınırları ve devletlerin soykırımı önleme yükümlülüğü gibi kritik konular ele alınmaktadır. Makale, Türkiye'nin uluslararası hukuk alanındaki rolünü ve katkılarını ortaya koyması bakımından güncel ve önemlidir. **Türkiye'nin uluslararası adalet mekanizmalarına yaptığı bu katkı, küresel ölçekte hukukun üstünlüğüne verdiği desteğin somut bir göstergesidir.**

Bu sayının **özel bölümü**, “*Devlet Suçu, Propaganda ve Kültürel Yıkım*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde dört makale, uluslararası suçların tarihsel, ideolojik ve kültürel boyutlarını kapsamlı biçimde analiz etmektedir. Bu makaleler, farklı bağlamlarda devletlerin suç işleme yöntemlerini, propaganda araçlarını ve kültürel miras üzerinde yarattıkları yıkıcı etkileri ele alarak ortak bir bakış açısı sunmaktadır.

Dr. Mimar Baki Burak Acıl'ın “*Kutsal İmgeden İkonoklazmaya: İkonoklastik Stratejiler Bağlamında DAESH Örneği*” başlıklı makalesi, DAESH'in kültürel mirasa yönelik saldırılarını ikonoklazma geleneği bağlamında inceleyerek, kültürel yıkımın uluslararası suç boyutunu ortaya koymaktadır.

Öğretim üyesi Caner Çakı'nın “*İnsanlık Suçu Katyn Katliamı'nın Nazi Almanyası'nın Görsel Propagandasına Yansıması*” başlıklı çalışması, Katyn Katliamı'nın Nazi propagandası üzerinden nasıl araçsallaştırıldığını göstererek, savaş suçlarının uluslararası kamuoyunda meşruiyet aracı haline getirilişini analiz etmektedir.

Dr. Çağatay Balcı'nın “*Terörle Mücadelede Dekapitasyonun İşlevsizliği ve Sonuçları: İran'da Cundullah Örneği*” makalesi, dekapitasyon stratejisinin başarısızlığını ve bunun devletlerin terörle mücadele politikalarına etkilerini değerlendirmektedir.

Dr. Yeter Solak'ın “*Apartheid Rejiminde Devlet Şiddeti, Zihinsel Direniş ve Hafıza: Steve Biko ve Siyah Bilinç Hareketi*” başlıklı yazısı ise Apartheid rejimini bir devlet suçu bağlamında ele alarak, zihinsel direnişin ve kolektif hafızanın önemini vurgulamaktadır.

Bu özel bölüm, devletlerin şiddet, propaganda ve kültürel yıkım stratejilerinin nasıl uluslararası suçlara dönüştüğünü ve bu süreçlerin

toplumlar üzerindeki kalıcı etkilerini disiplinler arası bir bakışla incelemektedir. Önceki sayılarda hukuk ve tarih merkezli özel bölümlerle geliştirdiğimiz geleneğimizi bu sayıda kültürel, ideolojik ve ekonomik boyutları da dahil ederek derinleştiriyoruz. Geçmiş sayıların özel bölümlerinin yarattığı kavramsal birikim üzerine inşa edilen bu tema, dergimizin uluslararası suçlar alanındaki akademik katkısını disiplinler arası bakışla güçlendirmektedir.

Ekonomik boyutu ele alan Doktora adayı Aykut Aydeniz'in "*DTÖ'nün Kuruluşunun Neoliberal Bir Perspektiften Değerlendirilmesi*" başlıklı makalesi ise, Dünya Ticaret Örgütü'nün kurumsal yapısını ve neoliberal paradigmayla ilişkisini eleştirel bir bakışla değerlendirmektedir. Çalışma, GATT'tan DTÖ'ye geçişin küresel ticaret düzeninde nasıl bir dönüşüm yarattığını irdeleyerek, neoliberal yönetim anlayışının uluslararası hukuk, devlet egemenliği ve ticari adalet bağlamında doğurduğu tartışmaları ortaya koymaktadır. Bu makale, uluslararası suçlar ve tarih alanındaki hukuki-siyasi incelemelere, ekonomik kurumların rolünü vurgulayarak önemli bir boyut eklemektedir

Son olarak, **raporlar** bölümünde Şef (TEİAŞ) Mehmet Birlik'in "*Askeri Müdahaleler, Lozan ile Tanımlanmış Azınlıklar, Toplumsal Hareketler ve Medya (1960-1971): Kriz Dinamiklerinin Çok Boyutlu Analizi*" başlıklı makalesi yer almaktadır. Çalışma, Türkiye'deki askeri müdahalelerin azınlık hakları, toplumsal hareketler ve uluslararası konjonktürle ilişkisini inceleyerek, dönemin kriz dinamiklerini bütüncül bir çerçevede ele almaktadır. **Türkiye'nin kendi tarihsel tecrübelerine yönelik bu analizin, sadece ulusal değil aynı zamanda uluslararası düzeyde de demokrasi, hukuk ve toplumsal barış tartışmalarına değerli katkılar sunacağına inanıyoruz.**

Uluslararası Suçlar ve Tarih dergisi, 26. sayısıyla birlikte, küresel düzeyde yaşanan siyasi, hukuki ve toplumsal dönüşümlere dair eleştirel tartışmalara katkı sağlamayı sürdürmektedir. Dergimizin amacı, geçmişin miraslarını anlamakla kalmayıp, güncel ve geleceğe dönük uluslararası hukuk ve adalet tartışmalarına da zengin içerikler sunmaktır. Bu çerçevede, hukuki ve siyasi analizlerin yanı sıra ekonomik yapıların incelenmesi de dergimizin çok boyutlu yaklaşımının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Önümüzdeki sayılarda da bu çizgimizi koruyarak, uluslararası suçların incelenmesi ve tarihsel bağlamlarının ortaya konulmasına katkıda bulunmayı sürdüreceğiz.

Editorial Note

As we publish the 26th issue of the International Crimes and History (UST/ICH) journal, we are experiencing a period shaped by turbulence in the field of international law and politics. Today's global environment is defined by the ongoing war in Ukraine, the continuing humanitarian crisis in Gaza, new conflict dynamics in Africa, and intensifying competition and shifting balances among major powers. These developments make the need to prevent international crimes and strengthen accountability mechanisms more apparent than ever.

On the other hand, the ongoing fragility in the global economy, the questioning of neoliberal institutions, and the new political balances brought about by the global election cycle are also leading to intense debates about the future of the international order and bringing criticism of certain international organizations to the forefront.

16

This issue aims to contribute with articles presenting new ideas in the fields of international crimes, law, and history within this complex environment. It also includes a distinguished commentary examining the reflections of historical events of the past on the present.

The **commentary** section of our 26th issue features an article by Ambassador (ret.) Oğuz Demiralp entitled "*A European Union Story in the Atatürk Era.*" Demiralp evaluates Aristide Briand's 1929 European Union project in the context of Türkiye during the Atatürk era and emphasizes that Türkiye was seen as part of European integration even before it became a member of the League of Nations. This article, which discusses the lessons learned from failed attempts at European integration and Türkiye's early ties to European identity, sheds light on the historical origins of today's Europe-Türkiye relations.

The section on **Cases in International Courts** includes an article by Lecturer, PhD Candidate Burak Tekin titled "*Türkiye's Application for Intervention in the Case of South Africa V. Israel Before the International Court of Justice: Core Legal Arguments Against Israel's Potential Defenses*" The study examines in detail the legal basis for Türkiye's intervention declaration and analyzes which arguments can be put forward against Israel's defense theses. Critical issues such as the

interpretation of the Genocide Convention, the limits of the right to self-defense, and the obligation of states to prevent genocide are addressed. The article is timely and important in terms of highlighting Türkiye's role and contributions in the field of international law. **Türkiye's contribution to international justice mechanisms is a concrete demonstration of its support for the rule of law on a global scale.**

The **special section** of this issue is titled "*State Crime, Propaganda, and Cultural Destruction.*" In this section, four articles comprehensively analyze the historical, ideological, and cultural dimensions of international crimes. These articles offer a common perspective by examining the methods states use to commit crimes in different contexts, their propaganda tools, and the destructive effects they have on cultural heritage.

Dr. Architect Baki Burak Acil's article, "*From Sacred Image to Iconoclasm: The Case of DAESH in the Context of Iconoclastic Strategies,*" examines DAESH's attacks on cultural heritage in the context of the iconoclasm tradition, revealing the international crime dimension of cultural destruction.

Faculty member Assist. Prof. Caner Çakı's study titled "*Reflection of the Katyn Massacre, a Crime Against Humanity, in Visual Propaganda of Nazi Germany*" shows how the Katyn Massacre was instrumentalized through Nazi propaganda, analyzing how war crimes were turned into a means of legitimacy in the international public sphere.

Dr. Çağatay Balcı's article, "*The Dysfunctionality and Consequences of Decapitation in the War on Terror: The Case of Jundullah in Iran*" evaluates the failure of the decapitation strategy and its impact on states' counterterrorism policies.

Dr. Yeter Solak's article, "*State Violence, Mental Resistance, and Memory in the Apartheid Regime: Steve Biko and the Black Consciousness Movement,*" addresses the apartheid regime in the context of state crimes, emphasizing the importance of mental resistance and collective memory.

This special section examines, from an interdisciplinary perspective, how states' strategies of violence, propaganda, and cultural destruction become international crimes and the lasting effects of these processes on

societies. We are deepening the tradition we have developed in previous issues with special sections focused on law and history by including cultural, ideological, and economic dimensions in this issue. Built upon the conceptual accumulation of previous issues' special sections, this theme strengthens our journal's academic contribution in the field of international crimes with an interdisciplinary perspective.

PhD Student Aykut Aydeniz's article, "*Evaluating the Establishment of the WTO from a Neoliberal Perspective*," which addresses the economic dimension, critically evaluates the institutional structure of the World Trade Organization and its relationship with the neoliberal paradigm. The study examines how the transition from GATT to the WTO created a transformation in the global trade order, revealing the debates generated by the neoliberal governance approach in the context of international law, state sovereignty, and commercial justice. This article adds an important dimension to legal-political studies in the field of international crimes and history by emphasizing the role of economic institutions.

Finally, the **reports** section includes Chief Mehmet Birlik's article titled "*Military Interventions, Lausanne-Defined Minorities, Social Movements, and Media (1960-1971): A Multidimensional Analysis of Crisis Dynamics*" The study examines the relationship between military interventions in Türkiye and minority rights, social movements, and the international conjuncture, addressing the crisis dynamics of the period within a holistic framework. **We believe that this analysis of Türkiye's own historical experience will make valuable contributions to discussions on democracy, law, and social peace not only at the national level but also at the international level.**

With its 26th issue, the International Crimes and History journal continues to contribute to critical discussions on political, legal, and social transformations at the global level. Our journal aims not only to understand the legacies of the past but also to offer rich content for current and future discussions on international law and justice. In this context, the examination of economic structures, alongside legal and political analyses, constitutes an important part of our journal's multidimensional approach. In the coming issues, we will continue to maintain this approach and contribute to the examination of international crimes and the presentation of their historical contexts.

YORUM / COMMENTARY

Yayın Geliş Tarihi / Received: 01.06.2025

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 01.07.2025

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Demiralp, Oğuz, "Atatürk Döneminde Bir Avrupa Birliği Öyküsü". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 26, (2025): 19-27.

ATATÜRK DÖNEMİNDE BİR AVRUPA BİRLİĞİ ÖYKÜSÜ

E. Büyükelçi Oğuz DEMİRALP

Ankara Politikalar Merkezi (APM)

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8057-4394>

DOI: 10.54842/ustich.1778074

Öz: Aristide Briand'ın 1929'da öne sürdüğü Avrupa Birliği projesinin diplomatik ve tarihsel boyutlarını Atatürk dönemi Türkiye'si bağlamında ele almaktadır. Briand'ın Locarno Antlaşması, Kellogg Paketi ve nihayetinde Avrupa Federal Birliği Memorandumu ile somutlaşan girişimleri, Avrupa'da barış ve iş birliği vizyonunun öncül örnekleri olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada, Türkiye'nin henüz Milletler Cemiyeti'ne üye olmamasına rağmen, Avrupa kimliğinin ve entegrasyon sürecinin bir parçası olarak görülmesi vurgulanmaktadır. Tevfik Rüştü Aras'ın gözlemleri ve Atatürk'ün Balkanlar üzerinden Avrupa bütünleşmesine dair perspektifleri, Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumlandırmasını açıklamaktadır. Sonuç olarak, Briand'ın başarısız kalan Avrupa Birliği tasarısının, gelecekteki entegrasyonlara zemin hazırladığı ve Türkiye'nin Avrupalı kimliğinin diplomatik bir gerçeklik olarak döneme damgasını vurduğu ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelime: Atatürk, Aristide Briand, Avrupa Birliği, Milletler Cemiyeti, Türk Dış Politikası

A EUROPEAN UNION STORY IN THE ATATÜRK ERA

Abstract: This article examines Aristide Briand's 1929 European Union project within the historical and diplomatic context of Atatürk's Türkiye.

Briand's initiatives, ranging from the Locarno Treaties to the Kellogg Pact and culminating in the European Federal Union Memorandum, are analyzed as early expressions of the vision of a peaceful and cooperative Europe. Despite not yet being a member of the League of Nations, Türkiye was recognized as part of the European sphere, a status reinforced by contemporaneous diplomatic exchanges. The reflections of Foreign Minister Teyfik Rüştü Aras and Atatürk's emphasis on Balkan cooperation as a precursor to European unification are presented as key elements of Türkiye's foreign policy perspective. Ultimately, although Briand's plan did not materialize, it laid conceptual foundations for later European integration, while simultaneously affirming Türkiye's European identity within the interwar international order.

Keywords: *Atatürk, Aristide Briand, European Union, League of Nations, Turkish Foreign Policy*

Aristide Briand (1862 – 1932) Fransa’nın siyasal tarihinin unutulmayan bir ismidir. 11 kez Bakanlar Konseyi Başkanlığı (başbakanlık) yapmış, 26 kez değişik bakanlık görevlerini yürütmüştür. Siyaset alanında ön plana çıkması, 1905 tarihli laiklik yasasının hazırlanmasında ve kabul edilmesinde öncü rol oynamasıyla olmuştur. 1908 yılında Adalet Bakanı iken, idam cezasının kaldırılmasını öngören bir yasa tasarısını Meclis’e sunmuştur. Tasarı kabul edilmemiş, ancak bu girişim Briand’ın ilericiiliğinin bir ifadesi olarak görülmüştür. 1921 yılında TBMM Hükümetinin Fransa ile Ankara Anlaşması’nı imzaladığı sırada Aristide Briand Fransa’nın Dışişleri Bakanı idi. Dolayısıyla Türk – Fransız ilişkilerinin tarihinde de Aristide Briand’ın önemli bir yeri bulunmaktadır.

Aristide Briand, sadece ulusal değil, Avrupa düzeyinde de etkin bir siyasetçi olarak tanınmaktadır. Avrupa’nın bir barış ve iş birliği kıtası olması yönünde çalışmıştır. Bu bakımdan, ilk büyük başarısı Locarno Antlaşması olmuştur. Fransa, Almanya, İngiltere, Belçika, İtalya, Polonya ve Çekoslovakya arasında imzalanan bu antlaşma Fransız – Alman barışması eksenli, yeni ve savaştan uzak bir Avrupa’yı amaçlamıştır. Almanya’nın Milletler Cemiyeti’ne üye olmasının önü açılmıştır. Dönemin Alman Dışişleri Bakanı Gustav Stresemann’ın Aristide Briand ile fikir birliği içinde olması müzakerelerde sonuç alınmasını kolaylaştırmıştır. Antlaşma bütün Avrupa’da olumlu yankı yapmış ve “Locarno ruhu” deyimi siyasi literatüre girmiştir. 1926 yılı Nobel Barış Ödülü de Aristide Briand ile Gustave Stresemann’a verilmiştir. Locarno Antlaşması, Fransız – Alman iş birliğinin Avrupa barışı açısından temel nitelikte olduğunu göstermiş, ayrıca ilgili devlet adamları arasındaki diyalogun can alıcı önemini ortaya koymuştur. Briand da, Stresemann da, iyi birer yurttaş olmanın yanısıra iyi birer Avrupalı olmanın, Avrupa ideallerine bağlı olarak iş birliği yapılmasının Avrupa barışı için gerekli olduğunu düşünüyorlardı.

Aristide Briand’ın ikinci büyük başarısı uluslararası ilişkiler tarihinde Briand – Kellogg Paktı olarak bilinen anlaşmadır. Briand’ın girişimi üzerine Fransa ile ABD arasında başlayan müzakereler 1928 yılında başarıya ulaşmıştır. Anlaşmaya, Türkiye dâhil olmak üzere, 60’den fazla ülke katılmıştır. 1929 Nobel Barış ödülü de Frank Kellogg’a verilmiştir. Pakt, savaşı ve saldırganlığı yasa dışı ilan eden, dolayısıyla

küresel barışın hukuki zeminini oluşturmayı amaçlayan bir anlaşma olarak anılır.

Aristide Briand'ın üçüncü büyük girişimi 1929 yılında Avrupa Birliği projesini ortaya atması olmuştur. Briand, 5 Eylül 1929 günü Milletler Cemiyeti'nin 10'uncu Genel Kurulu'nda Fransa Başbakanı olarak yaptığı konuşmada, Avrupa ile ilgili olarak şunları söylemiştir: *“Avrupa halkları gibi coğrafi açıdan grup oluşturan halklar arasında bir çeşit federal bağ var olmalıdır. Bu halklar, birbiriyle temas etmek, ortak çıkarlarını tartışmak, ortak kararlar almak olanağına her an sahip olmalıdır. Ezcümle, söz konusu halklar, ortaya çıkabilecek ciddi durumlarla başa çıkabilmelerini sağlayacak bir dayanışma bağıni kendi aralarında kurmalıdır. Benim yaratmaya çalışacağım şey bu bağıdır. Elbette, ortaklık (association) bilhassa ekonomik alanda etkili olacaktır: en acil gereklilik budur. Ekonomik alanda başarılar sağlanabileceğine inanıyorum. Siyasal, sosyal alanlarda da, böyle bir ortaklığın parçası olacak ulusların hiçbirinin egemenliğine dokunmadan federal bağ kurulmasının hayırlı olacağından eminim. Yaptığım bu telkini şimdiki oturumumuz süresi içinde gayriresmi olarak ele almalarını ve incelenmesini hükümetlerine önermelerini Avrupa uluslarını temsil eden meslekdaşlarımdan bekliyorum. Telkinimin, gördüğümü sandığım gerçekleştirilmesi olanaklarına ilişkin değerlendirmeler, daha sonra, belki gelecek genel kurul toplantısında bildirilebilir.”*

O tarihte Milletler Cemiyeti'ne üye Avrupa devlet sayısı 27 idi. 9 Eylül 1929 sabahı, Aristide Briand Avrupalı orundaşlarının (mevkidaş) tümünü bir çalışma kahvaltısına çağırmıştır. 27 bakanın hepsinin katıldığı bu toplantı sonunda kısa bir bildiri yayımlanmıştır. Bildiride, Aristide Briand'ın, “Avrupalı uluslar arasında bir birleşme bağı (a bond of union) kurulması yönünde attığı adımın olumlu karşılandığı” vurgulanmıştır. Bakanlar konuyu hükümetlerine götüreceklerini belirtmişler, bu arada Fransa'dan bir andiç (memorandum) hazırlamasını, danışma süreci başlatmasını, toplanacak görüşleri içeren bir rapor yazılmasını istemişler; sözkonusu raporun bir sonraki Genel Kurul toplantısında ele alınmasını kararlaştırmışlardır.

Fransa, kendisinden talep edilen memorandumu hazırlamış ve 17 Mayıs 1930 tarihli bir belge olarak 26 ülkeye dağıtmıştır. Belgenin başlığı

şöyledir: “Bir Avrupa Federal Birliği Sisteminin Örgütlenmesine İlişkin Andıç (memorandum).” Belgede ilk vurgulanan husus, Avrupa Birliği kurulmasının Milletler Cemiyeti’ni zayıflatmayacağı, tersine, bölgesel güçleri Cemiyet’in ideallerini desteklemek üzere bir araya getireceği savıdır. Avrupa Birliği’nin, ilgili ülkelerin egemenliklerine ve eşitliğine hâlel getirmeyeceği de ayrıca kuvvetle belirtilmiştir. Briand’ın bir yıl önceki önerisinden görece farklı olan yönü ise mutasavver Birliğin siyasal yönünün ekonomik yönünün önüne geçmesidir. Belgede, Avrupa’da bu aşamada gümrük birliği kurulmasının, Milletler Cemiyeti’nin evrensellik ilkesiyle çatışabileceği öne sürülmektedir. Avrupa Birliği’nin örgütlenmesinin temelleri olarak şu hedefler saptanmıştır:

- Avrupa’nın moral birliğini ve Avrupa devletleri arasında dayanışma ilkesini kayda geçirmek üzere Avrupa Pakti denebilecek genel bir anlaşma yapılması;
- Hükümet temsilcilerinden oluşacak bir Avrupa Konferansı kurulması;
- Konferans başkanlığının üye ülkeler arasında dönüşümlü olarak üstlenilmesi;
- Birliğin icra organı olarak, başkanlığı dönüşümlü olacak bir daimi siyasi komite kurulması.

Belgede, daha sonra, Birlik organlarının hangi iş birliği alanlarında yoğunlaşabilecekleri anlatılmaktadır. Yorumlayarak okursak, ülkelerin siyasi iradelerinin örtüşmesinin bir Avrupa federasyonu kurulmasının ilk koşulu olduğu, ancak bu federasyonun tekleşme (unity) değil, birleşme, birlik olma (union) ilkesini dayanacağı vurgulanmaktadır. İktisadi iş birliğinden vazgeçilmemekte, ekonomik birlik kavramı gene de kullanılmaktadır. Avrupa’nın ekonomik örgütlenmesinin Avrupa ekonomik sistemlerinin ilgili hükümetlerin kontrolü altında birbirine yakınlaştırması gerektiğinin altı çizilmektedir. Hatta ortak pazar ideali dile getirilmektedir. Ayrıca şu pratik konuların incelenmesi gerektiği belirtilmektedir: genel iktisat; yollar, kanallar gibi devlet haracaması gerektiren alanlarda eşgüdüm; iletişim ve transit; finans; çalışma

hayatı; sağlık; fikrî iş birliği; parlamentolar arasında iş birliği, yönetim (evrensel örgütlerde Avrupa bölümlerinin kurulması).

Çok geniş bir alana yayılan bu Avrupa Birliği projesi üzerine olabilecek görüşlerin 15 Temmuz 1930 tarihine kadar bildirilmesi ilgili ülkelerden istenmiştir.

1929 – 30 yıllarında Türkiye, Milletler Cemiyeti’ne henüz üye değildi. Dolayısıyla Briand’ın girişiminin kapsamı dışında kalmıştı. Buna rağmen Ankara, projeye dâhil edilmesini sağlamak üzere, İtalya, Almanya, Yunanistan başta olmak üzere Avrupa ülkeleri nezdinde girişimler başlatmıştır.

27 ülkeden alınan yanıtlar ve Fransa’nın genel değerlendirmesi 15 Eylül 1930 tarihli ve “Bir Avrupa Federal Birliği Sisteminin Örgütlenmesine Dair Belgeler” başlıklı bir Milletler Cemiyeti belgesi olarak yayınlanmıştır.

Belgede bizim açımızdan en önemli husus, İtalya ve Almanya gibi iki belirleyici ülkenin, girişimin Türkiye’yi de kapsamı gerektiğini açıkça vurgulamalarıdır. Türkiye bir Avrupa ülkesi olarak tanımlanmıştır. İtalya ve Almanya, SSCB’nin de girişime dahil edilmesini talep etmişlerdir. Ayrıca, Yunanistan, Bulgaristan ve Macaristan, Türkiye’nin girişime alınmasını kuvvetle önermişlerdir.

Ülkelerden gelen yanıtlar arasında olumsuz görüneni İngiltere’ninki olmuştur. Büyük ölçüde kontrol altında tuttuğu Milletler Cemiyeti’nin etkisinin azalacağından endişe duyan İngiltere, Avrupa’da kapsamlı birlik oluşturulması fikrini benimsememiştir. Ayrıca Avrupa’da böyle bir birlik kurulmasının ABD’ni Avrupa’ya yabancılaştıracağını öne sürmüştür. Diğer ülkelerinin heveslerinin de 1929 yılına oranla azaldığı anlaşılmaktadır. Bu arada 1929 ekonomik krizinin Avrupa dahil bütün dünyayı sarsması Briand’ın projesini olumsuz etkileyen bir gelişme olduğunu yazan tarihçiler vardır. Bence, tam tersi olmalıydı, ama dayanışma yerine kendini dünyaya karşı koruma eğilimlerinin ağır bastığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, Briand’ın yakın dostu Alman Dışişleri Bakanı Stresemann’ın 1929 yılında hayatını yitirmesinin Avrupa Birliği projesini olumsuz etkilediği tarihçilerce belirtilir.

Aristide Briand'ın memorandumunu tartışmak üzere Avrupa ülkeleri arasında bir toplantı düzenlenenmiştir. 23 Eylül 1930 günü, Milletler Cemiyeti bünyesi içinde bir inceleme komisyonu kurulmasıyla yetinilmiştir. Söz konusu komisyon 31 Mayıs 1930 günü Türkiye ve SSCB'nin de üye olarak katılımıyla dışişleri bakanları düzeyinde toplanmıştır. ABD ile Japonya toplantıya gözlemci sıfatıyla girmişlerdir. Türkiye'yi o günün Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras temsil etmiştir.

Tevfik Rüştü Aras, Aristide Briand'ın Avrupa Birliği projesinden ve katıldığı komisyon toplantısından anılarında söz eder.¹ Aras'ın yazdıklarından birkaç alıntı yapılarak toplantının havası verilebilir:

“Toplantıya Fransa Hariciye Nazırı Mösyö Briand reislik ediyordu. (...) Toplantıda söylediği nutukta, o yaşadıkça harp olmayacağını söyledi. Bu, Briand'ın imanındaki şiddeti gösteren cesurane bir beyanattı. Fakat hasta ve ihtiyar devlet adamı dünyaya büyük bir şey vaat etmiyordu. (...) Avrupa Birliğini hakikat sahasına çıkarmak üzere yapılan bu toplantının semere vermesi için sarf edilen bütün gayrete rağmen, o vakit bu küçük kıtada hüküm süren hava bu projenin inkişafına müsait değildi. (...) Nihayet ziraatçı memleketlere yardım için bir milletlerearası bir banka kurulmasına karar verildi ve bu maksatla bir anlaşma imzalandı. Dağ fare doğurmuştu. Bu ceninin de ömrü uzun olmadı. (...) Komisyonun bir celsesinde Mösyö Litvinof'un fırsattan istifade ederek Sovyet Rusya'da ne işsizlik ve ne de işsiz mevcut olduğunu söylediğini hatırlıyorum. Bir başka celsede ben, Türkiye'nin Amerika ile olan ticaretini muhafaza etmek, hatta artırmak istediğimi söylemiştim. Bu Avrupa komisyonunda kimse bir Avrupa federasyonu kurulmasından bahsetmedi. Komisyonun mesaisini bitirdikten sonra, Avrupa aynı karışık manzarayı göstermekte devam etti. İşte meşhur Avrupa Birliği teşebbüsden hafızamda kalan bundan ibarettir.” Tevfik Rüştü Aras, ayrıca, o günün Avrupa'sının siyasal ve ekonomik koşullarının, ülkeler arası ilişkilerin yetkin bir analizini kaleme almıştır.

Tevfik Rüştü Aras, Avrupa Birliği anılarını aktardığı bölümün sonunda, Dünya'nın geleceğine dair şöyle bir değerlendirme yapmıştır: *“Dünya son iki asırda milliyetçilik ve emperyalizm hareketlerine şahit olmuştur. İkinci Cihan Harbi'nden sonra milletler arasında bir iş birliği*

1 Tefvik Rüştü Aras. *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, 2003.

devresinin açılacağını gösteren alametler çoktur. Aralarında her birinin menfaatini tatmin edecek şekilde iktisadi mübadelelerin tanzim edildiği milletler grupları teşekkül edecektir. Birinci Cihan Harbi parçalanmaya sebep olmuştur. İkinci Cihan Harbi birleşmelere sebep olacaktır. Fakat esas olan şudur ki, birincinin doğumundaki hataları ihtiva etmeyen umumi bir iş birliği kurulmadıkça sulh ve emniyet tekrar mahzurları bilinen muvazene sistemine düşebilir.” Aras’ın bu kehanetinde, bir yandan Avrupa Birliği’nin gelişimini, öbür yandan dünya düzeninin aksaklıklarının artmasını görebiliriz. Günümüzün dünyasına bakarak, Aras’ın deyimiyle yeniden “muvazene sistemine düşebilme” riskinin arttığını da söyleyebiliriz. Anlaşılan, ülkeler, 1920’leri, 1930’ları unutarak benzer hataları yapmaya yönelebilmektedir. O yılları iyi bellemekte yarar vardır.

O yıllara ilişkin değerlendirmelerinde Tevfik Rüştü Aras’ın ulaştığı sonuç, ortamın bir Avrupa Birliği kurulmasına uygun olmadığıdır. Nitekim, proje yavaş yavaş kenara itilecek, hele 1932 yılında Aristide Briand vefat ettikten sonra uzun yıllar unutulacaktır. Günümüzde Briand’ın projesi, ilerde Avrupa Birliği’nin kurulmasının yolunu açan olumlu bir girişim olarak ilgili çevrelerce anılmakta ve Briand’a “Avrupa’nın Babası” ünvanını yakıştıranlar bulunmaktadır.

Briand’ın projesiyle ilgili diplomatik ve siyasal sürecin bizim açımızdan çok önemli bir yönü Türkiye’nin Avrupalı bir devlet olarak kabul edilmesidir. Laik ve devrimci Atatürk Türkiye’sinin Avrupa’nın bir parçası olduğu yönünde fikir birliği oluşmuştur. Nitekim, İkinci Dünya Savaşı’nda sonra meydana gelen bölgesel ve uluslararası oluşumlarda Türkiye kendisini Avrupalı olarak değerlendirmiş ve o şekilde değerlendirilmiştir.

Öte yandan, Atatürk’ün Avrupa Birliği konusunda arkadaşı Asaf İlbaş’a söyledikleri bilinmektedir: *“Bir Balkan Birliği’ne lüzum vardır. Beni bırakınız, fırkamin lideri olarak Balkanlar’da bir seyahat yapayım. Balkan devlet adamlarıyla konuşayım ve efkârı umumeyi hazırlayayım. Dünyanın ufuklarında görüyorum. Bir Balkan Birliği kurulabilirse, bir Avrupa Birliği’ne yol açılabilir. Batı devletleri de er geç birleşmiş olacaklardır.”*² Atatürk’ün bu sözleri, genç Cumhuriyet’in Briand’ın

2 Ali Bektan, *Atatürk Kehanetleri*, Sınırötesi yayımları, 1998.

girişimine neden hiç beklemeden katılmak üzere harekete geçmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Atatürk'ün Avrupa'nın dışında bir Türkiye düşünmediği açıktır.

Ahmet Rasim'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1815 Viyana Kongresi'ne katılmaması bedelini ağır ödediğimiz bir hata olmuştur³. 1970'ler Türkiye'sinin, AET'ye Yunanistan ile aynı zamanda tam üyelik başvurusu yapmamış olmasının bedelini de el'ân ödediğimizi öne sürenler olduğunu biliyoruz. Cesur ve atak dış politikasıyla Atatürk Türkiye'si'nin bu tür hayati hatalar yapmamış olacağı, Briand'ın girişimine yaklaşımından bellidir.

3 Ahmet Rasim : *Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları içinde Batış Evreleri*, Günümüz diliyle basıma hazırlayan: Ord. Prof. H.V. Velidedeoğlu, Çağdaş Yayınları, Mayıs 1987, Sayfa 127 -129.)

Yayın Geliş Tarihi / Received: 26.07.2025

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 06.09.2025

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Tekin, Burak, "Uluslararası Adalet Divanı'nda Görülen Güney Afrika-İsrail Davasına Türkiye'nin Müdahillik Başvurusu: İsrail'in Olası Savunmalarına Yönelik Temel Hukuki Argümanlar". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 26, (2025): 29-66.

ULUSLARARASI ADALET DİVANİ'NDA GÖRÜLEN GÜNEY AFRİKA-İSRAİL DAVASINA TÜRKİYE'NİN MÜDAHİLLİK BAŞVURUSU: İSRAİL'İN OLASI SAVUNMALARINA YÖNELİK TEMEL HUKUKİ ARGÜMANLAR

29

Doktora Adayı Burak TEKİN

Öğretim Görevlisi, Uluslararası Fırat Üniversitesi, Hukuk Bölümü, Hukuk Fakültesi
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5957-9094>
DOI: 10.54842/ustich.1751390

Öz: Bu çalışma, Türkiye'nin, Güney Afrika'nın İsrail'e karşı açtığı ve halen Uluslararası Adalet Divanı nezdinde görülmekte olan soykırım davasına yönelik müdahale başvurusunu konu edinmektedir. Türkiye, 26 Haziran 1945 tarihli UAD Statüsü'nün 63. maddesine dayanarak müdahil sıfatıyla davaya katılmak üzere başvurmuştur. Belirtmek gerekir ki çalışmamız, bahse konu müdahale beyanının tam bir analizini sunmayı amaçlamamaktadır. Çalışmanın amacı, genel hatlarıyla, Türkiye'nin müdahale talebinin arkasında yatan hukuki gayeyi, ilgili Sözleşme maddelerinin yorumuna ilişkin görüşlerini ortaya koymak ve İsrail'in Divan önünde gerçekleştirmesi muhtemel savunmalarına karşı hangi hukuki tezlerin ileri sürüldüğünü açıklığa kavuşturmaktır. Türkiye, müdahale beyanında, meşru müdafaa

hakının soykırım suçunu haklı göstermek amacıyla kullanılmasının uluslararası hukuk bakımından kabul edilemeyeceğini savunmaktadır. İkinci olarak ise, İsrail'in Gazze Şeridi'ndeki askeri operasyonlarının, bölgedeki işgalin halen devam etmesi nedeniyle, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesi uyarınca meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirilemeyeceğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte Türkiye, özellikle soykırım kastının ispatı, soykırımı önleme yükümlülüğünün ve soykırımı cezalandırma yükümlülüğünün kapsamı ile devletlerin sorumluluğu gibi temel hususlara ilişkin kapsamlı değerlendirmelerde bulunmuştur. Nihayetinde 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi'nin ilgili maddelerinin dar yorumu kabul edildiğinde dahi davalı İsrail'in soykırım suçunu işlemekte olduğuna dair somut delillerin varlığına işaret edilmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin müdahalesi, Uluslararası Adalet Divanı nezdindeki yargılamada Sözleşme'nin yorumuna katkı sunarak suçun bağlamsal unsurlarına ilişkin önemli hukuki perspektifler ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Soykırım, Soykırım Sözleşmesi, UAD, Davaya Müdahale, Devletin Sorumluluğu

TÜRKİYE'S APPLICATION FOR INTERVENTION IN THE CASE OF SOUTH AFRICA V. ISRAEL BEFORE THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE: CORE LEGAL ARGUMENTS AGAINST ISRAEL'S POTENTIAL DEFENSES

Abstract: *The present study focuses on Türkiye's declaration of intervention before the International Court of Justice (ICJ) in the ongoing proceedings initiated by the Republic of South Africa against Israel concerning allegations of genocide. Türkiye has sought to participate in the case not as a party to the dispute but in the capacity of an intervening State under Article 63 of the Statute of the ICJ, dated 26 June 1945. It should be noted that this study does not aim to provide a comprehensive analysis of the intervention declaration in question. The objective of this study, in general terms, is to analyse the legal motivations that underpin Türkiye's intervention, to present its views regarding the interpretation of the relevant provisions of the Convention and to elucidate the legal positions advanced by Türkiye in response to the potential defences that may be raised by Israel before the Court.*

Türkiye argues that the right of self-defence cannot be invoked under international law to justify acts constituting genocide. Secondly, it contends that Israel's military operations in the Gaza Strip cannot be regarded as acts of self-defence within the meaning of Article 51 of the Charter of the United Nations, on the grounds that the occupation of the territory is ongoing. In addition, Türkiye has presented comprehensive assessments particularly concerning the establishment of genocidal intent, the obligation to prevent genocide, the obligation to punish genocide, and issues of state responsibility. Ultimately, even when a restrictive interpretation of the relevant provisions of the 1948 Genocide Convention is adopted, it has been indicated that there exists concrete evidence that the Respondent, Israel, is committing the crime of genocide. In this particular context, the intervention of Türkiye before the ICJ e has two principal aims. Firstly, it is intended to contribute to the interpretation of the Convention. Secondly, it is designed to offer significant legal perspectives on the contextual elements of the crime.

Keywords: *Genocide, Genocide Convention, ICJ, Intervention in Proceedings, State Responsibility*

Giriş

Güney Afrika, 29 Aralık 2023'te Uluslararası Adalet Divanına¹ (UAD), İsrail'in Gazze'deki askeri operasyonlarının 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi²'nden doğan yükümlülüklerini ihlal ettiği iddiasıyla başvuruda bulunmuştur. Güney Afrika, İsrail'in Filistin halkına yönelik saldırılarının 1948 tarihli BM Soykırım Sözleşmesi kapsamında soykırım teşkil ettiğini, İsrail'in Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini ihlal ettiğini öne sürmüş ve UAD'den İsrail aleyhine geçici tedbir kararı verilmesini talep etmiştir.³ Alınan geçici tedbir kararının ardından Türkiye ve diğer birçok devlet davaya müdahil olmak için Divan'a başvuruda bulunmuştur.⁴

Türkiye, Soykırım Sözleşmesine taraf devlet sıfatıyla, UAD statüsü Madde 63 kapsamında sunduğu müdahale beyanı ile uyuşmazlığın çözümü için ölçü alınacak uluslararası andlaşmanın ilgili hükümlerinin -sunmuş olduğu tezler doğrultusunda- yorumlanmasına katkı sağlama amacı gütmektedir. Satatünün 63. maddesi, çok taraflı uluslararası andlaşmaların yorumuna veya uygulanmasına dair uyuşmazlıklarda, davanın doğrudan tarafı olmayan lakin ilgili andlaşmaya taraf olan devletlere, sözleşmenin hükümlerinin nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin yaklaşımlarını müdahil olarak Divan'a sunma hakkı tanımaktadır.⁵

1 Metin içerisinde kısaca "UAD" olarak ifade edilecektir.

2 Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, *Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi (Türkçe Çeviri)*, erişim 1 Eylül 2025, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093827bm_11.pdf. Metin içerisinde kısaca "Soykırım Sözleşmesi" olarak ifade edilecektir.

3 ICJ, *Application Instituting Proceedings*, Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (South Africa v. Israel), 166, paras. 111-116, 28 December 2023, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20231228-app-01-00-en.pdf>.

4 ICJ, *Declaration of Intervention of Türkiye*, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), 7 August 2024, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20240807-int-01-00-en.pdf> ; Kolombiya, Libya, Meksika, İspanya, Türkiye, Şili, Maldivler, Bolivya, İrlanda ve Küba, Belize ve Filistin. Nikaragua müdahale talebini geri çekmiştir. Bkz. International Court of Justice, Press Release: Nicaragua withdraws its Application for permission to intervene in the proceedings, Press Release No: No. 2025/15, April 3, 2025

5 Yücel Acer, "Türkiye'nin Soykırım Davasına Müdahillliği ve Yansımaları," *SETA*, 2 Mayıs 2024, <https://www.setav.org/odak-odak-turkiyenin-soykirim-davasina-mudahilligi-ve-yansimlari>.

Çalışmanın ilk bölümünde, UAD Statüsü'nün 62. ve 63. maddelerinde düzenlenen iki farklı müdahale kurumunun işlevi ve amacı incelenecektir. İkinci bölümde ise Türkiye'nin, Statü'nün 63. maddesine dayanarak davaya müdahale tercihini belirleyen gerekçeler ele alınacaktır. Bu çerçevede, 62. ve 63. maddeler kapsamında öngörülen müdahale yollarının kabul edilebilirlik kriterleri ile UAD'nin benimsediği kabul edilebilirlik standardı mukayeseli olarak incelendiğinde, Türkiye'nin 63. madde uyarınca müdahale beyanında bulunmasının isabetli bir stratejik tercih olduğu savunulacaktır.

Son bölümde ise, Türkiye'nin UAD'ye sunduğu müdahale beyanında yer alan temel hukuki argümanlar incelenecektir.⁶ Ancak, bu çalışmanın kapsam sınırlamaları nedeniyle söz konusu beyanın ayrıntılı bir hukuki analizinin sunulması hedeflenmemektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin Sözleşme'nin ilgili maddelerinin yorumuna katkıda bulunmak amacıyla ileri sürdüğü temel argümanlar genel hatlarıyla değerlendirilecektir. Bu bağlamda, meşru müdafaa hakkının soykırım suçunu haklılaştırmak amacıyla kullanılamayacağına ilişkin argüman ile İsrail'in Gazze Şeridi'ndeki askeri operasyonlarının, devam eden işgal nedeniyle Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesi kapsamında meşru müdafaa hakkı olarak değerlendirilemeyeceğine dair argüman ortaya konacaktır. Bu doğrultuda, soykırım kastının ispatı, soykırımı önleme yükümlülüğü, soykırımı cezalandırma yükümlülüğü ve devletin sorumluluğu gibi büyük öneme sahip hususlar bakımından Türkiye'nin getirdiği yorumların, Sözleşmenin yorumlanması ve uygulanmasına yaptığı katkı açıklığa kavuşturulacaktır.

1. UAD Statüsü Kapsamında Davaya Müdahillik Kurumu

Uluslararası yargılama doğası gereği iki taraflıdır; ancak giderek artan karşılıklı bağımlılık içinde, bir uluslararası yargı kararı üçüncü bir devletin hak ve menfaatlerini etkileyebilir. Bu durum, üçüncü bir devletin hak ve menfaatlerinin nasıl korunabileceği sorunu gündeme getirmektedir. Bu bağlamda, UAD Statüsü uyarınca, devletlerin bir

6 Türkiye'nin müdahale başvurusunu odak noktasına alan yakın tarihli bir çalışma için bkz. Osman Ögütçü, "Turkey's Legal Contribution to the South Africa v. Israel Case: An Analysis within the Framework of Article 63 of the ICJ Statute," *Filistin Araştırmaları Dergisi*, Haziran 2025, <https://doi.org/10.34230/fiad.1650828>

davaya müdahil olabilmesi iki ayrı hükme dayanmaktadır.⁷ Bunlardan ilki, Statü'nün 62. maddesi olup, bu düzenleme çerçevesinde bir devlet, yargılamanın sonucunda verilecek karardan “hukuki nitelikte bir menfaatinin” etkilenebileceğini ileri sürerek ve bu iddiasını somutlaştırarak davaya müdahale talebinde bulunabilmektedir. Başka bir ifadeyle, bir devlet, davadaki hükmün kendi hukuki menfaatleri üzerinde etkili olacağını değerlendiriyorsa, 62. madde kapsamında davaya müdahale talebini Divan’a iletebilecektir.⁸ Divan, söz konusu talebin gerekli kabul edilebilirlik koşullarını taşıyıp taşımadığını değerlendirir ve takdir yetkisi kapsamında talebi kabul edip etmemek konusunda karar verir.⁹ Bu kapsamda devletler için anılan madde kapsamında iki ayrı müdahale yolu düzenlenmiştir: taraf olarak müdahale talebi ve taraf olmadan müdahale talebi. Davaya taraf olarak müdahale kurumu Statü'nün 62. madde lafzında açık bir şekilde düzenlenmemiş olmasına karşın¹⁰ UAD içtihadıyla böyle bir müdahale yolunun varlığı kabul görmüştür.¹¹

Divan, 62. madde kapsamında üçüncü devletlerin “*taraf olarak müdahale*” taleplerini kabul edilebilirlik koşulları yönünden yüksek bir eşikle ve üç aşamalı bir değerlendirmeye inceler. İlk olarak başvuran devlet, davaya katılmayı gerektiren hukukî nitelikte bir menfaatinin (*interest of a legal nature*) veya hakkının bulunduğunu ve bunun esasa ilişkin karardan etkilenebileceğini somutlaştırmalıdır. İkinci olarak

7 Tanaka, Yoshifumi. *The Peaceful Settlement of International Disputes*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, p. 206; KOLB Robert, *The International Court of Justice*, Hart Publishing, 2013, s. 695.

8 Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, 26 Haziran 1945, m. 62, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın eki, <https://www.icj-cij.org/en/statute> (Erişim: 22 Temmuz 2025); Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras: Nicaragua intervening) Application by Nicaragua for Permission to Intervene, Judgment of 13 September 1990, ICJ Reports 1990, p. 133, para. 97.

9 KOLB, *The International Court of Justice*, s. 695.

10 Hugh W. A. Thirlway, *The Law and Procedure of the International Court of Justice: Fifty Years of Jurisprudence*, vol. II (Oxford: Oxford University Press, 2013), p. 1840; Territorial and Maritime Dispute (Nicaragua v Colombia) (Application by Honduras to Intervene) (Judgment of 4 May) [2011] ICJ Rep 432, para 27. Kolb, Statünün 62. maddesinin tek başına davaya taraf olarak müdahale için dayanak oluşturduğu görüşüne eleştirel yaklaşmaktadır. Yazara göre yargı yetkisi/dava açma hakkının varlığı ve UAD İçtüzüğü Madde 47’de düzenlenen davaların birleştirilmesi koşullarının da taraf olarak müdahale talebinin değerlendirilmesi aşamasında göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bkz. KOLB, *The International Court of Justice*, 702.

11 See Territorial and Maritime Dispute (Nicaragua v Colombia) (Intervention Honduras) (Diss Op Abraham) 452.

müdahalenin meşru bir amaca (*object of the intervention*) hizmet ettiğini ortaya koymalıdır; bu unsur, her dosyada somut olarak incelenmektedir ve talep ile görülen dava arasındaki bağın yeterliliğini test etmektedir. Üçüncü olarak, başvuran devlet, davanın tarafları ile arasındaki -var olduğunu öne sürdüğü- dava açma hakkının/yargı yetkisinin (*jurisdictional link*) varlığını göstermeli¹² veya tarafların müdahil olma talebi yönünden açık rızasını temin etmelidir.¹³ Taraf sıfatıyla müdahale talebi kabul edilen devlet, ilgili menfaatlerine ilişkin karar verilmesini talep edebilir ve Divan'ın vereceği hükümle bağlı olur.¹⁴ “*Taraf olmadan bulunulan müdahale*” talepleri yönünden ise talepte bulunan devlet, önce hukukî nitelikte bir menfaat veya hak ileri sürmeli ve bunun karar ile etkilenebilir olduğunu ortaya koymalıdır. Ardından müdahalenin meşru bir amaç taşıdığı gösterilmelidir; bu değerlendirme her başvuru ve dava özelinde yapılır. Son olarak yargı yetkisinin aranıp aranmayacağı meselesi gündeme gelmektedir. Bu hususta “taraf olarak müdahale” taleplerinin değerlendirilmesinden farklı olarak Divan, m. 62'nin lafzı uyarınca taraf olmayan müdahale bakımından böyle bir ilişkinin zorunlu olmadığını kabul etmiştir.¹⁵ Taraf olmadan müdahil olan devlet, Divan'ın hükmüyle bağlı değildir.¹⁶ Buna karşılık, taraf olarak müdahale bakımından yargı yetkisinin varlığı şartı geçerliliğini sürdürmektedir.¹⁷

UAD, Statü m. 62 kapsamında üçüncü bir devletin davaya taraf olarak müdahalesi için yüksek bir eşik öngören yerleşik bir içtihat geliştirmiştir.

12 Tanaka, *The Peaceful Settlement of International Disputes*, s. 206;

13 Brown, Chester, and Rhys Carvosso. “Chapter 29: The interplay between substantive and procedural law in the settlement of international disputes”. In *Research Handbook on International Procedural Law*, (Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2024) accessed Sep 3, 2025, <https://doi.org/10.4337/9781788970792.00043>

14 Bkz. *Territorial and Maritime Dispute (Nicaragua v. Colombia)*, *Application by Honduras for Permission to Intervene* (Judgment) [2011] ICJ Rep. 420, s. 429, para. 18; Hugh Thirlway, *The International Court of Justice* (Oxford: Oxford University Press, 2016) p. 182 ; Thirlway, *The Law and Procedure*, Vol. I p.1068.

15 Tanaka, *The Peaceful Settlement of International Disputes*, 206; Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador v Honduras) (Application by Nicaragua to Intervene) (Judgment of 13 September) [1990] ICJ Rep 92, 135; Territorial and Maritime Dispute (Nicaragua v Colombia) (Application by Honduras to Intervene) (Judgment of 4 May) [2011] ICJ Rep 420, 432; Shabtai Rosenne, *The Law and Practice of the International Court, 1920–2005* (Brill 2006) vol III, sec 356, 1443–4; Paolo Palchetti, ‘Opening the International Court of Justice to Third States: Intervention and Beyond’ (2002) 6 *MaxPlanckYrbkUNL* 139, 142; Kolb, 696–7.

16 Thirlway, *The International Court of Justice* (2016), p. 182. See also Thirlway, *The Law and Procedure*, Vol. I p.1068.

17 Bkz. Dipnot no 15.

Bu nedenle, 62 uyarınca “*taraf olmadan müdahale talebi*” mahiyetinde sunulan taleplerin yalnızca üçü UAD tarafından kabul edilmiştir.¹⁸ Günümüze dek herhangi bir devletin taraf olarak müdahale talebinin UAD tarafından kabul edildiği bir örnek ise bulunmamaktadır.¹⁹

UAD statüsü madde 63 temelinde gerçekleştirilen, çok taraflı antlaşmaların yorumuna ilişkin müdahale kavramı ise, 1899 ve 1907 tarihli Lahey Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümü Sözleşmeleri’ne kadar uzanmaktadır. Bu fikir, 1920’de Uluslararası Daimî Adalet Divanı (UDAD) Statüsü’nün 63. maddesine dahil edilmiş ve Uluslararası Adalet Divanı (UAD) Statüsü’nde aynı hüküm korunmuştur. 2019 yılına kadar UDAD ve UAD içtihadında 63. madde uyarınca dört müdahale örneği bulunmaktadır.²⁰ Çalışmamıza konu Güney Afrika -İsrail davasında ise Statü’nün 63. maddesi, çok taraflı uluslararası sözleşmelerin yorumuna veya uygulanmasına dair uyuşmazlıklarda, davanın doğrudan tarafı olmayan fakat ilgili sözleşmeye taraf olan devletlere, sözleşmenin hükümlerinin nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin yaklaşımlarını Divan’a sunma imkânı tanır. Bu müdahale biçimi, Statü’nün 62. maddesinde öngörülen takdirî müdahaleden farklı olarak, taraf devletlere tanınmış bir hak niteliğindedir.²¹ 63. madde kapsamında müdahalenin başlıca unsurları şu şekilde özetlenebilir:

Birinci olarak, Statü m. 63(2)’de açıkça ifade edildiği üzere, kendisine bildirim yapılan her devletin 63. madde uyarınca müdahale etme

18 *Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador v. Honduras), Application by Nicaragua to Intervene* (Judgment) [1990] ICJ Rep. 92; *Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria, Application to Intervene* (Order of 21 October 1999) [1999] ICJ Rep. 1029; *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), Application for Permission to Intervene* (Order of 4 July 2011) [2011] ICJ Rep. 494.

19 Brown and Carvosso, *The Interplay between Substantive and Procedural Law*, 432; Nikaragua’nın Güney Afrika-İsrail davasında madde 62 kapsamında müdahil olma talebini Divan’a sunduğu, Filistin’in ve Belize’nin ise hem 62. madde hem 63. madde kapsamında başvuruda bulundukları bilinmektedir. Anılan devletlerden yalnızca Nikaragua taraf olarak müdahil olma talebinde bulunmuştur. Lakin Nikaragua sunmuş olduğu müdahale talebinden dönmüştür. International Court of Justice, “*Nicaragua withdraws its Application for permission to intervene in the proceedings*,” press release No. 2025/15, 3 April 2025, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20250304-pre-01-00-en.pdf>.

20 Tanaka, *The Peaceful Settlement of International Disputes*, ss. 211-212.

21 Ibid.; George Barrie, “Third-Party State Intervention in Disputes Before the International Court of Justice: A Reassessment of Articles 62 and 63 of the ICJ Statute,” *Comparative and International Law Journal of Southern Africa* 53, no. 1 (2020): 53, <https://doi.org/10.25159/0010-4051/6598>

“*hakki*” vardır. Ancak bu, müdahalenin Divan tarafından otomatik olarak kabul edileceği anlamına gelmez. Mahkeme, her somut olayda m. 63'te öngörülen koşulların yerine getirilip getirilmediğine karar verir.²² Nitekim, El Salvador'un Nikaragua davasında m. 63 uyarınca yaptığı müdahale başvurusu Mahkeme tarafından reddedilmiştir.²³

İkinci olarak, m. 63 uyarınca müdahalenin, davanın tarafı olan devletler dışındaki devletlerin de taraf olduğu bir sözleşmenin yorumuna ilişkin olması gerekir.²⁴ Dolayısıyla m. 63, ikili andlaşmalara uygulanamaz; zira başka hiçbir devlet taraf değilse müdahale de mümkün değildir.²⁵

Üçüncüsü, yoruma konu ilgili sözleşmenin Mahkeme önündeki somut uyuşmazlık ile bağlantılı olması gerekir. Bu bağlamda, Mahkeme'nin yargılamanın belirli bir aşamasında yorum meselesini ele alıp almayacağı kesin olmasa dahi, sözleşmenin yorumunun ihtilaf konusu olabilecek olması yeterlidir.²⁶

Dördüncüsü, 63. madde uyarınca müdahale, davada taraf olmayan ancak söz konusu sözleşmeye taraf olan devletler bakımından, yalnızca sözleşmenin yorumuna ilişkin görüş sunma ile sınırlıdır ve müdahil devlete sözleşmenin yorumlanmasına katkıda bulunmayacak başka herhangi bir hususta talepte bulunma, görüş sunma imkânı tanımamaktadır.²⁷

Beşinci olarak, m. 63 uyarınca müdahale için müdahil devlet ile uyuşmazlığın tarafları arasında bir yargı yetkisi/dava açma hakkı

22 Separate Opinion of Judge Ruda, Mosier, Ago, Sir Robert Jennings and de Lacharrière in *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), Declaration of Intervention of the Republic of El Salvador, ICJ Reports 1984, p. 219, para. 1.; Tanaka, *The Peaceful Settlement of International Disputes*, 211.

23 International Court of Justice, *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), Declaration of Intervention of the Republic of El Salvador, Order of 4 October 1984, I.C.J. Reports 1984, 216, para. 3, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/070-19841004-ORD-01-00-EN.pdf>

24 Tanaka, *The Peaceful Settlement of International Disputes*, s.211.

25 Kolb, *The International Court of Justice*, p. 733.

26 Ibid, 734.

27 Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan), Declaration of Intervention of New Zealand, Order of 6 February 2013, ICJ Reports 2013, p. 9, para. 18; A. Füsün Arsava, “Soykırım Sözleşmesinin Sınırları – Ukrayna Tarafından Rusya Federasyonu Aleyhine Uluslararası Adalet Divanı Nezdinde Açılan Davada Verilen 2 Şubat 2024 Tarihli Ara Karara İlişkin Değerlendirme,” *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11, no. 1 (2015), 4.

(jurisdictional link) aranmaz. Devletler, davaya müdahil olabilir ancak müdahil devlet davanın tarafı devletlerle eşit konumda bir dava tarafı, başvuran veya davalı ya da bağımsız bir iddia sahibi değildir.²⁸

Son olarak, Statü m. 63(2) uyarınca, tarafı olduğu bir sözleşmenin yorumuna ilişkin müdahale hakkını kullanan bir devlet açısından, Mahkeme'nin verdiği yorum bağlayıcıdır.²⁹ Ancak bağlayıcılık yalnızca “nihai karar ile (*judgment*) ortaya konan yoruma” ilişkindir; müdahil devlet kararın tamamı ile bağlı olmaz.³⁰

UAD Statüsü'nün 63. maddesi, çok taraflı antlaşmaların yorumunda yeknesaklığı sağlamak amacıyla üçüncü devletlere görüş bildirme imkânı tanımaktadır. Böylece farklı yorumların Divan önünde dile getirilmesi mümkün olmakta, hukukî belirlilik ilkesi güçlenmekte ve uluslararası kamu düzeninin korunmasına katkı sağlanmaktadır.³¹ Zira bir uluslararası normun Divan tarafından benimsenen yorumunun, birçok devlet bakımından bağlayıcı hâle gelmesi, hem hukukun uyumlaştırılmasına hizmet etmekte hem de gelecekte çıkabilecek uyuşmazlıkların önüne geçebilmektedir.³²

2. Türkiye'nin, UAD Statüsü Madde 63 Kapsamında Sunmuş Olduğu Müdahale Beyanı

Türkiye'nin, Güney Afrika'nın İsrail aleyhine açtığı soykırım davasına Statü'nün 63. maddesi uyarınca sunduğu müdahale başvurusunda ileri sürdüğü hukukî menfaat, soykırımın önlenmesine ilişkin

28 Shigeru Oda, *The International Court of Justice Viewed from the Bench (1976–1993)*, vol. 244, *Collected Courses of the Hague Academy of International Law / Recueil des cours de l'Académie de La Haye* (Leiden: Brill | Nijhoff, 1993), 78, https://doi.org/10.1163/1875-8096_pplrdc_A9789041100870_01

29 Jane A. Hofbauer, “Chapter 21: Intervention: Expanding the Bilateral Dispute Settlement Model of International Proceedings,” in *Research Handbook on International Procedural Law*, (Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2024), 438.

30 Kolb, *The International Court of Justice*, p. 741.

31 Alina Miron and Christine Chinkin, “Article 63,” in *The Statute of the International Court of Justice: A Commentary*, ed. Andreas Zimmermann, Christian Tams, Karin Oellers-Frahm, and Christian Tomuschat, 3rd ed. (Oxford: Oxford University Press, 2019), 2730–2731, para 2.

32 Kolb, *The International Court of Justice*, 733.

erga omnes partes yükümlülükler çerçevesinde³³, Türkiye dâhil Sözleşmeye taraf devletlerin ortak bir menfaate sahip olduğudur.³⁴ Nitekim, İsrail'in soykırım suçu işlediği varsayımı esas alındığında, bu fiillerin engellenmesi uluslararası toplumun geneli için olduğu gibi Türkiye açısından da korunması gereken bir menfaat teşkil etmektedir.³⁵ Bu bağlamda UAD, Gambia-Myanmar davasında, Soykırım Sözleşmesi'nden doğan yükümlülüklerin *erga omnes partes* niteliğe³⁶ sahip olduğunu kabul etmiş, akabinde bu yaklaşım Güney Afrika-İsrail davasında da yinelenmiştir.³⁷ Divan, 2024 tarihli geçici tedbir kararında da, Soykırım Sözleşmesi'nden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi hususunda Sözleşme'ye taraf tüm devletlerin ortak bir menfaate sahip olduğunu; söz konusu yükümlülüklerin herhangi bir taraf devlet tarafından diğer tüm taraf devletlere karşı ileri sürülebilir nitelikte olduğunu ve bu yükümlülüklerin *erga omnes partes* karakter taşıdığını belirtmiştir.³⁸

Türkiye, müdahillik başvurusunu Statü'nün 63. maddesi temelinde gerçekleştirmiş ve Güney Afrika'nın İsrail'e karşı açmış olduğu davaya esas teşkil eden Soykırım Sözleşmesi'nin yorumunun, Sözleşmeye

33 Hofbauer, Madde 63 kapsamındaki müdahale kurumunun *erga omnes partes* yükümlülük doğuran çok taraflı sözleşmeler bağlamında işletilmek üzere düzenlendiği ifade etmektedir. Bkz. Hofbauer, "Intervention: Expanding the Bilateral Dispute Settlement Model of International Proceedings," 439; *erga omnes* yükümlülük ve *erga omnes partes* yükümlülük iki farklı kavramdır. Birden fazla tarafı bulunan uluslararası andlaşmalarda, yerine getirilmesi tüm taraf devletlerin menfaatini ilgilendiren yükümlülükler *erga omnes partes* yükümlülük olarak kabul edilmektedir. *Erga omnes* yükümlülükler ise daha geniş bir bağlamı kapsamaktadır. Konu hakkında detaylı açıklama için bkz. Berat Lale Akkutay, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Objektif Rejim Yaratan Andlaşma Teorisi ve Erga Omnes Yükümlülüklerin Andlaşmalarla İlişkisi Çerçevesinde Uluslararası Andlaşmaların Üçüncü Devletlere Etkisi, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2020), 207-217; TAMS Christian J, Enforcing Obligations Erga Omnes in International Law, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 119-120.

34 Türkiye, soykırımı önleme yükümlülüğünün *erga omnes partes* niteliğine vurgu yapmıştır. Bkz. Türkiye, *Declaration of Intervention*, 17-18, paras. 42, 44, 46.

35 SETA, "SETA Panelinde Türkiye'nin UAD'de İsrail'e Karşı Açılan Soykırım Davasına Müdahillik Başvurusu Ele Alındı," 07 Ağustos 2024, <https://www.setav.org/yucel-acer/seta-panelinde-turkiyenin-uadde-israile-karsi-acilan-soykirim-davasina-mudahillik-basvurusu-ele-alindi> (Erişim: 22 Temmuz 2025).

36 *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar), Preliminary Objections (Judgment)* [2022] ICJ Rep. 477, ss. 515-516, para. 107.

37 International Court of Justice, *South Africa v. Israel*, Request for the Indication of Provisional Measures, Order, January 26, 2024, para. 33, s.17; Pearce Clancy, "Erga Omnes Partes Standing after South Africa v Israel," EJIL: Talk!, February 1, 2024, <https://www.ejiltalk.org/erga-omnes-partes-standing-after-south-africa-v-israel/>.

38 Ibid.

taraf bir devlet olarak kendisini ilgilendirdiği tezine dayanmıştır.³⁹ Böylece Türkiye, Divan huzurundaki sunumlarında, sözleşmeden doğan yükümlülüklerin nasıl yorumlanması gerektiğine dair hukuki görüşlerini ortaya koyabilecektir. Statü'nün 63. maddesinin ikinci fıkrasına göre, Divan'ın ilgili sözleşmeye ilişkin yapacağı yorumlar yalnızca davanın tarafları için değil, davaya müdahil olan devletler açısından da bağlayıcı nitelik taşımaktadır.⁴⁰ Uygulamada bu hükmün etkili biçimde işletildiği davalardan biri, Ukrayna ile Rusya arasında görülen soykırım davasıdır. Bu davada, 63. maddeye dayanarak müdahillik talebinde bulunan 33 devletten 32'sinin başvurusu Divan tarafından kabul edilmiştir.⁴¹ Yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nin müdahillik başvurusu reddedilmiştir. Divan, bu kararı verirken ABD'nin Soykırım Sözleşmesi'nin IX. maddesine koymuş olduğu çekinceyi gerekçe göstermiştir. Divan, bu çekincenin, IX. maddeyi ABD açısından uygulanamaz hale getirdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca Divan, Statü'nün 63. maddesi uyarınca bir devletin, yalnızca bağlı olduğu hükümlerin yorumuna ilişkin müdahil olabileceğini, bu nedenle çekince sebebiyle bağlı olmadığı bir hükme ilişkin müdahillik beyanının kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Divan, yargılamanın ilk itirazlar aşamasında ABD'nin müdahillik talebini reddetmiş ve Rusya Federasyonu'nun bu yöndeki itirazını haklı görmüştür.⁴²

Benzer şekilde, hâlihazırda UAD önünde devam etmekte olan Gambiya-Myanmar davasına da madde 63 kapsamında 7 devlet müdahillik başvurusunda bulunmuştur. Divan bahsi geçen 7 devletin müdahillik başvurusunu kabul etmiştir.⁴³ Myanmar, müdahil devletlerin beyanlarının Sözleşme hükümlerinin yorumu amacını aşarak davanın esasına, olgulara, delillere ve diğer uluslararası hukuk normlarına temas ettiğini ileri sürmüş ve bu nedenle tüm müdahillik başvurularının

39 Türkiye, *Declaration of Intervention*, paras. 1-4.

40 Kolb, *The International Court of Justice*, p. 741.

41 International Court of Justice, *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation)*, *Judgment on the Admissibility of Declarations of Intervention*, 5 June 2023, *I.C.J. Reports* 2023, para. 102.

42 ICJ, *Allegations of Genocide (Ukraine v. Russian Federation)*, *Judgment on the Admissibility of Declarations of Intervention*, paras. 93-99, 102., <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20230605-ORD-01-00-EN.pdf> (Erişim: 23 Temmuz 2025).

43 ICJ, *Application of the Genocide Convention (The Gambia v. Myanmar: 7 States intervening)*, press release No. 2025/37, 29 July 2025. ICJ, *Application of the Genocide Convention (The Gambia v. Myanmar: 7 States intervening)*, press release No. 2025/37, 29 July 2025. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/178/178-20250729-pre-01-00-en.pdf>.

reddedilmesini talep etmiştir. Buna karşılık Gambiya ve müdahil olma girişiminde bulunan devletler, beyanların yalnızca Sözleşme hükümlerinin yorumuna yönelik olduğunu, ek açıklamaların ise yorumu destekleyen bir bağlam sağlama amacı taşıdığını savunmuştur. Divan, ilgili müdahale beyanlarının esas itibarıyla Soykırım Sözleşmesi'nin I, II, IV, V ve VI. maddelerinin yorumuna ilişkin olduğunu ve dolayısıyla Statü'nün 63. maddesi ile Mahkeme İçtüzüğü'nün 82. maddesinde öngörülen şartları karşıladığını tespit etmiştir. Divan'a göre müdahil devletler, tarafların ileri sürdüğü andlaşma hükümleri ile sınırlı olmaksızın, Divan'ın yorumlayacağını öngördükleri diğer andlaşma hükümleri hakkında da yorum sunabilecektir. Başka bir deyişle müdahil devletler, yalnızca davanın taraflarının başvuru ve cevap dilekçelerinde dayandığı andlaşma hükümleri ile bağlı değildir.⁴⁴

Divan, *Whaling* davasında, Statü'nün 63. maddesi uyarınca müdahalenin bir “hak” olarak tanınmasının, tek başına, bu yönde sunulan bir “beyanın” müdahil devlet lehine *ipso facto* müdahil statüsü doğurması için yeterli olmadığını vurgulamıştır. Bu doğrultuda Divan, Mahkeme İçtüzüğü'nün 82. maddesinde öngörülen şartların yerine getirilip getirilmediğinin de denetlenmesi gerektiğine hükmetmiştir. Söz konusu koşullarının yerine getirilip getirilmediğine her somut davada karar vermek Divan'ın yetkisindedir.⁴⁵ Türkiye'nin Güney Afrika–İsrail davasındaki müdahillik başvurusu da Divan'ın kabul edilebilirlik kriterleri bakımından değerlendirildiğinde, 63. madde kapsamında bir hak olarak müdahalesini haklı kılacak güçlü hukuki gerekçelere dayanmaktadır. Türkiye, Soykırım Sözleşmesi'ne taraf bir devlet olmasının yanı sıra bu sözleşmenin yorumlanmasından doğrudan etkilenebilecek bir konumdadır. Türkiye'nin müdahale dilekçesinde ortaya koyduğu hukuki argümanlar, Divan'ın sözleşme yorumuna

44 International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar)*, Judgment on the Admissibility of Declarations of Intervention, 3 July 2024, I.C.J. Reports 2024, paras. 37–45, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/178/178-20240703-ord-01-00-en.pdf> (Erişim: 23 Temmuz 2025); Reuters, “France, Britain and Others Allowed to Intervene in Myanmar ICJ Genocide Case,” Reuters, July 3, 2024, <https://www.reuters.com/world/france-britain-others-allowed-intervene-myanmar-icj-genocide-case-2024-07-03/>

45 Hofbauer, “Intervention: Expanding the Bilateral Dispute Settlement Model of International Proceedings,” 438–439; Separate Opinion of Judge Ruda, Mosier, Ago, Sir Robert Jennings and de Lacharrière in Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Declaration of Intervention of the Republic of El Salvador, ICJ Reports 1984, p. 219, para. 1.

katkıda bulunabilecek niteliktedir. Özellikle, İsrail'in soykırım suçunu işlemesi durumunda taraf devletlerin sorumluluğunun kapsamının belirlenmesi, soykırım kastının (*dolus specialis*) ispatı ve koşulları gibi temel konularda Türkiye'nin müdahilliği önemli ve özgün bir katkı sunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin müdahillik başvurusu, UAD Statüsü'nün 63. maddesinin hem lafzına hem de amacına uygun düşmekte ve Divan'ın önceki içtihatlarıyla da paralellik arz etmektedir. Sonuç olarak, Statü'nün 63. maddesinin uygulanması, devletlerin uluslararası hukuki süreçlere aktif katılımını sağlamakta ve uluslararası sözleşmelerin yorumlanmasına katkıda bulunmaktadır. Türkiye'nin bu madde kapsamında yaptığı müdahillik başvurusu da yalnızca bu davanın seyrine değil, aynı zamanda Soykırım Sözleşmesi'nin yorumlanmasına ilişkin de olumlu katkıda bulunacağı kanaatimizce açıktır.

Son olarak Türkiye'nin m. 63'e dayanarak müdahale başvurusunda bulunmasının stratejik bir tercih olduğu açıktır. Zira m. 62 kapsamında yapılacak bir başvuru, Divan'ın içtihadıyla belirlemiş olduğu yüksek kabul edilebilirlik eşiği dolayısıyla reddedilmesi sonucunu doğurabilecektir.⁴⁶ Nikaragua'nın 62. Madde uyarınca taraf olarak müdahale talebi ve sonrasında ortaya konan görüşler ve gelişmeler bu açıdan önemlidir.⁴⁷ Nitekim 1 Nisan 2025 tarihli basın bülteninde ifade edildiği üzere, Nikaragua m. 62 uyarınca sunmuş olduğu taraf olarak müdahale talebini geri çekmiştir.⁴⁸ Kanımızca Nikaragua'nın müdahale talebini geri çekmesinin 62. madde kapsamında öngörülen yüksek kabul edilebilirlik kriterleri nedeniyle stratejik bir hamledir ve müdahale başvurusunun sürdürülmesi halinde doğabilecek olumsuz sonuçların öngörülerek bu karar alınmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin 63. Madde uyarınca davaya müdahil olma stratejisini yerinde bir tercihtir.

46 Divan, Madde 62 kapsamında bulunulacak müdahale talebinin kabulü için, Madde 63 kapsamında kullanılan müdahale hakkına kıyasla daha yüksek bir kabul edilebilirlik eşiği benimsemektedir. Bkz. Hofbauer, "Intervention: Expanding the Bilateral Dispute Settlement Model of International Proceedings," 438

47 McIntyre, Juliette: *Why Nicaragua's Article 62 Intervention in South Africa v. Israel is Potentially Unhelpful*, *VerfBlog*, 2024/2/11, <https://verfassungsblog.de/why-nicaraguas-article-62-intervention-in-south-africa-v-israel-is-potentially-unhelpful/>, DOI: 10.59704/79991772098d56b6.

48 International Court of Justice, Press Release: Nicaragua withdraws its Application for permission to intervene in the proceedings, Press Release No: No. 2025/15, April 3, 2025, 1.

3. Türkiye'nin Öne Sürdüğü Temel Argümanlar

Çalışmamızın bu bölümünde genel hatlarıyla Türkiye'nin öne sürdüğü hukuki argümanların ortaya konması amaçlanmıştır. Önceki bölümlerde açıklandığı üzere Türkiye, 7 Ağustos 2024 tarihinde, Güney Afrika'nın Gazze bölgesinde Soykırım Sözleşmesinden doğan yükümlülüklerini ihlal ettiği iddiasıyla İsrail aleyhine açmış olduğu davaya UAD statüsü madde 63 uyarınca müdahil sıfatıyla katılmak için başvuruda bulunmuştur. Türkiye'nin sunduğu müdahillik başvurusu; usulî temeller, bağlamsal arka plan, müdahale beyanının ilişkin olduğu dava ve Andlaşma, müdahil olma ehliyeti, Güney Afrika'nın başvurusu kapsamında yoruma konu olduğu belirtilen Sözleşme maddelerine ilişkin beyan, Türkiye'nin maddi hükümlere ilişkin yorumsal analizi, müdahale beyanı ile birlikte sunulan belgeler ve sonuç olmak üzere sekiz ayrı bölümden oluşmaktadır.⁴⁹

Müdahale beyanının ilk bölümünde Türkiye, Soykırım Sözleşmesine taraf devlet sıfatına dayanarak 63. Madde uyarınca bir hak olarak davaya müdahalede bulunabileceğini ortaya koymuş, müdahale kurumunu düzenleyen UAD statüsü hükümlerini dayanak göstererek müdahil olma ehliyetine haiz olduğunu belirtmiştir.⁵⁰ İkinci bölümde ise Gazze'deki insani kriz, abluka, açlık ve sağlık sisteminin çöküşü üzerinden ortaya konmuştur. Bu bağlamda, Güney Afrika'nın başvurusunda ve UAD içtihadında da sıkça dile getirildiği gibi, Gazze'deki durumun “felaket” niteliğinde olduğu belirtilmiş; ayrıca BMGK'nın 2712, 2720 ve 2728 sayılı kararlarına atıf yapılmıştır.⁵¹ Devamında Türkiye tarafından, İsrail'in “işgalci” sıfatıyla bölgede bulunduğu⁵² ve işgalci devletin yükümlülükleri gündeme getirilmiştir.⁵³ Türkiye tarafından öne sürülen bu argüman, İsrail'in UAD tarafından işgalci devlet olarak kabul edildiğinin vurgulanması açısından büyük

49 ICJ, *Declaration of Intervention of Türkiye*, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), 7 August 2024, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20240807-int-01-00-en.pdf>.

50 Republic of Türkiye, *Declaration of Intervention*, 3-4.

51 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 4-13, paras. 5-29.

52 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 4, para.5.

53 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 13, para. 29.

önem taşımaktadır. Müdahale dilekçesinde Türkiye, UAD'nin 2004⁵⁴ ve 2024⁵⁵ tarihli danışma görüşlerine dayanarak⁵⁶, İsrail'in Gazze'deki askeri operasyonlarının halihazırda devam eden işgal durumu nedeniyle meşrumüdafaa kapsamında değerlendirilemeyeceğini de vurgulamıştır.⁵⁷ Divan'ın 2024 tarihli danışma görüşünde ortaya koyduğu bazı hususlar, Birleşmiş Milletler organları tarafından, özellikle Genel Kurul ve ilgili raportörler⁵⁸ tarafından daha önce dile getirilmiş olsa da, Divan'ın aynı hususları yeniden ve açıkça ortaya koyması, uluslararası hukuk bakımından özel bir ağırlık taşımaktadır.⁵⁹ Divan 2024 tarihli danışma görüşünde öncelikle İsrail'in 1967 yılından bu yana işgal ettiği ve halen kontrolünü sürdürdüğü bölgelerin Filistin devletine ait olduğunu ve İsrail'in bu topraklar üzerinde hukuki statüsü bakımından işgalci konumunda bulunduğunu net bir biçimde ifade etmiştir. Bu durumun uzun süredir devam eden ve kalıcı hale gelmiş bir işgal niteliğinde olduğunu belirten Divan, söz konusu işgalin uluslararası hukuk bakımından gayrimeşru olduğunu vurgulamıştır.⁶⁰

Bu temel tespitin ardından Divan, İsrail'in hukuka aykırı olan işgal faaliyetlerini derhal sonlandırması gerektiğine işaret ederek, bunun İsrail'in açık bir hukuki sorumluluğu olduğunu altını çizmiştir. Aynı zamanda, BM'nin ve özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin (BMGK), bu hukuka aykırılığın giderilmesi ve işgalin sona erdirilmesi için gerekli önlemleri almalarının zaruri olduğunu ifade etmiştir. Bu çerçevede, BM

54 Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2004.

55 *Legal Consequences Arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory...*, ICJ, 2024.

56 Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2004, pp. 194–95, paras. 138–142; see also Legal Consequences Arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, Including East Jerusalem, Advisory Opinion, 19 July 2024, pp. 33–47, paras. 103–156.

57 *Declaration of Intervention of Türkiye*, para 41.

58 Ibid.

59 Kai Ambos, "The 2024 ICJ Advisory Opinion on the Occupied Palestinian Territory – An Introduction," *Verfassungsblog*, 9 Ekim 2024, <https://verfassungsblog.de/the-2024-icj-advisory-opinion-on-the-occupied-palestinian-territory/>.

60 International Court of Justice (ICJ), *Legal Consequences Arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, Including East Jerusalem*, Advisory Opinion, 19 July 2024, paras. 252–254, 261–262.

organlarının, somut ve etkili tedbirlerin belirlenmesi ve uygulanması için çalışmalar yürütmesi gerektiği belirtilmiştir.⁶¹

Her ne kadar UAD'nin danışma görüşleri hukuken bağlayıcı olmasa ve tavsiye niteliği taşısa da, devletlerin uluslararası örgütlerin işleyişindeki temel aktörler olduğu dikkate alındığında, Divan görüşlerinin devlet politikaları üzerinde önemli etkiler doğurması beklenmektedir.⁶² Bağımsız ve tarafsız bir uluslararası yargı organının ortaya koyduğu hukuki değerlendirmelerin, uluslararası kamuoyu ve devletler nezdinde itibarı ve etkisi yüksektir. İsrail'e silah ve benzeri nitelikte malzeme temin eden devletler, devam etmekte olan bir soykırım fiiliyle karşı karşıya olduklarının bilinciyle hareket etmelidir. Bu devletler,

61 Ibid., para. 267; Danışma görüşünde vurgulanan bir diğer önemli nokta ise, İsrail'in uzun süreli işgalinin Filistin topraklarının hukuki statüsünü değiştiremeyeceği ve bu durumun farklı bir uluslararası statü oluşturamayacağıdır. Dolayısıyla BM'nin, Filistin topraklarını her durumda Filistin'e ait ülke parçası olarak değerlendirmesi gerektiği ifade edilmiştir. Divan'ın 2004 yılında İsrail tarafından inşa edilen duvarla ilgili verdiği danışma görüşünde ve son dönem Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargılama Öncesi Dairesi tarafından Filistin ülkesine ilişkin alınan kararlarda da benzer hukuki görüşler dile getirilmiştir. Bu tespitlerle bağlantılı olarak Divan, başta BM olmak üzere tüm uluslararası kuruluşların ve devletlerin, İsrail'in işgal ettiği Filistin topraklarındaki uluslararası hukuka aykırı varlığından doğan durumu hukuken tanımama yükümlülüğü altında olduklarını ifade etmiştir. Dolayısıyla devletlerin, İsrail'in işgalci faaliyetlerine destek sağlamaması veya bu faaliyetlerin devamına dolaylı ya da doğrudan katkıda bulunmaması gerektiği belirtilmiştir.

62 BM Genel Kurulu, söz konusu sorumluluğunu yerine getirmek amacıyla 18 Eylül 2024 tarihinde kabul ettiği Kararla, UAD'nin Danışma Görüşü'nü teyit etmiş ve memnuniyetle karşılamıştır. Her ne kadar söz konusu kararın ayrıntılı bir değerlendirmesi bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuş olsa da Genel Kurul'un Danışma Görüşü'nün ötesine geçen iki önemli tespiti karara yansıttığı not edilmelidir. İlk olarak, Genel Kurul, İsrail'in işgaline son verilmesini yalnızca "geciktirmesizin" değil, daha belirli ve bağlayıcı bir zaman çizelgesiyle talep ederek, işgalin bu kararın kabulünden itibaren on iki ayı aşmayacak şekilde sona erdirilmesini istemiştir. İkinci olarak, İsrail'den yalnızca Danışma Görüşü çerçevesinde doğan yükümlülüklerine -örneğin, yasa dışı yerleşim faaliyetlerinin durdurulması ve yerleşimcilerin tahliyesi- uyması değil, aynı zamanda Güney Afrika'nın İsrail aleyhine açtığı davada UAD tarafından alınan geçici tedbirlere riayet etmesi istenmiştir. Anılan BM Genel Kurul kararı için bkz. United Nations General Assembly, *Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*, A/RES/ES-10/24 (18 September 2024), paras. 2, 3(f). <https://undocs.org/en/A/RES/ES-10/24>. Ne var ki, İsrail'in, BM Kararı'nın gereklerini günümüze kadar yerine getirmemiş olması, Genel Kurul başta olmak üzere BM siyasi organlarının uluslararası hukuku etkin biçimde tesis etme işlevini sorgulanır hâle getirmektedir. Bkz. Lewiandy Lewiandy, Alicia Hadioetomo ve Juan Joubert Immanuel Panelewen, "Examining Israel's Non-Compliance With United Nations Security Council Resolution 2728," *Innovative: Journal of Social Science Research* 4, no. 4 (2024): 14017-31, <https://doi.org/10.31004/innovative.v4i4.12329>; Awara Hussein Ahmed ve Hemn Shawkat Ali, "The Implications of UN Security Council Resolutions in Shaping the Dynamics of the Palestinian-Israeli Peace Process: The Israel-Hamas War as a Case Study," *Indonesian Journal of International Law* 22, no. 2 (2025): makale 2, <https://doi.org/10.17304/ijil.vol22.2.1904>.

uluslararası sorumluluklarını doğuracak nitelikteki hukuk dışı eylem ve uygulamalara derhal son vermelidir.⁶³

Başvurucu Güney Afrika devleti de UAD'ye yapmış olduğu başvuruda, 2024 tarihli UAD danışma görüşüne ve Türkiye'nin dilekçesinde öne sürdüğü teze paralel olarak, İsrail'in Gazze'deki askeri müdahalelerini meşru müdafaa olarak nitelendirdiğini ve bu eylemlerin yol açtığı insan hakları ihlallerini haklı çıkarmaya çalıştığını belirtmiştir.⁶⁴ Başvurucuya göre, İsrail Devlet Başkanı Isaac Herzog, Başbakan Benjamin Netanyahu, Savunma Bakanı Yoav Gallant ve diğer bazı hükümet yetkililerinin açıklamaları⁶⁵, bu askeri harekâtların meşru müdafaa temelinde gerekçelendirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Günümüzde, uluslararası hukuk düzeni tarafından devletlere meşru müdafaa hakkı tanınmakta lakin bu hakkın kullanımı belirli sınırlamalara tabi tutulmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması'nın 51. maddesi, sadece silahlı bir saldırıya uğrayan devletin meşru müdafaa hakkına başvurabileceğini belirtmektedir.⁶⁶ Ancak, bu hak yalnızca belirli koşullar altında geçerli olabilir: Saldırının ani ve kaçınılmaz olması, kullanılan kuvvetin orantılı olması ve müdafaaların yalnızca saldırının bertaraf edilmesi için sınırlı kalması.⁶⁷

Türkiye'nin, Soykırım Sözleşmesi'nin 1. maddesine atıfla meşru müdafaa hakkının soykırımı haklı kılmak için kullanılamayacağını müdahale dilekçesinde açıkça ortaya koyması, yukarıda belirtildiği

63 Schabas'ın ifadesiyle, devletler mevcut durumu olduğu gibi kabul etmeli ve devam etmekte olan bir soykırımla karşı karşıya bulunduklarını teslim etmelidirler. Yazarın konuya ilişkin görüşleri için bkz. Al Jazeera English, *Gaza siege a textbook case of genocide under international law, says legal expert*, YouTube video, 9:03, July 21, 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=2VHlds8YTrw>.

64 South Africa v. Israel, p. 70, para. 42.

65 Prime Minister of Israel (@IsraeliPM), Twitter post, November 6, 2023, 1:49 p.m., <https://twitter.com/IsraeliPM/status/1721525305393766829>; Israel Ministry of Foreign Affairs, "President Herzog Meets with Cypriot President Nikos Christodoulides," October 21, 2023, <https://www.gov.il/en/departments/news/president-herzog-meets-with-cypriot-president-nikos-christodoulides-21-oct-2023>; Israel Ministry of Foreign Affairs, "President Herzog Meets with UK Prime Minister Rishi Sunak," October 19, 2023, <https://www.gov.il/en/departments/news/president-herzog-meets-with-uk-prime-minister-rishi-sunak-19-oct-2023>.

66 United Nations, *Charter of the United Nations*, Art. 51, <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>.

67 *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States), ICJ Reports 1986, para. 176; *Oil Platforms* (Islamic Republic of Iran v. United States of America), ICJ Reports 2003, para. 51.

üzere, 2024 tarihli UAD danışma görüşü ile başvuru Güney Afrika'nın konu hakkındaki tezlerini destekler niteliktedir.⁶⁸ Bu hukuki argüman, soykırımın herhangi bir koşul altında savunulamayacağını vurgulamaktadır. Bahsi geçen argüman yönünden doktrinde de benzer bir görüş kabul görmektedir; Schabas, soykırım suçunun hiçbir koşulda, hatta meşru müdafaa durumunda bile savunulamayacağına dikkat çekmiştir.⁶⁹ Bu nedenle, İsrail'in Gazze'de yürüttüğü askeri operasyonların gerek savaş halinde gerekse barış zamanında meşru müdafaa gerekçesiyle haklı gösterilmesi hukuken mümkün değildir. Aynı görüş, BM Filistin Özel Raportörü Francesca Albanese'nin 25 Mart 2024 tarihli raporunda da belirtilmiştir.⁷⁰

Türkiye, yine müdahale dilekçesinin VI. bölümünde Soykırım Sözleşmesi kapsamındaki soykırımı önleme yükümlülüğü ile soykırım faillerini cezalandırma yükümlülüğü arasındaki ayrımı ortaya koymuş, Soykırım Sözleşmesi'nin 1. Maddesinin Taraf Devletlere soykırımı önleme ve cezalandırma yönünde normatif ve bağlayıcı yükümlülükler yüklediğini ifade etmiştir. Anılan hüküm ek olarak, soykırım suçunun savaş veya barış zamanında işlenebileceğini, suçun oluşması için savaş veya silahlı çatışmanın mevcudiyeti ile zorunlu bir bağın gerektirmediğini göstermektedir.⁷¹ Bu doğrultuda, İsrail'in Gazze üzerindeki etkin kontrolünün, bölgede İsrail için soykırımı önleme ve soykırım faillerini cezalandırma yükümlülüğü doğurduğu vurgulanmıştır.⁷²

Akabinde Divan'ın, Bosna Soykırımı Davası'nda "önleme" ve "cezalandırma" yükümlülüklerinin birbirlerinden bağımsız nitelikte olduğunu ortaya koymuştur. Önleme yükümlülüğü, cezalandırma yükümlülüğünün bir parçası olarak da görülemez. Dolayısıyla, önleme yükümlülüğü Sözleşme'nin diğer hükümlerinde öngörülen düzenlemelerin ötesinde, bağımsız bir yükümlülük olarak ortaya çıkmakta ve Taraf Devletlerin iyi niyetle (*good faith*) hareket ederek

68 *Declaration of Intervention of Türkiye*, paras. 40-41.

69 William A. Schabas, *Genocide in International Law: The Crime of Crimes* (2009; Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 395.

70 Francesca Albanese, *Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights in the Palestinian Territory Occupied Since 1967*, A/HRC/55/73, United Nations, 25 March 2024, p. 4, para. 15. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/sessions-regular/session55/advance-versions/a-hrc-55-73-auv.pdf>.

71 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 17, paras. 40-41.

72 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 19-20, paras. 47-51.

bu yükümlülüğü yerine getirmek için gerekli tüm tedbirleri almasını gerektirmektedir.⁷³ Önleme yükümlülüğünün kapsamı Sözleşme'de ayrıntılı şekilde belirlenmemiş, esas itibarıyla Divan içtihatları ile şekillenmiştir.⁷⁴ Bu yükümlülük, ulusal hukuk sistemindeki hukuk boşlukları veya iç hukuk uygulamaları ile bertaraf edilemez.⁷⁵ Önleme yükümlülüğü, devletlerin mevcut ve makul tüm araçları kullanmasını gerektiren bir davranış yükümlülüğüdür (*obligation to conduct*).⁷⁶ Divan, Bosna Soykırımı Davası'nda Taraf Devletlerin soykırımı önleme yükümlülüğünün, uluslararası hukukun izin verdiği sınırlar içerisinde tüm makul ve mevcut araçların kullanılmasını gerektirdiğini ortaya koymuştur. Bu yükümlülüğün kapsamı, devletin sahip olduğu etki kapasitesi ile sınırlıdır. Söz konusu kapasite; coğrafi yakınlık, siyasi bağlar, hukuki ilişkiler ve fiilî etkide bulunma gücü gibi ölçütler çerçevesinde değerlendirilir.⁷⁷ Önleme yükümlülüğü, devletin ciddi bir soykırım riskinin varlığını öğrendiği veya normal şartlarda öğrenmesi beklenen anda doğmaktadır. Devletler, BM organlarına başvursalar dahi kendi imkânları çerçevesinde önleyici tedbirler almakla yükümlüdür.⁷⁸

Türkiye, bu noktada, Divan'ın 19 Temmuz 2024 tarihli danışma görüşünde, İsrail'in 2005 yılında askerî güçlerini çekmiş olmasına rağmen Gazze üzerinde kara, deniz ve hava sınırlarının kontrolü, mal geçişi/dolaşımına ve insan hareketliliğine yönelik kısıtlamalar, gümrük vergilerinin toplanması ve tampon bölge üzerindeki askerî denetim gibi uygulamalarını sürdürdüğünü ve 7 Ekim 2023 sonrasında bu etkinin daha da arttığını tespit ettiğini hatırlatmaktadır.⁷⁹

Türkiye, Divan'ın önleme yükümlülüğünü bir davranış yükümlülüğü (*obligation to conduct*) olarak nitelendirdiğini vurgulamaktadır. Buna göre, istenilen sonucun elde edilememesi (soykırımın önlenememesi)

73 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 18, para. 44; Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 221, para. 430.

74 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 18, para. 45.

75 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 18, para. 44.

76 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 18, para. 48; Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 221, para. 430.

77 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 18, para. 44.

78 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 18, para. 49.

79 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 18, para. 49.

tek başına sorumluluk doğurmaz; ancak bir devletin, gücü dahilinde olup soykırımın engellenmesine katkı sağlayabilecek tedbirleri açıkça almaması hâlinde uluslararası sorumluluk gündeme gelmektedir. Türkiye bu bağlamda, özen yükümlülüğü (due diligence) kavramının kritik bir önemine vurgu yapmıştır. Bununla birlikte, Divan'a göre bir devletin önleme yükümlülüğünü ihlâlinden sorumlu tutulabilmesi için, soykırım suçunun fiilen işlenmiş olması gerekmektedir. Ancak bu durum, yükümlülüğün ancak soykırım fiili başladıktan sonra doğacağı anlamına gelmez. Aksine, yükümlülük devletin soykırım işleme tehlikesini öğrendiği anda doğmakta ve önleyici nitelik taşımaktadır.⁸⁰

Türkiye ayrıca, 1. maddenin yorumlanması bakımından, uluslararası yargı mercilerinin geçici tedbir kararı verirken bir devletin Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini ihlal ettiğine dair inandırıcı/ makul (*plausible*) delillerin mevcut olup olmadığını tespit etmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda müdahale meyanında, Divan'ın 26 Ocak 2024 tarihli geçici tedbir kararına atıfta bulunulmuştur. Söz konusu kararda Divan, olguların ve koşulların, Güney Afrika tarafından ileri sürülen ve korunması talep edilen haklardan en azından bazılarının makul görülebilir olduğuna hükmetmiştir. Bu doğrultuda, Gazze'deki Filistinlilerin Sözleşme'nin I. maddesinde düzenlenen soykırım oluşturan eylemlerden ve Sözleşme'nin III. maddesinde düzenlenen cezalandırılacak eylemlerden korunma hakkına, ayrıca Güney Afrika'nın İsrail'in Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerine uymasını talep etme hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, 26 Ocak 2024 tarihli geçici tedbir kararından sonra İsrail'in sergilediği fiiller, yani askeri saldırıların sürdürülmesi, sivillerin kitlesel yerinden edilmesi, insani yardımların engellenmesi ve sağlık altyapısının kasten hedef alınması gibi hususlar özel önem taşımaktadır.⁸¹

Müdahale beyanında yer verilen bir diğer önemli husus, Divan'ın içtihadında devletlerin bilgiye erişimi engellemek suretiyle sahadaki vakıaları gizlemesi veya delilleri yok etmesi gibi uygulamaların da dikkate alınması gerektiğinin vurgulanmasıdır. Bu bağlamda,

80 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 19-20, paras. 48-50; Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007, 219-22, paras. 427, 430-31.

81 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 20, para. 51.

gazetecilerin Gazze'ye erişiminin engellenmesi ya da Gazze'deki gazetecilerin doğrudan hedef alınması örnek olarak gösterilmektedir. Nitekim ilgili BM raporuna göre, 15'i kadın olmak üzere 125 gazeteci ve medya çalışanı İsrail saldırıları sonucunda hayatını kaybetmiştir.⁸²

Türkiye, müdahale beyanında Sözleşme'nin lafzında devletlerin soykırım fiilini işlememe yükümlülüğünün açıkça düzenlenmemiş olmasının, Sözleşme'nin devletlere yönelik bir yasak öngörmediği yönündeki yorumlara⁸³ dayanak yapılamayacağını ileri sürmüştür. Bu argüman, Divan'ın Bosna Soykırımı Davası'ndaki tespitleriyle⁸⁴ uyumludur. Nitekim Divan, devletlerin soykırımı önlemekle yükümlü oldukları halde kendi organları veya denetimleri altındaki kişiler aracılığıyla soykırım işlemlerinin yasaklanmamış olmasının düşünülemeyeceğini vurgulamıştır. Dolayısıyla, soykırım işlememe yükümlülüğü, önleme yükümlülüğünün ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir.⁸⁵

Türkiye müdahale beyanında, devlet sorumluluğu bakımından iki hususun altını çizmektedir. İlk olarak, soykırım her ne kadar bireylerin cezai sorumluluğunu doğursa da, fiillerin devlete isnadı halinde devletin uluslararası sorumluluğunu da beraberinde getireceğini ifade etmiştir. İkinci olarak ise, Divan'ın Bosna Soykırımı Davası'nda geliştirdiği üç aşamalı testin — isnat edilen fiillerin davalı devlete atfedilip atfedilemeyeceğinin belirlenmesi, Sözleşme'nin III. maddesinin (b)-(e) bentlerinde⁸⁶ düzenlenen diğer eylemlerin aynı atfedilebilirlik kriterleri çerçevesinde değerlendirilmesi ve davalı devletin soykırımı önleme ve cezalandırma yükümlülüklerini yerine

82 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 21, para. 53; United Nations Information System on the Question of Palestine, "Hostilities in the Gaza Strip – Reported Humanitarian Impact, 12 March 2024" https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2024/03/Gaza_casualties_info-graphic_12_March_2024.pdf

83 Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 108, para. 156

84 Ibid., p. 113, para. 166.

85 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 21-22, para. 54.

86 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi'nin 3. Maddesinin (b)-(e) bentlerine göre cezalandırılacak eylemler: "... b) Soykırımda bulunulması için iş birliği yapmak c) Soykırımda bulunulmasını doğrudan ve aleni surette kışkırtmak d) Soykırımda bulunmaya teşebbüs etmek e) Soykırıma iştirak etmek" şeklinde düzenlenmiştir. Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, *Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi (Türkçe Çeviri)*, erişim 1 Eylül 2025, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093827bm_11.pdf.

getirip getirmediğinin incelenmesirir mevcut davada da uygulanması gerektiği ileri sürülmüştür.⁸⁷

Türkiye, İsrail'in meşru müdafaa savunmasını ileri sürmesinin yanı sıra, işlenen fiillerin devlet politikası niteliğinde olmadığı ve dolayısıyla sorumluluğun yalnızca bireysel düzeyde kaldığı yönünde bir iddiada bulunabileceğini da öngörerek, argümanlarını sunmuştur. Bu doğrultuda Türkiye, başvuruya konu fiillerin devlet hiyerarşisi içerisinde, planlı şekilde işlendiğini öne sürerek İsrail'in sorumluluktan kaçmasının mümkün olmadığını vurgulamaktadır.⁸⁸ Daha önce belirttiğimiz üzere, uluslararası hukuka göre soykırım, bireylerin cezai sorumluluğunu gerektiren bir suç olmakla birlikte, belirli koşullar altında devletlerin de uluslararası sorumluluğunu doğurabilmektedir. Nitekim, bir devletin, bireyin eylemleri gerçekleştirmiş olduğunu ileri sürerek sorumluluktan kurtulmasına kıyasla; soykırım fiillerinin devlet hiyerarşisi içerisinde ve sistematik bir biçimde gerçekleştirildiği durumlarda bu sorumluluktan kaçınması çok daha güç olacaktır. Türkiye'nin bu bağlamda UAD'nin Bosna Soykırımı Davası'nda geliştirdiği üç aşamalı testin mevcut davada İsrail'in sorumluluğunu değerlendirmek için de uygulanması gerektiğini belirtmesi kanaatimizce büyük önem arz etmektedir. Bu test kapsamında Divan, öncelikle söz konusu fiillerin devlete atfedilebilirliğini, ardından Sözleşme'nin III. maddesinde yer alan diğer eylemlerin aynı şekilde atfedilebilir olup olmadığını ve son olarak devletin soykırımı önleme ve cezalandırma yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini incelemelidir.⁸⁹ Bu bağlamda, İsrail'in soykırımı önleme yükümlülüğü çerçevesinde 'özen yükümlülüğü'ne (due diligence) vurgu yapılmakta ve devlet olarak sorumluluğunu doğurabilecek bazı fiillerine dikkat çekilmektedir. Örneğin dokuz ay içinde yaklaşık 40.000 sivilin –büyük çoğunluğu kadın ve çocuk olmak üzere– İsrail silahlı kuvvetlerince, hükümetin komuta ve kontrolü altında öldürülmesi; Gazze Şeridi'ne yönelik sistematik ve planlı saldırıların gerçekleştirilmesi; 9 Ekim 2023 tarihinde ilan edilen gıda, elektrik ve yakıt dahil her türlü malzemenin girişini engelleyen kapsamlı abluka ile 1.1 milyon kişinin 24 saat içinde tahliyesini öngören emirler, Sözleşme'nin 1. maddesi bağlamında devletin sorumluluğunun doğmasına yol açabilecek

87 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 22-23, para. 55-57.

88 *Declaration of Intervention of Türkiye*, paras. 72-86.

89 Türkiye, *Declaration of Intervention*, paras. 56-61, 71-86.

nitelikte değerlendirilmiştir. Bu eylemlerin insani sonuçları hakkında BM yetkililerinin uyarıları da dikkate alındığında, İsrail'in uluslararası yükümlülüklerini ihlal ettiği yönündeki iddiaların ciddi şekilde incelenmesi gerektiği ortaya konmuştur. Sonuç itibarıyla Türkiye, İsrail devletinin uluslararası hukuka aykırı eylemlerden doğrudan sorumlu olduğunu açıkça gösteren olay ve olguları, ilgili BM raporları ışığında titizlikle ortaya koymuştur.⁹⁰ BM raporları da bu eylemlerin uluslararası hukuka aykırılığını teyit etmektedir.⁹¹ Divan'ın, söz konusu fiillerin devlet organları tarafından sistematik biçimde işlendiğini ve en üst düzeyde paylaşılan bir politika ile yürütülüp yürütülmediğini incelemesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda Türkiye, başvuruya konu fiillerin, İsrail'in sorumluluktan kurtulmasının önüne geçecek şekilde, devlet hiyerarşisi içerisinde planlı şekilde işlendiğini belirten olay ve olguları ortaya koymuştur.⁹²

Suçun manevi unsuru (*mens rea*) bakımından Türkiye, soykırım suçunun oluşması için özel kast/soykırım kastının (*dolus specialis*) varlığının zorunlu olduğunu ve bu unsurun, soykırımı diğer uluslararası suçlardan —özellikle insanlığa karşı suçlardan— ayıran temel özellik olduğunu vurgulamıştır.⁹³ Soykırım kastı, 'ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, (bağımsız ve ayrı bir entite olarak)⁹⁴ kısmen ya da tamamen yok etme kastı şeklinde tanımlanır.⁹⁵ Failin soykırım suçunu işleyebilmesi

90 Ibid.

91 BM raporunda, uluslararası hukuk uyarınca işgalci gücün, zorunlu askerî nedenler veya nüfusun güvenliği gerekçesiyle gerçekleştirdiği geçici tahliyelerin, tahliye edilen tüm sivilere uygun barınma sağlanması ve bunun yeterli hijyen, sağlık, güvenlik ve beslenme koşullarında yapılması yükümlülüğüyle birlikte değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Raporda, İsrail'in 1,1 milyon sivilin yer değiştirmesi emrine rağmen bu yükümlülüğü yerine getirmeye yönelik herhangi bir girişimde bulunmadığı, ayrıca bu emrin Gazze'ye yönelik "tam kuşatma" ile birlikte uygulanmasının hukuka uygun bir geçici tahliye olarak değerlendirilemeyeceği ve bu nedenle uluslararası hukukun ihlali niteliğinde **zorla sivillerin nakli** teşkil edebileceği yönünde endişe dile getirilmiştir. Bkz. <https://www.un.org/unispal/document/4200-people-killed-over-one-million-people-displaced-in-just-10-days-ohchr-briefing/>

92 Türkiye, *Declaration of Intervention*, paras. 56-61, 71-86.

93 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 33, para. 90.

94 Resmi Türkçe çeviride yer almayan ancak orijinal İngilizce Sözleşme metninde yer alan "as such" ifadesinin mahkemelerce benimsenmiş yorumudur. Konu hakkında detaylı inceleme için bkz. Uraz, Onur. "Uluslararası Adalet Divanı'nın Gambiya-Myanmar Davasında Soykırım Suçunun Tespiti Bakımından Karşılaşacağı Dört Temel Hukuki Soruna Dair Bir Değerlendirme". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 22, (2021), s. 34-39.

95 The Convention for the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, adopted Dec.9, 1948, 78. U.N.T.S. 277 (yürürlük tarihi 12 Ocak 1951).

için korunan bir grubu kısmen ya da tamamen yok etme amacına sahip olması ve ayrıca eylemlerinin söz konusu grubun kısmen veya tamamen yok edilmesine yol açacağına bilincinde olması gerekmektedir. Türkiye, beyanında, özel kast olarak tanımlanan soykırım kastının varlığının tespiti için bu iki unsurun birlikte bulunmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir.⁹⁶

Türkiye, fiziksel veya biyolojik yok etme kastının birçok farklı şekilde çıkarsanabileceğini ifade etmiştir. Buna göre, soykırım kastı, faillerin kullandığı şeytanlaştırıcı ve canavarlaştırıcı/insanlıktan çıkarıcı dilde görülebilmektedir.⁹⁷ Hedef alınan grubun evlerinin, yaşam alanlarının ve tesislerinin tamamen yok edilmesi, üyelerine başka bir yerde dahi yaşamlarını sürdürebilecek herhangi bir alan bırakılmaması; ayırım gözetmeyen bombardımanlar ve benzeri eylemler de soykırım kastının varlığını ortaya koyar mahiyettedir. Bu doğrultuda Türkiye, soykırım kastının değerlendirilmesi bakımından, özellikle Başbakan Benjamin Netanyahu'nun beyanlarını örnek göstermektedir. Netanyahu'nun Filistin halkını 'Amalek' ve 'canavarlar' olarak niteleyen açıklamalarının, onları canavarlaştırmaya/ insanlıktan çıkarmaya yönelik bir amaç taşıdığını belirtmektedir.⁹⁸

Öte yandan Türkiye, dilekçesinde Soykırım Sözleşmesi'nde yer alan "tamamen veya kısmen" ifadesinin uluslararası mahkeme ve yargı organlarının yerleşik içtihadı doğrultusunda "tamamen veya esaslı

⁹⁶ Türkiye, *Declaration of Intervention*, 33, para. 91.

⁹⁷ Türkiye, bu argümanını Uluslararası Ruanda Ceza Mahkemesi'nin (ICTR) *Akayesu* kararında ortaya konulan değerlendirmelere dayandırmaktadır. Anılan yargılamada Mahkeme, korunan bir gruba yönelik 'Inyenzi' ('cockroaches') nitelemesini bağlamsal unsurlarla birlikte ele almış ve bu tür insanlıktan çıkarıcı söylemin soykırım kastının tespitindeki delil değerine işaret etmiştir. Bkz. *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, Judgment, 2 September 1998, Case No. ICTR-96-4-T, paras. 145-148; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, Verbatim Record, 11 January 2024, CR 2024/1, p. 34, para. 14; Türkiye, *Declaration of Intervention*, para. 93, p. 34.

⁹⁸ Prime Minister's tweet in Hebrew, 3 November 2023, [https://twitter.com/IsraeliPM_heb/status/1720406463972004198]; Israel Prime Minister's Office, PM "Netanyahu asks Ministers to Rise for a Moment of Silence", 15 October 2023, [https://www.gov.il/en/pages/spoke-start151023] ; Türkiye, *Declaration of Intervention*, 34, para. 93; Güney Afrika Devleti de başvurusunda İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog, Savunma Bakanı Yoav Gallant ve Başbakan Benjamin Netanyahu'nun Gazze halkının tamamına yönelik ifadelerinin soykırım kastının varlığını net bir şekilde ortaya koyduğunu ileri sürmüştür. Bkz. *South Africa v. Israel*, paras. 101-105.

bir kısmını” şeklinde yorumlandığını ifade etmiştir.⁹⁹ Buna göre, soykırım suçunun oluşabilmesi için faillerin korunan grubun en azından esaslı bir bölümünü hedef almış olmaları gerekir.¹⁰⁰ Divan, önceki içtihatlarında, korunan grubun hedef alınan unsurunun ‘esaslı bir parça’ teşkil edip etmediğini değerlendirirken, öncelikle mağdurların sayısal büyüklüğünün ‘esaslılık’ kriterinin tespiti açısından temel bir başlangıç noktası olduğunu ortaya koymuştur.¹⁰¹ Bununla birlikte Divan’ın içtihadına, yalnızca niceliksel verilerin değil; grubun coğrafi konumu ile hedef alınan kısmın korunan grup içerisindeki önemine ilişkin nitel unsurların da dikkate alınacağını belirtildiği vurgulanmıştır.¹⁰² Bu çerçevede, Türkiye’ye göre Gazze Şeridi’nin kendine özgü coğrafi ve siyasi önemi, nüfus yoğunluğu ve Filistin toplumu içindeki ağırlığı/önemi, soykırım suçunun “esaslılık” unsurunun değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda, İsrail’in, korunan bir grubun esaslı unsuruna yönelik bir yok etme politikası icra ettiğine işaret edilmiştir.¹⁰³

Türkiye, daha önce de vurgulandığı üzere, II. maddenin yerleşik yorumunun soykırım kastının faile korunan grubu bağımsız ve ayrı bir topluluk olarak hedef almayı gerektirdiğini kabul etmektedir. Bu yorum, “yok etme” fiilinin korunan gruba bağımsız ve ayrı bir topluluk olarak yöneltmiş olması gerektiğini ifade etmektedir. Türkiye, Soykırım Sözleşmesi’nin II. maddesinin yorumuna ilişkin görüşünü ortaya koyarken, “as such” ifadesinin, grubun bazı üyelerinin yalnızca o gruba üye olmaları sebebiyle yok edilmelerinin değil, grubun ayrı ve bağımsız bir bütün olarak yok edilmek üzere hedef alınması gerektiğini vurguladığını belirtmektedir. Türkiye, bu bağlamda Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun destekler nitelikteki yaklaşımı¹⁰⁴na atıfla, soykırım

99 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 34, para. 94; ICTY, Prosecutor v. Radislav Krstić, Appeals Chamber, Judgment of 19 April 2004, Case No. IT-98-33- A, paras. 8–14; Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 126, para. 198.

100 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 34, para. 94.

101 Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 126–127, paras. 198–200; Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), Judgment, I.C.J. Reports 2015, p. 65, para. 142.

102 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 34, para. 95.

103 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 34–35, paras. 95–96.

104 Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind, Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session (6 May–26 July 1996), UN Doc. A/51/10, p. 45, para. 7.

kastının, korunan bir grubu “ayrı bir entite” olarak yok etmeye yönelik olması gerektirdiğini; bu yönüyle de soykırımın, bireysel yaşama hakkının inkârı anlamına gelen kasten öldürme suçundan farklı olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁵

Türkiye, soykırım kastının ispatının uluslararası mahkemeler ve yargı organları önündeki en temel güçlüklerden biri olduğunu ifade etmiştir. Soykırım suçunun çoğu durumda “sistemik ve planlı” eylemler neticesinde gerçekleştiği¹⁰⁶ lakin soykırım suçunun doğrudan delillerin yanı sıra dolaylı delillerle de ispat edilebileceğini belirtmiştir.¹⁰⁷ Bosna Soykırımı davasıyla karşılaştırmalar yaparak, Gazze'deki durumun daha ağır olduğunu ve soykırım kastının (dolus specialis) varlığı açısından çok daha güçlü delillerin mevcut olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁸ Sivil kayıpların boyutu, insani yardımın engellenmesi ve aç bırakma politikası bu argümanı destekleyen unsurlar arasında gösterilmiştir.¹⁰⁹ Son tahlilde Türkiye, Soykırım Sözleşmesi'nin II. maddesinin yorumlanması ve uygulanması sürecinde mevcut tüm doğrudan ve dolaylı delillerin bütüncül bir şekilde incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Zira bu yaklaşım, devletin organlarının veya yetkililerinin soykırım kastıyla hareket edip etmediğinin tespitinde belirleyici önemdedir.¹¹⁰

Öte yandan Dilekçede, İsrail'in devam eden askeri saldırıları ve insani yardıma erişimi engellemesi karşısında Divan'ın 28 Mart ve 24 Mayıs 2024'te aldığı ek tedbir kararlarını önemli bir gelişme olarak sunulmaktadır. Türkiye'ye göre, soykırım kastının değerlendirilmesinde sivillere yönelik süregelen saldırılar ile insani yardımların sistematik biçimde engellenmesi mutlaka dikkate alınmalıdır. Ayrıca Türkiye, İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında yürüttüğü apartheid uygulamaları ile soykırım suçunun manevi unsuru arasında ince bir çizgi bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu noktada, apartheid ile soykırım

105 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 35, paras. 97-98.

106 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 26, para. 70.

107 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 36, para. 99.

108 International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, I.C.J. Reports 2007, para. 324., The ICTY adopted a similar approach in *Prosecutor v. Stanislav Galić*. International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, *Prosecutor v. Stanislav Galić*, Trial Chamber, Judgment of 5 December 2003, Case No. IT-98-29 T, para. 593.

109 *Declaration of Intervention of Türkiye*, paras. 79-86.

110 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 36, para. 100-101.

arasındaki temel farkın özel kast unsurunda ortaya çıktığını; apartheid'in bir etnik grubun diğerleri üzerinde sistematik biçimde baskı ve tahakküm kurmaya yönelik olduğunu, soykırımın ise bir grubun fiziksel veya biyolojik olarak yok edilmesi kastını içerdiğini belirtmektedir. Bununla birlikte Türkiye, bu iki suçun birbirini dışlamadığını; soykırım suçunun apartheid rejimi içerisinde işlenebileceğini ileri sürmektedir. Türkiye, bu çerçevede, Divan'ın 2024 tarihli danışma görüşünde tespit edilen uzun süreli apartheid uygulamaları ile Ekim 2023 sonrasında Gazze Şeridi'nde yok etme kastıyla işlendiği ileri sürülen, Soykırım Sözleşmesi'nin II. maddesinde sayılan soykırım fiilleri arasındaki ilişkiyi incelemesi gerektiğini ifade etmiştir.¹¹¹

Ayrıca sağlık altyapısının hedef alınarak çalışamaz hale getirilmesi, Sözleşme kapsamında korunan gruba yönelen yok edici nitelikte bir fiil olarak ileri sürülmüştür. ICTR'nin *Akayesu* içtihadına dayanılarak, doğrudan yok etme olmaksızın ölümcül koşulların sistematik biçimde dayatılmasının da soykırım suçunun oluşmasına neden olacağı savunulmuştur.¹¹² Soykırım Sözleşmesi'nin II(c) maddesi, bir grubun fiziksel yok oluşuna yol açacak şekilde yaşam koşullarının kasten dayatılmasını soykırım fiili olarak tanımlar. Bu tür fiillerin “yavaş ölüm önlemleri” kapsamında değerlendirilebilmesi için, basit kötü muamele veya tali kayıpların ötesine geçmesi ve failin bu koşulların grubun yok oluşuna yol açacağını bilerek hareket etmesi gerekir.¹¹³ Bosna Soykırımı Davası'nda Divan, kuşatma, bombardıman ve aç bırakma eylemlerinin Madde II(c) kapsamında değerlendirilebileceğini kabul etmekle birlikte, somut olayda özel kastın (*dolus specialis*) yeterince ispatlanamadığına hükmetmiştir.¹¹⁴ Mahkeme ayrıca *Galić* kararına atıf yaparak¹¹⁵, söz konusu saldırıların asıl amacının sivillerde aşırı korku yaratmak olduğuna işaret etmiştir. Türkiye ise mevcut davada, Gazze'deki kuşatma, bombardıman ve aç bırakma fiillerinin farklı

111 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 37, paras. 103-105.

112 Türkiye, *Declaration of Intervention*, paras. 74-75, 93.; International Criminal Tribunal for Rwanda, *Prosecutor v. Akayesu*, ICTR-96.4.T, Judgment, September 2, 1998, paras. 503-504.

113 Türkiye, *Declaration of Intervention*, 29, para. 76.

114 *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 177, para. 324; Türkiye, *Declaration of Intervention*, 29, para. 7.

115 ICTY, *Prosecutor v. Stanislav Galić*, Trial Chamber, Judgment of 5 December 2003, Case No. IT-98-29-T, para. 593.

koşullar altında gerçekleştiğini ve özel kastın varlığını ortaya koyacak nitelikte olduğunu savunmaktadır.¹¹⁶

Ek olarak müdahale beyanında, ulusal makamların soykırım fiillerine katılan failer hakkında cezai tedbirler uygulamak, gerekli düzenlemeleri iç hukuka aktarmak ve yargısal süreçleri başlatmakla yükümlü oldukları belirtilmiş; resmî görevlerin ya da iç hukuk düzenlemelerinin bu yükümlülükleri ortadan kaldırmayacağı vurgulanmıştır.¹¹⁷

Bununla birlikte, müdahale dilekçesinde, Gazze Şeridi'nde güvenli bölge¹¹⁸ olarak nitelendirilecek herhangi bir yaşam alanı olmadığını, zira zorla göç ettirilen grubun sığındığı son bölge olan Refah'ın dahi İsrail saldırılarına maruz kaldığını belirtilmiştir.¹¹⁹ Keza BM raporları da Gazze Şeridi'nde sivillerin barınabileceği güvenli bir alanın bulunmadığını ortaya koymaktadır.¹²⁰ Gazze halkının yaşadığı koşullar, gıda, su, ilaç ve erzak yardımlarının engellenmesi, sağlık tesisleri başta olmak üzere her türlü sosyal yaşam alanının İsrail ordu tarafından hedef alınması gibi durumlar soykırım kastının varlığını ispat etmektedir. Bu bağlamda Türkiye, başvurusunda, İsrail'in sağlık sistemine yönelik saldırılarını, hastanelerin bombalanmasını ve hamile kadınlar ile yeni doğan bebeklerin tıbbi hizmetlerden mahrum bırakılmasını, doğumların engellenmesini ve gebelikte artan düşük oranlarını Soykırım Sözleşmesi kapsamında soykırım kastının varlığını ortaya koyan fiiller olarak sunmaktadır.¹²¹

Sonuç

Türkiye, Soykırım Sözleşmesi'ne taraf bir devlet olarak UAD Statüsü'nün 63. maddesi uyarınca müdahillik başvurusunda bulunmuştur. UAD'nin önceki içtihadı dikkate alındığında, bu tercihi

116 Türkiye, Declaration of Intervention, paras. 76-79.

117 Türkiye, Declaration of Intervention, 40-45, para. 116-133.

118 Oluşturulmuş güvenli bölgenin ihlali üzerine Divan'ın geçmişteki değerlendirmesi için bkz. International Court of Justice, Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment of 26 February 2007, ICJ Reports 2007 para. 324.

119 Declaration of Intervention of Türkiye, paras. 21-23.

120 Ibid.

121 Declaration of Intervention of Türkiye, paras. 79-86.

yerinde bir tercihtir. Zira Statü'nün 62. maddesi uyarınca yapılan müdahale başvurularında, kararın başvuran devletin somut ve mevcut bir hukuki menfaatini doğrudan etkilemesi şartı aranmaktadır. Buna karşılık, 63. madde kapsamında yapılan müdahale başvurularında UAD'nin belirlemiş olduğu kabul edilebilirlik standardı daha düşüktür. Bu bağlamda, Türkiye'nin 63. maddeye dayanarak müdahillik talebinde bulunması hukuki açıdan yerinde bir stratejidir. Bununla birlikte Türkiye, Statü'nün 63. maddesi uyarınca sunduğu müdahale beyanına ek olarak, Statü'nün 62. maddesi kapsamında müdahale talebinde bulunma hakkını saklı tuttuğunu UAD'ye bildirmiştir.

Türkiye'nin, UAD Statüsü'nün 63. maddesinin taraf devletlere tanıdığı *“bir hak olarak”* müdahale kurumunu işletmek suretiyle, soykırım kastının ispatı, soykırımı önleme yükümlülüğü, soykırımı cezalandırma yükümlülüğü ve devletin sorumluluğu gibi büyük önem taşıyan hususlar bağlamında ortaya koyduğu hukuki tezler, UAD'nin Sözleşme'nin ilgili hükümlerine ilişkin yorumuna katkı sağlayacağı gibi, uluslararası kamu düzeninin korunmasına da kuşkusuz önemli bir katkı sunacaktır.

Türkiye, Divan'ın içtihadına atıfla soykırımı önleme yükümlülüğünün mahiyeti konusunda önemli değerlendirmeler yapmıştır. Türkiye, bir taraf devletin bu yükümlülüğün ihlalinin dolaylı sorumlu tutulabilmesi için soykırım suçunun fiilen gerçekleşmiş olması gerektiğini kabul etmektedir. Lakin müdahale beyanında belirtildiği üzere bu durum, soykırımı önleme yükümlülüğünün ancak soykırımın işlenmeye başlamasıyla doğduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, Türkiye'ye göre bu yükümlülük, bir devletin ciddi bir soykırım riskinin mevcut olduğunu öğrendiği veya normal koşullar altında öğrenmesi gerektiği anda ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, devletin önleyici nitelikte tedbir alma ödevi de eş zamanlı olarak doğmaktadır. Türkiye, devletlerin coğrafi yakınlık, ilişkisel bağlar ve aksiyon alma imkanları dikkate alınarak kapasiteleri uyarınca önleyici tedbirler alma yükümlülüğüne sahip olduğunu vurgulamış; bu yükümlülüğü yerine getirmeme hâlinin uluslararası sorumluluk doğuracağını belirtilmiştir.

Çalışmamız kapsamında açıklandığı üzere, Türkiye sunduğu argümanlarla, İsrail'in muhtemel meşru müdafaa savunmasının uluslararası hukuk kuralları kapsamında geçerlilikten yoksun olduğunu

ortaya koymuştur. Bu bağlamda meşru müdafaa hakkının soykırım suçunu haklı göstermek için kullanılamayacağını açıkça belirtilmiştir. İlâveten 2024 tarihli UAD danışma görüşüne atıfta bulunarak İsrail'in işgalci sıfatına işaret edilmiş ve işgalci devletin eylemlerinin BM andlaşmasının 51. maddesi uyarınca meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirilemeyeceği ifade edilmiştir. Buna ek olarak, eylemlerin devlete atfedilemeyeceği yönündeki olası savunma da, Türkiye'nin müdahale beyanında, korunan gruba yönelik eylemlerin devlet hiyerarşisi içinde sistemli olarak gerçekleştirildiğini gösteren başta BM raporları olmak üzere somut hukuki deliller ortaya konularak çürütülmüştür.

Türkiye'nin ortaya koyduğu hukuki argümantasyon, İsrail'in söz konusu fiilleri soykırım kastı (*dolus specialis*) ile gerçekleştirdiğini ve bu suretle uluslararası sorumluluğunun doğduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, soykırım kastının tespitine ilişkin olarak İsrail devlet yetkililerinin söylemlerine de atıf yapılmıştır. Sonuç olarak Türkiye'nin müdahale başvurusu, İsrail'in Gazze'de yürüttüğü askeri operasyonlar ile sistematik nitelik taşıyan fiillerin soykırım suçunu oluşturan eylemler kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ve bu fiillerin uluslararası hukuka uygunluk kazandırabilecek herhangi bir gerekçeyle haklılaştırılamayacağını güçlü ve tutarlı bir biçimde savunmaktadır.

Türkiye'nin müdahale beyanı ile ortaya koyduğu yaklaşım, UAD'nin yerleşik içtihadını reddetmemekte; aksine, ilgili Sözleşme hükümlerinin dar yorumunun benimsenmesi halinde dahi, İsrail'in Gazze'deki fiillerinin Divan'ın içtihadında belirlenen eşiği aştığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, İsrail'in Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini ihlal etmesinden kaynaklanan sorumluluğuna işaret edilmektedir.

Sonuç olarak, müdahale beyanında sunulan hukuki argümanlar, İsrail'in gelecekteki savunmalarına karşı ön alıcı ve güçlü bir adım niteliği taşımaktadır. Türkiye, işgalci statüsünde bulunan İsrail'in meşru müdafaa savunmasını çürütmekle yetinmemiş; aynı zamanda soykırım kastını ortaya koyan delilleri sunarak bu savunmanın geçersizliğini güçlü biçimde kanıtlamıştır.

Türkiye'nin UAD nezdinde, Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından İsrail aleyhine açılan davaya müdahil olma kararı, yalnızca hukuki değil, aynı zamanda sembolik anlamda da son derece önemlidir. Bozkurt-Lotus Davası'ndan bu yana, ilk defa, Türk Dışişleri Bakanlığı öncülüğünde, Türk uluslararası hukukçuları tarafından hazırlanan ve Divan'a sunulan bu başvuru, Türkiye'nin uluslararası hukuk alanında kendi yetkin uzmanlarını yetiştirme kararlılığını da açıkça gözler önüne sermektedir. Türkiye'nin bu müdahillik başvurusunun, davanın seyri ve Sözleşmenin yorumlanmasına somut etkide bulunacağı yönündeki kanaatimiz güçlüdür. Ancak en temelde, Türkiye'nin bu adımı, insan haklarının korunması ve uluslararası toplumun müşterek vicdanını yansıtan değerlerin savunulması bakımından üzerine düşen sorumluluğu yerine getirdiğini göstermektedir. Bu girişim, yalnızca hukuki bir hamle değil; aynı zamanda insan onuruna, yaşam hakkına ve uluslararası düzenin normatif yapısına verilen bir taahhüttür.

Kaynakça

Acer, Yücel. “Türkiye’nin Soykırım Davasına Müdahillliği ve Yansımaları.” *SETA*, 3 Haziran 2024, <https://www.setav.org/odak/odak-turkiyenin-soykirim-davasina-mudahilligi-ve-yansimalari>.

Ahmed, Awara Hussein, ve Hemn Shawkat Ali. “The Implications of UN Security Council Resolutions in Shaping the Dynamics of the Palestinian-Israel Peace Process: The Israel-Hamas War as a Case Study.” *Indonesian Journal of International Law* 22, no. 2 (2025): Article 2. <https://doi.org/10.17304/ijil.vol22.2.1904>.

Akkutay, Berat Lale. *Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Objektif Rejim Yaratan Andlaşma Teorisi ve Erga Omnes Yükümlülüklerin Andlaşmalarla İlişkisi Çerçevesinde Uluslararası Andlaşmaların Üçüncü Devletlere Etkisi*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2020.

Albanese, Francesca. *Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights in the Palestinian Territory Occupied Since 1967*. A/HRC/55/73. United Nations, 25 March 2024. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/sessionsregular/session55/advance-versions/a-hrc-55-73-auv.pdf>.

Al Jazeera English. *Gaza siege a textbook case of genocide under international law, says legal expert*. Youtube video, 9:03. July 21, 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=2VHlds8YTrw>.

Ambos, Kai. “The 2024 ICJ Advisory Opinion on the Occupied Palestinian Territory – An Introduction.” *Verfassungsblog*, October 9, 2024. <https://verfassungsblog.de/the-2024-icj-advisory-opinion-on-the-occupied-palestinian-territory/>.

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation). Order on Declarations of Intervention, 5 June 2023. I.C.J. Reports 2023. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20230605-ORD-01-00-EN.pdf>.

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar). Order on Declarations

of Intervention, 3 July 2024. I.C.J. Reports 2024. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/178/178-20240703-ord-01-00-en.pdf>.

Arsava, A. Fusun. “Soykırım Sözleşmesinin Sınırları – Ukrayna Tarafından Rusya Federasyonu Aleyhine Uluslararası Adalet Divanı Nezinde Açılan Davada Verilen 2 Şubat 2024 Tarihli Ara Karara İlişkin Değerlendirme.” *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11, no. 1 (2015).

Barrie, George. “Third-Party State Intervention in Disputes Before the International Court of Justice: A Reassessment of Articles 62 and 63 of the ICJ Statute.” *Comparative and International Law Journal of Southern Africa* 53, no. 1 (2020). <https://doi.org/10.25159/0010-4051/6598>

Brown, Chester, and Rhys Carvosso. “Chapter 29: The Interplay between Substantive and Procedural Law in the Settlement of International Disputes.” In *Research Handbook on International Procedural Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2024. <https://doi.org/10.4337/9781788970792.00043>

Hofbauer, Jane A. “Chapter 21: Intervention: Expanding the Bilateral Dispute Settlement Model of International Proceedings.” In *Research Handbook on International Procedural Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2024.

International Court of Justice. *Declaration of Intervention of Türkiye, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. August 7, 2024. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20240807-int-01-00-en.pdf>.

International Court of Justice. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (South Africa v. Israel). Application Instituting Proceedings*, 28 December 2023. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20231228-app-01-00-en.pdf>.

International Court of Justice. *Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*. Judgment of 26 February 2007. I.C.J. Reports 2007.

International Court of Justice. *Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras: Nicaragua Intervening), Application by Nicaragua for Permission to Intervene, Judgment of 13 September 1990*. ICJ Reports 1990.

International Court of Justice. *Territorial and Maritime Dispute (Nicaragua v. Colombia), Application by Honduras to Intervene, Judgment of 4 May 2011*. ICJ Reports 2011.

International Court of Justice. “Nicaragua Withdraws Its Application for Permission to Intervene in the Proceedings.” Press release no. 2025/15, April 3, 2025. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20250304-pre-01-00-en.pdf>.

International Court of Justice. *Application of the Genocide Convention (The Gambia v. Myanmar: 7 States Intervening)*. Press release no. 2025/37, July 29, 2025. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/178/178-20250729-pre-01-00-en.pdf>.

International Criminal Court. *Situation in the State of Palestine*. Pre-Trial Chamber I, Decision No. ICC02/172Red. 5 February 2021.

Israel Ministry of Foreign Affairs. “President Herzog Meets with Cypriot President Nikos Christodoulides.” Last modified October 21, 2023. <https://www.gov.il/en/departments/news/president-herzog-meets-with-cypriot-president-nikos-christodoulides-21-oct-2023>.

Israel Ministry of Foreign Affairs. “President Herzog Meets with UK Prime Minister Rishi Sunak.” Last modified October 19, 2023. <https://www.gov.il/en/departments/news/president-herzog-meets-with-uk-prime-minister-rishi-sunak-19-oct-2023>.

Kolb, Robert. *The International Court of Justice*. Oxford: Hart Publishing, 2013.

Lewiandy, Lewiandy, Alicia Hadioetomo, ve Juan Joubert Immanuel Panelewen. "Examining Israel's Non-Compliance with United Nations Security Council Resolution 2728." *Innovative: Journal of Social Science Research* 4, no. 4 (2024): 14017–1431. <https://doi.org/10.31004/innovative.v4i4.12329>.

Longobardo, Marco. "Legal Consequences Arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, Including East Jerusalem." *American Journal of International Law* 119, no. 2 (2025): 297–305.

Legal Consequences Arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, Including East Jerusalem. Advisory Opinion. International Court of Justice, 19 July 2024.

Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory. Advisory Opinion. *I.C.J. Reports* 2004.

Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States). Judgment. *I.C.J. Reports* 1986.

Miron, Alina, and Christine Chinkin. "Article 63." In *The Statute of the International Court of Justice: A Commentary*, edited by Andreas Zimmermann, Christian Tams, Karin Oellers-Frahm, and Christian Tomuschat, 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2019.

Oda, Shigeru. *The International Court of Justice Viewed from the Bench (1976–1993)*. Vol. 244. *Collected Courses of the Hague Academy of International Law / Recueil des cours de l'Académie de La Haye*. Leiden: Brill | Nijhoff, 1993. https://doi.org/10.1163/1875-8096_pplrde_A9789041100870_01

Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America). Judgment. *I.C.J. Reports* 2003.

Ögütcü, Osman. «Turkey's Legal Contribution to the South Africa v. Israel Case: An Analysis within the Framework of Article 63 of the ICJ Statute.» *Filistin Araştırmaları Dergisi*, Haziran 2025. <https://doi.org/10.34230/fiad.1650828>

Palchetti, Paolo. "Opening the International Court of Justice to Third States: Intervention and Beyond." *Max Planck Yearbook of United Nations Law* 6 (2002).

Reuters. "France, Britain and Others Allowed to Intervene in Myanmar ICJ Genocide Case." Reuters, July 3, 2024. <https://www.reuters.com/world/france-britain-others-allowed-intervene-myanmar-icj-genocide-case-2024-07-03/>.

Rosenne, Shabtai. *The Law and Practice of the International Court, 1920–2005*. Vol. III. Leiden: Brill, 2006.

Schabas, William A. *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

SETA. "SETA Panelinde Türkiye'nin UAD'de İsrail'e Karşı Açılan Soykırım Davasına Müdahillik Başvurusu Ele Alındı." SETA, August 7, 2024. <https://www.setav.org/yucel-acer/seta-panelinde-turkiyenin-uadde-israile-karsi-acilan-soykirim-davasina-mudahillik-basvurusu-ele-alindi>.

Statute of the International Court of Justice, 26 June 1945. Annex to the Charter of the United Nations. <https://www.icj-cij.org/en/statute>.

Tams, Christian J. *Enforcing Obligations Erga Omnes in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Tanaka, Yoshifumi. *The Peaceful Settlement of International Disputes*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

Thirlway, Hugh. *The International Court of Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2016.

Thirlway, Hugh. *The Law and Procedure of the International Court of Justice: Fifty Years of Jurisprudence*. Vol. I. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Thirlway, Hugh W. A. *The Law and Procedure of the International Court of Justice: Fifty Years of Jurisprudence*. Vol. II. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Twitter. Prime Minister of Israel (@IsraeliPM). “Tweet.” November 6, 2023, 1:49 p.m. <https://twitter.com/IsraeliPM/status/1721525305393766829>.

United Nations. *Charter of the United Nations*, Article 51. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>.

Uraz, Onur. “Uluslararası Adalet Divanı’nın Gambiya-Myanmar Davasında Soykırım Suçunun Tespiti Bakımından Karşılaşacağı Dört Temel Hukuki Soruna Dair Bir Değerlendirme.” *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 22 (2021): 29-73.

ÖZEL BÖLÜM / SPECIAL SECTION

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yayın Geliş Tarihi / Received: 16.07.2024

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 11.03.2025

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Acıl, Baki Burak, “Kutsal İmgeden İkonoklazmaya: İkonoklastik Stratejiler Bağlamında DAEŞ Örneği”. *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 26, (2025): 67-96.

KUTSAL İMGEDEN İKONOKLAZMAYA: İKONOKLASİK STRATEJİLER BAĞLAMINDA DAEŞ ÖRNEĞİ

Dr. Mimar Baki Burak ACIL

Mimar, T.C. Devlet Demiryolları (TCDD)

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9311-7325>

DOI: 10.54842/ustich.1515044

67

Öz: Bu araştırma, tarih boyunca kutsal imgelerin ve bu imgelerin yok edilmesi anlamına gelen ikonoklazmanın evrimini incelemektedir. Kutsal imgeler, antik çağlardan itibaren insanların manevi ihtiyaçlarını karşılamak için var olmuşlardır. Pagan dönemlerde kutsal güçlerin temsilcisi olan tasvirler, tek tanrılı dinlerin yükselişiyle birlikte zaman zaman tepki çeken unsurlara dönüşmüştür. Farklı inanç sistemleri, imgelerin kutsallığını ve yok edilme süreçlerini farklı şekillerde ele almıştır. İkonoklazma, fiziksel yıkımın ötesinde kültürel mirası hedef alan bir eylem olarak da karşımıza çıkar. Bu bağlamda, DAEŞ'in sistematik ve ideolojik yaklaşımları, kültürel mirası hem politik hem de sembolik anlamlarıyla hedef alarak kendine özgü stratejiler içermektedir. DAEŞ, 2014 yılında Irak ve Suriye'de geniş toprakları kontrol altına aldığı anda sadece askeri ve siyasi bir güç değil, aynı zamanda kültürel mirası hedef alan bir yapı olarak da dikkat çekmiştir. Heykeller, tapınaklar ve antik kentler gibi maddi kültür unsurlarına yönelik saldırıları, geniş çaplı bir yıkımı beraberinde getirmiştir. Bu araştırma,

DAEŞ'in ikonoklastik eylemlerini inceleyerek bu fenomeni anlamayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, kutsal imgelerin tarihsel bağlamını, ikonoklazmanın etkilerini ve bu tür eylemlerin yerel toplumlar ve uluslararası kamuoyu üzerindeki etkilerini analiz etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kutsal İmge, Kültürel Miras, İkonoklazma, İkonoklastik Stratejiler, DAEŞ, Tasvir Yasakları.*

FROM SACRED IMAGE TO ICONOCLASM: THE CASE OF DEASH IN THE CONTEXT OF ICONOCLASTIC STRATEGIES

Abstract: *This research examines the evolution of sacred images throughout history and iconoclasm, the destruction of these images. Sacred images have existed since antiquity to fulfill people's spiritual needs. Images that were representative of sacred powers in pagan times, have occasionally turned into elements that attracted reaction with the rise of monotheistic religions. Different belief systems have dealt with the sanctity of images and the process of their destruction in different ways. Beyond physical destruction, iconoclasm also appears as an act targeting cultural heritage. In this context, DAESH's systematic and ideological approaches show that it has developed unique strategies by targeting cultural heritage with both its political and symbolic meanings. When DAESH took control of large territories in Iraq and Syria in 2014, it attracted attention not only as a military and political force, but also as a structure targeting cultural heritage. Its attacks on elements of material culture, such as statues, temples and ancient cities, have led to widespread destruction. This research aims to understand and evaluate this phenomenon by examining the iconoclastic actions of DAESH. It aims to analyze the historical context of sacred images, the effects of iconoclasm, and the impact of such acts on local communities and international public opinion.*

Keywords: *Sacred Image, Cultural Heritage, Iconoclasm, Iconoclastic Strategies, DAESH, Depiction Bans*

Giriş

Kültürel miras, insanlığın ortak geçmişini ve kimliğini yansıtan, tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin ve toplumların sanatsal, dini ve kültürel ifadelerini barındıran değerli bir hazine olarak kabul edilmektedir. Ancak, zaman zaman bu miras, siyasi, dini veya ideolojik nedenlerle tahrip edilmiştir. İkonoklazma (tahrip) olarak bilinen bu uygulama, kutsal veya değerli imgelerin yok edilmesi ya da tahrip edilmesi anlamına gelmektedir. İkonoklazmanın tarihi, antik çağlardan günümüze uzanmakta olup, farklı dönemlerde ve coğrafyalarda çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmıştır.

İkonoklazmanın modern zamanlardaki en çarpıcı örneklerinden biri, DAES'in Orta Doğu'daki faaliyetleri sırasında gerçekleşmiştir. DAES 2014 yılında, Irak ve Suriye'de geniş bir alana yayılmış, antik kentleri, tapınakları, heykelleri, ezcümle geniş bir coğrafyanın kültürel mirasını hedef alan bir yapı olarak dikkat çekmiştir. Bu yıkım, sadece fiziksel bir tahribat olmanın ötesinde, kültürel kimliklere ve tarihi hafızalara yönelik bir saldırı olarak da değerlendirilebilir.

DAES'in ikonoklastik eylemleri, örgütün ideolojik temelleri ve propaganda stratejileri ile yakından ilişkilidir. DAES, bu eylemleri dini bir gereklilik olarak sunarken, aynı zamanda modern dünyaya ve onun değerlerine karşı bir başkaldırı olarak da kullanmaktadır. Latour'un ve Weibel'in belirttiği gibi, DAES'in imgelerle savaşı, küresel kapitalizmin ve modernitenin sembollerine karşı bir direniş olarak da görülebilir.¹ Bu bağlamda, ikonoklazma, örgütün hem yerel hem de küresel düzeyde ses getiren bir strateji olarak benimsediği bir yöntemdir.

Bu çalışma, DAES'in ikonoklastik eylemlerinin ardındaki motivasyonları, bu eylemlerin tarihsel bağlamını ve kültürel miras üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, kutsal imge kavramının nasıl oluştuğu, kutsallığın semavi dinlerde algılanışı ve günümüzde ikonoklazmanın nasıl tezahürleri olduğu ele alınacaktır. DAES'in ikonoklazmasının, örgütün ideolojik söylemi ve

¹ Latour, Bruno, & Weibel, Peter, *Beyond the Image Wars in Science, Religion and Art* (Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press: 2002).

politik stratejileri ile nasıl iç içe geçtiği analiz edilecektir. Ayrıca, bu tür eylemlerin, yerel toplumlar ve uluslararası kamuoyu üzerindeki psikolojik ve sosyolojik etkileri değerlendirilecektir. Bu değerlendirme, ikonoklazmanın sadece tarihsel bir olgu olmadığını, aynı zamanda günümüz dünyasında da önemli sonuçları olan bir fenomen olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

Kültürel mirasın korunması, yalnızca geçmişin izlerini sürdürmek değil, aynı zamanda geleceğe dair bir umut taşımak anlamına gelmektedir. DAES'in eylemleri, bu mirasın ne denli kırılgan olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. DAES'in ikonoklastik stratejilerini anlamak, benzer tehditlere karşı daha etkili koruma ve müdahale yöntemleri geliştirmek için bir başlangıç noktası oluşturabilir.

Yöntem

70

Bu araştırma, niteliksel bir yöntem yaklaşımı benimseyerek, DAES'in ikonoklastik eylemlerinin altında yatan nedenleri ve sonuçlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, ilgili literatür taraması ve mevcut verilerin ikincil analizi gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması, tarihsel ve çağdaş ikonoklazma örneklerini kapsayacak şekilde geniş bir yelpazede yapılmış; sanat tarihi, dinler tarihi ve sosyoloji gibi disiplinlerden kaynaklar incelenmiştir. İkincil veri analizi ise, DAES'in gerçekleştirdiği ikonoklastik eylemlerin medyadaki yansımaları ve bu eylemlerin toplum üzerindeki etkilerini içermektedir. Bu bağlamda, çeşitli akademik makaleler, kitaplar ve güvenilir internet kaynakları kullanılmıştır. Ayrıca, ikonoklazmanın tarihsel bağlamı ve DAES'in modern ikonoklastik stratejileri arasındaki bağlantılar üzerinde durulmuştur.

Bu yöntemsel yaklaşım, DAES'in ikonoklastik eylemlerinin nedenlerini ve sonuçlarını derinlemesine anlamayı sağlayarak, bu tür eylemlerin kültürel miras üzerindeki uzun vadeli etkilerini değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Elde edilen bulgular, DAES için ikonoklazmanın yalnızca bir yıkım aracı olmadığını, aynı zamanda ideolojik bir savaş yöntemi olarak kullanıldığını göstermektedir.

Sanat Tarihinde Kutsal İmge

Sanat tarihinde imge üretiminin tarihine baktığımızda ölümlerle kurulan ilişkiye de bakmak gerekmektedir. İlk evler konut değil mezardır; ilk heykeller mezar taşı, ilk portreler ise ölü maskesidir.² Ölülerin imgesinde korunan bellek, cesedin bir zamanlar gerçek olduğunun kanıtıdır. Ölülere dair portreler, resimler hepsi tıpkı imgeler gibi bir yere gönderme yapmaktadır. Her bir mezar ayrı bir tapının yeridir.

Tarihte konu edilen en eski imgeler olan insan tasvirleri, MÖ 30.000-18.000 arasındaki dönem olan Orinyasiyen Çağ'a tekabül etmektedir. Tarihin o zamanlarından itibaren kadın heykelleri bulunmaktadır. Aşırı gelişmiş göğüs ve kalçaları ile (*steotopij*) büyük ihtimal ailenin atası olarak görülen kadının tasviri, aynı zamanda ana tanrıça, bereket tanrıçası gibi ifadeler ile tanımlanmaktadır. Anadolu coğrafyasında da gelişkin olan ana tanrıça figürünün geçmişi, Çatalhöyük ve Hacılar kazıları ile M.Ö. 6.500-7.000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Avusturya'daki Willendorf Venüsü denen fildişi heykelcik en ünlülerindendir (Görsel 1). M.Ö. 25.000 yılına tarihli, kireçtaşından yapılma 11 santimlik heykelcikte vücut gerçekçidir; fakat net bir yüz bulunmamaktadır. Ölen kişinin kendisinin değil ruhunun temsil edilmesi, bu heykelciğin dini inanca yönelik bir nesne olduğunu düşündürmektedir. Willendorf Venüsü, dalgalı stilize saçları ile sanat tarihçileri yönünden estetik amaçla üretilmiş ilk eser olarak görülmektedir.

Tek tanrılı dinlerden önce insanlar doğalarına dair açıklamaları tabiatta aramakta, tabiat güçlerini kutsallaştırmakta ve bu güçlerin barındığına inandıkları canlı-cansız bütün varlıklara tapmaktadırlar. Bu çağlarda tasvirin toplum hayatındaki yeri ve insan varlığı üzerindeki gücü büyüktür. Tabiat dinlerinde ruh-madde ayrılığı söz konusu olmadığı için, insanlık tarihinin bu aşamasında, “suret” ile “öz” birbirinden ayırt edilmeden, bir varlığın kendisi ile tasviri bir sayılmaktadır. Bu yüzden pagan dünyanın insanı tasvire taparken, tasvir yoluyla düşmanını yok edeceğine, avının ve toprağının bereketini sağlayabileceğine inanmaktadır. Tabiat dinlerinin egemenliği altında geçen çağlarda tasvir, korkulan kutsal güçlerin taşıyıcısıdır; put ya da büyü gibi görülmektedir.

2 Zeynep Sayın, Ölüm Terbiyesi (İstanbul: Metis Yayınları, 2018), 10.

Kutsalların temsil yoluyla farklı gözlerle buluşmadığı, kutsalların sadece daha kutsal olanlara saklandığı, bir tek onlarla paylaşıldığı zamanlar bulunmaktadır. Antik Yunan’da tanrıçalara ve tanrılara sunulan, insanlara gösterilmeyen adak heykelleri dikkate alındığında, kutsal olanın insanların gözlerine ve beğenisine sunulduğu an, temsil ilişkisi başlamıştır. Antik Yunan’da 5. yüzyılda mezarda tapınım değeri olan, ardından kente taşınan, kamusal alanlara dikilen ve sanatsal imge haline gelen heykeller, insan gözüne, imge alış-verişine dahil edilmiştir. Temsil yeteneği oluşmaya başlayınca, kutsallık, “kutsal imge” haline gelebilmektedir. Sanatın ve imgenin tarihine ilişkin ilk düşünceler İsa’dan sonra 3. yüzyılda Plinius’un “Doğa Tarihi”nde yazıya dökülmüştür. Bu kitapta, imgenin doğasını anlamaya yönelik bir çabadan ziyade resim yapmanın tekniğine dair bilgiler yer almaktadır. Plinius’a göre imge, yalnızca kendini temsil etmeme, kendiyle temsil edilememe ve kendi ötesinde bir yere gönderme özelliğini kaybettiği an sanat değeri taşımaya başlar.³

İsa’dan sonra 1.-4. yüzyıllara geldiğimizde, benzerleri Persler’de ve kısmen Yunanlılar’da görülen, Mısır gömü törenlerinde kullanılan ve cesedin kaplanıp suretinin alınarak elde edilen fayyum maskeleri ölen kişinin ruhunu simgelemektedir (Görsel 2). Mumyanın üzerindeki oğlan çocuğu portresinde ölümün bakışı gözlerin derin beyaz oyuğu tarafından desteklenmektedir. Gözler hem içeri hem dışarı bakmakta ve ruhun görünürlüğünü maskeleymektedir. Ceset, yaşadığı zamanlardaki gibi capcanlı, her zaman görüldüğü gibidir; henüz ruhu çıkmamıştır.

Roma’da *imago* denen ve Bizans ikonasını da esinlediği varsayılan, ölülerin maskesini alabilmek için kullanılan, görünen bir cesedin ardından görünmeyen bir mekânı koruyan insan suretlerinin büstleri yapılmıştır.⁴ (Görsel 3) Balmumundan yapılan bu büstler, Roma’da duvarların köşelerini ve kaide üstlerini süslemektedir. Roma, *imago* deyince ölü maskesini anlarken, Bizans aynı sözcükle ikona yüzeyini anlamaktadır; çünkü resmin yüzeyi tıpkı ölüden alınan maske gibi artık geçmişte kalan bir şeyi temsil etmektedir.

3 Zeynep Sayın, *İmgenin Pornografisi* (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 37.

4 Sayın, *İmgenin Pornografisi*, 36.

Tek tanrılı dinlerin ortaya çıkmasıyla insanlık tarihinde putlara karşı amansız bir savaş açılmıştır. Tevrat'ın Tanrı'sı tabiatüstü bir varlıktır ve kendisinin sureti yoktur; suret alan tanrıların da düşmanıdır. Bu yüzden Tevrat her türlü tasvire karşıdır ve resim yapmayı yasaklar: “Ne yukarıda gökte, ne aşağıda yerde, ne de yerin altında suda bulunanın resmini yapma, onlara tapma ve hizmet etme. Çünkü ben, senin Efendin ve Tanrın, kıskanç bir Tanrıyım”.⁵ Kutsal kitaptaki bu sözlerle, dini olan ve olmayan her türlü tasvir, yoruma izin vermeyecek şekilde yasaklanmış olmaktadır.⁶ Buna rağmen Yahudiler ise yalnızca 5. ve 6. yüzyıllarda ve sadece sinagoglarda resmi yasaklamışlardır.⁷

İlk Hristiyanlar Musa dinini kendi dinlerinin öncüsü görmektedir. Hristiyanları öldürüp kan döken putperestleri düşman olarak görüp, onların resim yasağını benimseyebilmektedirler. İsa'dan sonraki ilk yüzyıllarda İsa ikonaları görülmemektedir. İsa'nın kişiliği zamanla tarihe mal olduğundan, tarihte ilerleme yaşandıkça tasviri yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca Hristiyanlar dünyanın sonunun yaklaşmasını, İsa'ya kavuşulacak günü beklemekte, resme tamah etmeyerek gerçeğini beklemektedirler. Kendilerini bu dünyada misafir hisseden insanlar, dua etmek için kült yapılar bile yapmaya lüzum görmemektedir.⁸ Bu gibi sebeplerle İsa'dan sonraki ilk iki yüz yılda yeni inancı yansıtan bir eser görülmemekte olup, *katakomb* (yeraltı) resimleri, lahit kabartmaları ve kitabeler gibi kutsal temsiller III. yüzyıl ve sonrasına tarihlenmektedir.

Ölülerin gömülmesine hizmet eden tonozlu yapılar olan *katakomb*lar, yeraltında bulunan ve erken Hristiyan döneminde oldukça fazla kullanılan yapılardır. Roma'daki Priscilla yer altı mezarında, 3. yüzyıla tarihlenen çizimlerde yer alan tasvirlerde, muhtemelen Meryem Ana'nın Bebek İsa'yı emzirme sahnesi canlandırılmaktadır (Görsel 4). Roma'nın 4. yüzyılına tarihlenen *katakomb*da ise Eski Ahit'ten Âdem ve Havva'ya ait bir sahne tasvir edilmektedir (Görsel 5).

5 Kutsal Kitap, Mısır'dan Çıkış, 20,4, erişim 16.07.2024, <https://incil.info/kitap/Misirdan+Cikis/20>.

6 Mazhar Ş. İpşiroğlu, *İslamda Resim Yasağı ve Sonuçları* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 15.

Aleksandr Vasiliev, A. Halife II. Yezid'in İkonakırıcı Fermanı MS 721 (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, *sanatdünyamız*, 1998), 243.

8 İpşiroğlu, *İslamda Resim Yasağı ve Sonuçları*, 16.

Tasvir Yasakları

Antik kültürün mirasını taşıyan Roma toprakları üzerinde gelişen Hristiyanlık, Yahudilerin aksine, suret tasvirciliğine açık bir dindir. Gerçi Hristiyanların Tanrısı da tabiatüstü bir varlıktır; ama Hristiyanlar, O'nun insanlara olan sevgisinden yeryüzüne indiğine, Mesih'in kişiliğinde insan suretine girerek görünmezlikten sıyrıldığına inanmaktadırlar.⁹ Aslında, ruh-beden ayrımı yapan Hristiyanlıkta, resme tapma diye bir şey yoktur. Ruh ölümsüz olarak, beden ise ölümsüz ruhu kısa bir süre barındıran bir kalıp olarak görülmektedir.

Hristiyanlıkta olduğu gibi Tanrı'yı yer yüzüne indirip somutlaştıran, onunla "senli benli" bir ilişki kurulmasını sağlayan bir düşüncenin İslam dininde yeri yoktur. İnsan sadece bir kuldur, Allah ise her yerdedir, suret almaz. Kur'an'da, Tevrat'taki gibi resmi yasaklayan bir ayet bulunmadığı gibi cahiliye devrinde put ve resim arasındaki fark çok da ayırt edilememektedir. Bu konuyu açıklığa kavuşturan ise daha sonra verilen hadisler olmuştur. Hadis, canlı varlıkların resmini yapanların Allah'la boy ölçüşmeye kalkıştıkları için kötü kişiler olduklarını söyler ve bu gibilerin kıyamet günü yaptıkları tasvirlerle can vermek zorunda bırakılıp bunu başaramayacakları için de cehennem azabı çekeceklerini bildirir.¹⁰ Cansız nesneler ve bitkiler bu resim yasağının dışında kalırlar. Fıkıh bilginlerine göre, başlarını koparmak ve bozmak yoluyla resimlerin canlanma tehlikesinin önlenebileceği ve bu resimlerin evlerde tutulmasında bir sakınca olmayacağı salık verilmektedir.¹¹

İslam'ın ilk yıllarında tasvir yasağı gibi bir yasak söz konusu değildir. Özellikle, Emevi Halifeleri bu gelenekleri ortadan kaldırmak yerine, yeni bir din olan İslam'ın ününü yaymak amacıyla bunlardan yararlanmayı tercih etmişlerdir. Eski zamanlardan gelen Tanrı-Kral fikri Emevi halkı arasında yaygındır. Halifeler eski doğu kralları gibi kendilerini tanrılaştıran heykeller yaptırarak kadar ileri gitmemişlerse de resmin büyütlü gücünden kendilerini alamamışlar ve bu gücü hegemonyalarını sağlamlaştırmak ve yaymak için kullanmışlardır.

9 İpşiroğlu, İslamda Resim Yasağı ve Sonuçları, 16.

10 Buhari, s 89/2 – Abdullâh ibn Ömer; Buhari, Buyu 104 – Said ibn Ebu'l-Hasan, <https://hadeethenc.com/tr/browse/hadith/8947>.

11 İpşiroğlu, İslamda Resim Yasağı ve Sonuçları, 20.

Emevi prenslerinin saraylarındaki resim ve mozaiklerde, hükümdar ve saraylıların suretleri, av ve şölenlerin, müzisyenlerin ve çıplak insan figürlerinin yer aldığı tasvirler bulunmaktadır.¹² Bu anlamda İslam'ı topyekûn tasviri yasaklayan bir yerde görmemek gerekmektedir. Kuseyr Amra'da keşfedilen Emevi yapısı olan köşk ve hamamda, av ve hamam sahneleri, güreş ve spor eğlenceleri, alegorik figürler yer almaktadır (Görsel 6). Bazı tasvirlerde geç Helenistik ve Sasani gelenekleri sezilmekte, bildiğimiz anlamda İslam düşüncesine bağlanabilecek bir özellik görülmemektedir. Kuseyr Amra'daki duvar resimlerinde de bir perdenin önünde duran ve ardından başka yüzeylerin görüldüğü yarı çıplak kadın tasvirleri bulunmaktadır. Palmira kabartmaları gibi farklı coğrafyalara gönderme yapan heykellere ek olarak son dönemde yapılan kazılarda orta Asya Budist şeytansı yüzlerine de rastlanmıştır.

Kasrû'l-Hayr el-Garbi'de bulunan Emevi heykellerindeki tasvirlerin bezeme amacıyla mı yoksa farklı bir imgenin göstereni olarak mı yapıldığı tartışmalıdır (Görsel 7). Ştükten (bir çeşit siva) yapılan ve tarih olarak 8. yüzyıldan önceye tarihlenen çok fazla heykel bulunmamakla birlikte, burada insan tasviri bir imge olarak karşımıza çıkmaktadır. Geometri ve bitkiselik kullanımı emperyal bir sanat geleneği olarak tasvirleri bezeme kategorisine çekerken, işin içine hayvan ve insan girince tasvirlerde imgesellik ön plana çıkmaktadır. İslam öncesi anıtsal heykelciğine dair elimizde pek bilgi olmadığından ve çoğu silinip yok olduğundan, bu dilin anlamı henüz çözülememiştir.

İslam'ın yükselişi ile Bizans'ta tasvir yasağının (ikonoklazma) başlaması arasındaki zamansal örtüşme, varsayılan bu İslami yasağın siyasal yönden de değerlendirilmeye başlanmasına yol açmıştır. Gelişkin Hristiyan imgelem dünyasında, İslam kendisi için görsel imgeler aramış ancak özgün tarihsel koşulları yüzünden geliştirememiştir.¹³ Ayrıca İslam, imgelerin potansiyel büyü güclerini Tanrı ile aramıza giren bir şer olarak yorumladığından ve sanatsal yaratıyı gerçeğin yerini almaya çalışan bir aldatmaca olarak gördüğünden dolayı, ikonofobik olarak da değerlendirilmektedir.

¹² Cyril Mango. *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, trc. Gül Ç. Güven (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 288.

¹³ Grabar. *İslam Sanatının Oluşumu*, 82.

Varlığından sadece Hristiyan kaynaklarında bahsedilen bir olayda, Yezid'in 721 tarihli fermanıyla Hristiyan kiliselerdeki tasvirler kırılmış, Hristiyan cemaat kılıçtan geçirilmiştir. Filistin'deki kiliselerde Hristiyanlardan kalma mozaikler yok edilip yerlerine bitki motifleri yerleştirilmiştir.¹⁴ Bu dönemde, ikonoklazma dönemindeki gibi militanca bir tasvir kırıcılık süreci olmasa dahi Hristiyanlığa dair imgelere olan nefret artmış, Hristiyanları ve Konstantinopolis'e bağlı Ortodoks Hristiyanları cezalandırma girişimi gerçekleştirilmiştir. İkonoklazma döneminde gördüğümüz 'imgenin çıkartılıp yerine başka figürün konulması' özellikle sikke üretiminde net bir şekilde okunabilmektedir. "Hadî! Artık bitti, tasvirler yasak, yapılmayacak!" diye net bir değişim tarihi okunamasa dahi sikkelerde öyle bir zamanlamanın varlığı daha belirgindir. Sikkeler, kutsal imge olarak olmasa da tasvirlerle olan yaklaşımın değişimine dair dönüş noktalarını belirlemekte önemlidir. Arap-Bizans tipi erken İslam sikkesinde, Hristiyanlığı simgeleyen haç işareti sikkeden sökülüp yerine üç basamak üzerine yerleştirilmiş bir asa almıştır.¹⁵ (Görsel 8). Bizans ve Sasani temalarına sahip sikkeler, 699 yılına doğru Abdü'l-Melik'in reformuyla "Tanrı tektir, eşi yoktur" yazan tek tip İslam tipi sikkeleri gelene kadar, insanların ellerinde ve ceplerindedir.¹⁶

Kutsal imgelere dair en ünlü tasvirlerden biri ve "insan eliyle yapılmamış" olarak görülen, İsa'nın kendisi tarafından Edessa Kralı Abgar'a gönderildiği varsayılan şu an Vatikan'da bulunan İsa tasviridir (Görsel 9). Rivayete göre Kral Abgar'ın iyileşmesini sağlaması için elçi Anasias İsa'ya gider. Resimden anlayan Anasias aynı zamanda İsa'nın resmini de yapmak ister ama kalabalıktan ve İsa'nın yüzü nurundan gözü kamaştığından dolayı başarılı olamaz. Bunu hisseden İsa ise, yıkandıktan sonra silindiği beyaz mendili Anasias'a verir. Elçi döndüğünde, İsa'nın tasviri bulunan bu mendil, yani "Mukaddes Mandilion", Kral Abgar'ı iyileştirir. Kutsal Veronika mendili üzerindeki istisna İsa görüntüsü harici temsillerde aracı bulunmaktadır; kullanılan bir nesnenin kutsallaşması mendilde vuku bulmuştur.

¹⁴ Grabar. İslam Sanatının Oluşumu, 94.

¹⁵ Grabar. İslam Sanatının Oluşumu, 98.

¹⁶ Tevhid inancı olarak da bilinen ve İhlas suresi '1. Ayet'te geçen "Allah birdir, eşi yoktur" ifadesi.

Her yıl binlerce ziyaretçi ağırlayan 691-692 yıllarına tarihlenen Kubbetü's-Sahra'da yer alan ve merkezinde “Tanrının elçisinin göğe yükselmek üzere ayağını bastığı söylenen taş” bulunan yapı Hz. Muhammed’e adanmış bir şehitlik (*martyrium*) olarak görülmektedir.¹⁷ (Görsel 10 ve 11). Hz. Muhammed’in göğe yükselmeden önce dua ettiği son nokta olarak görülen taş, Süleyman Mabedi’nden kalan tek somut nesnedir. Grabar, Bordeaux’lu Hacı diye bilinen bir yazarın “Musevilerin her yıl ziyaret edip yağladıkları” delikli bir taştan söz ettiğini ve Kubbetü's-Sahra’daki taşın Ağlama Duvarı’nın atası olabileceğini iddia etmektedir.¹⁸ Yapının Musevi geçmişi dolayısıyla Müslüman tapınının kiblesi olarak kullanılma önerisi geri çevrilmiştir.

Müslümanlarda tasvirin gelişme ortamı bulduğu alan Şii’lik mezhebi olmuştur. Özellikle paganlığın halkın bilincinden silinmediği ve Sasani resim geleneğinin görüldüğü İran’da Şii’lik fazlasıyla gelişmiştir. Ali’nin kişiliği, hayatı ve eylemleri, Kerbela’da yaşananlar, oğulları Hasan ve Hüseyin’in şehitliği vs. öykülemeye, tasvir edilmeye uygun konulardır. Hristiyan kült resimlerine yapıldığı gibi kutsal yerlere, mescitlere, türbelere ve evlere Ali’nin resimleri asılarak bir tür tapınım gerçekleştirilmektedir. Halifeler zamanında mezhep kavgalarıyla şiddet kullanılarak Şii’liğe karşı gelinmiştir. Bu baskılar, tasvir yasağına karşı gelişebilecek olan olası karşı çıkışları bastırmış ve tasvir yasağının bir buyruk gibi kabul edilmesine yol açmıştır.¹⁹

Hristiyanlık, İslam gibi “ulaşılamaz Tanrı felsefesi”ni barındıran tek tanrılı semavi bir dindir.²⁰ Hristiyanlıkta Tanrı ile insan arasındaki uzaklık, İsa ile, İsa’nın Tanrı’nın yeryüzündeki sureti olması ile kapatılmaktadır.²¹ Bu mesafeyi azaltan ve kişiyi Tanrı’ya yaklaştıran diğer imgeler ise Bakire Meryem ve Azizler olmuştur. Onların imgeleri mozaiklerde, fresklerde ve kiliselerin duvar kaplamalarında ve daha çok karşımıza çıkan haliyle ahşap panellerde kendine yer bulmuştur.

17 Grabar. İslam Sanatının Oluşumu, 62.

18 Grabar. İslam Sanatının Oluşumu, 64.

19 İpşiroğlu, İslamda Resim Yasağı ve Sonuçları, 22.

20 Alman felsefesinin kurucu isimlerinden, aydınlanma çağını fazlasıyla etkilemiş Immanuel Kant’ın da bahsini ettiği aynı zamanda Yeni Ahit’ten itibaren kutsal metinlerde yer alan görüş.

21 Mark Whittow. *The Making of Orthodox Byzantium 600-1025* (London: Palgrave Macmillan, 1996), 139.

5. yüzyıla gelindiğinde İsa imgesinin tasvirlerde kullanımı oldukça yaygınlaşmış, Hristiyanlığa dair imgelerin tasvirlerde yer alması günlük yaşamın bir parçası olmuştur. İnsanlar, hastalıklardan kurtulmak, bereketi getirmek gibi niyetlerle tasvirlerin önünde durarak dileklerini dilemişlerdir. Zaman zaman da tasvirleri öpmüş, önlerinde mumlar, tutsüler ve kandiller yakılmışlardır.

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde İsa'yı simgeleyen balık, genç çoban, kuzu gibi semboller ile çiçekler, meyveler, hayvanlar ya da kuşlar Hristiyan ikonografisinde kendine yer bulmaktadır. Daha sonrasında ise Tevrat'tan bazı sahneler, İncil'de aktarılan olaylar da “renklerden örülmüş dinbilim” şeklinde inananlara eğitim amaçlı icra edilmeye başlanmıştır.²² İkonaları tasvir eden sanatçılar genelde yapıta imza atmamakta ve zanaatkâr olarak kabul edilmektedir. Bugün çeşitli biçimlerde belgelenmiş 100 kadar bilinen Bizanslı sanatçı bulunmaktadır.²³ (Görsel 12)

İkonaklazm Dönemi'ne ismini veren ve tasvirlerin tahrip edilmesiyle ünlü olan dönem ise Bizans Dönemi'dir. Bizans'ın Orta Çağ döneminde, imgelerin ikonalarda nasıl kullanılacağına dair ikonaseverler ile ikonakırımcılar arasında çekişmeye yol açan, imgelere zarar verilmesi, ikonaların yok edilmesi, şiddetli tartışmalar ve ölümlere yol açan ve 726-843 yılları arasında vuku bulan bu dönem, ikonoklazma dönemi olarak adlandırılmaktadır. 380 yılında İmparator Iustinianos'un fermanıyla tek Tanrı, tek imparatorluk, tek din söylemi salık verilirken bir yandan Katolik Hristiyanlık dışındakiler “geri kalmış, sapkın, aklını kaçırmış ve deli” yaftalarıyla lanetlenmekte, yakılmakla tehdit edilmektedir.²⁴

Tasvir kırıcılık dönemi boyunca hedef alınan birçok imge günümüze ulaşamamıştır. Taşınabilir ikonalar yakılmış, duvar resimleri ve mozaikler kazınmış ya da badanayla kapatılmış, ayin tepsileri eritilmiş, resimli el yazmaları yırtılmıştır.²⁵ İsa tasvirinin yasaklanmasıyla İsa'nın yerine daha çok, haç kullanılmaya başlanmıştır. O dönem bazen sade

22 Gary Vikan. *Bizans Sanatı* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, sanatdünyamız, 1998), 16.

23 Engin Akyürek. Bir Ortaçağ Sanatı Olarak Bizans Sanatı içinde, *Sanatın Ortaçağı* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1996), 82.

24 Mango. *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, 99.

25 Mango. *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, 286.

bazen süslü birçok boyutta haç üretimi gerçekleştirilmiştir. Haçlar öyle rağbet görmüştür ki haç kullanımı ve geometrisi kilise planlarında dahi kullanılmaya başlanmıştır.

Bazı mozaiklerden hayvan imgeleri sökülmiş bitkisel bezemeler ise yerinde bırakılmıştır. İsrail’de Golan tepelerine yakın Kûrsi kilisede, kare ve dikdörtgen madalyonlar bulunan uzun bir halı gibi mozaik bulunmaktadır (Görsel 13). Madalyonların içinde de hayvan yahut bitki motifleri vardır; 5. ve 7. yüzyıllar arasında gerçekleştiği düşünülen bir tarihte, hayvan motifleri, mozağin birçok yerinden çıkarılarak sökülüştür.²⁶ Benzer bir uygulama, Suhamata Kilisesi’ndeki geometrik ve resimli kaplamalarda nar ağacı ve kuşların olduğu mozaikte gerçekleştirilmiştir. Mozaikteki kuşlar artık bulunmamaktaysa da bitkiler yerinde durmaktadır. 555 yılına tarihlenen başka bir mozaikte, sol üstte hala korunmuş olarak görülebilen kuş tasviri aslında daha sonra tamir edildiğinden dolayı günümüze ulaşabilmiştir (Görsel 14).

İkonoklazma dönemi süreci ve sonrasında birçok defa imgeler yasaklanıp serbest bırakıldığı için mozaiklerin yalnızca değiştirilmek suretiyle bazı bölümlerinin kesilip çıkarıldığı, ardından üzerine sıva çekildiği ve tasvirler serbest bırakılınca buraların yeniden yapıldığı sonucuna varılabilir²⁷. Bu uygulamanın amaçlarından en önemlisi emekten ve kullanılan malzemeden tasarruf etmektir. İznik’teki Koimesis Kilisesi’ndeki rahip odasının tonozunun her iki yanındaki meleklerin başına gelenler bunun örneğidir (Görsel 15). En üstte cenneti temsilen yarım daire ve buradan çıkan 3 ışın demeti, merkezde görülen Tanrının eli ve hemen altındaki yazıtın bulunduğu (I dönem); 750-760 yılları arasında İsa ve baş melekler çıkarılıp yerine konan haçın olduğu (II. dönem); 843 yılında ise yeniden restorasyonla “eski” haline getirildiği (Meryem ve İsa) son dönemle bugüne kadar ulaşmıştır.²⁸

26 Eliya Ribak. Archaeological Evidence from the Byzantine Holy Land on the Origins of the Iconoclastic Movement. *Journal of the British Archaeological Association*, 165(1), 1-21, 2013. <https://doi.org/10.1179/0068128812Z.0000000006>.

27 John Lowden. *İkona mı, Put mu? İkonakırıcılık Tartışması*. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, sanatdünyamız, 1998), 216.

28 Sedat Güngördü. İznik/Nikaia Koimesis Tes Theotokos Kilisesi Mozaikleri. *International Journal of Social Inquiry*, 12(2), 595, 2019. doi:10.37093/ijisi.659018

Selanik'teki Ayasofya kilisesi apsisine 787-797 yılları arasında bir tarihte figüratif imgelerin yerine yapılan bir haç bulunmaktadır.²⁹ (Görsel 16) Meryem'den önce bulunan haçın emaresine rastlanmamakta, daha sonra tasvir edilen çocuk İsa ve Meryem'e geçişin izleri görülememektedir. Aynı şekilde 740 depremi sonrası Aya İrini apsisi yarım kubbesine de haç yapılmıştır (Görsel 17). İlkini yerinde Theotokis ve Çocuk İsa tasviri varken, ikincisi yerinde durmaktadır.

İkonoklastik Stratejilerin Oluşturulması

Bir strateji olarak ikonoklazma, bir hedef uğruna, mantıksal ve araçsal olarak şiddet uygulamak olarak tanımlanmaktadır³⁰. Clausewitz, erken 19. yüzyılda kaleme aldığı “Savaş Üzerine” adlı kitabında ikonoklazma pratiklerinin kültürel yıkım stratejilerini anlamak için bir çerçeve çizdiğini aktarır³¹. Bu uygulamalarda üç temel özellik göze çarpar: birincisi var olan kültürel yapının bozularak var olan kültürün gayrimeşru kılınmaya çalışılması; bir diğeri o coğrafyada tarihsel olarak varlığı bulunan tüm uygarlıklara dair referansların yok edilmeye çalışılması ve sonuncusu da yeni bir totaliter vizyon/ideoloji ile toplumun yeniden kurulması denemesine girişilmesidir. Bu stratejilerin bir kısmı son yüzyılda, aşağıda açıklandığı üzere, Bosna Hersek'te ve Varşova'da da uygulanmıştır. Güncel bir örnek olarak 2023 yılından beri Filistin topraklarında ikonoklastik stratejiler dayatılmaktadır.

Bosna Hersek'te 1990'larda, barışın tesisini namümkün kılmak, bir komünitenin varlığının devamlılığına son verme amacı güden stratejiler uygulanmıştır. Örneğin Mostar Köprüsü'nün, 500 yıl yaşındaki köprünün, Hırvat ve Müslüman Bosnalı tarafları birbirine bağlayan bir çoğulcu kültür sembolü olması, onu hedef haline getirebilmektedir. Mostar'a zarar vermek, tarihi bir yapıyı kullanılamaz hale getirmekten öte değerlere indirilen simgesel bir darbedir. İkinci dünya savaşında Nazilerin Varşova'da gerçekleştirdiklerine bakıldığında, politik olarak

29 Lowden. *İkona mı, Put mu? İkonakırıcılık Tartışması*, 216.

30 M., Jones Clapperton, D. M., & Smith, M. Iconoclasm and Strategic Thought: Islamic State and cultural heritage in Iraq and Syria. *International Affairs*, 93(5), 1205-1231, 2017, 1205. doi: <https://doi.org/10.1093/ia/iix168>.

31 Carl Von Clausewitz. *Savaş Üzerine*.

güçsüz bırakılan, yıkımla karşı karşıya bırakılmış ve tamamen yalıtılmış bir nüfusun, kolektif olarak direniş gösterebilecekleri herhangi bir alanın bırakılmadığı bir duruma düşürüldüğü görülebilmektedir. Naziler, bu yıkımlar ile sistematik bir şekilde çevrenin DNA'sını değiştirerek o coğrafyada tarihsel olarak varlığı bulunan kültüre dair referansları tamamen yok etmeye çalışmıştır.

İkonoklastik Stratejilerin Yakın Tarihteki Uygulamaları: DAES'in Kültürel Miras Yıkımları

DAES'in Irak ve Suriye'de yaptığı uygulamalar şansa eseri gerçekleştirilen uygulamalardan ziyade daha çok bilinçli, ideolojik hedefleri olan ve bir amaca yönelik stratejik tasarımsal uygulamalardır. Kültürel mirasın yok edilmesi aslında sadece o yapıları çevrenin yok edilmesi değil çok daha büyük bir amaca hitap eden bir uygulamalar bütünüdür. Aynı zaman da DAES'in kültürel miras yıkımları iki eğilimini ortaya çıkarmaktadır: Faydacı bir şekilde bu kültürel mirasların politik ve simgesel gücünün kullanılması ve dogmatik bir şekilde politik, ideolojik ve dini bakış açısının ön planda tutularak hareket edilmesidir. Bu makalede, DAES'in gerçekleştirdiği yıkımların medyadaki temsiline eleştirel bir yaklaşımda bulunduğu için, “öncesi-sonrası” gibi herhangi bir fotoğrafa bu çalışmada yer verilmemesi tercih edilmiştir.

2003 yılında ABD öncülüğünde Irak'ın işgali ile başlayan ve 2011 yılı sonlarına doğru Irak sınırlarının ötesine, Suriye'ye kadar uzanan genişlemesini kapsayan süreçte DAES çevresindeki öğelerle birlikte değerlendirilmektedir.³² Laik görünen Saddam'ın Al Kaide ile herhangi bir ilişkisi bulunmadığından DAES'in arkasındaki güçler için sadece Irak'ı referans vermek imkansızdır. Özellikle ABD öncülüğünde gerçekleşen istila sonrası Sünni ve Şii Müslümanlar arasında derin bir mezhepsel ayrılık ortaya çıkmıştır. Bu durum ile fiktörel ve kurumsal boşluğu dolduran DAES, bir İslam devleti kimliğiyle mağdur Sünnilere güçlü bir birliktelik teklif ederek onlara milli, etnik ve sınırları olan bir kimlik kazandırmayı hedeflemiştir.³³ Suriye'de 2011 yılıyla birlikte

³² Gerges A. Fawaz. *İŞİD Tarihi*. trc. P. Turhan Özer (İstanbul: Doruk Yayınları, 2019), 71.

³³ Fawaz. *İŞİD Tarihi*, 30.

devlet kurumlarının çöküşü ve bir iç savaş yaşanması da DAES'in ortaya çıkışındaki önemli faktörlerdendir.

Suriye'deki Arap baharında daha çok ekonomik ve politik endişelerini haykıran halkı kriminalize ederek bu durumu mezhepsel çatışma olarak gösteren bir Baas rejimi bulunmaktadır. Barış içinde süren protestolar Başer el Assad'ın güvenlik güçlerinin müdahaleleriyle askerileşerek radikalleşmiş; milliyetçi semboller yerlerini dini sembolere bırakmıştır. Kırsal alandaki aşırı muhafazakâr silahlı İslami gruplar ve milisler bu kargaşadan yararlanarak Selefi ideolojilerini ve ajandalarını uygulamaya başlamıştır.³⁴ Özetle, haklarını arayan insanların hayallerine yapılan müdahaleler, bölgesel müttefikleri tarafından desteklenen otokrat yöneticilerin tutumu, bölgesel ve küresel patronların yaklaşımları DAES'in yükselişinde etkili olmuştur.

Fawaz, DAES'in sınırsız vahşetini üç nedene bağlamaktadır: Birincisi köklerinin Irak Al Kaidesi ve onun kurucusu Ebu Musab el-Zarkavi'ye dayanmasıdır. Zarkavi Al Kaide sonrası kimlik ve toplumsal politikalara dayalı Selefi cihatçıları kuşağının temsilcisidir. Baas'ın baskı organlarını kullanarak Iraklı olmak ve zaten bu ülkenin geçmişinden miras kalan şiddet alışkanlığının varlığı, DAES şiddetinin ikinci nedeni olarak görülmektedir. Son neden ise DAES yönetici ve halkının daha çok kırsal kesimden gelmiş olmasıdır.³⁵

İslam topraklarını “yabancı ve kafirlerin etkisi”nden arındırmaya çalışan DAES, birçok kültürel mirası, heykelleri putperestlikle lanetleyip tahrip etmiş ya da yağmamıştır.³⁶ Bu kültürel temizliği şaşalı propaganda gösterileri ile kutlamışlardır. Kültürel temizlik ile ilgili gönüllü toplama amaçlı video filmleri onun stratejik zafer ve yayılma mesajlarını desteklemiştir. DAES'in Suriye ve Irak'ta birçok dini mimariye ve antik uygarlığa ait yapıya, ikonoklastik stratejiler bağlamında zarar verdiği bilinmektedir. Şam'ın kuzeydoğusunda yer alan, M.Ö. 2000'lere tarihlenen ve Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olan, hatta Bizans'ın

³⁴ Fawaz, *İŞİD Tarihi*, 34.

³⁵ Fawaz, *İŞİD Tarihi*, 28.

³⁶ Cihadın yalnız kafirlere değil aynı zamanda Müslümanlığı koruduğu iddia eden devletlere karşı da yapılması gerektiğini düşünen kökten dinci yazar Seyyid İbrahim Hüseyin Kutub'un görüşleridir.

ikonoklazma döneminden zarar görmeden çıkan Palmira, 2013 yılında ne yazık ki tehlikede olan miras listesine alınmıştır.

2015 yılında DAES Palmira'yı ele geçirmiş ve Palmira'yı dünya kültürel miras listesinde bulunan bir siyasi sermaye olarak görmüştür.³⁷ Bu bölgede yer alan mirası seçmesinin sebebi ise faydacı bir anlayışla, put kırma, tasvir yok etme eylemliliğini icra etmek için en uygun yerin bu bölge olmasıdır.³⁸ Miras kavramının batı sömürgeciliği ile yakın ilişkisini de not düşmeden geçmemek gerekmektedir. Sembolik bir güce sahip olan miras kavramı, sınıflandırma, sıralama, dağıtım, düzenleme yöntemlerini dayatarak yapıyı çevreye anlamlar yüklemektedir. Miras kavramı, batının erdemlerinin temsilcisi ya da eksen olarak bir geleneği imlemektedir. Biraz da bu sebeple Palmira'nın seçimi batı geleneğinin köklerine, batının sömürgeci, tasnifçi geleneğinin sinir uçlarına da etkide bulunmaktadır.

Clauswitz'in bahsettiği ikonoklastik stratejilerden “kültürel yapının bozularak var olan kültürün gayrimeşru kılınmaya çalışılması” kültürel mirasın putperest olarak tanımlanarak kınanması ve un ufak edilmesi şeklinde Palmira'da gerçekleştirilmiştir.³⁹ Aynı bölgede, araziler yakılarak tarım topluluklarının, yerel halkın kaynakları yok edilmiştir. Bununla hedeflenen, savaş bittikten sonra da bu coğrafyada yaşama hakkını kimsenin bulamamasını sağlamaktır.⁴⁰ Nüfusun göçe maruz bırakılması ya da kimi dini dogmaların bölgede varlığını sürdüren halka zorla kabul ettirilmeye çalışılması, DAES'in arzu ettiği demografik başarıyı sağlamaya yaramıştır. Musul'da yaşananlara baktığımızda, şehri terk etmeyenlerin şeri hükümlere uyma zorunluluklarının olması ve aynı bölgedeki Sünni, Şii, Yezidi, Kürt tarihini hedef alan uygulamalar DAES'in kararlılıkla bu stratejiyi yürürlüğe koyduğunu göstermektedir.

Ele geçirdiği bölgelerde şeri mahkemelerin kurulmasını teşvik eden DAES, zorunlu dini dersler ile ultra muhafazakâr topluluklar yaratmayı

37 M. Clapperton, M., D. M. Jones, & M. Smith. *Iconoclasm and Strategic Thought: Islamic State and cultural heritage in Iraq and Syria*, 1215.

38 Ömür Harmanşah. İŞİD, Kültürel Miras ve Küresel Medyada Yıkım Gösterileri. *Birikim* (322), 2016, 79.

39 Clauswitz. *Savaş Üzerine*.

40 Harmanşah, İŞİD, Kültürel Miras ve Küresel Medyada Yıkım Gösterileri, 72.

hedeflemiştir. DAES, kontrolü altındaki bölgelerde, sokaklarda kılık kıyafete uyulmasını, namaz saatlerinde dükkanların kapatılmasını ve sigara yasağına harfiyen uyulmasını da istemiştir. Böylece kendi totaliter bakışları ile toplumun yeniden kurulması denemesine girişmişlerdir.

DAES, 26 Şubat 2016'da Musul'daki müzede yer alan eserlerin yıkımına dair bir video paylaşınca, bu yıkım fetişi batı medyasının çok fazla ilgisini çekmiştir. Daha sonraları çeşitli arkeolojik alanlarda, Ninova, Nemrut, Hatra, Asur gibi tarihi alanlarda yerel halkın kutsal mekanlarının yerle bir edildiği, put kırıcı videolar da servis edilmiştir. M.Ö. 7. yüzyılda, Asur Kralı Sanherib'in (705-681) sarayının yapımında kullanılmak üzere yeni bir taş ocağı keşfedilince, "dağın buğday tanesi yüzeyli sert taşından" "yaratık heykelleri" yaptırılmıştır.⁴¹ DAES'in bu taşları imha etmesi o kadar zor olmuştur ki ilkel baltalarla bunları yok etmeye çalışan DAES, daha sonra elektrikli matkap kullanmak zorunda kalmıştır.⁴² DAES, Asur heykellerinin yıkımı, Hatra heykelleri tahribi vs. ile geç antikçağ ve orta çağ put yıkım ritüellerini yeniden canlandırmıştır. Oluşturulmaya çalışılan biyopolitikaya bakarak, DAES'in amacının sadece uygarlığın izlerini silmek değil "reality show" tadında ilgi çekici videolar üretmek olduğu görülebilir. Harmanşah tarafından gösterinin üretimi olarak tanımlanan bu eylemlilikler, "DAES'in çağdışı olduğu ve ideolojik mantalitesi içerisinde Orta çağ öğeleri barındırdığı" argümanının aksine DAES'in, şiddet dolu eylemlerini yayarken hiper gerçekliğin en güçlü araçlarını kullanan süper-modern bir olgu olduğunu düşündürmektedir.⁴³

Sonuç Yerine

Bu çalışma, insanlık tarihi boyunca kutsal imgelerin toplumsal ve ideolojik anlamlarıyla iktidar ilişkilerindeki rolleri ve bu imgelerin ikonoklastik edimler aracılığıyla nasıl hedef alındığını ele almaktadır. Tarihin farklı dönemlerinde imgeler, heykeller ya da semboller bazen kutsallaştırılarak hegemonik simgeler hâline getirilmiş, bazen de

41 Moorey, P.R.S., *Ancient Mesopotamian Materials and Industries: The Archaeological Evidence* (Oxford: Clarendon Press, 1994), 344.

42 Harmanşah, IŞİD, Kültürel Miras ve Küresel Medyada Yıkım Gösterileri, 77.

43 Harmanşah, IŞİD, Kültürel Miras ve Küresel Medyada Yıkım Gösterileri, 79.

dinî ya da siyasi sebeplerle tahrip edilmiştir. İkonoklazma, özellikle semavi dinlerin temsiliyet problemleri bağlamında sıklıkla ortaya çıkmış, kimi zaman imgeler tamamen yasaklanmasa dahi onlara karşı çeşitli yasaklayıcı ya da kısıtlayıcı uygulamalar görülmüştür. Bu süreç, yalnızca görsel temsillerin değil, aynı zamanda toplumsal normların, güç ilişkilerinin ve politik stratejilerin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir.

DAES'in eylemleri, geçmişten günümüze süregelen ikonoklastik pratiklerin modern bir örneğini sunmakta; imgelerle kurduğu sembolik ilişki, kapitalist modernite içinde bir yandan estetikleştirilmiş bir şiddet olarak öne çıkarken diğer yandan ideolojik mesajlar içeren performatif eylemler olarak dikkat çekmektedir. Orta Doğu'da gerçekleştirilen bu tahribat, toplumsal hafıza, kültürel kimlik ve inançları hedef alarak, yerel ve küresel anlamda bir kimlik mücadelesi yürütmüştür. Bu bağlamda, DAES'in ikonoklastik stratejileri, modern iletişim araçlarıyla güçlendirilmiş ve küresel bir izleyici kitlesine hitap eden, kültürel miras üzerinde sembolik bir iktidar mücadelesi olarak şekillenmiştir.

DAES ile, ikonoklazmanın yalnızca fiziki tahribat değil, aynı zamanda toplumların ideolojik ve kültürel yapılarını yeniden şekillendirme gücü de önem kazanmıştır. İkonoklastik eylemler, toplumun kutsal ve kültürel değerlerini hedef alarak onları aşındırmakta, böylece ideolojik üstünlüğün sağlanmasına hizmet eden bir araç hâline gelmektedir. Bu tür bir tahribat, küresel kamuoyunda barbarlık ve vandalizm olarak değerlendirilmekte, ancak aynı zamanda modern medya araçları aracılığıyla bir şiddet estetiğine ve ideolojik performansa dönüşmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, ikonoklazmanın kültürel mirasın korunması ve toplumsal kimliklerin yeniden inşası açısından kritik bir tartışma zemini sunduğunu ortaya koymaktadır. İkonoklastik eylemlerin sebepleri arasında barbarlığın, vandallığın ötesinde özeleştiril sömürgeci bir Batı medeniyetinin yer aldığını unutmamak gerekmektedir. İkonoklastik eylemler, tarihsel bir pratiğin modern bir yansıması olarak değerlendirilebilirken, aynı zamanda kültürel mirasın korunması ve bu tür yıkımlara karşı etkili stratejilerin geliştirilmesi adına önemli bir referans noktası oluşturmaktadır.

Kaynakça

Akyürek, Engin. Bir Ortaçağ Sanatı Olarak Bizans Sanatı. E. Akyürek içinde, *Sanatın Ortaçağı*, (s. 71-89). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1996.

Akyürek, Engin. Bizanslılar, Azizleri ve Khalkedon'lu Azize Euphemia. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, *sanatdünyamız*, 1998), 175-190.

Buhari, Libas 89/2 – Abdulllah ibn Ömer; Buhari, Buyu 104 – Said ibn Ebu'l-Hasan, <https://hadeethenc.com/tr/browse/hadith/8947>

Clapperton, M., Jones, D. M., & Smith, M. Iconoclasm and Strategic Thought: Islamic State and cultural heritage in Iraq and Syria. *International Affairs*, 93(5), 1205-1231, 2017. doi: <https://doi.org/10.1093/ia/iix168>.

Clauswitz, Carl Von. *Savaş Üzerine*, trc. Selma Koçak. İstanbul: Doruk Yayınları, 2015.

Fawaz, Gerges A. *IŞİD Tarihi*. trc. P. Turhan Özer. İstanbul: Doruk Yayınları, 2019.

Grabar, Andre. Resim Düşmanlığı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, *sanatdünyamız*, 1998), 229-242.

Grabar, Oleg. İslam Sanatının Oluşumu. trc. Nuran Yavuz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998.

Güngördü, Sedat. İznik/Nikaia Koimesis Tes Theotokos Kilisesi Mozaikleri. *International Journal of Social Inquiry*, 12(2), s. 589-613, 2019. doi:10.37093/ijsi.659018

Harmanşah, Ömür. IŞİD, Kültürel Miras ve Küresel Medyada Yıkım Gösterileri. *Birikim* (322), 72-82, 2016.

İpşiroğlu, Mazhar Ş. İslamda *Resim Yasağı ve Sonuçları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Kutsal Kitap, Mısır'dan Çıkış, 20,4. Erişim 16.07.2024, <https://incil.info/kitap/Misirdan+Cikis/20>.

- Latour, Bruno, & Weibel, Peter. *Beyond the Image Wars in Science, Religion and Art*. Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press, 2002.
- Lowden, John. İkona mı, Put mu? İkonakırıcılık Tartışması. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, *sanatdünyamız*, 1998, 207-229.
- Mango, Cyril. *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu* (Güven G.Ç. Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Moorey, P. R. S. *Ancient Mesopotamian Materials and Industries: The Archaeological Evidence*. Oxford: The Clarendon Press, 1994.
- Ribak, Eliya. Archaeological Evidence from the Byzantine Holy Land on the Origins of the Iconoclastic Movement. *Journal of the British Archaeological Association*, 165(1), 1-21, 2013. <https://doi.org/10.1179/0068128812Z.0000000006>.
- Sayın, Zeynep. İmgenin Pornografisi. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- Sayın, Zeynep. Ölüm Terbiyesi. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.
- Vasiliev, Aleksandr. Halife II. Yezid'in İkonakırıcı Fermanı MS 721. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, *sanatdünyamız*, 1998, 242-266.
- Vikan, Gary. Bizans Sanatı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, *sanatdünyamız*, 1998, 11-26.
- Whittow, Mark. *The Making of Orthodox Byzantium 600-1025*. London: Palgrave Macmillan, 1996.

Ekler-Görseller

Görsel 1. Willendorf Venüsü, Fildişi Heykelcik, M.Ö. 25.000, Avusturya Wikipedia. Erişim 14.05.2024. https://tr.wikipedia.org/wiki/Willendorf_Ven%C3%BCs%C3%BC

Görsel 2. Fayyum, 2. yy., Kuzey Mısır. Sayın, Zeynep. **İmgenin Pornografisi** (İstanbul: İletişim Yay., 2013), 43.

Görsel 3. İmago, Çocuk Maskesi, Roma. Sayın, Zeynep. İmgenin Pornografisi (İstanbul: İletişim Yay., 2013), 36.

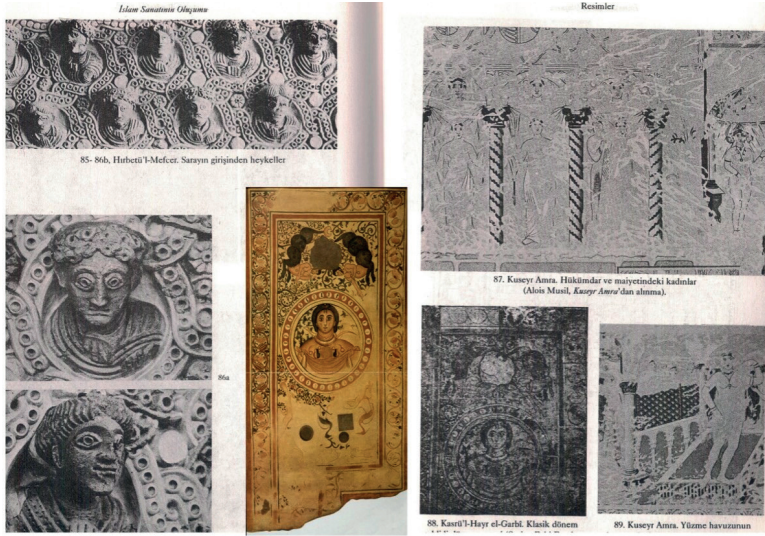
Görsel 4. Katakomb Resmi, Muhtemelen Meryem Ana ve Bebek İsa, 3. yy., Priscilla Wikipedia. Erişim 14.05.2024. https://en.wikipedia.org/wiki/Catacomb_of_Priscilla

Görsel 5. Katakomb Resmi, Adem ile Havva, 4. yy., Roma

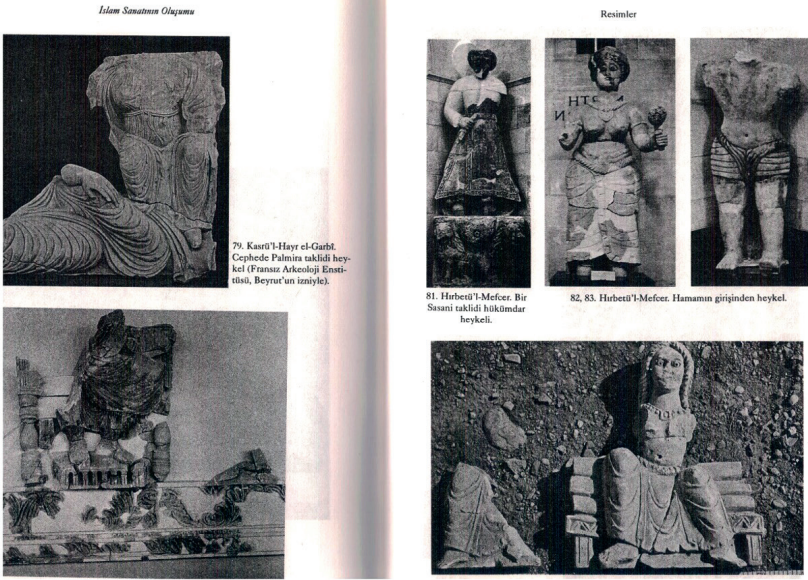
Wikipedia. Erişim: 14.05.2024. https://en.wikipedia.org/wiki/Catacombs_of_Rome

90

Görsel 6. Kuseyr Amra ve Hırbetü'l-Mefcer'den Heykel ve Resimler, 7. ve 8. yy., Ürdün ve İsrail. Grabar, Oleg. İslam Sanatının Oluşumu. trc. Nuran Yavuz (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998), 300-301.

Kutsal İmgeden İkonoklazmaya: İkonoklastik Stratejiler Bağlamında DAES Örneği

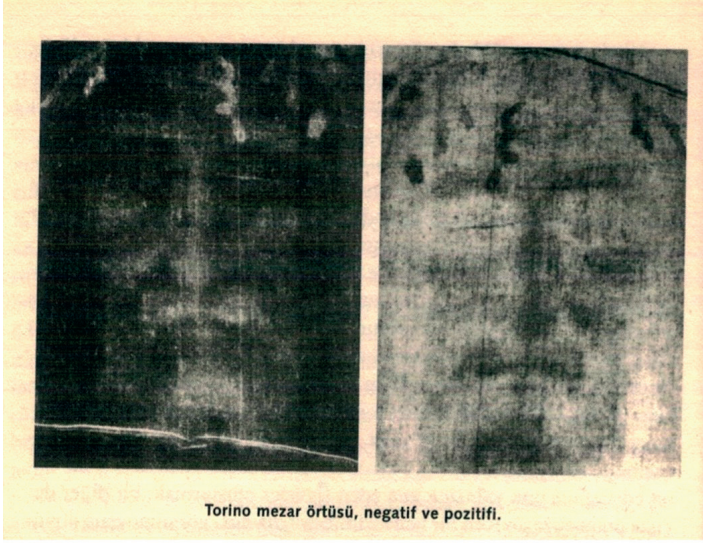

Görsel 7. Kasrû'l-Hayr el-Gârbî ve Hırbetü'l-Mefcer'den Heykel ve Resimler, 7. ve 8. yy., Suriye ve İsrail. Grabar, Oleg. *İslam Sanatının Oluşumu*. trc. Nuran Yavuz (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998), 298-299.

91

Görsel 8. Erken İslam Sikkesi, Arap-Bizans Tipi. Grabar, Oleg. *İslam Sanatının Oluşumu*. trc. Nuran Yavuz (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998), 356.

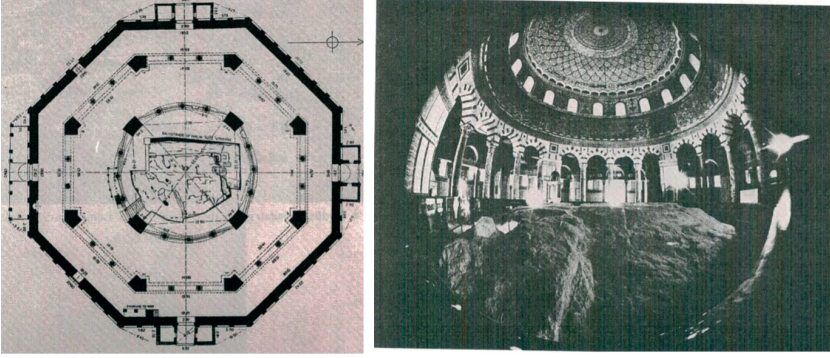

Görsel 9. Kutsal Mandylon, Vatikan. Sayın, Zeynep. *İmgenin Pornografisi* (İstanbul: İletişim Yay., 2013), 18.

Görsel 10. Kubbetü's-Sahra, 692. Grabar, Oleg. *İslam Sanatının Oluşumu*. trc. Nuran Yavuz (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998), 248.

**Kutsal İmgeden İkonoklazmaya:
İkonoklastik Stratejiler Bağlamında DAES Örneği**

Görsel 11. Kubbetü's-Sahra, plan ve içeriden görünüş, 692. Grabar, Oleg. İslam Sanatının Oluşumu. trc. Nuran Yavuz (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998), 248.

Görsel 12. İkona Ressamı, Bibliotheque Nationale, Paris. Vikan, Gary. Bizans Sanatı. *sanatdünyamız*, 1998, 19.

Görsel 13. Hayvan Motifleri Tahrip Edilen Mozaik, Kûrsî Kilisesi, İsrail, 5-7. yy. Ribak, Eliya. Archaeological Evidence from the Byzantine Holy Land on the Origins of the Iconoclastic Movement. *Journal of the British Archaeological Association*, 165(1), 2013, 6.

Görsel 14. Hayvan Motifleri Tahrip Edilen Mozaik, Suhumata Kilisesi, İsrail, 555. Ribak, Eliya. Archaeological Evidence from the Byzantine Holy Land on the Origins of the Iconoclastic Movement. *Journal of the British Archaeological Association*, 165(1), 2013, 7.

Görsel 15. Apsis Mozağının Evreleri ve Renklendirilmiş Detaylar, Koimesis Kilisesi, İznik. Güngördü, Sedat. İznik / Nikaia Koimesis Tes Theotokos Kilisesi Mozaikleri. *International Journal of Social Inquiry*, 12(2), 2019, 595 ve 602.

Görsel 16. Meryem Ana ve Çocuk İsa, Ayasofya Kilisesi, Selanik, 787-797, Güngördü, Sedat. İznik / Nikaia Koimesis Tes Theotokos Kilisesi Mozaikleri. *International Journal of Social Inquiry*, 12(2), 2019, 603 ve Lowden, John. İkona mı, Put mu? **İkonakırıcılık Tartışması**. *sanatdünyamız*, 1998, 212.

Görsel 17. Aya İrini, Haç, Sanattarihiplatformu. Erişim 14.05.2024. <https://www.sanattarihiplatformu.com/ikonoklast-donem-ve-hagia-eirene-aya-irini-nin-kutsal-haci346.html>

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yayın Geliş Tarihi / Received: 02.04.2024

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 25.03.2025

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Cakı, Caner, “İnsanlık Suçu Katyn Katliamı’nın Nazi Almanyası’nın Görsel Propagandasına Yansımaları”. *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 26, (2025): 97-128.

İNSANLIK SUÇU KATYN KATLİAMI’NIN NAZİ ALMANYASI’NIN GÖRSEL PROPAGANDASINA YANSIMASI

Dr. Caner ÇAKI

Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Mucur Meslek Yüksekokulu,
Görsel İşitsel ve Medya Yapımcılığı,
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1523-4649>
DOI: 10.54842/ustich.1463578

97

Öz: *Sovyetler Birliği lideri Joseph Stalin, Sovyetler Birliği’nin Polonya’yı işgal etmesinden sonra 1940 yılında Katyn Katliamı olarak bilinen katliamda binlerce Polonyalının öldürülmesi emrini vermiştir. Sovyetler Birliği’nin işgalinden sonra ise Nazi Almanyası, Katyn Ormanı’nda cesetleri keşfetmiş ve 20. yüzyılın en büyük insanlık suçlarından biri olan Katyn Katliamı’nı tüm dünyaya duyurmuştur. Nazi rejimi, uluslararası kamuoyunda Sovyetler Birliği’ni yalnızlaştırabilmek ve kendi lehine olumlu bir algı oluşturabilmek amacıyla Katyn Katliamı’nı propaganda amaçlı kullanmıştır. Bu amaçla Naziler, UFA film tarafından Fritz Hippler yönetiminde “Im Wald von Katyn” (Katyn Ormanı’nda) adlı propaganda filmini çekmiştir. Filmde propaganda amaçlı katliamın boyutları katliamla ilgili çeşitli detaylara odaklanılarak büyük bir insanlık suçu olarak sunulmuştur. Çalışmada Nazi Almanyası’nın propaganda amaçlı hazırladığı söz konusu propaganda filmi özelinde Nazi Almanyası’nın Katyn Katliamı’nı propaganda amaçlı ne şekilde yansıttığının ve filmin hangi propaganda amaçlarına hizmet ettiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu*

amaçla çalışmada propaganda filmindeki görsel ve sözel göstergeler, Karl Bühler'in Organon Modeli ışığında kapsamlı olarak analiz edilmiştir. Film üzerinde yapılan analiz neticesinde Almanların, katliamın Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirildiğini bilimsel ve farklı gözlemciler üzerinden kanıtlama çabası içerisinde olduğu, bunun yanında duygusal mesajlara odaklanılarak yaşanan katliamın trajik yönünün vurgulanmasına çalışıldığı tespit edilmiştir. Çalışmada Katyn Katliamı üzerinden Nazi Almanyası'nın Sovyetler Birliği'nin işgalini meşrulaştırmaya aynı zamanda Bolşevizm'in insanlık açısından büyük bir tehdit oluşturduğuna yönelik algı oluşturmaya çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katyn Katliamı, İnsanlık Suçu, Propaganda, Görsel Propaganda, Nazi Almanyası

REFLECTION OF THE KATYN MASSACRE, A CRIME AGAINST HUMANITY, IN VISUAL PROPAGANDA OF NAZI GERMANY

98

Abstract: *After invading Poland, Soviet Union leader Joseph Stalin ordered the killing of thousands of Poles in the massacre known as the Katyn Massacre in 1940. After the invasion of the Soviet Union, Nazi Germany discovered the bodies in the Katyn Forest and announced the Katyn Massacre, one of the greatest crimes against humanity of the 20th century, to the entire world. The Nazi regime used the Katyn Massacre for propaganda purposes in order to isolate the Soviet Union and form a positive perception in its favor in the international public opinion. For this purpose, the Nazis shot the propaganda film Im Wald von Katyn (In the Katyn Forest) by UFA film under the direction of Fritz Hippler. In the film, the extent of the massacre for propaganda purposes was presented as a great crime against humanity by focusing on various details about the massacre. The study aims to reveal how Nazi Germany reflected the Katyn Massacre for propaganda purposes, specifically in the aforesaid propaganda film for propaganda purposes, and what propaganda purposes the film served. For this purpose, in the study, the visual and verbal indicators in the propaganda film were comprehensively analyzed in the light of Karl Bühler's Organon Model.*

As a result of the analysis of the film, it was determined that the Germans sought to prove scientifically and through different observers that the massacre was carried out by the Soviet Union, and that they sought to emphasize the tragic aspect of the massacre by focusing on emotional messages. The study concluded that through the Katyn Massacre, Nazi Germany sought to legitimize the occupation of the Soviet Union and at the same time create the perception that Bolshevism posed a great threat to humanity.

Keywords: Katyn Massacre, Crime against Humanity, Propaganda, Visual Propaganda, Nazi Germany

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nda dünyanın pek çok yerinde insanlık suçları işlenmiştir. Gerek Müttefik Devletleri, gerekse Mihver Devletleri tarafından bu suçlar, propaganda amaçlı kullanılarak, kamuoylarının istenilen yönde etkilenmesine çalışılmıştır. Bu kapsamda her iki taraf da savaş sırasında öldürülen asker ve sivillerin cesetlerini ön plana çıkararak, birbirlerini katliam yapmakla suçlamıştır. Her iki taraf arasında katliamlar üzerinden gerçekleştirilen propaganda savaşlarında hem ulusal hem de uluslararası alanda destek elde edilmesi amaçlanmıştır. Katyn Katliamı olarak adlandırılan, 1940 yılında Sovyetler Birliği tarafından binlerce Polonya'nın katledilmesi olayı da bunlardan biridir. Almanlar, Katyn Ormanı'nda Sovyetler Birliği tarafından katledilen Polonyalıların cesetlerine ulaştığında, bu olayı Sovyetler Birliği'ne karşı büyük bir propaganda silahı haline getirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Katyn Katliamı'nı, *Im Wald von Katyn* (Katyn Ormanı'nda) adlı etkili bir propaganda filmiyle tüm dünyaya duyurmuştur.

100

Katyn Katliamı üzerine çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda: Fox, Katyn Katliamı'nın Yahudi kurbanlarını;¹ Sanford, Katyn Katliamı ve Polonya-Sovyet İlişkileri'ni;² Jazborowska, Katyn suçuyla ilgili Rus tarihi yazımını;³ Szymczak, Batı, Polonya ve Rusya'daki Katyn davasını;⁴ Dineva, Polonya Halk Cumhuriyeti'ndeki Katyn sorununu;⁵ Fredericks, Katyn Katliamı bağlamında yas, hafıza ve ulusal kimliği;⁶ Karski, uluslararası hukukta soykırım suçu olarak Katyn Katliamı'nı;⁷ Ost, sınıf, ulus ve Katyn Katliamı'nı;⁸ Blacker, Polonya

1 Frank Fox, "Jewish Victims of the Katyn Massacre," *East European Jewish Affairs* 23, no. 1, (1993): 49-55.

2 George Sanford, "The Katyn Massacre and Polish-Soviet Relations, 1941-43," *Journal of Contemporary History* 41, no. 1, (2006): 95-111.

3 Inessa Jazborowska, "Russian Historical Writing about the Crime of Katyn," *The Polish Review* 53, no. 2, (2008): 139-157.

4 Robert Szymczak, "The Vindication of Memory: The Katyn Case in the West, Poland, and Russia, 1952-2008," *The Polish Review* 53, no. 4, (2008): 419-443.

5 Detelina Dineva, "The Taboo Subject: The Problem of Katyn in the People's Republic of Poland," *Bulgarian Historical Review/Revue Bulgare d'Histoire*, no. 3-4, (2010): 151-166.

6 Vanessa Fredericks, "Remembering Katyn: Mourning, Memory, and National Identity," *Memory Connection* 1, no. 1, (2011): 197-210.

7 Karol Karski, "The Katyn Massacre as a Crime of Genocide in International Law," *The Polish Quarterly of International Affairs* 20, no. 4, (2011): 5-37.

8 David Ost, "Class, Nation, and the Katyn Massacre," *Telos* 2011, no. 156, (2011): 183-192.

edebiyatında Katyn Katliamı'nın temsillerini;⁹ Kaminski, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Katyń Katliamı'nı;¹⁰ Behnke, Katyń ve İkinci Dünya Savaşı sonrası Polonya ulusal kimliğini;¹¹ Fredheim, Polonya siyasi söyleminde Katyn'i;¹² Bakar, Türk basınında Katyn Katliamı'nı;¹³ Matz, Sovyet dezenformasyonu ve Katyn Katliamı'nı;¹⁴ Gleason, 1940'lı yıllardaki Katyn Katliamı'nın İngilizce basında yayınlanmasını;¹⁵ Yapıcı, Gorbaçov ve sonrası Rus iktidarlarının Katyn Katliamı söylemlerini;¹⁶ Sağ, tarihin tekrar yazılması ve suçun başkasının üzerine atılması boyutunda karşılaştırmalı olarak Katyń Katliamları ile Sevk ve İskân Kanunu;¹⁷ Turan, Katyn Katliamı'nın siyasi amaçlı kullanımını¹⁸ ve Gibas-Krzak, Hırvatistan'ın Katyn suçuna bakışını¹⁹ ele almışlardır. Konuya ilişkin çalışmalara bakıldığında katliama ilişkin, tarih, siyaset, edebiyat, uluslararası ilişkiler ve hukuk alanında incelemelerin yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte katliamın iletişim boyutunda yapılan incelemelerinde ise katliamın, basına yansıması üzerinden ele alındığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise propaganda bağlamında inceleme yapılarak katliamın propaganda boyutunun yansıtılmasına çalışılmıştır.

- 9 Uilleam Blacker, "The Wood Comes to Dunsinane Hill: Representations of the Katyn Massacre in Polish Literature," *Central Europe* 10, no. 2, (2012): 108-123.
- 10 Ireneusz C. Kaminski, "The Katyń Massacre before the European Court of Human Rights: A Personal Account," *Polish Yearbook of International Law*, no. 33, (2013): 205-226.
- 11 John W. Behnke, "Katyń and Post-World War II Polish National Identity," *The Idea of an Essay* 1, no. 1, (2014): 124-132.
- 12 Rolf Fredheim, "The Memory of Katyn in Polish Political Discourse: A Quantitative Study," *Europe-Asia Studies* 66, no. 7, (2014): 1165-1187.
- 13 Bülent Bakar, "Türk Basınında Katyn Olayı: İkinci Dünya Savaşı'nda Kayıp Polonyalı Su-baylar," *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2, no.1, (2015): 37-60.
- 14 Johan Matz, "'All Signs Indicate that Gestapo Agents Murdered Him': Soviet Disinformat-ion, the Katyn massacre and the Raoul Wallenberg Case, 1945-7," *The International History Review* 38, no. 1, (2016): 148-173.
- 15 Timothy Roy Gleason, "Decade of Deceit: English-Language Press Coverage of the Katyn Massacre in the 1940s," *Journalism History* 43, no. 3, (2017): 132-142.
- 16 Utku Yapıcı, "Gorbaçov, Yeltsin ve Putin/Medvedev Yönetimlerinin Bir Dış Politika Aracı Olarak Katyn Katliamı Söylemi," *Karadeniz Araştırmaları*, no. 59, (2018): 1-33.
- 17 Armand Sağ, "Rewriting History And Passing Blame: A Comparative Study Between The Katyń Massacres (1940) And The Armenian Relocation (1915)," *Review of Armenian Studies* no. 39, (2019): 37-68.
- 18 Gözde Turan, "Katyn: Politics of the Dead Pows at A Dead End?," *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, no. 20, (2019): 95-119.
- 19 Danuta Gibas-Krzak, "The Croatian View of the Katyn Crime," *The Journal of Slavic Military Studies* 34, no. 1, (2021): 159-163.

Çalışmada doğrudan Nazi Almanyası'nın Katyn Katliamı'nı ne şekilde sunduğunun ve katliama yönelik ne tür propaganda amaçlarının olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Almanlar tarafından çekilen *Im Wald von Katyn* propaganda filmi göstergebilimsel açıdan kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular ışığında aşağıda yer alan soruların yanıtlanmasına çalışılmıştır:

- Nazi Almanyası Katyn Katliamı'na yönelik propaganda boyutunda hangi göstergeleri ön plana çıkarmıştır?
- Nazi Almanyası'nın Katyn Katliamı'na yönelik hangi propaganda amaçları olmuştur?

Çalışma, Nazi Almanyası'nın insanlık suçu Katyn Katliamı'na yönelik propaganda amaçlarına ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Bu açıdan çalışmanın insanlık suçları ve propaganda üzerine çalışan siyaset, iletişim ve tarih alanındaki araştırmacıların yararlanabileceği bir kaynak olması amaçlanmıştır.

1. Katyn Katliamı

1939 yılında Sovyetler Birliği'nin dışişleri bakanı Vyachslav Molotov ve Alman dışişleri bakanı Joachim von Ribbentrop, Sovyetler Birliği'nin ve Nazi Almanyası'nın Avrupa'yı böleceği ve birbirleriyle savaşmamayı kabul edecekleri Molotov-Ribbentrop olarak da bilinen Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nı imzalamıştır. Nazi Almanyası Batı Avrupa'ya saldırmadan önce, Nazi Almanyası ve Sovyetler Birliği, birlikte Polonya'yı işgale girişmiştir. Doğu Polonya'nın büyük bir kısmı Sovyetler tarafından, geri kalanı Nazi Almanyası tarafından ele geçirilmiştir.²⁰ Polonya'nın işgalinden sonra Nazi Almanyası yönünü Batı'ya çevirirken, Sovyetler Birliği ise Baltık ülkelerini işgal etmiş, Finlandiya'ya ise saldırmıştır.

Nazi Almanyası -İngiltere hariç- Batı'da işgallerini tamamladıktan ve Balkanlar'da kontrol kurduktan sonra müttefikleriyle birlikte

20 Morgan Meis, "A Monument to Forgetting: How One Disaster At Katyn Helped Us To Move Past Another," *The Virginia Quarterly Review* 87, no. 4, (2011): 238.

22 Haziran 1941 tarihinde Sovyetler Birliği'ne karşı ani bir işgale girişmiştir. Nazi Almanyası işgalin başlarında Sovyetler Birliği'nin Batı'daki topraklarının önemli bir bölümünü ele geçirmeyi başarmıştır. Bu topraklar içerisinde Sovyetler Birliği'nin Polonya işgali sırasında katlettiği binlerce Polonyalının gömülü olduğu Katyn Ormanı da yer almıştır. 1943 yılında Alman askerleri Katyn'deki Polonyalıların gömülü olduğu mezarları keşfetmiştir. Katyn'deki mezarların ilk keşfedilmesi nedeniyle “Katyn” kelimesi tüm katliamları ifade etmiştir. Keşif sırasında Alman hükümeti Sovyetler Birliği'ni suçlamış, buna karşılık Sovyetler Birliği lideri Joseph Stalin de Almanları suçlayarak karşılık vermiştir.²¹

İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası'nın Katyn Katliamı'na yönelik Sovyetler Birliği'ne ilişkin iddiaları, ABD ve İngiltere tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmamış ve her iki ülke, Sovyetler Birliği ile Nazi Almanyasına karşı ortak mücadelelerine devam etmiştir. Buna karşılık Stalin, Cenevre'deki Kızıl Haç Komitesi tarafından resmi bir soruşturma başlatılmasını talep eden Londra'daki sürgündeki Polonya Hükümeti ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir.²²

Sovyetler Birliği yetkilileri, Katyn katliamlarının izlerini hafızalardan silme çabalarına girişmiş, 1940-1941 yıllarında savaş öncesi Polonya'nın Sovyetler Birliği işgali altındaki bölümünde kurbanların ailelerini bulmak için bir arama gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda birçoğu tutuklanmış, Gulag*’a gönderilmiş ya da Sovyetler Birliği'nin uzak köşelerindeki kapalı yerleşim yerlerine sürülmüş ve oradan bir daha geri dönmemiştir. Savaştan sağ kurtulanlar ve Polonya'da yaşayanlar komünist otoriteler tarafından korkutulmuştur.²³ Sovyetler Birliği'nin Katyn Katliamı'na yönelik uyguladığı bu katı tutum, Sovyetler Birliği'nin katliamdaki sorumluluğunun Doğu Blok'u içerisinde uzun bir süre ortaya çıkmasını engellemiştir.

21 Vanessa Fredericks, “Decapitating and Debraining the Nation: Katyn and the Body Politics of Martyrdom,” *Культура/Culture* 6, no. 13, (2016): 69.

22 Witold Kieżun, “The International Significance of the Warsaw Uprising of 1944,” *Dialogue and Universalism* 16, no. 7/9, (2006): 35.

* Gulag, Sovyetler Birliği'nde uygulanan çalışma kampı sistemi.

23 Dariusz Tolczyk, “Introduction: Katyn: An Inconvenient Truth,” *East European Politics and Societies* 29, no. 4, (2015): 726.

İkinci Dünya Savaşı'nın Nazi Almanyası'nın yenilgisiyle sonuçlanmasından sonra da Sovyetler Birliği, Katyn Katliamı'nı gerçekleştirdiğini inkar etmeyi ve katliamdan Nazi rejimini sorumlu tutmayı sürdürmüştür. Buna karşılık Sovyetler Birliği'nin eski Batılı müttefikleriyle giriştiği Soğuk Savaş sürecinde Katyn Katliamı sorgulanmaya başlamıştır. 1951 yılında Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği'nin derinliklerinde yaklaşık 15.000 Polonyalı subay, askeri öğrenci, sınır muhafızı, polis ve sivil yetkilinin toplu katliamlarının koşullarının araştırılmasını oylamıştır.²⁴

Soğuk Savaş sürecinde Batılı devletler, Katyn Katliamı'yla ilgili Sovyetler Birliği'ni hedef almıştır. Batılıların ve Polonyalı antikomünistlerin Sovyetler Birliği'ni suçlaması, Sovyetler Birliği'nin de Almanları suçlaması Sovyetler Birliği'nin son yıllarına kadar devam etmiştir.²⁵ Sovyetler Birliği'nin Katyn Katliamı'nı inkar politikası, Sovyetler Birliği'nin son lideri Mihail Gorbaçov döneminde son bulmuştur. 1990 yılında Gorbaçov, NKVD'nin (*Народный комиссариат внутренних дел*/İçişleri Halk Komiserliği) Polonyalıları infaz ettiğini itiraf etmiştir ve Katyn'dekine benzer iki mezar yerini (Mednoye ve Piatykhatky) daha doğrulamıştır. Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin de Katyn Katliamı'na ilişkin belgeleri, Polonya Cumhurbaşkanı Lech Walesa'ya teslim etmiştir.

2. Nazi Almanyası'nın Katyn Katliamı Propagandası

Nazi Almanyasında Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanı olarak görev alan Dr. Joseph Goebbels, Katyn Katliamı'nı Polonya, Batılı Müttefikler ve Sovyetler Birliği ilişkilerini olumsuz etkilemek için bir propaganda aracı olarak değerlendirmiştir. Bu kapsamda katliamın, Bolşevizm'in Batılı devletlere büyük bir tehlike olarak sunulması açısından önemli bir propaganda aracı olarak hizmet etmesi planlanmıştır. Bunun yanında katliama yönelik propagandayla sürgündeki Polonya

24 Robert Szymczak, "A Matter of Honor: Polonia and the Congressional Investigation of the Katyn Forest Massacre," *Polish American Studies* 41, no. 1, (1984): 41.

25 Grover Furr, "The Katyn Massacre: A Re-examination in the Light of Recent Evidence," *Cultural Logic: A Journal of Marxist Theory & Practice* 24, (2020): 38.

Hükümeti'nin de Sovyetler Birliği ile iş birliği içerisinde olmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

Nazi rejimi bu amaçla Katyn Katliamı'nı Polonya halkına sunmak için propaganda posterleri hazırlamış ve bu propaganda posterleri üzerinden Sovyetler Birliği'nin insanlık için ne kadar büyük bir tehdit olduğuna yönelik algı oluşturmaya çalışılmıştır. 1943 tarihli Lehçe *Katyn przestroga Europy!* (Katyn - Avrupa'ya bir uyarı!) yazılı propaganda posterinde Katyn Katliamı üzerinden Avrupa devletleri, tehdit olarak sunulan Sovyetler Birliği'ne karşı uyarılmıştır (Resim 1).²⁶ Bir diğer propaganda posterinde ise doğrudan Katyn Katliamı sırasında Sovyetler Birliği askerleri tarafından Polonyalı subayların öldürülmesi konu edilmiştir (Resim 2).²⁷

Nazi rejimi, posterlerin dışında uluslararası kamuoyunda Sovyetler Birliği'ni katliamcı bir ülke olarak yansıtabilmek için etkili bir propaganda filmi çekilmesini planlamıştır. Bu iş için Nazi Almanyasında profesyonel bir isim olan Fritz Hippler yönetmen olarak görevlendirilmiştir. Hippler, Goebbels yönetimindeki Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı'nın film departmanını yöneten bir film yapımcısı olmuştur. 1940 yılında Nazi Almanyası'nın önde gelen propaganda filmlerinden uzun metrajlı belgesel filmi *Der ewige Jude*'nin yönetiminden ve tasarımından sorumlu olmuştur²⁸. Antisemitist bir propaganda filmi olan *Der ewige Jude*, kitlelerin Nasyonal Sosyalizm ideolojisinin Yahudi karşıtı tarafına hizmet etmiştir. Aynı zamanda Hippler, Nazi Almanyası'nın Polonya'yı işgalini konu alan 1940 yapımı *Feldzug in Polen* adlı propaganda filminin de yönetmeliğini yapmıştır.²⁹ Nasyonal sosyalist propagandanın hedeflerine hizmet etmede kullanılan UFA da filmin yapımevliğini üstlenmiştir.

Hippler'in yönetmenliğine verilen Katyn Katliamı'nın propaganda filmi için çeşitli ülkelerden gözlemciler getirilerek, Almanya dışında farklı

26 JBC, "Almanların Katyn Katliamı Propaganda Posterleri," erişim 30 Mart 2024. <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/564219/edition/630713/content>.

27 Poster Plakat, "Almanların Katyn Katliamı Propaganda Posterleri," erişim 30 Mart 2024. <https://www.posterplakat.com/the-collection/posters/katyn-pp-030>.

28 IMDB, "Der ewige Jude Filmi," erişim 30 Mart 2024. <https://www.imdb.com/title/tt0156524/>.

29 IMDB, "Feldzug in Polen Filmi," erişim 30 Mart 2024. <https://www.imdb.com/title/tt0199517/>.

ülkelerden gözlemcilerin Katyn Katliamı'na tanık olması sağlanmıştır. *Im Wald von Katyn* (Katyn Ormanı'nda) adı verilen propaganda filminde doğrudan mezarlardaki Polonyalıların cesetlerine odaklanılmıştır.³⁰ Söz konusu propaganda filmi, Nazi Almanyası'nın Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelesinde son derece önemli bir yer tutmuştur. Nitekim filmin yayınladığı yılda Nazi Almanyası Stalingrad'da Sovyetler Birliği'ne karşı ağır bir yenilgi almış ve yavaş yavaş Sovyetler Birliği'ndeki inisiyatifini kaybetmeye başlamıştır. Bu aşamada adigeçen propaganda filmiyle cephede Sovyetler Birliği'ne karşı elde edilemeyen zaferin siyaset sahnesinde elde edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında da söz konusu propaganda filmindeki propaganda mesajları incelenerek Nazi Almanyası'nın Katyn Katliamı'na bakışının yansıtılmasına çalışılmıştır.

3. Yöntem

Çalışmada *Im Wald von Katyn* adlı propaganda filmindeki propaganda mesajlarının ortaya konulabilmesi için göstergebilim yöntemi kullanılmıştır. Propaganda filmindeki hem görsel hem de sözel mesajların değil, sosyal mesajları kapsamlı olarak analiz edilebilmek için Karl Bühler'in Organon Modeli'nden yararlanılmıştır. Hem göstergelerin bir araya getirilmesini, hem anlamlandırılmasını hem de etki boyutunu içine almasından dolayı Bühler'in Organon Modeli çalışmada tercih edilmiştir. Model, anlatımsallık, temsil ve çağrı olmak üzere üç işlevden oluşmaktadır. Anlatımsallık işlevinde belirli mesajların ortaya konulabilmesi için göstergelerden nasıl yararlanıldığı ele alınmaktadır. Bu kapsamda hangi göstergelerin ne şekilde bir araya getirildiği incelenmektedir. Temsil işlevinde ise belirli mesajların ortaya konulabilmesi amacıyla kullanılan göstergelerin neyi temsil ettiğine odaklanılmaktadır. Bu işlevde göstergenin tek başına kullanılması durumunda meydana gelebilecek anlamla farklı göstergelerin bir arada kullanılmasıyla oluşabilecek anlamlar incelenmektedir. Son olarak çağrı işlevinde ise göstergeler üzerinden verilmek istenen mesajlarla

30 IMDB, "Im Wald von Katyn," erişim 30 Mart 2024. <https://www.imdb.com/title/tt13364232/releaseinfo/>.

karşı tarafta hangi düşünce, tutum ya da davranışın amaçlandığı ele alınmaktadır. Bu işlevde de insanlara verilen mesajlarda insanlarda ne gibi değişimin hedeflendiği üzerinde durulmaktadır. Çalışma kapsamında filmdeki görsel ve sözel göstergeler, sırasıyla anlatımsallık, temsil ve çağrı işlevleri üzerinden propaganda boyutunda analiz edilmiştir.

4. Analiz ve Bulgular

Im Wald von Katyn propaganda filmi, “Katyn Ormanı”, “vahşet”, “Stalin”, “eşya”, “tespit”, “komite”, “Bolşevizm”, “asker”, “suçlu”, “Vinnitsa”, “boyut”, “GPU”, “kurtuluş”, “Antisemitizm” ve “uyarı” olmak üzere toplam 15 kısma ayrılarak incelenmiştir. Çalışma kapsamında söz konusu propaganda filmi izlenmiş ve 15 kısma ayrılan bölümlerdeki sözlü kısımlar doğrudan görsel kısımlarla birlikte analiz edilmiştir.

4. 1. “Katyn Ormanı” Konulu Kısım

107

Anlatımsallık işlevinde “Katyn Ormanı” konulu kısımda ilk olarak Dinyeper Nehri, ardından da ağaçlar arasında sakin bir yerleşim yeri gösterilmektedir. Propaganda filminin bu kısmında: “Doğuda, Dinyeper Nehri savaşın harap ettiği Avrupa topraklarından geçiyor. Çayırılar ve tarlalar yine huzurlu ama bunların altında korkunç bir şeyler yatıyor. Vyazma'nın nehre dönüştüğü yamaçta birkaç ev yükseliyor. Büyük binalar ve araziler buraların çiftçi kulübeleri olmadığını ortaya koyuyor. Burada GPU yandaşları, yakalanan kadınlarla eğlence partileri düzenliyor. Bu buluşma yerlerinin yanındaki kumlu yol Katyn ormanlarına gidiyor” sözleri yer almaktadır* (Resim 3).

Temsil işlevinde Dinyeper Nehri ve sakin bir yerleşim alanının gösterilmesiyle birlikte “bunların altında korkunç bir şeyler yatıyor” söylemi birbiriyle zıtlasmaktadır. Nazi Almanyası'nın işgali altındaki toprakların huzur içerisinde olduğu algısı oluşturulurken, bu toprakların

* “Katyn Ormanı” konulu kısımdaki sözler, filmin birinci ve ikinci dakikaları içerisinde geçmektedir.

Sovyetler Birliği'nin denetimindeyken olumsuz bir olaya sahne olduğu mesajı verilmektedir. Diğer yandan korkunç olaya ve Sovyetler Birliği'nden görevlilerin dâhil olduğu eğlence partisine aynı açıklamada yer verilerek, propaganda filminin girişinde doğrudan katliamla ilgili olarak Sovyetler Birliği'nin sorumluluğuna vurgu yapılmaktadır.

Çağrı işlevinde Nazi rejimi, katliama yönelik bilgi vererek, uluslararası kamuoyunu Sovyetler Birliği'ne karşı harekete geçirmeye çalışmaktadır.

4. 2. “Vahşet” Konulu Kısım

Anlatımsallık işlevinde “vahşet” konulu kısımda bir gurup kişinin elindeki küreklerle içlerinde cesetler olan alanı kazdıkları görülmektedir. Kamera üst üste dizilmiş cesetlere odaklanmaktadır. Propaganda filminin bu kısmında: “Yerel çiftçilerin açıklamaları, Alman ordusunun daha fazla araştırma yapmasına yol açtı. Şimdi altın kum yığınlarının ve yeni dikilmiş huş ve çam ağaçlarının altında özenle gizlenmiş mezarlar bulunuyor. Burada 12.000'den fazla Polonyalı subay öldürüldü. Geniş mezarlarda düzinelerce ceset yerleştirilmiş. Dünyanın birkaç dönüşünde kumaş topları gibi istiflenmiş ölü askerlerin botları ortaya çıkıyor. Korkunç bir şekilde biçimi bozulmuş vücutlar ve kafalar açığa çıkıyor. Birçok cesedin solunum yollarındaki kum, onların canlı canlı gömüldüklerini gösteriyor” sözleri yer almaktadır* (Resim 4).

Temsil işlevinde Alman yetkililerin yerel halkın sesine kulak vererek incelemede bulunduğu ve büyük bir katliamın ortaya çıkarılmasında rol aldıkları vurgulanmaktadır. Filmdeki görsellerde cesetler ön plana çıkarılarak, Sovyetler Birliği'nin büyük bir vahşete yol açtığı aktarılmaktadır. Özellikle “canlı canlı gömüldükleri” ileri sürülerek, Sovyetler Birliği'ne yönelik acımasız bir algının oluşturulmaya çalışıldığı ortaya çıkmaktadır.

Çağrı işlevinde Nazi rejimi, katliamın korkutucu boyutuna odaklanarak, uluslararası kamuoyunu Sovyetler Birliği'ne karşı harekete geçirmeye çalışmaktadır.

* “Vahşet” konulu kısımdaki sözler, filmin ikinci ve üçüncü dakikaları içerisinde geçmektedir.

4. 3. “Stalin” Konulu Kısım

Anlatımsallık işlevinde “Stalin” konulu kısımda bir cesedin üzerindeki üniformaya odaklanılmakta ve ardından cesetler gösterilmeye devam etmektedir. Propaganda filminin bu kısmında: “Üniforma parçaları, omuz askıları ve kemerler cesetlerin kimliğinin belirlenmesine yardımcı oluyor. Bunlar eski Polonya Ordusu’nun her kademedeki öldürülen subayları. Polonya halkı yıllardır onları arıyordu. Yakınlarının sorularına, Stalin, subayların Sovyet tebaası haline geldiğini söyledi. Ancak bu Sovyet tebaası artık yığılmış toplu mezarlardır” sözleri yer almaktadır* (Resim 5).

Temsil işlevinde cesetlerin askeri üniformaları ön plana çıkarılarak, cesetlerin Polonyalı subaylara ait olduğu ispatlanmaya çalışılmaktadır. Propaganda filminin bu kısmında doğrudan Stalin hedef alınmakta ve öldürülen Polonyalılar üzerinden Stalin’e yönelik olumsuz algı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Çağrı işlevinde Nazi rejimi, Stalin’e karşı işgal edilen topraklarda nefret oluşturarak, işgal altındaki halkın Sovyetler Birliği’ne destek olmasının önüne geçmeye çabalamaktadır.

4. 4. “Eşya” Konulu Kısım

Anlatımsallık işlevinde “eşya” konulu kısımda mezardan alınan cesetlerin üstünden çıkarılan eşyalar gösterilmektedir. Eşyalar içerisinde ölen kişilerin yakınları olduğu düşünülen, kadın ve çocuk görsellerine odaklanılmaktadır. Propaganda filminin bu kısmında: “Ölenlerin tüm değerli eşyaları kayıptır. Üzerlerinde cep saati veya alyans bulunmuyor. Ancak bu öğelerin GPU infazcılarının hiçbir faydası yoktu: Kadın ve çocukların kişisel belgeleri ve fotoğrafları. Bu belgeler öldürülen her adamın kimliğini gösteriyor. Bu kadar hayat dolu fotoğrafların ölülere ait olduğunu görmek şok edici” sözleri yer almaktadır* (Resim 6).

* “Stalin” konulu kısımdaki sözler, filmin üçüncü ve dördüncü dakikaları içerisinde geçmektedir.

* “Eşya” konulu kısımdaki sözler, filmin dördüncü ve dördüncü dakikaları içerisinde geçmektedir.

Temsil işlevinde öldürülen Polonyalıların üstlerinden çıkan kadın ve çocuk fotoğrafları üzerinden doğrudan insanların hüznü duygusuna odaklanılmaktadır. Öldürülen Polonyalı subayların, çocuklarını yetim bıraktığına yönelik düşünce üzerinden ve “Bu kadar hayat dolu fotoğrafların ölümlere ait olduğunu görmek şok edici” söylemiyle Sovyetler Birliği’nin acımasız olduğuna yönelik algı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Çağrı işlevinde Nazi rejimi, Sovyetler Birliği’ne karşı uluslararası kamuoyunda öfke oluşmasına çabalayarak, Sovyetler Birliği’ne karşı uluslararası kamuoyunun desteğini almayı amaçlamaktadır.

4. 5. “Tespit” Konulu Kısım

Anlatımsallık işlevinde “tespit” konulu kısımda masaya yatırılmış bir ceset gösterilmektedir. Cesedin boyun kısmında bir deliğe odaklanılmaktadır. Propaganda filminin bu kısmında: “General Smorawinski orada yatıyor. İşte doktorlar. Ve yüzlerce subayın yanında bir ordu papazı. Otopsilerde ölüm nedeninin boynuna vurulan kurşun olduğu belirlendi” sözleri yer almaktadır* (Resim 7).

Temsil işlevinde Nazi rejimi, General Smorawinski’nin cesedini ön plana çıkararak, bulunan cesetlerin Polonyalıları ait olduğunu ispatlama çabasını sürdürmektedir. Boynundan vurulduğu belirtilerek, Polonyalı subayların Sovyetler Birliği’nin görevlileri tarafından infaz edilerek öldürüldüğü vurgulanmaktadır.

Çağrı işlevinde Nazi rejimi, Sovyetler Birliği’nin insanlık suçu işlediği üzerinde durmakta ve uluslararası kamuoyunun kendi lehine hareket etmesine çalışmaktadır.

4. 6. “Komite” Konulu Kısım

Anlatımsallık işlevinde “komite” konulu kısımda Alman askerleriyle birlikte bir grup sivilin cesetleri izlediği görülmektedir. Alman

* “Tespit” konulu kısımdaki sözler, filmin beşinci dakikası içerisinde geçmektedir.

askerlerinden biri bir cesedi sivillere göstermekte, bir asker sivillere açıklama yapmakta, bir asker de elindeki mikrofonu sivillere uzatmaktadır. Sivillerden bazıları da not tutmaktadır. Propaganda filminin bu kısmında: “Mezardan çıkarma ve kimlik tespiti için Avrupa ülkelerinden komiteler, Bulgaristan, Danimarka, İtalya, İsviçre, Macaristan’dan tıp uzmanları ve bilim adamları ile Cenevre’den Kızıl Haç temsilcileri hazır bulundu. 1940’ın başlarında 12.000 Polonyalı subayın GPU tarafından öldürüldüğü ve Avrupalı insanlara karşı işlenen bu korkunç suçun kanıtlarını saklamak için Katyn Ormanı’na gömüldüğü sonucuna vardılar” sözleri yer almaktadır* (Resim 8).

Temsil işlevinde Nazi rejimi, farklı ülkelerden gözlemcileri cesetlerin yanına getirerek, Polonyalı subayların Sovyetler Birliği tarafından öldürüldüğünü farklı gözlemcilerin onayıyla ispat etmeye çalışmaktadır. Bu şekilde mezarlardaki cesetlerin, propaganda amaçlı kurgusal bir olay olduğuna yönelik meydana gelebilecek algıları ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

Çağrı işlevinde Nazi rejimi, farklı gözlemciler üzerinden katliamı ispatlayarak, uluslararası kamuoyunun kendisine destek olmasına çalışmaktadır. Bu şekilde Sovyetler Birliği’ni uluslararası alanda yalnızlaştırarak, Sovyetler Birliği’ne karşı mücadelesini kolaylaştırmayı hedeflemektedir.

4. 7. “Bolşevizm” Konulu Kısım

Anlatımsallık işlevinde “Bolşevizm” konulu kısımda bir cesedi izleyen siviller ve cesetten çıkarılan eşya sivillere gösterilmektedir. Propaganda filminin bu kısmında: “Heyet üyesi eski Polonya Başbakanı Prof. Kozłowski şunları söyledi: ‘Bir Polonyalı olarak eski yoldaşlarımın kanını görünce şok oldum. Bolşevik terörünün tüm insanlara yönelik acımasız sonuçlarını görmek bir insan olarak umutsuzluğa yol açıyor’ sözleri yer almaktadır* (Resim 9).

* “Komite” konulu kısımdaki sözler, filmin altıncı dakikası içerisinde geçmektedir.

* “Bolşevizm” konulu kısımdaki sözler, filmin altıncı ve yedinci dakikaları içerisinde geçmektedir.

Temsil işlevinde farklı ülkelerden gözlemcilerin dışında doğrudan Polonya Başbakanı Prof. Kozłowski'nin de görüşleri üzerinden Sovyetler Birliği'ne yönelik olumsuz algı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Kozłowski'nin Bolşevizm karşıtı açıklaması yoluyla doğrudan ideolojik boyutta Sovyetler Birliği'ndeki komünist rejim hedef alınmaktadır.

Çağrı işlevinde Bolşevizm, terörle ilişkilendirilerek, insanların Bolşevizm'e karşı mücadele etmesi teşvik edilmektedir. Böylece Nazi Almanyası'nın Sovyetler Birliği'ne karşı giriştiği mücadeleye insanların destek olmasına çalışılmaktadır.

4. 8. “Asker” Konulu Kısım

Anlatımsallık işlevinde “asker” konulu kısımda Alman askerleri dışında bir gurup askerin de (giydikleri üniformadan Polonya askerleri olduğu izlenimi oluşmakta) cesetleri incelemektedir. Propaganda filminin bu kısmında: “Avrupa basınının temsilcileri tüyler ürpertici keşif hakkında yorumda bulundu. Katyn'e gelen eski Polonya Ordusu askerleri sıra sıra cesetlere dehşetle bakıyor. 1939'da Bolşeviklere teslim olan yoldaşlarının Stalin'in yandaşları tarafından ortadan kaldırılmasına tedirgin olmaktadır. Bolşevikler tarafından öldürülen subayların sayısı savaşta öldürülen subayların sayısından on bir kat daha fazla. O zamanlar erkek erkeğe karşı çok büyük bir mücadele vardı. Burada savunmasızlar katledildi” sözleri yer almaktadır* (Resim 10).

Temsil işlevinde Polonyalı askerlerin cesetlerin yanına getirilmesiyle, Sovyetler Birliği'nin yol açtığı katliama tanıklık etmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin kendilerine teslim olan subayları katlettiği belirtilerek, Stalin yönetimine karşı olumsuz algı meydana getirilmektedir.

Çağrı işlevinde Sovyetler Birliği'ne teslim olmanın ölümle sonuçlanacağına yönelik algı inşa edilerek, Nazi Almanyası işgali altındaki insanların Sovyetler Birliği'ne karşı Nazi Almanyasıyla iş birliği içerisinde mücadele etmesi teşvik edilmektedir.

* “Asker” konulu kısımdaki sözler, filmin yedinci ve sekizinci dakikaları içerisinde geçmektedir.

4. 9. “Suçlu” Konulu Kısım

Anlatımsallık işlevinde “suçlu” konulu kısımda yaşlı bir erkeğin etrafındaki insanlara açıklama yaptığı ve sonrasında bir gurup insanın cesetlerin yanında yürüdüğü görülmektedir. Propaganda filminin bu kısmında: “Yaşlı çiftçi Kiselov ve komşuları Katyn’in sırlarını anlatıyor. Heyet üyeleri duydukları karşısında dehşete düştüler. Tıp uzmanları bu katliamın sorumlusunun Sovyetler olduğunu belirledi” sözleri yer almaktadır* (Resim 11).

Temsil işlevinde propaganda filminde farklı açılardan katliamın Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirildiği ispatlanmaya çalışılmaktadır. Propaganda filminin bu kısmında yaşlı bir çiftçinin açıklamaları, diğer yandan tıp uzmanlarının katliamın sorumlusunu Sovyetler Birliği olarak belirlemesi ön plana çıkarılmaktadır.

Çağrı işlevinde insanlar, Sovyetler Birliği’nin katliamın sorumlusu olduğuna ikna edilerek, uluslararası kamuoyunun Sovyetler Birliği’ni hedef almasına çalışılmaktadır.

4. 10. “Vinnitsa” Konulu Kısım

Anlatımsallık işlevinde “Vinnitsa” konulu kısımda tarlalar ve tarlalardaki insanlar gösterilmektedir. Propaganda filminin bu kısmında: “Ukrayna’nın Vinnitsa* kasabasının güneşli tarlaları aynı zamanda Bolşeviklerin kana susamışlığının binlerce sessiz tanığını da gizliyor” sözleri yer almaktadır* (Resim 12).

Temsil işlevinde propaganda filminde Katyn Katliamı’ndan, Vinnitsa Katliamı’na odaklanılmakta ve Sovyetler Birliği’nin gerçekleştirdiği

* “Suçlu” konulu kısımdaki sözler, filmin sekizinci dakikası içerisinde geçmektedir.

* Vinnitsa Katliamı, Nazi Almanyası’nın Ukrayna’yı işgaliyle keşfettiği, 1930’lu yıllarda Büyük Tasfiye döneminde (Büyük Terör olarak da bilinir) Sovyet gizli polisi tarafından Ukrayna’nın Vinnytsia kasabasında binlerce kişinin toplu infaz edilmesine verilen isimdir. Katyn Komisyonu tarafından yürütülen soruşturma, Katyn Katliamı alanının keşfiyle aynı zamana denk gelmiştir. Nazi rejimi, Sovyetler Birliği karşıtı propagandasında Katyn Katliamı ile birlikte Vinnitsa Katliamı’ndan da söz etmiştir.

* “Vinnitsa” konulu kısımdaki sözler, filmin dokuzuncu dakikası içerisinde geçmektedir.

katliamların yalnızca Katyn Katliamı olmadığı vurgulanmaktadır. Propaganda filminde kana susamış açıklamasıyla doğrudan Bolşevizm hedef alınmaktadır.

Çağrı işlevinde Sovyetler Birliği, katliamla özdeşleştirilerek insanların zihninde Sovyetler Birliği'ne yönelik olumsuz algı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

4. 11. “Boyut” Konulu Kısım

Anlatımsallık işlevinde “boyut” konulu kısımda ağaçların etrafında mezarlar olduğu izlenimi veren çukurlar ve cesetler, üstünde Kızıl Haç işaretleri bulunan bir araç ve aracın yanında yürüyen bir grup insan gösterilmektedir. Propaganda filminin bu kısmında: “Katyn’de yabancı bir milletin subayları Bolşevikler tarafından öldürüldü. Bağımsız Avrupalı gözlemcilerin bulgularına göre burada binlerce Sovyet vatandaşı ortadan kaldırıldı. Bu iki ölüm alanı tesadüfen keşfedildi. Sovyetler Birliği’nin ölümcül tarlalarının altında kaç cesedin yattığını kimse bilmiyor” sözleri yer almaktadır* (Resim 13).

Temsil işlevinde propaganda filminde Sovyetler Birliği’nin Katyn ve Vinnitsa katliamlarının dışında farklı katliamlar yapmış olabileceği ve bu katliamları da gizlemiş olabileceği ileri sürülmektedir.

Çağrı işlevinde Sovyetler Birliği tarafından farklı katliamların da gerçekleştirilmiş olabileceğine yönelik düşünce üzerinden kamuoyunda Sovyetler Birliği’ne karşı nefret oluşturulmaya çalışılmaktadır.

4. 12. “GPU” Konulu Kısım

Anlatımsallık işlevinde “GPU” konulu kısımda bir piskopos cesetleri izlemekte, ardından bir kişi bir ceset üzerinden piskoposa açıklama yapmaktadır. Kamera cesetlere odaklanmaktadır. Propaganda filminin bu kısmında: “Rum Ortodoks piskoposu, bu zavallı ruhların bağlanıp

* “Boyut” konulu kısımdaki sözler, filmin dokuzuncu dakikası içerisinde geçmektedir.

arkadan vurulduğuna tanık oldu. Ölülerin arasında arama yapmak için Vinnitsa'ya gelen akrabalarından hiçbiri, sevdiklerinin neden öldürüldüğünü bilemeyecek. Despotik GPU onları yok etti” sözleri yer almaktadır* (Resim 14).

Temsil işlevinde propaganda filminde Rum Ortodoks piskoposu da cesetlerin yayına getirilerek, farklı çevrelerden geniş bir katılımcının cesetleri gözlemlemesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Diğer yandan GPU üzerinden Sovyetler Birliği suçlanmaktadır.

Çağrı işlevinde Nazi rejimi, katliamdan Sovyetler Birliği'ni sorumlu tutmayı sürdürerek, işgali altındaki halkın Sovyetler Birliği'ne karşı hareket etmesine ve kendisiyle de iş birliği içerisinde olmasına çalışmaktadır.

4. 13. “Kurtuluş” Konulu Kısım

Anlatımsallık işlevinde “kurtuluş” konulu kısımda cesetler içerisinde yakınlarını aradığı izlenimi oluşturan kadınlar ve cesetlerin üzerinden çıkarıldığı düşünülen çeşitli eşyalar gösterilmektedir. Bir piskopos konuşma yapmakta ve çevrede ağlayan kadınlar yer almaktadır. Propaganda filminin bu kısmında: “Zararsız eşyalar sahipleri için ölüm anlamına geliyordu. Bir İncil, bir tespih ya da haç, bir madalya ya da armalı bir kutu ayırma gerekçesi haline geldi. Bu eşyalar artık kötü şekilde parçalanmış cesetleri tanımlamak için kullanılıyor. Piskopos Gregory talihsiz kurbanlar hakkında şunları söyledi: ‘Vefakâr oğullarımız burada insanlar gibi değil, yırtıcı bir hayvanın pençelerinde ölen avlar gibi yaşadılar. Bolşevik boyunduruğundan kurtulduğumuz için minnettar olalım. Eğer Stalin Ukrayna'yı iki yıl daha yönetseydi bugün burada olanlar da Sovyet toprağına gömülürdü”” sözleri yer almaktadır* (Resim 15).

* “GPU” konulu kısımdaki sözler, filmin dokuzuncu ve onuncu dakikaları içerisinde geçmektedir.

* “Kurtuluş” konulu kısımdaki sözler, filmin onuncu ve on birinci dakikaları içerisinde geçmektedir.

Temsil işlevinde propaganda filminde “Bolşevik boyunduruktan kurtulma” olarak komünist rejimin son bulması açıklanırken, Stalin’in Ukrayna’yı iki yıl daha yönetmesi durumunda daha fazla insanın ölebileceği belirtilmektedir. Böylece Nazi Almanyası’nın Sovyetler Birliği’ni işgalinin pek çok insanın hayatının kurtulmasını sağladığına yönelik algıya yol açılmaktadır.

Çağrı işlevinde Hristiyan bir din görevlisinin açıklamaları üzerinden Bolşevizm eleştirilmekte ve komünist rejimin son bulmasına sevinilmektedir. Böylece halk nezdinde Nazi Almanyası’nın Sovyetler Birliği’ni işgalinin meşru bir zemin elde etmesi sağlanabilmekte ve halkın Nazi işgal güçleriyle iş birliği içerisinde olmasının önü açılabilmektedir.

4. 14. “Antisemitizm” Konulu Kısım

Anlatımsallık işlevinde “Antisemitizm” konulu kısımda sivillerin arasında bir asker bir mezara çelenk bırakmakta ardından da Nazi selamını andıran şekilde elini sağ yukarı kaldırmaktadır. Propaganda filminin bu kısmında: “Katyn ve Vinnitsa’nın ölüm tarlalarının üzerinde Bolşevizm’in gerçek yüzünü görüyoruz: Avrupa ve dünya kültürünü yok etmeyi amaçlayan bir Yahudi örgütü” sözleri yer almaktadır* (Resim 16).

Temsil işlevinde propaganda filminde Katyn ve Vinnitsa katliamları üzerinden Bolşevizm’e dikkat çekilmekte ve Nasyonal Sosyalizm ideolojisinin antisemitist tarafı olarak Bolşevizm, Yahudi örgütü olmakla suçlanmaktadır.

Çağrı işlevinde propaganda filminin çalışma kapsamında incelenen ilk 13 kısmında doğrudan Sovyetler Birliği eleştirilmekte ve Bolşevizm’e yönelik olumsuz algı inşa edilmeye çalışılmaktadır. Propaganda filminin sonlarına doğru ise Bolşevizm ve Yahudilik arasında bağlantı kurularak, Bolşevizm’e atfedilen olumsuz algının Yahudilere de atfedilmesine

* “Antisemitizm” konulu kısımdaki sözler, filmin on ikinci dakikası içerisinde geçmektedir.

yol açılmaktadır. Bu kapsamda doğrudan antisemitist mesaj verilerek, insanların Yahudileri hedef almasına yol açılacak bir ortama zemin hazırlanmaktadır.

4. 15. “Uyarı” Konulu Kısım

Anlatımsallık işlevinde “uyarı” konulu kısımda haçlar ve üzgün olduğu anlaşılan siviller gösterilmektedir. Propaganda filminin bu kısmında: “Sade ahşap haçlar gökyüzüne uzanıyor. Katyn ve Vinnitsa Avrupa’yı bir kez daha uyarıyor” sözleri yer almaktadır* (Resim 17).

Temsil işlevinde propaganda filminde Katyn ve Vinnitsa katliamları sonucunda pek çok insanın hayatını kaybettiği vurgulanarak, Bolşevizm’in yol açabileceği tehlikeye karşı Avrupa uyarılmaktadır.

Çağrı işlevinde Katyn ve Vinnitsa katliamlarından Bolşevizm sorumlu tutulmaktadır. Bolşevizm’in durdurulmaması durumunda Avrupa’nın Bolşevik tehdit altına girebileceğine ve benzer katliamların Avrupa’nın farklı yerlerinde de meydana gelebileceğine yönelik uyarıda bulunmaktadır. Bu uyarı üzerinden Avrupa devletleri, Bolşevizm’e karşı harekete geçmeye çağrılmaktadır.

117

Sonuç

Çalışmada incelenen Im Wald von Katyn propaganda filminde Nazi rejimi, doğrudan cesetlere odaklanarak, Katyn Katliamı’nın korkutucu yanını yansıtmaya çalışmıştır. Cesetlerde yapılan incelemede Polonyalı subayların, ellerinin bağlandığı, boyunlarından kurşunlanarak öldürüldüğü ve -iddia edilen biçimde bazılarının canlı canlı gömüldüğü yansıtılmıştır. Cesetlerin üzerinden çıkan fotoğraflarda, Polonyalıların yakınları olduğu düşünülen kişiler gösterilerek, propaganda filminde hüznün duygusu oluşturulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte Nazi rejimi, propaganda filminde Katyn Katliamı’nın Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirildiğine yönelik uluslararası kamuoyunu ikna edebilmek

* “Uyarı” konulu kısımdaki sözler, filmin on ikinci dakikası içerisinde geçmektedir.

için titizlikle hareket etmiş, farklı ülkelerden gözlemciler, din adamı, doktor ve hatta Polonyalı askerlere kadar geniş bir yelpazeden pek çok insanı cesetlerin bulunduğu alana davet etmiştir. Bu kişilerin yaşanan katliama tanık olmalarına ve yaşananların, Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirildiğine ikna edilmesine çalışılmıştır.

Nazi rejiminin Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirilen Katyn Katliamı'na ilişkin çekilen propaganda filmini çeşitli propaganda amaçlarına hizmet etmek amacıyla kullandığı tespit edilmiştir. Propaganda filminde Nazi rejimi, Sovyetler Birliği'ne karşı uluslararası alanda olumsuz bir imaj oluşturmaya çalışmış, bu kapsamda Sovyetler Birliği'ni acımasız, katliamcı ve insanlık için tehdit bir ülke olarak yansıtmıştır. Katyn Katliamı, Bolşevizm'le özdeşleştirilmiş ve Bolşevizm insan canını acımasızca alabilen bir örgüt olarak sunulmuştur. Bunların dışından Nazi rejimi, Bolşevizm'i Yahudilikle özdeşleştirmiş ve Bolşevizm'e yüklediği olumsuz algıyı Yahudilere de yüklemeye çalışmıştır. Bu şekilde propaganda filmi, doğrudan Nasyonal Sosyalizm'in antisemitist propagandasına da hizmet etmiştir. Sovyetler Birliği'ne yönelik olumsuz algı üzerinden Avrupa uyarılmış ve Sovyetler Birliği'nin durdurulmadığında büyük bir tehlikeye dönüşebileceği mesajı verilmiştir. Neticede Nazi rejiminin, yaşanan katliamın boyutlarını detaylı şekilde yansıtarak ve katliamı antikomünist ve antisemitist propagandaya çevirerek, Sovyetler Birliği'nin işgalini uluslararası alanda meşrulaştırmaya çalıştığı da ortaya çıkmıştır.

Propaganda filminin çekildiği dönemde Nazi Almanyası, aynı anda ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'ne karşı mücadele etmekteydi. 1943 yılının başlarında Nazi Almanyası, Stalingrad'da Sovyetler Birliği'ne karşı ağır bir yenilgi almış ve Sovyetler Birliği'nden ele geçirdiği toprakları kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Tüm bu süreçte Nazi rejiminin, katliama ilişkin oluşabilecek uluslararası bir skandalla Sovyetler Birliği'yle müttefikleri ABD ve İngiltere'nin arasını açması ve Sovyetler Birliği'ni müttefiklerinin desteğinden mahrum bırakması, Alman orduları açısından büyük önem taşımaktaydı. Bu açıdan Katyn Katliamı'nın keşfi, Nazi rejimi için son derece önemli bir propaganda fırsatı olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmada incelenen propaganda filminde de uluslararası kamuoyunu etkilemek amacıyla Nazi rejiminin büyük

bir ustalık ve titizlikle propaganda filmini hazırlayarak bu fırsattan propaganda boyutunda etkili bir şekilde yararlanmaya çalıştığı tespit edilmiştir. Sonuçlarına bakıldığında İkinci Dünya Savaşı'nda ABD ve İngiltere, Katyn Katliamı'na rağmen Sovyetler Birliği'yle ilişkilerini askıya almamış, yalnızca Sovyetler Birliği ve sürgündeki Polonya hükümeti arasındaki ilişkiler kopmuştur. Bu açıdan çalışmadaki analiz neticesinde Nazi rejiminin katliama yönelik kapsamlı bir propaganda filmi çekmesine karşılık, uluslararası siyasette dengeleri büyük ölçüde kendi lehine çevirme konusunda başarı elde edemediği sonucuna ulaşılmıştır. Gelecek çalışmalar, farklı göstergebilim modelleri kullanarak Sovyet propagandasının Katyn Katliamı'na bakışını ele alabilir. Bu şekilde insanlık suçu Katyn Katliamı'na Sovyet propagandası penceresinden de ışık tutulabilir.

Kaynakça

- Bakar, Bülent. "Türk Basınında Katyn Olayı: İkinci Dünya Savaşı'nda Kayıp Polonyalı Subaylar." *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2, no.1 (2015): 37-60.
- Behnke, John W. "Katyn and Post-World War II Polish National Identity." *The Idea of an Essay* 1, no. 1 (2014): 124-132.
- Blacker, Uilleam. "The Wood Comes to Dunsinane Hill: Representations of the Katyn Massacre in Polish Literature." *Central Europe* 10, no. 2 (2012): 108-123.
- Dineva, Detelina. "The Taboo Subject: The Problem of Katyn in the People's Republic of Poland." *Bulgarian Historical Review/Revue Bulgare d'Histoire*, no. 3-4 (2010): 151-166.
- Fox, Frank. "Jewish Victims of the Katyn Massacre." *East European Jewish Affairs* 23, no. 1 (1993): 49-55.
- Fredericks, Vanessa. "Remembering Katyn: Mourning, Memory, and National Identity." *Memory Connection* 1, no. 1 (2011): 197-210.
- Fredericks, Vanessa. "Decapitating and Debraining the Nation: Katyn and the Body Politics of Martyrdom." *Культура/Culture* 6, no. 13 (2016): 68-78.
- Fredheim, Rolf. "The Memory of Katyn in Polish Political Discourse: A Quantitative Study." *Europe-Asia Studies* 66, no. 7 (2014): 1165-1187.
- Furr, Grover. "The Katyn Massacre: A Re-examination in the Light of Recent Evidence." *Cultural Logic: A Journal of Marxist Theory & Practice* 24, (2020): 37-49.
- Gibas-Krzak, Danuta. "The Croatian View of the Katyn Crime." *The Journal of Slavic Military Studies* 34, no. 1 (2021): 159-163.
- Gleason, Timothy Roy. "Decade of Deceit: English-Language Press Coverage of the Katyn Massacre in the 1940s." *Journalism History* 43, no. 3 (2017): 132-142.

IMDB. "Der ewige Jude Filmi." Erişim 30 Mart 2024. <https://www.imdb.com/title/tt0156524/>.

IMDB. "Feldzug in Polen Filmi." Erişim 30 Mart 2024. <https://www.imdb.com/title/tt0199517/>.

IMDB. "Im Wald von Katyn." Erişim 30 Mart 2024. <https://www.imdb.com/title/tt13364232/releaseinfo/>.

Jazborowska, Inessa. "Russian Historical Writing about the Crime of Katyn." *The Polish Review* 53, no. 2 (2008): 139-157.

JBC. "Almanların Katyn Katliamı Propaganda Posterleri." Erişim 30 Mart 2024. <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/564219/edition/630713/content>.

Kaminski, Ireneusz C. "The Katyń Massacre before the European Court of Human Rights: A Personal Account." *Polish Yearbook of International Law*, no. 33 (2013): 205-226.

Karski, Karol. "The Katyn Massacre as a Crime of Genocide in International Law." *The Polish Quarterly of International Affairs* 20, no. 4 (2011): 5-37.

Kieżun, Witold. "The International Significance of the Warsaw Uprising of 1944." *Dialogue and Universalism* 16, no. 7/9 (2006): 35-43.

Matz, Johan. "All Signs Indicate that Gestapo Agents Murdered Him': Soviet Disinformation, the Katyn massacre and the Raoul Wallenberg Case, 1945-7." *The International History Review* 38, no. 1 (2016): 148-173.

Meis, Morgan. "A Monument to Forgetting: How One Disaster At Katyn Helped Us To Move Past Another." *The Virginia Quarterly Review* 87, no. 4 (2011): 238-245.

Ost, David. "Class, Nation, and the Katyn Massacre." *Telos* 2011, no. 156 (2011): 183-192.

Poster Plakat. "Almanların Katyn Katliamı Propaganda Posterleri." Erişim 30 Mart 2024. <https://www.posterplakat.com/the-collection/posters/katyn-pp-030>.

Sağ, Armand. "Rewriting History And Passing Blame: A Comparative Study Between The Katyn Massacres (1940) And The Armenian Relocation (1915)." *Review of Armenian Studies* no. 39 (2019): 37-68.

Sanford, George. "The Katyn Massacre and Polish-Soviet Relations, 1941-43." *Journal of Contemporary History* 41, no. 1 (2006): 95-111.

Szymczak, Robert. "A Matter of Honor: Polonia and the Congressional Investigation of the Katyn Forest Massacre." *Polish American Studies* 41, no. 1 (1984): 25-65.

Szymczak, Robert. "The Vindication of Memory: The Katyn Case in the West, Poland, and Russia, 1952-2008." *The Polish Review* 53, no. 4 (2008): 419-443.

Tolczyk, Dariusz. "Introduction: Katyn: An Inconvenient Truth." *East European Politics and Societies* 29, no. 4 (2015): 723-729.

Turan, Gözde. "Katyn: Politics of the Dead Pows at A Dead End?." *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, no. 20 (2019): 95-119.

Yapıcı, Utku. "Gorbaçov, Yeltsin ve Putin/Medvedev Yönetimlerinin Bir Dış Politika Aracı Olarak Katyn Katliamı Söylemi." *Karadeniz Araştırmaları*, no. 59 (2018): 1-33.

Ekler

Ek 1.

Resim 1. 1943 Katyn Katliamı

Ek 2.

Resim 2. 1944 Katyn Katliamı

Ek 3.

Resim 3. “Katyn Ormanı” Konulu Kısım

Ek 4.

Resim 4. “Vahşet” Konulu Kısım

Ek 5.

Resim 5. “Stalin” Konulu Kısım

Ek 6.

Resim 6. “Eşya” Konulu Kısım

Ek 7.

Resim 7. “Tespit” Konulu Kısım

Ek 8.

Resim 8. “Komite” Konulu Kısım

Ek 9.

Resim 9. “Bolşevizm” Konulu Kısım

Ek 10.

Resim 10. “Asker” Konulu Kısım

Ek 11.

Resim 11. “Suçlu” Konulu Kısım

**İnsanlık Suçu Katyn Katliamı'nın Nazi Almanyası'nın
Görsel Propagandasına Yansıması**

Ek 12.

Resim 12. “Vinnitsa” Konulu Kısım

Ek 13.

Resim 13. “Boyut” Konulu Kısım

Ek 14.

Resim 14. “GPU” Konulu Kısım

Ek 15.

Resim 15. “Kurtuluş” Konulu Kısım

Ek 16.

Resim 16. “Antisemitizm” Konulu Kısım

Ek 17.

Resim 17. “Uyarı” Konulu Kısım

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yayın Geliş Tarihi / Received: 09.12.2024

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 20.03.2025

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Balcı, Çağatay, “Terörle Mücadelede Dekapitasyonun İşlevsizliği ve Sonuçları: İran’da Cundullah Örneği”. *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 26, (2025): 129-158.

TERÖRLE MÜCADELEDE DEKAPİTASYONUN İŞLEVSİZLİĞİ VE SONUÇLARI: İRAN’DA CUNDULLAH ÖRNEĞİ

Dr. Çağatay BALCI

Araştırmacı, İran Araştırmaları Merkezi
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6553-4888>
DOI: 10.54842/ustich.1598665

129

Öz: Dekapitasyon’un, analogik bir yaklaşımla, terörle mücadelenin strateji evreninde terör örgütlerinin varlıklarının, hareket ve eylem kapasitelerinin sonlandırılması veya sınırlandırılması yönelik hedefi karşılayabilecek en önemli strateji olarak konumlandırılmaktadır. Öyle ki bu strateji, çoğunlukla ülkesel ve örgütsel farklılıkların göz ardı edildiği, verili işlevsellik varsayımı ve atfıyla imgelemektedir. Bu imgelemenin temelinde ise dekapitasyonun terörle mücadelenin kuram ve stratejik evrenine taşınması etkili olan analogik yöntem yer almaktadır. Dekapitasyon, analogik açıdan, terörle mücadelede terör örgütlerini hareketsiz kılma ve hayatlarını sonlandırma varsayımına dayanan bir strateji olarak ele alınması, dekapitasyonun başarısızlığına ve işlevsizliğine dair perspektif ve açıklamaların yetersiz kalmasına büyük ölçüde göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Terör örgütlerinin liderlerinin etkisiz hale getirilmesi durumunun, organizmanın baş bölümünün gövde kısmından ayrılması ile ilişkilendirilmesi, başarısızlık

ve işlevsizlik bağlamında söz konusu analogik varsayımın ve bakışın sınırlarına işaret etmektedir. Dekapitasyon stratejisinin başarısızlıkla sonuçlanması, ilgili devlet açısından bir malpraktis durumu yaratabilmektedir. Bu durum terörle mücadele bağlamında temel motivasyon ve hedef olan “tehdidin ortadan kaldırılması” arayışının aksine, tehdidin varlığını sürdürdüğü, dönüştüğü ya da büyüdüğü bir süreçle karşı karşıya kalınması sonucunu doğurabilmektedir. Bu durum İran’ın Cundullah örgütüne yönelik olarak uyguladığı dekapitasyon stratejisinde ve dekapitasyon sonrası süreçte kendisini göstermiş ve örneklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dekapitasyon, Strateji, İşlev, Başarısızlık, İran, Cundullah

THE DYSFUNCTIONALITY AND CONSEQUENCES OF DECAPITATION IN THE WAR ON TERROR: THE CASE OF JUNDULLAH IN IRAN

130

Abstract: *In an analogical approach, decapitation is positioned as the most important strategy in the strategy universe of counter-terrorism that can meet the objective of terminating or limiting the existence, movement and action capacities of terrorist organisations. In fact, this strategy is often imagined with the assumption and attribution of a given functionality where national and organisational differences are ignored. At the basis of this imagery is the analogical method that has been effective in bringing decapitation into the theoretical and strategic universe of counter-terrorism. The analogical treatment of decapitation as a strategy in the fight against terrorism based on the assumption of immobilising terrorist organisations and ending their lives leads to the inadequacy of perspectives and explanations on the failure and dysfunctionality of decapitation, which are largely ignored. The association of the neutralisation of the leaders of terrorist organisations with the separation of the head from the body of the organism points to the limits of this analogical assumption and perspective in the context of failure and dysfunction. The failure of the decapitation strategy may create a malpractice situation for the state concerned. This may result in a process in which the threat persists, transforms or grows, as*

**Terörle Mücadelede Dekapitasyonun İşlevsizliği ve Sonuçları:
İran’da Cundullah Örneği**

opposed to the main motivation and goal of ‘eliminating the threat’ in the context of counter-terrorism. This situation has been exemplified in Iran’s decapitation strategy against the Jundullah organisation and in the post-decapitation process.

Key Words: *Decapitation, Strategy, Function, Failure, Iran, Jundullah*

Giriş

Terörle mücadele, bir olgu olarak doğasında farklı arayış ve yaklaşımları barındırmaktadır. Bu noktada, ontolojik açıdan ele alındığında terörle mücadele, terörizm tehdidinin ortadan kaldırılması; terör örgütlerinin örgütsel kapasitelerinin bertaraf edilmesi, etkisiz kılınması ve varlıklarının ortadan kaldırılmasını nihai hedef ve gereklilik olarak kodlayan bir paradigma düzleminde bir zemine oturmaktadır. Bu paradigma düzlemi, terörle mücadelenin ana ve nihai amaçlarını düzenleyip belirlerken, bu amaçlarına erişim bağlamında esas alınacak olan yaklaşımların ise farklılaşmasına ve değişkenlik göstermesine de elverişli bir çerçeve yaratmaktadır. Bu bağlamda, terörle mücadelede, bu süreci nihai safhaya taşıyacağı kabul edilen pek çok farklı yaklaşım ve strateji esas alınmakta ve uygulanmaktadır.

Terörle mücadeleyi nihai safhasına ve başarıya ulaştırma bağlamında esas alınan yaklaşım ve stratejiler arasında dekapitasyon stratejisi önemli ve istisnai bir yere sahiptir. Bu stratejiyi, diğer stratejilerden farklılaştıran ve ayıran en önemli husus, dekapitasyonun, terörle mücadeleyi nihai safhaya asgari maliyet ve çaba ile en kısa süre içinde ulaştırabilecek bir strateji olarak konumlandırılmasıdır. Terör örgütlerinin liderlerini veya lider kadrolarını etkisiz hale getirmeyi önceleyen ve esas alan dekapitasyon stratejisi, terör örgütlerini gerçek zamanlı ve ani biçimde hareketsiz bırakabilecek ve varlıklarını sonlandırabilecek bir strateji olarak görülmektedir. Bu bağlamda, dekapitasyon stratejisi, farklı coğrafyalarda, farklı devletler tarafından farklı terör örgütlerinin hareket kapasitelerini ve varlıklarını sonlandırmak amacıyla uygulanagelmektedir.

Buna karşın, her bir stratejik yaklaşımda geçerli olduğu gibi, dekapitasyon stratejisinin de işlevselliği ve başarısı belirli koşullar ekseninde mümkün olabilmektedir. Bu koşullara uygun ve uyumlu biçimde gerçekleştirilen dekapitasyon uygulamaları başarılı sonuçlar üretebilirken, bu koşullarla çelişkili ve uyumsuz uygulamalar ise karışık sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu durum, dekapitasyonun işlevsiz ve başarısız kalmasına; terörle mücadelenin nihai safhasına ulaşması yerine mevcut tehdidin yoğunlaşması, çeşitlenmesi veya

dönüşüme uğraması gibi olumsuzluklara yol açabilmektedir. Bu çalışmada, dekapitasyon stratejisinin işlevsiz ve başarısız olmasına yol açan faktörler açıklanmaya çalışılmış, bu çerçevede İran'ın Cundullah örgütüne yönelik dekapitasyon uygulaması ve bunun sonuçları örnek vaka olarak incelenmiştir. Çalışmada, 1) dekapitasyon stratejisinin işlev koşulları nelerdir?, 2) dekapitasyon stratejisinin işlevsizliği hangi sonuçları ortaya çıkarmaktadır?, 3) İran'ın Cundullah örgütüne yönelik dekapitasyon stratejisinin sonuçları nelerdir? şeklindeki araştırma sorularına yanıt aranmıştır. Bu bağlamda, ilk olarak, terörle mücadelede dekapitasyon stratejisinin semantik temeli açıklanmaya çalışılmış, ardından dekapitasyon stratejisine ilişkin ilgili literatür düzleminde kuramsal çerçeve oluşturulmuş ve son olarak İran'ın Cundullah örgütüne yönelik dekapitasyon stratejisi örneği, açık kaynak verileri aracılığıyla incelenmiş ve sonuçlar ortaya konmuştur.

1. Dekapitasyon: Analojiden Stratejiye

133

Terörle mücadele, bir olgu olarak, stratejik arayışlar bağlamında son derece geniş bir evrene sahiptir. Bu evren içerisinde yer alan farklı öğeler motivasyonel açıdan ortak bir paydada buluşmaktadır. Söz konusu ortak payda terörle mücadelede stratejik düzey sonuçlar ve kazanımlar elde etmek; terör örgütlerinin varlıklarının, hareket ve eylem kapasitelerinin sonlandırılması veya sınırlandırılması temelinde şekillenmektedir. Bu noktada bazı istisnai stratejiler gerek asli gerekse tamamlayıcı bir işlev atfı ve motivasyon doğrultusunda söz konusu ortak paydayı doğrudan yansıtmaktadır. Terörle mücadelede strateji evreninde terör örgütlerinin varlıklarının, hareket ve eylem kapasitelerinin sonlandırılması veya sınırlandırılması adına farklı yönelimler söz konusu olsa da belirli stratejiler bu motivasyonların ve hedeflerin tümünü yansıtacak biçimde konumlanmaktadır. Dekapitasyon bu stratejilerin başında gelmektedir.

Dekapitasyon, analogik bir yaklaşımla, terörle mücadelenin strateji evreninde terör örgütlerinin varlıklarının, hareket ve eylem kapasitelerinin sonlandırılması veya sınırlandırılması yönelik hedefi karşılayabilecek en önemli strateji olarak konumlandırılmaktadır.

Öyle ki bu strateji, çoğunlukla ülkesel ve örgütsel farklılıkların göz ardı edildiği, verili işlevsellik varsayımı ve atfıyla imgelemektedir. Bu imgelemenin temelinde ise dekapitasyonun terörle mücadelenin kuram ve stratejik evrenine taşınması etkili olan analogik yöntem yer almaktadır. Anatomide ve tıbbi terminolojide organizmanın baş bölümünün vücudun diğer kısımlarından ayrılmasını ifade eden dekapitasyon bu açıdan metaforik bir yaklaşımı simgelemektedir. Bir organizma açısından, baş bölümünün organizma açısından sahip olduğu önem, nitelik ve işlevler bu bağlamda terör örgütlerinin yapısal karakteristiklerine atfedilmektedir. Buna göre organizmanın baş bölümü ile terör örgütlerinin liderleri ve lider kadroları metaforik düzeyde özdeşleştirilmektedir.

Terörle mücadele bağlamında bu özdeşlik dekapitasyonun bir strateji olarak benimsenmesi ve kullanılmasını beraberinde getirmektedir. Herhangi bir organizmanın baş bölümünün vücut bütünlüğünden ayrılması, organizmanın hayatının sonlanmasına sebep olmaktadır. Bu durum terör örgütlerine; liderlerine ve lider kadrolarına yönelik “baş bölümü” atfı doğrultusunda varsayımsal bir yönelimi ortaya çıkarmaktadır. Organizma analogisine paralel olarak terör örgütlerinin de liderlerinin ve lider kadrolarının etkisiz hale getirilmesi ve örgütle bağlarının kesilmesinin örgütün hayatını sonlandıracağına dair varsayım dekapitasyonun terörle mücadelede bir strateji olarak benimsenmesini sağlamaktadır. Dear’a göre dekapitasyon terör örgütünün “komuta-kontrol sistemini” hedef almaktadır. Bu açıklama, terör örgütlerinin liderleri lider kadrolarına atfedilen baş metaforu düzleminde örgütün karar alma yetisinin ortadan kaldırılması sürecini ifade etmektedir¹.

Buna göre baş bölümü, gözlerin ve kulakların da yer aldığı uzuv olması sebebiyle, başın ortadan kaldırıldığı bir durumda örgüt çevresini algılayabilme yetisini de kaybederek karar alma ve yön tayin etmekten uzaklaşmaktadır². Price’a göre bu durum 3 farklı şekilde kendisini gösterebilmektedir³. Bunlar aynı zamanda dekapitasyon stratejisinin

1 K. Patrick Dear. “Beheading the Hydra? Does Killing Terrorist or Insurgent Leaders Work?”, Defence Studies, 13, No.3, (2013):300.

2 Ibid., s.305.

3 Bryan C. Price. “Targeting Top Terrorists: How Leadership Decapitation Contributes to Counterterrorism”, International Security, 36, No.4, (2012):18.

yöntemsel evrenini oluşturmaktadır. Buna göre dekapitasyon liderin ve lider kadronun öldürülmesi, yakalanması ve ardından ölüm cezası ile cezalandırılması, son olarak ise yakalanarak cezaevinde tutulması şeklinde uygulanabilmektedir. Bu yöntemlerin her birinin terör örgütleri üzerinde farklı etkiler yarattığı savunulmakta ve her bir dekapitasyon yönteminin terör örgütlerini farklı bir kaotik sürece yönlendirdiği varsayılmaktadır. Örneğin, bir terör örgütü liderinin öldürülmesi ilgili örgüt üzerinde psikolojik bir yıkım ve kaotik bir bilişsel iklim yaratabilirken, örgüt liderinin yakalanması ve cezaevine gönderilmesi örgüt içinde ve toplumsal tabanda lidere yönelik güven, sempati ve itibarın sarsılmasına; liderin itirafları ve ifşaatları sonucunda örgüt yapısının darbe alması sebebiyet verebilmektedir. Ancak söz konusu varsayımlar dekapitasyonun işlevsel koşullarının açıklanmasıyla anlam kazanabilmektedir. Bu sebeple dekapitasyon stratejisinin işlevsel koşullarının ortaya konması gerekmektedir.

2. Dekapitasyonun İşlev Koşulları ve İşlevsizliğin Sonuçları

135

Dekapitasyon, terörle mücadele etki potansiyeli bağlamında verili bir karaktere sahip bir strateji olarak kabul edilmesine rağmen, bu stratejinin başarılı sonuçlar üretebilmesi adına bir takım işlevsel koşulların bulunduğu da savunulmaktadır⁴. Bu durum, dekapitasyonun etki ve sonuç potansiyeline ilişkin olarak yaklaşım farklılıklarını beraberinde getirmektedir⁵. Dear'a göre bu yaklaşımları nicelik ve nitelik odaklı yaklaşımlar olarak sınıflandırmak mümkündür⁶. Buna göre, nicelik odaklı yaklaşım, dekapitasyon stratejisinin uygulama örneklerine dair nicel verilerin esas alınması ve değerlendirilmesinden hareketle, kümülatif bir bakış açısıyla dekapitasyonun etki ve başarı potansiyelinin belirlenmesini incelemektedir. Nicelik odaklı yaklaşım dekapitasyon stratejisinin kaç farklı devlet tarafından, kaç farklı terör örgütüne karşı, kaç farklı şekilde uygulandığına yönelik verilerin elde

4 Karolina Libront. "Targeting Leaders: No Easy Short-cuts", The Polish Quarterly of International Affairs, 22, No.1, (2013):44.

5 Daniel Milton, Bryan Price. "Too Central To Fail? Terror Networks and Leadership Decapitation", International Interactions, 46, No.3, (2020): 315.

6 K. Patrick Dear. "Beheading the Hydra? Does Killing Terrorist or Insurgent Leaders Work?", s.316.

edilmesinden hareketle, bu stratejinin hangi coğrafyalarda etkin ve başarılı sonuç ürettiğini ortaya koymaya yönelmektedir.

Buna karşın, nitelik odaklı yaklaşım ise dekapitasyon stratejisinin uygulama örneklerini nitel farklılıklar çerçevesinde değerlendirilmesini esas almaktadır. Buna göre dekapitasyon örnekleri bağlamında, bu stratejiyi uygulayan ülkenin özgün koşulları, ilgili terör örgütünün ideolojik ve yapısal özellikleri gibi bir dizi faktörün belirleyiciliğe sahip olduğuna dair ortaya konan bakış açısı bu yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Nitelik odaklı yaklaşım, söz konusu faktörlerin dekapitasyonun etki ve başarılı sonuç üretme potansiyelini savunmakta ve bu durumun belirli işlevsel koşullara işaret ettiğini iler sürmektedir. Bu yaklaşım, dekapitasyon stratejisinin işlevsel koşulları olarak tanımlanabilecek olan bu faktörlerin bir kombinasyon çerçevesinde bir araya geldiği koşullarda bu stratejinin başarılı sonuçlar üretebileceği, bu faktörler arasında uyumsuzluk ve çelişkinin mevcut olduğu durumlarda ise başarısızlık ve etkisizlikle karşı karşıya kalınacağı varsayımını ortaya koymaktadır. Jordan, bu bağlamda, dekapitasyonun bir terörle mücadele stratejisi olarak, başarılı ve etkili sonuçlar üretebilmesi noktasında belirleyiciliğe sahip olan 3 ana işlevsel koşul kümesinin mevcut olduğunu savunmakta ve bu faktörleri belirli kategoriler altında toplamaktadır⁷. Jordan, mücadele yürütülen ilgili terör örgütüne özgü belirli nitelik ve parametrelerin söz konusu faktör kümelerini meydana getirdiğini, aynı zamanda bunların dekapitasyonun başarısını etkilediğini ifade etmektedir. Bu bağlamda söz konusu faktör kümeleri 1) ideolojik karakter, 2) yapısal özellikler ve 3) toplumsal zemin ve destek biçiminde sıralanmaktadır⁸.

2.1. Dekapitasyonun İşlev Koşulları

Dekapitasyon stratejisinin etki ve başarısını belirleyen işlevsel koşul ve faktör kümeleri bağlamında ilk olarak ideoloji kümesi incelendiğinde, terör örgütlerinin sahip oldukları farklı ideolojik

7 Jenna Jordan. Leadership Decapitation: Strategic Targeting of Terrorist Organizations, Standford University Press, 2019, s.55.

8 Jordan, Jenna. “When Heads Roll: Assessing the Effectiveness of Leadership Decapitation”, Security Studies, 18, (2009):726.

motivasyonların dekapitasyon stratejisinin etki ve başarısını belirleyen temel parametrelerden bir tanesi olduğu tespit edilebilmektedir. İdeolojik motivasyonun türü, ilgili terör örgütünün dekapitasyona karşı direnç potansiyelini belirlemekte, bu durum ise doğrudan dekapitasyonun başarısına etki etmektedir. Bu bağlamda, dini ve etnik-ayrılıkçı motivasyona sahip terör örgütlerinin, aşırı sol veya aşırı sağ motivasyona sahip terör örgütlerine kıyasla dekapitasyona karşı daha dirençli oldukları pek çok araştırmanın ortak sonucu olarak kendisini göstermektedir. Yaoren, dini motivasyona sahip terör örgütlerinin, dekapitasyon uygulamalarının ardından eylemliliklerinde kısa süreli bir duraksama yaşandığını fakat bu sürecin ardından şiddet düzeyi daha yüksek bir eylemlilik gösterdiklerini saptamıştır⁹. Benzer biçimde Grabowski ise dini ve etnik-ayrılıkçı motivasyona sahip terör örgütlerinin dekapitasyona karşı direnç göstererek, örgütün karşı karşıya kaldığı kaotik süreci daha kısa sürede aşabildiklerini ortaya koymuştur¹⁰. Söz konusu araştırmalarda aşırı sol ve aşırı sağ motivasyona sahip terör örgütlerinin ise dekapitasyondan ciddi biçimde etkilendikleri; eylemlilik, hayatta kalma ve hareket kabiliyetlerinde varoluşsal yıkımla karşı karşıya kaldıkları yönünde sonuçlara da ulaşılmıştır.

Johnston, dini ve etnik-ayrılıkçı motivasyona sahip terör örgütlerinin, aşırı sol ve aşırı sağ motivasyona sahip terör örgütlerine kıyasla dekapitasyona karşı daha dirençli bir yapıya sahip olmalarının temelinde kimlik temellilik-ideoloji temellilik ayrımının ve farklılığının bulunduğunu savunmaktadır¹¹. Buna göre, dini ve etnik-ayrılıkçı motivasyona sahip terör örgütlerini kimlik temelli yapılar olarak tanımlayan Johnston, bu örgütlerin söz konusu motivasyonel temellerine bağlı olarak dekapitasyona karşı daha dirençli olduklarını savunmaktadır¹². Bu durumun temel sebebi olarak ise bu motivasyonel temele sahip olan örgütlerde liderin veya lider kadro kaybının dini veya etnik kimlik algısına ve bu doğrultuda geliştirilen ideolojik bağlılığa

9 Kenneth Y. Yaoren "Leadership Decapitation and the Impact on Terrorist Groups", Counter Terrorist Trends and Analyses, 11, No.3, (2019):9.

10 Wojciech Grabowski. "Targeting Terrorist Leaders: Limits and Opportunities", The Polish Quarterly of International Affairs, 22, No.1, (2013):30.

11 Patrick B. Johnston. "Does Decapitation Work? Assessing the Effectiveness of Leadership Targeting in Counterinsurgency Campaigns", International Security, 36, No.4, (2012): 56.

12 Ibid., s.62.

sınırlı düzeyde bir olumsuz etki üretmesi gösterilmektedir. Buna karşın, ideoloji temelli yapılar olarak çerçevelenen aşırı sol ve aşırı sağ ideolojik motivasyona sahip terör örgütleri ise ideolojinin, paradigmanın ve teorik yaklaşımların lider veya lider kadro ile özdeşleştirilmesi dolayısıyla dekapitasyona karşı daha zayıf bir konumda yer almaktadırlar. Bu noktada, dekapitasyonun işlevsel koşulları açısından ideolojik motivasyonun belirleyiciliği çerçevesinde, dekapitasyon stratejisinin aşırı sol ve aşırı sağ motivasyona sahip terör örgütlerine yönelik olarak daha başarılı sonuçlar ve etkiler ortaya çıkardığı, dini ve etnik-ayrılıkçı motivasyona sahip terör örgütleri bağlamında ise örgütsel direnç potansiyeli sebebiyle daha düşük bir işleve sahip olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

İkinci olarak, dekapitasyon, hedef alınan terör örgütünün yapısal nitelikleri bağlamında da belirli işlevsel koşullarla etkileşim içindedir. Bu çerçevede, ilgili terör örgütünün liderlik tipi ve liderin özellikleri, örgütün yaşam evresi, örgütsel yapıda merkezilikliğin ve hiyerarşinin ölçüsü, örgüt içinde alt grupların varlığı, örgütün demografik nitelikleri ve örgütün diğer örgütlerle ilişki durumu dekapitasyonun başarısına etki etmektedir¹³. İlk olarak, dekapitasyon doğrultusunda hedef alınan terör örgütünün liderlik tipi ekseninde ele alındığında, örgüt liderinin karizmatik bir figür; ideolojik-teorik ilham kaynağı ve taktik-stratejik öncü, “bilge ve kahraman” arketipleri ile algılandığı yapılarda dekapitasyon başarısız olmaktadır. Genellikle örgütlerin kurucuları niteliğine sahip olan bu figürlerin, örgüt mensupları ve örgütün toplumsal tabanı üzerinde tesis etmiş oldukları etki, bu kişilerin yakalanmaları veya öldürülmeleri halinde de sürdürülebilmekte; algılanan “karizma” kendisini yeniden üretebilmektedir¹⁴. Buna karşın, terör örgütü liderinin, ideolojik-teorik ilham kaynağı ve taktik-stratejik öncü yerine, “uygulayıcı ve yönetici” olarak algılandığı ve konumlandırıldığı yapılarda ise dekapitasyon başarılı sonuç ve etki üretebilmektedir. Bu yapılarda, “karizma” algısının yoksunluğu bağlılığın yeniden üretimini ortadan kaldırabilmekte ve bununla birlikte örgütsel hiyerarşideki en

13 Jenna Jordan. “Attacking the Leader, Missing the Mark: Why Terrorist Groups Survive Decapitation Strikes”, *International Security*, 38, No. 4, (2014): 15.

14 David C Hoffmann. “Quantifying and Qualifying Charisma: A Theoretical Framework for Measuring the Presence of Charismatic Authority in Terrorist Groups”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 38, N.9, (2015):723.

yüksek figürün kaybı hiyerarşik bir karmaşa ve kaosa yol açarak örgütü hareketsizliğe sevk edebilmektedir.

Bununla birlikte, ilgili terör örgütünün içinde bulunduğu yaşam evresi dekapitasyonun başarısını etkileyen bir diğer parametredir. Terör örgütlerinin, diğer örgütsel yapılar gibi kuruluş-büyüme-gelişme-olgunluk şeklinde belirli bir yaşam çizgisine sahip oldukları yönündeki varsayımdan hareketle, bu yapılara yönelik dekapitasyon uygulamalarının zamanlamasının da farklı etkiler yaratabileceği savunulmaktadır¹⁵. Buna göre, dekapitasyon, kuruluş evresini yaşayan terör örgütleri bağlamında azami bir işlevsellik ortaya çıkarırken, büyüme, gelişme ve olgunluk evresindeki terör örgütlerinde ise dekapitasyonun işlevsellik düzeyi ve potansiyeli azalmaktadır. Bu durumun nedensel arka planında, kuruluş evresinde bulunan terör örgütlerinin liderlerinin, örgüt üyeleri üzerinde henüz yeterli etki tesis edememesi, örgütün toplumsal tabanının henüz oluşmamış olması ve örgütün bütünsel biçimde yapılandırılmamış olması, büyüme, gelişme ve olgunluk evresindeki terör örgütlerinin ise bu nitelik ve gerekliliklere sahip olmaları yer almaktadır.

Diğer yandan, terör örgütlerinin örgütsel yapı karakteristikleri dekapitasyonun işlevselliği ile doğrudan ilişkilidir. Bu parametre, örgütsel yapıda merkeziyetçilik düzeyini ve örgüt içinde alt grupların etki düzeyini kapsamaktadır¹⁶. Buna göre, merkeziyetçilik düzeyi düşük, daha esnek bir yapılanma biçimine sahip olan terör örgütleri dekapitasyona karşı daha dirençlidir. Bu durumun nedeni, söz konusu yapıya sahip olan terör örgütlerinde, örgütün esas aldığı ideolojik-teorik paradigma içerisinde farklı yönelim ve yaklaşımlar gösteren farklı otonom alt grupların ve bu alt grupların başında örgütsel lider adayı olabilecek olan grup liderlerinin varlık göstermesinin mümkün olmasıdır. Bu yapısal nitelik, ilgili terör örgütünün lider kaybı yaşamasının ardından otonom alt grupların liderlerinin örgüt liderliğini üstlenebilmesi ve otonom grupların kendi varlıklarını koruyarak sürdürebilmelerine imkan vermektedir. Bu durum söz konusu örgütleri

15 Audrey Kurth Cronin. *How Terrorism Ends: Understanding the Decline and Demise of Terrorist Campaigns*, Princeton University Press, 2009, s.77.

16 *Ibid.*, s.80.

dekapitasyona karşı daha dirençli hale getirmektedir. Buna karşın, merkezîyetçilik düzeyi yüksek bir yapıya sahip olan terör örgütlerinde ise lider kaybı örgüt açısından kaotik bir sürece yol açmakta ve bu süreç örgütün hareketsizliği veya varlığını sonlandırmasıyla nihai aşamaya ulaşabilmektedir. Bu durumla ilişkili olarak, örgütsel yapıda kendisini gösteren demografik nitelikler de bu noktada etkili olabilmektedir. Örgütsel yapının ve örgütsel alt grupların, benzer demografik özelliklere sahip bireylerden oluşması; militanların büyük ölçüde belirli bir ortak sosyal kimliğe sahip olmaları (etnisite, aşiret veya klan, bölge-yerel kimlik vb.) örgütü dekapitasyona karşı daha dirençli hale getirmektedir¹⁷. Buna karşın, heterojen bir demografik karaktere sahip olan terör örgütlerinde ise dekapitasyon daha işlevsel olabilmektedir. Bununla birlikte, terör örgütünün, diğer terör örgütleri ile ittifak ve iş birliği ilişkisine sahip olması, örgütü ve örgütsel yapıyı dekapitasyona karşı daha dirençli hale getirmektedir. Bu süreçlerde özellikle örgütsel yapı içinde yer alan alt grupların diğer örgütlerle temasları ve ilişkisi, terör örgütünün lojistik, finanslar ve moral destek bulmasına ve bu yolla varlığını kaotik süreçlere karşı koruyabilmesini sağlayabilmektedir.

Son olarak ilgili terör örgütünün sahip olduğu veya etkilediği toplumsal tabanın özellikleri ve bu toplumsal tabanın örgüte yönelik destek biçimi dekapitasyonun başarısını belirleyen faktörler arasında yer almaktadır¹⁸. Bu çerçevede terör örgütünün toplumsal tabanının niteliği ve karakteri öncelikli belirleyicilik taşımaktadır. Terör örgütleri, etnisite, aşiret veya klan, bölge-yerel kimlik vb. kimlik türleri temelinde örgütlenmiş bir sosyal yapıyı yansıtan bir toplumsal tabana sahip olmaları halinde dekapitasyona karşı daha dirençli bir konumda bulunabilmektedirler. Bu durum, ilgili sosyal yapıların, söz konusu terör örgütünü “sosyal bir gerçeklik” ve “toplumsal bir bileşen” olarak algılaması sebebiyle ortaya çıkabilmektedir. Bununla birlikte, dekapitasyona hedef olan terör örgütü liderinin, ilgili toplumsal taban tarafından “lider” olarak algılanması ve “şehadet” miti, terör örgütünün dekapitasyonun ardından da toplumsal tabandan destek almaya devam etmesini sağlayabilmektedir. Bu tip

17 Max Abrahams, Jochen Mierau. “Leadership Matters: The Effects of Targeted Killings on Militant Group Tactics”, *Terrorism and Political Violence*, 29, (2017): 842.

18 Lisa Langdon, Alexander J. Sarapu and Matthew Wells. “Targeting The Leadership of Terrorist And Insurgent Movements: Historical Lessons For Contemporary Policy Makers”, *Journal of Public and International Affairs*, 15, (2004): 67.

sosyal yapıları örgütsel taban haline getiren terör örgütleri, daha aktif (gizlenme ve barınma, istihbarat, milis yapı oluşturma vb.) bir halk desteği elde edebilirken, şehirleşme ve uluslaşma düzeyi daha yüksek olan sosyal yapılar ise terör örgütlerine daha pasif (siyasi destek, sempatisanlık, finansal destek vb.) destek sunabilmektedir. Bununla birlikte, toplumsal tabanı, şehirleşme ve uluslaşma düzeyi daha yüksek olan sosyal yapılardan oluşan terör örgütleri ise dekapitasyona karşı daha zayıf bir konumda yer almaktadırlar. Bununla birlikte, sosyal yapı ve toplumsal tabanın niteliğinden bağımsız olarak, toplumsal taban tarafından algılanan sorun ve hoşnutsuzlukların, göreceli veya reel olarak varlığını sürdürmesi, terör örgütlerinin anlatılarını yeniden üretmesine olanak sağlamakta; bu durum ise dekapitasyonun başarı potansiyelini azaltmaktadır. Söz konusu sorun ve hoşnutsuzlukların, göreceli yoksunluk bağlamında veya reel olarak giderilmediği süreçlerde terör örgütleri halk desteği sağlamaya devam etmektedirler.

Dekapitasyon stratejisinin işlevselliğini belirleyen söz konusu koşullar ve faktörler, bir kombinasyon veya matris çerçevesinde fiili etki yaratmaktadır. Bu durum her bir dekapitasyon örneğinin tikel ve kendine özgü koşulları doğrultusunda değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu noktada, örneğin, dini motivasyona sahip, kuruluş evresinde olan, esnek bir örgütsel yapıyı benimseyen, pasif halk desteği alan A terör örgütüne yönelik dekapitasyon uygulaması ile etnik ayrılıkçı motivasyona sahip, olgunluk evresinde bulunan, karizmatik bir lidere sahip olan, merkeziyetçi örgütsel yapıyı benimseyen, aktif halk desteği alan B terör örgütüne yönelik dekapitasyon farklı sonuçlar üretebilmektedir. Bu durum dekapitasyon stratejisinin başarısız olduğu ve işlevsiz kaldığı koşullar bağlamında da geçerlilik göstermektedir.

2.2.Dekapitasyon Stratejisinin Başarısızlığı ve Sonuçları

Dekapitasyon, analogik açıdan, terörle mücadelede terör örgütlerini hareketsiz kılma ve hayatlarını sonlandırma varsayımına dayanan bir strateji olarak ele alınması, dekapitasyonun başarısızlığına ve işlevsizliğine dair perspektif ve açıklamaların yetersiz kalmasına büyük ölçüde göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Terör örgütlerinin

liderlerinin etkisiz hale getirilmesi durumunun, organizmanın baş bölümünün gövde kısmından ayrılması ile ilişkilendirilmesi, başarısızlık ve işlevsizlik bağlamında söz konusu analogik varsayımın ve bakışın sınırlarına işaret etmektedir. Biyolojik açıdan dekapitasyon, mutlak anlamda organizmanın yaşamsal faaliyetlerinin sonlanmasına yol açarken, terör örgütleri açısından ise lider kaybı, mutlak anlamda örgütsel varlığın sonlanması veya hareket kabiliyetinin ortadan kalkmasına sebebiyet vermeyebilmektedir. Bu sebeple, ilgili analogik bakış, dekapitasyonun etki ve başarı yönüne dair açıklayıcılık ortaya koymasına rağmen, etkisizlik ve başarısızlığa dair net bir perspektif sunmaktan uzak kalmaktadır.

Dekapitasyon stratejisinin başarısızlıkla sonuçlanması, ilgili devlet açısından bir malpraktis durumu yaratabilmektedir. Bu durum terörle mücadele bağlamında temel motivasyon ve hedef olan “tehdidin ortadan kaldırılması” arayışının aksine, tehdidin varlığını sürdürdüğü, dönüştüğü ya da büyüdüğü bir süreçle karşı karşıya kalınması sonucunu doğurabilmektedir¹⁹. Bu bağlamda, ilgili terör örgütünün lideri veya lider kadrosunun etkisiz hale getirilmesinin ardından, öngörülen örgütsel varlığın ve hareket kabiliyetinin ortadan kalması sonuçları yerine ortaya çıkan tüm sonuçları başarısızlık olarak nitelendirmek mümkündür²⁰. Dekapitasyonun işlevsel koşulları çerçevesinde etkili olan faktör ve parametreler düzleminde, uygun kombinasyon ve matrisler dışında uygulanması sonucunda ortaya çıkan başarısızlıkların sonuçları ise birkaç farklı boyutta incelenebilmektedir.

Dekapitasyon uygulamalarının etkisiz kalmasının ardından ortaya çıkan başarısızlığın yarattığı sonuçların başında, dekapitasyona hedef olan terör örgütünde liderin veya lider kadronun kısa süre içerisinde yenilenmesi gelmektedir²¹. Bu süreç, ilgili terör örgütünün yapısal özelliklerine bağlı olarak, lider ve lider kadro kaybı halinde bu kişilerin yerine geçecek isimlerin önceden belirlenmesi ve tayin edilmesi, örgüt

19 Steven T. Zech. “Decapitation, Disruption, And Unintended Consequences in Counterterrorism: Lessons From Islamist Terror Networks in Spain”, *Defense & Security Analysis*, 32, No.2, (2016):186.

20 Michael Freeman. “A Theory of Terrorist Leadership”, *Terrorism and Political Violence*, 26, No.4, (2014):670.

21 Wojciech Grabowski. “Targeting Terrorist Leaders: Limits and Opportunities”, s.32.

içerisinde güçlü bir figürün inisiyatif alması veya örgüt içinde oluşacak olan bir konsensus sonucunda tamamlanabilmektedir. Bu durum aynı zamanda, örgütsel yapıda yer alan alt grupların veya kanatların rekabeti ve birbirlerine üstünlük sağlamaları neticesinde de kendisini gösterebilmektedir. Bu sürecin sonucunda ilgili terör örgütü varlığını ve hareket kabiliyetini koruyabilmekte; faaliyetlerine ve eylemlerine devam edebilmektedir. Bununla birlikte, dekapitasyon sonucunda liderini veya lider kadrosunu kaybeden terör örgütünün, söz konusu kayıpları “şehadet” miti ile özdeşleştirmesi bu doğrultuda intikam saldırılarına yönelmesi, şiddet düzeyini artırması ve halk desteğinin bu kayıp ve intikam propagandası dolayısıyla artması da, dekapitasyon öncesi duruma göre tehdidin artması veya varlığını aynı düzeyde koruması sonucunu doğurabilmektedir²². Bu sonuç, dekapitasyon stratejisinin işlevsiz kaldığına ve tehdidin ortadan kaldırılamadığına işaret etmektedir.

İkinci olarak, dekapitasyon uygulamasının ardından yaşanan başarısızlığın somutlaştığı bir diğer sonuç ise ilgili terör örgütünde yaşanan bölünmeler ve dönüşümlerdir²³. Dekapitasyon stratejisine hedef olarak liderini veya lider kadrosunu kaybeden terör örgütü, bu sürecin sonucunda örgütsel yapı ve koordinasyon açısından kaotik bir duruma sürüklenebilmektedir. Söz konusu kaotik durum örgüt içerisinde yönetsel mekanizmanın ve karar alma faaliyetlerinin paralize olmasını beraberinde getirmektedir. Bu durum örgüt içinde belirli alt grupların veya figürlerin inisiyatif sergileyerek, örgütün mevcut yapısını feshetmesi ve yeni bir örgütsel yapının ilan edilmesi veya örgüt içinde farklı alt grupların bu yolu izlemesiyle birlikte birden fazla yeni yapının tesis edilmesiyle sonuçlanabilmektedir. Bu tablo, dekapitasyona hedef olan terör örgütünün varlığının ve hareket kabiliyetinin ortadan kaldırılmasına yönelik bir sonuç üretmesi dolayısıyla başarılı bir sonuç olarak algılanabilecek olsa da nihai olarak tehdidin biçim değiştirmesi veya tehdidin bölünerek çoğalması koşullarıyla karşı karşıya kalınması dolayısıyla bir başarısızlık olarak konumlanmaktadır.

22 David C Hoffmann. “Quantifying and Qualifying Charisma...”, s.726.

23 Patrick B. Johnston. “Does Decapitation Work? Assessing the Effectiveness of Leadership Targeting...”, s.62.

Üçüncü olarak dekapitasyon, terör örgütlerinin hayatta kalma ve varlıklarını sürdürme güdülerini azami düzeye ulaştıran bir süreç olması dolayısıyla, bu güdü doğrultusunda örgütsel bağımsızlıktan vazgeçme davranışını da ortaya çıkarabilmektedir. Dekapitasyona maruz kalan terör örgütleri, varlığını mevcut; ciddi bir yıkımla karşı karşıya kalmış olan yapısıyla sürdüremeyeceği yönünde bir algıya sürüklenerek, hayatta kalma ve korunma adına, savunmacı bir refleks doğrultusunda diğer terör örgütleri ile angajmanlara ve ittifak ilişkisi geliştirmeye yönelebilmektedirler²⁴. Bu noktada, terör örgütleri, diğer terör örgütlerine yapısal olarak tamamen dahil olma, birleşme, ilgili terör örgütünün bileşeni haline gelme veya ilgili terör örgütüyle iş birliği bağlamında angajman geliştirme davranışları gösterebilmektedir. Bu durum, dekapitasyonun başarısızlıkla sonuçlandığına işaret etmekte; dekapitasyonla hedef alınan terör örgütünün, yapısal ve taktik hamlelerle varlığını korumaya devam ederek tehdidin sürekliliğinin önüne geçilemediğini göstermektedir.

Son olarak, dekapitasyona hedef olan terör örgütleri, yaşadıkları yapısal ve moral yıkım dolayısıyla bir yeniden inşa sürecine girebilmektedirler. Söz konusu süreç, fiziki veya yapısal olmanın ötesinde daha çok ideolojik-anlatısal bir düzlemde gerçekleşebilmektedir. Buna göre, liderini veya lider kadrosunu kaybeden terör örgütü, ideolojik yönelimini, anlatısını ve söylemlerini dönüştürebilmektedir²⁵. Bu süreçte, örgütsel anlatı genellikle daha radikal bir hal almaktadır. Bu durum ilgili terör örgütünü daha agresif bir yapı ve şiddet düzeyi daha yüksek eylemler yoluyla varlığını koruma güdüsünün bir yansıması olarak kendisini gösterebilmektedir. Diğer yandan, bu durumun aksine, dekapitasyona uğrayan terör örgütleri, varlığını koruma ve hayatta kalma adına, örgütsel anlatısını daha pasifist bir yaklaşımla revize edebilmekte; şiddeti ve radikal çizgiyi geri plana iten bir anlayışa da yönelebilmektedirler. Bu yaklaşım, ilgili terör örgütünün, dekapitasyonun ardından, terörle mücadele eden aktörün tehdit algısının yatışması ve odağının terör örgütünden uzaklaştırılması yoluyla örgütsel varlığın korunması arayışına dayanmaktadır.

24 Daniel Milton, Bryan Price. "Too Central To Fail?...", s.320.

25 K. Patrick Dear. "Beheading the Hydra? Does Killing Terrorist or Insurgent Leaders Work?", s.321.

3. İran Dekapitasyon: Cundullah Örneği

3.1. Cundullah Örgütü (2003-2010)

Cundullah örgütü, İran, ABD, Japonya ve Yeni Zelanda tarafından terör örgütü olarak kabul edilen, yapısal inşa süreci 2000'li yılların başına, ideolojik-anlatısal kökleri ise 1980'li yıllara dayanan bir örgüt olarak 2003 yılında kuruluşunu ilan etmiştir. Örgüt, ideolojik-anlatısal referanslarını, 1980'li yıllarda, İran'ın Sistan-Belucistan bölgesinde yaşayan Sünni Beluç halkının haklarının savunulması motivasyonu ile faaliyet gösteren Beluç Özerklik Hareketi (Baloch Autonomist Movement) yapılanmasından almıştır²⁶. Bu yapılanma, İran'da, Sünni Beluç halkının, etnik kimlik ve aynı zamanda mezhepsel kimliği dolayısıyla İran İslam Cumhuriyeti tarafından ayrımcılığa ve baskıya maruz kaldığı iddiasıyla, Sünni Beluç halkının özerk bir yönetime kavuşması hedefiyle silahlı mücadele yürütmüştür. 1980'li yıllar boyunca, yakın coğrafya olan Afganistan'da süren çatışmalar Beluç Özerklik Hareketini ciddi biçimde etkilemiş ve bu süreçte örgüt dini radikalizm ve etnik-ayrılıkçılık motivasyonunu sentezlemeye başlamıştır. Bunun sonucunda, İran'ın en az gelişmiş ve yoksul bölgesi olan Sistan-Belucistan bölgesi, İran'da etno-mezhepsel siyasi hareketlerin merkezi haline gelmeye başlamıştır.

Beluç Özerklik Hareketi, 1990'lı yılların ortalarına gelindiğinde, örgütsel faaliyetler bağlamında ivme kaybı yaşasa da, Sistan-Belucistan'da sosyo-politik ikliminin çerçevesini belirleyerek bir fenomen yaratmış, bu fenomen özellikle bölgedeki genç kuşaklar arasında ciddi bir etki oluşturmuştur. Sünni Beluç halkının karşı karşıya kaldığı siyasal, toplumsal ve ekonomik sorunlar; çevresel sorunlar, yoksulluk, etnik ayrımcılık, mezhepsel ayrımcılık gibi objektif koşullar, söz konusu sosyo-politik iklimin etkileriyle birleşerek genç kitlenin daha politize bir hale gelmesine sebep olmuştur²⁷. Bu sosyo-politik iklim ve politizasyon süreci, Sistan-Belucistan'da, Sünni Beluç halkının geleneksel toplum karakterine sahip; aşiret ve akrabalık bağları son derece güçlü bir

26 Stéphane A. Dudignon The Baluch, Sunnism and the State in Iran: From Tribal to Global, Oxford University Press, 2017, s.96.

27 Ibid., s.102.

toplumsal yapıya sahip olması dolayısıyla daha kısa bir sürede kitlesel bir boyuta evirebilmiştir. Bu durum ise Cundullah örgütünün kuruluş sürecine giden dönemi başlatmıştır.

2000 yılının başında Sistan-Belucistan'ın ileri gelen ailelerinden olan Rigi ailesine mensup kardeşler Abdulmelik Rigi, Abdülhamid Rigi ve Abdülgani Rigi'nin Zahidan kentinde öncelikle kendi aile ve aşiret çevreleri, daha sonra ise diğer aile ve aşiretler ile nihai olarak Sistan-Belucistan'ın diğer bölgelerinde başlattıkları propaganda ve örgütlenme faaliyetleri 2003 yılına kadar devam etmiştir. Bu süreçte lider olarak ön plana çıkan Abdülmelik Rigi, 1990'lı yılların sonunda itibaren, Afganistan ve Pakistan'da faaliyet gösteren radikal dini oluşumlardan edindiği ve Sünni Beluç halkının içinde bulunduğu koşullara uyarladığı doktrinleri kitlelere aktarmaya çalışmıştır. Söz konusu doktrin ve geliştirilen yaklaşıma göre Sünni Beluç halkı, İran'ı Şii mezhep kimliğini ve Fars etnik kimliğini merkeze alan paradigması dolayısıyla, ayrımcılığa, baskıya ve adaletsizliğe maruz kalmakta, Sistan-Belucistan'ı geri kalmışlığa ve yoksulluğa sürükleyen çevresel sorunlar bu ayrımcılık sebebiyle kasıtlı olarak ortadan kaldırılmamaktadır²⁸. Bu durum, özelde Sünni Beluç halkına, genel düzeyde ise İran'da yaşayan tüm Sünni topluluklara yönelik resmi politikaların özetini ifade etmektedir. Rigi'nin ortaya koyduğu bu anlatı 2003 yılına gelindiğinde inşa edilen yeni bir silahlı örgütün de örgütsel anlatısı haline gelmiştir. Bu yıl Abdülmelik Rigi öncülüğünde ilan edilen “İran Halk Direniş Hareketi” örgütü kendisini, Sünni Beluç halkı başta olmak üzere İran'da yaşayan tüm Sünni toplulukların temsilcisi, koruyucusu ve haklarının savunucusu olarak konumlandırmıştır. Bu örgüt kısa bir süre sonra bir jenerik isim olarak “Cundullah” (Allah'ın Askerleri) ismiyle anılmaya başlanmıştır²⁹.

2003 yılında ilan ettiği kuruluşunun ardından Cundullah, 2005 yılına kadar ciddi bir yapılanma ve örgütlenme süreci içine girmiştir. Bu süreçte örgüt silah kapasitesi, eleman kaynağı ve eylem kapasitesinin

28 Hoshang Noraiee. Religion, Politics And Ethnicity in Iran: Investigating The Case of The Sunni Deobandis, Europe Books, 2022, s.78.

29 “Jundallah: Iran's Sunni Rebels”, Al Jazeera, Erişim 20 Ekim 2024. <https://www.aljazeera.com/news/2010/6/20/jundallah-irans-sunni-rebels>

geliştirilmesi adına çaba harcamıştır. Bu dönemin ardından, 2005 yılı itibarıyla Cundullah şiddet eylemlerini başlatmıştır. Hücre tipi ve esnek bir örgütsel yapılanmaya sahip olan Cundullah, bu karakteristik niteliği sebebiyle, kısa zaman içerisinde Sistan-Belucistan’ın farklı bölgelerinde eylemler gerçekleştirebilecek bir kapasiteye ulaşmıştır. Bu noktada, örgütün yoğun bir halk desteği alması, örgütün faaliyet gösterdiği alanlarda geleneksel toplumsal yapının güçlü olması ve örgüt yapısı içerisinde aşiret ve akrabalık bağlarına dayanan alt grupların varlığı etkili olmuştur³⁰.

Cundullah’ın 2005 yılı sonrasında başlattığı eylem sürecinin karakteristiği incelendiğinde, eylem tipi, eylem sıklığı, eylem bölgeleri ve eylem hedefleri bağlamında ciddi bir çeşitlilik kendisini göstermektedir. Bu bağlamda ilk olarak eylem tipi boyutu ele alındığında, Cundullah’ın, silahlı örgütlerin kullandığı eylem tiplerinin büyük çoğunluğunu kullandığı görülebilmektedir. Buna göre Cundullah, bombalı eylem, silahlı saldırı, baskın ve pusu, kaçırma ve alıkoyma eylem tiplerinin tümünü uygulamıştır³¹. Cundullah’ın eylemleri sıklık ve tempo açısından ele alındığında ise yaklaşık 1 aylık periyotlar içerisinde, Sistan-Belucistan bölgesinin farklı bölgelerinde eylemler gerçekleştirdiği saptanabilmektedir. Söz konusu eylem bölgeleri ise Sistan-Belucistan’ın en önemli şehirleri olan Zahidan, Çabahar ve Saravan, Mirjave, Kaş, Zabul ve Rask şehirleridir³². Bu şehirler arasında, Zahidan ve Çabahar şehirleri dışında kalan şehirlerin İran-Afganistan ve İran-Pakistan sınır hattında yer almaları veya bu hatlara yakın bir konumda olmaları Cundullah açısından eylemsel bir avantaj olarak kullanılmıştır. Bu avantaj aynı zamanda örgütün sınır hattında gerçekleştirdiği ve gelir elde ettiği kaçakçılık faaliyetlerinde de görülmektedir. Bununla birlikte, İran ve Pakistan arasında yaşanan gerilimlerin de bu bağlamda Cundullah tarafından bir avantaja dönüştürüldüğü de önemli bir gerçekliktir. Bu noktada Cundullah’ın eylem bölgelerinin stratejik bir bakışla belirlendiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

30 Hoshang Noraiee. Religion, Politics And Ethnicity in Iran..., s.96.

31 “Jundallah”, Global Terrorism Database (GTD), 2024.

32 “Jundallah”, Global Terrorism Database (GTD), 2024.

Eylem hedefleri bağlamında analiz edildiğinde ise Cundullah'ın sivil ve resmi hedefler olmak üzere çok farklı unsurlara ve kurumlara yönelik eylemler gerçekleştirdiği görülebilmektedir. Buna göre, sivil hedefler olarak Şii inanç merkezleri; camiler ve türbeler ile bazı sivil yerleşimler ve kişiler ön plana çıkmaktadır. Söz konusu hedeflere yönelik eylemler büyük oranda bombalı eylemler ve silahlı saldırı-pusu biçiminde gerçekleştirilmiştir³³. Bu bağlamda, 2006 yılında Zabul'da gerçekleştirilen Tasuki saldırısını ve 2009 yılında Zahidan kentinde Şii camiine yönelik olarak gerçekleştirilen bombalı saldırıyı ve 2009 yılında Rask/Pişhin'de gerçekleştirilen ve Şii ve Sünni aşiret liderlerinin görüşmesini hedef alan intihar eylemini örnek olarak göstermek mümkündür. Diğer yandan, resmi hedefler bağlamında ise Cundullah, Sistan-Belucistan'da bulunan kamu kurumları, askeri karakollar, polis karakolları, sınır birlikleri ile Devrim Muhafızları Ordusu mensupları, polis güçleri, Besic güçleri ve sınır muhafızlarına yönelik olarak çok sayıda eylemler gerçekleştirmiştir³⁴. Bu eylemlerde, bombalı saldırı, silahlı saldırı-pusu, baskın ve kaçırma eylem türlerinin tümü kullanılmıştır.

Cundullah'ın 2005 yılından itibaren Sistan-Belucistan bölgesinde uyguladığı bu eylem stratejisi, örgütsel açıdan ciddi kazanımlar ortaya çıkarmakla birlikte İran'ın iç güvenlik ve terörle mücadele odağının da bu örgüt üzerinde yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Örgütün gerçekleştirdiği her bir eylem, İran'ın iç güvenlik adına geliştirdiği taktik, strateji ve uygulamaların da daha sert, yoğun ve radikal bir hal almaya başlamasına yol açmıştır. Bunun sonucunda, Cundullah üzerindeki baskılar 2010 yılı itibariyle artmaya başlamıştır. Bu süreç aynı yıl örgüt lideri Abdülmelik Rigi'nin İran tarafından yakalanması ve Rigi'nin kardeşleriyle birlikte idam cezasına çarptırılmasıyla birlikte sona ermiştir. Bu durum örgüt içinde çok ciddi bir etki yaratmış ve İran'ın uyguladığı bu dekapitasyon stratejisi sonrasında Sistan-Belucistan'daki siyasi hareket ve silahlı mücadele biçim değiştirmeye başlamıştır.

33 Chris Zambelis. "A New Phase of Resistance and Insurgency in Iranian Baluchistan", *Combating Terrorism Center Sentinel*, 2, No.7, (2009): 3.

34 Çağatay Balcı. "The Future of Ethno-Sectarian Extremism in Iran: Characteristics of the Post Jundallah Era", *ULISA-TAIPS*, ۲۰۲۴, ۱۸.

3.2. Dekapitasyon ve Dekapitasyon Sonrası Süreç

Cundullah örgütü açısından 2010 yılı önemli bir kırılma noktasını temsil etmektedir. Lider kadronun idam cezasıyla cezalandırılmasıyla yaşanan kayıp, idam infazı öncesinde örgütün lideri Abdülmelik Rigi’nin ABD’den destek gördüklerine dair ifadelerinin bulunduğu sorgu görüntülerinin yayınlanması ciddi bir sarsıntı yaratmıştır. Fakat, bu durumun örgüt içerisinde yarattığı etki ise kısa sürmüş ve örgüt içerisinde Rigi kardeşlerin yanı sıra önemli bir figür olan Hz. Muhammed Dair Beluç liderliğini ilan etmiş ve örgüt faaliyetlerine eylemlerine devam etmiştir. Bu süreçte Cundullah örgütünün eylemlerindeki şiddet düzeyinin artışı dikkat çekmiştir. Özellikle, 2010 yılı Temmuz ayından itibaren Zahidan kentinde bir Şii camiine yönelik olarak, Çabahar kentinde ise Şii matem törenine yönelik olarak gerçekleştirilen bombalı eylemlerde bu durum kendisini göstermiştir. Rigi kardeşlerin intikamı söylemi ile gerçekleştirilen bu eylemler büyük bir etki yaratmıştır.

Buna karşın 2011 yılına gelindiğinde Cundullah’ın örgütsel yapısı içerisinde azami noktaya yükselen ihtilaflar örgütsel bölünmeyi beraberinde getirmiştir. Bu süreçte örgütsel yapıda yer alan farklı alt grupların ve söz konusu alt grupların liderlerinin girişimleri sonucunda 2012 yılından itibaren Cundullah örgütü bölünme yaşamaya başlamıştır³⁵. Bu süreçte, 2012 yılında Hişam Azizi liderliğinde “Hareket Ensar İran” örgütünün kuruluşu ilan edilmiştir. Bununla birlikte aynı yıl içerisinde Selahaddin Faruki liderliğinde bir grup ise “Ceyşül Adl” örgütünün kuruluşunu ilan etmiştir. Bunun ardından, kısa bir süre sonra, Hareket Ensar İran örgütü, Afganistan ve Pakistan’da faaliyet gösteren Hizbul Furkan örgütüyle birleşme kararı aldığını duyurarak Ensar El Furkan örgütünün kurulduğunu açıklamıştır. Bu süreç, İran’ın Sistan-Belucistan bölgesinde Cundullah sonrasında 2 farklı örgütün ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Cundullah’ın bölünmesinin ardından ortaya çıkan söz konusu iki örgüt, Cundullah’ın bir siyasal hareket olarak mirasını üstlenme ve İran Sünnilerinin ve Sünni Beluç halkının tek temsilcisi olma

35 Naser Dashti. The Baloch Conflict with Iran and Pakistan: Aspects of a National Liberation Struggle, Trafford Publishing, 2017, s.264.

iddiasıyla hareket etmişlerdir³⁶. Bu bağlamda, Ensar El Furkan ve Ceyşül Adl, Cundullah'a kıyasla şiddet eylemlerinin düzeyini ve sıklığını artırmaya yönelmişlerdir. Bu durum söz konusu iki örgütün, geçmişte Cundullah'ın faaliyet gösterdiği ve eylemler gerçekleştirdiği bölgelerde etkinlik ve hakimiyet tesis etme arayışına girmesine de neden olmuştur. Bu çerçevede ele alındığında, Ensar el Furkan ve Ceyşül Adl'in eylem tipolojisi ile Cundullah'ın eylem tipolojisinin bölgeler ve eylem biçimi bakımından paralellik gösterdiği, eylem sıklığı ve eylem hedefi bağlamında ise nispi bir farklılaşmanın söz konusu olduğu görülebilmektedir. Zira söz konusu iki örgütün eylemleri incelendiğinde, bu eylemlerin büyük çoğunluğunun Zahidan, Çabahar, Saravan, Mirjave, Rask, Zabul bölgelerinde gerçekleştirildiği, bombalı eylemler, silahlı saldırı, pusu-baskın ve kaçırma eylem türlerinin kullanıldığı, fakat Cundullah'tan farklı olarak sivillere, sivil yerleşimlere veya ibadethanelere yönelik eylemlerin asgari düzeyde olduğu saptanmaktadır³⁷.

Cundullah sonrası sürecin temel dinamikleri bir yandan Ensar el Furkan ve Ceyşül Adl arasındaki örgütsel rekabet ekseninde biçimlenirken, diğer yandan bölgesel ve jeopolitik gelişmeler de Sistan-Belucistan'daki siyasal şiddet sürecini doğrudan etkilemiştir. Bu bağlamda en etkili ve belirleyici süreç Suriye krizi olmuştur³⁸. Suriye krizi, 2012 yılından itibaren, İran'ın bölgesel imajını büyük ölçüde dönüştürdüğü gibi aynı zamanda ülke içinde Sünni Beluç siyasi hareketi perspektifinden algılanan imajı da etkilemiştir³⁹. İran'ın, Suriye krizinin ilk evrelerinden itibaren Suriye rejiminden yana bir pozisyon alması; Suriye rejimine yönelik olarak sunulan siyasi ve askeri destek, İran içinde Sünni Beluç halkı ve siyasi hareketleri açısından mevcut olan rahatsızlığı yoğunlaştırmıştır⁴⁰. Sistan-Belucistan bölgesinin geçmişten bu yana içinde bulunduğu az gelişmişlik, yoksulluk ve çevresel sorunlar dolayısıyla karşı karşıya kaldığı düşük yaşam koşullarının ortadan

36 Ibid., s.270.

37 "Jaish al Adl", Global Terrorism Database (GTD), 2024.

38 Stéphane A. Dudignon The Baluch, Sunnism and the State..., s.164.

39 Chris Zambelis. "The Evolution of the Ethnic Baluch Insurgency in Iran", Combating Terrorism Center Sentinel, 7, No.3, (2014): 18.

40 Robert Czulda. "Terrorism and Jihadism in the Islamic Republic of Iran", Przegląd Strategiczny, 12, No.15, (2022):96.

kaldırılması ve bu koşulların iyileştirilmesi adına ciddi toplumsal beklentiler mevcutken, İran’ın, finansal kaynaklarını Suriye rejimini destekleme ve milis grupların konsolidasyonu amacıyla kullanması yoğunlaşan bu toplumsal hoşnutsuzluğun en önemli sebeplerinden bir tanesi olmuştur.

Diğer yandan, İran’ın yoğun askeri destek sunduğu Suriye rejiminin, ülkedeki muhalif kesimlere ve özellikle Sünni topluluklara yönelik olarak uyguladığı baskı, şiddet ve katliamlarda bu süreçte Sünni Beluç halkının tutum ve reflekslerini önemli ölçüde etkilemiştir. Söz konusu uygulamalar, İran’ın “Sünni toplulukların baskılanmasında ana aktör” imajı çerçevesinde konumlandırılmasına yol açmış ve bu durum ciddi bir tepkisel tutumunu beraberinde getirmiştir⁴¹. Buna ek olarak, Suriye ve Irak’ta terör örgütlerinin de etkisiyle ortaya çıkan kaotik ortam ve mezhep çatışması iklimi sosyo-politik açıdan bu etkinin gücünü artırmıştır. Bunun sonucunda, gerek Sistan-Belucistan’da ortaya çıkan yeni tepkisel sosyo-politik tutum gerekse Ensar el Furkan ve Ceyşül Adl’in örgütsel rekabeti bu sosyo-politik zemini örgütsel kazanım haline getirme hedefi, bu örgütlerin anlatı ve söylemlerinde de bir dönüşüm yaratmıştır. Buna göre, Suriye krizi öncesinde, Cundullah anlatısına referansla, İran’da Sünnilerin ve Sünni Beluç halkının karşı karşıya kaldığı eşitsizlik, adaletsizlik ve baskıların sona erdirilmesi, İran’da tüm etnisiteler ve inanç gruplarının özgürlüğü ve haklarına ulaşması adına mücadele etme paradigması büyük bir dönüşüme uğramıştır. Bunun yerine, Ensar el Furkan ve Ceyşül Adl, İran’ı bölgesel ve küresel anlamda tüm Sünnilerin düşmanı olarak konumlandırmış, selefi anlayış doğrultusunda Şiiliğe ve Şiilere karşı köktenci bir karşıtlık ve düşmanlık tutum benimsemiş ve hedeflerini İran’da Şii siyasal otoriteyi ortadan kaldırarak Sünni akideye dayalı bir yönetim kurulması olarak belirlemişlerdir⁴². Bununla birlikte, söz konusu iki örgüt, kendilerini yalnızca İran’daki Sünni topluluklar ve Sünni Beluç

41 “Iran Sunni Baloch Insurgents: “Union With Hizbul-Furqan Strengthens Our Front Against Safavids”, EA Worldview, Erişim 10 Eylül 2024. <https://eaworldview.com/2013/12/iran-sunni-baloch-insurgents-union-hezb-ul-forqan-strengthens-front-safavids/>

42 “Iran Spotlight: Sunni Insurgents Jaish ul-Adl Warn Tehran To End “Crimes Against Oppressed Peoples Of Iran, Syria”, EA Worldview, Erişim 10 Eylül 2024. <https://eaworldview.com/2013/12/iran-spotlight-sunni-insurgents-jaish-ul-adl-warn-tehran-end-crimes-oppressed-peoples-iran-syria/>

halkı için mücadele eden aktörler olarak konumlandırmaktan çıkararak, Suriye ve Irak baştan olmak üzere, tüm Sünnilerin temsilcilerinden ve aynı zamanda saldırıya maruz kalan tüm Sünni toplulukların “intikam ve cezalandırma gücü” olarak tanımlamışlardır⁴³.

Elbette bu süreçte, Suriye ve Irak’ta faaliyet gösteren DEAŞ, El Kaide ve bu terör örgütleriyle bağlantılı yapıların da büyük bir etkisi söz konusu olmuştur. Ensar El Furkan ve Ceyşül Adl’in bu terör örgütleriyle teması; geliştirilen örgütsel ilişkinin gelişmesi, söz konusu iki örgütün anlatı ve söylemlerinin yeniden biçimlenmesinde rol oynamıştır. Bu bağlamda, Ensar el Furkan ve Ceyşül Adl’in esas aldıkları anlatı ve söylemlerde, DEAŞ ve El Kaide terör örgütlerinin anlatı ve söylem izlerini gözlemlemek mümkündür. Buna karşın, söz konusu örgütsel ilişki yalnızca anlatı ve söylem paralelliği ve ortaklığı ile sınırlı kalmamıştır. 2015 yılından itibaren DEAŞ terör örgütünün İran içerisinde, DEAŞ/Horasan kolunun ise hem İran içerisinde hem de Afganistan ve Pakistan’da yapılanmaya başlaması, örgütsel ilişkilerin çok boyutlu olarak gelişmesini sağlamıştır. Buna göre Ensar el Furkan ve Ceyşül Adl, DEAŞ ile iş birliği gerçekleştirerek silah ve eylem kapasitelerini geliştirme, barınma, eğitim, istihbarat, eleman temini ve finansman kapasitelerinin artırılması adına avantaj elde etmişlerdir⁴⁴.

Bu durum en somut şekilde kendisini 2018 ve 2019 yıllarında göstermeye başlamıştır. 2018 yılında, Ahvaz bölgesinde petrol hattına yönelik olarak gerçekleştirilen bombalı sabotaj eyleminde Ensar el Furkan ve DEAŞ iş birliği, yine 2018 yılında Çabahar limanında gerçekleştirilen intihar saldırısında Ensar el Furkan- DEAŞ ile Ceyşül Adl-DEAŞ iş birliği gündeme gelmiş, 2019’da Zahidan’da Devrim Muhafızları Ordusu personellerini taşıyan ve 30’dan fazla kişinin ölümüyle sonuçlanan bombalı saldırıda da Ceyşül Adl-DEAŞ iş birliği kendisini göstermiştir. Bununla birlikte, Ensar El Furkan ve Ceyşül Adl’in DEAŞ ve DEAŞ/Horasan ile gerçekleştirdiği iş birliği, yeni örgütsel stratejilerin uygulanabilmesi adına da önemli kazanımlar ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, geçmişten farklı olarak Ensar el Furkan ve Ceyşül Adl, 2020

43 “Ansar al Furkan”, Global Terrorism Database (GTD), 2024.

44 Fatemeh Shayan. “A Critical Perspective on Terrorism: Case Study of Jundallah and Jeish ul-Adl in Iran”, Critical Studies on Terrorism, 13, No.3, (2020): 456.

yılından itibaren, Sistan-Belucistan bölgesinde ayaklanma stratejisi uygulamaya yönelmiştir. Bu durum, Sistan-Belucistan'da, Suriye krizi ile birlikte derinleşen sosyo-politik hoşnutsuzluklar ve Ensar el Furkan ile Ceyşül Adl'in DEAŞ ve DEAŞ/Horasan ile gerçekleştirdiği iş birliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, 2020 yılının ardından Sistan-Belucistan'ın farklı şehirlerinde, güvenlik ve kamu görevlilerinin daha fazla ve daha yoğun biçimde hedef alındığı eylemler, kamu binalarına yönelik saldırılar ve kitlesel hareketler sonucu kamu binalarının ele geçirildiği, İran açısından geçici otorite kayıplarının yaşandığı süreçler kendisini göstermiştir. Bu durum, Ensar el Furkan ve Ceyşül Adl'in ulaştığı örgütsel potansiyeli ve kitlesel hareket yaratma kapasitelerini ortaya koymuştur.

Sonuç

Terörle mücadelede dekapitasyon stratejisinin işlevsizlik ve başarısızlık koşulları bağlamında ele alındığında, İran'ın Cundullah örgütüne yönelik olarak uyguladığı dekapitasyon stratejisi sonuçları itibariyle önemli bir örneklik oluşturmaktadır. Bu örnek, dekapitasyon stratejisinin neden işlevsiz kalabildiğine ve dekapitasyon çerçevesinde yaşanan başarısızlığın yarattığı olumsuz sonuçlara ilişkin açıklayıcı bulgular sunmaktadır. Bu bağlamda, İran'ın, Cundullah'a yönelik olarak uyguladığı dekapitasyon stratejisinin başarısız ve işlevsiz bir strateji olduğuna dair ilk somut gösterge, Cundullah'ın, lider kadro kaybının ardından eylemlerine, şiddet yoğunluğunu artırarak devam etmesi olmuştur. İkinci olarak, Cundullah'ın, 2012 yılından itibaren yaşadığı bölünme süreci de İran'ın dekapitasyon stratejisinin başarısızlığına yönelik bir göstergedir. Bu süreç, İran'ın, Cundullah tehdidini ortadan kaldırmak yerine, tehdidin bölündüğü ve çeşitlendiği bir ortamla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır.

Diğer yandan, söz konusu bölünme sürecinin ardından ortaya çıkan Ensar el Furkan ve Ceyşül Adl örgütlerinin, DEAŞ ve DEAŞ/Horasan terör örgütleriyle ilişki geliştirmesi ve örgütsel kapasitelerini güçlendirmeleri de İran'ın dekapitasyon stratejisinin başarısızlığına ve işlevsizliğine işaret etmektedir. Zira, söz konusu iki örgüt, 2012 yılından

itibaren, anlatsal ve örgütsel düzeyde DEAŞ ve DEAŞ/Horasan terör örgütleriyle iş birliği içine girerek, propaganda imkanlarının artırılması ve daha geniş kitlelere hitap etme, örgütsel yapılarını koruma, eylem imkanlarının geliştirilmesi, eleman temini, barınma imkanları gibi farklı boyutlarda önemli avantajlar sağlamışlardır. Bunun sonucunda İran, Cundullah'a kıyasla daha radikal ve köktenci bir anlatıya sahip olan, selefi cihat anlayışı ve ağına dahil olan, örgütsel kapasite bağlamında daha yüksek bir potansiyele sahip olan ve halk hareketleri yaratabilme imkanına ulaşan iki farklı örgüt tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Tüm bu sonuçlar, İran'ın Cundullah'a yönelik dekapitasyon stratejisinin başarısızlığını ve işlevsizliğini açıklamaktadır.

Bununla birlikte, İran'ın dekapitasyon stratejisi bağlamında yaşadığı başarısızlık, dekapitasyonun işlevsel koşulları çerçevesinde değerlendirildiğinde ise bu durumun nedensel arka planı anlaşılabilir. Bu bağlamda ilk olarak ideolojik boyutta değerlendirildiğinde, Cundullah'a yönelik dekapitasyon stratejisinin işlevsiz kalmasına yol açan faktörlerden bir tanesinin, örgütün etno-dini/etno-mezhepsel bir ideolojik karaktere sahip olması olduğunu ifade etmek mümkündür. Etnik-ayrılıkçı ve dini motivasyona sahip örgütlerin dekapitasyona karşı en dirençli yapılar oldukları yönündeki veriler açısından bu sonuç daha anlaşılır bir nitelik kazanmaktadır. İkinci olarak, Cundullah'ın, büyüme evresinden olgunluk yaşam evresine geçiş sürecinde bulunan bir örgüt olması da dekapitasyon stratejisini işlevsiz kılan bir diğer faktördür. 2000 yılının başında örgütlenme faaliyetlerine başlayan, 2003 yılında kuruluşunu ilan eden örgüt bu süreçte yapısal anlamda dekapitasyona dirençli bir karakter yaratmış; lider kadro kaybının ardından yeni bir figür örgüt liderliğini üstlenmiştir.

Üçüncü olarak, örgütsel yapı bağlamında değerlendirildiğinde, Cundullah'ın, merkeziyetçilikten uzak, otonom alt grupları bünyesinde barındıran bir yapıya sahip olması, dekapitasyona karşı direnç gösterebilmesini mümkün kılmıştır. Bu nitelik, Cundullah'ın, farklı alt gruplar aracılığıyla varlığını sürdürmesine, 2012 yılı sonrasında ise söz konusu alt grupların Cundullah yapısı içinden ayrılarak yeni örgütsel yapılar haline gelmesine imkân vermiştir. Bu durum Cundullah'ın,

anlatısının ve silahlı mücadele vizyonunun süreklilik ve devamlılık kazandığını ortaya koymuştur. Öte yandan, bu nitelikte ilişkili olarak, Cundullah’ın, aşiret ve akrabalık bağlarının güçlü olduğu Sünni Beluç toplumu içerisinde gelişen bir örgüt ve hareket olması, söz konusu toplumsal yapı karakteristiğinin örgüt içerisinde demografik anlamda karşılık bulması da bu örgütü dekapitasyona karşı dirençli hale getiren faktörlerden bir tanesi olmuştur. Son olarak, özellikle Suriye krizi ile birlikte İran’da yaşayan Sünni Beluç halkının İran yönetimine yönelik tepkiselliğinin Ensar el Furkan ve Ceyşül Adl’a yönelik halk desteğine dönüşmesi de İran’ın dekapitasyon stratejisinin başarısızlığı uğramasına neden olan bir diğer faktördür. Bu durum, jeopolitik gelişmelerin ve dış politika davranışlarının dekapitasyon stratejisinin başarısı üzerinde etkili bir faktör olduğunu ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Abrahams, Max, Mierau, Jochen. “Leadership Matters: The Effects of Targeted Killings on Militant Group Tactics”, *Terrorism and Political Violence*, 29, (2017): 830-851.
- “Ansar al Furqan”, Global Terrorism Database (GTD), 2024.
- Balci, Çağatay. “The Future of Ethno-Sectarian Extremism in Iran: Characteristics of the Post Jundallah Era”, *ULİSA-TAIPS*, 18, 2024.
- Cronin, Audrey Kurth. *How Terrorism Ends: Understanding the Decline and Demise of Terrorist Campaigns*, Princeton University Press, 2009.
- Czulda, Robert. “Terrorism and Jihadism in the Islamic Republic of Iran”, *Przegląd Strategiczny*, 12, No.15, (2022):89-104.
- Dashti, Naser. *The Baloch Conflict with Iran and Pakistan: Aspects of a National Liberation Struggle*, Trafford Publishing, 2017.
- Dear, K. Patrick. “Beheading the Hydra? Does Killing Terrorist or Insurgent Leaders Work?”, *Defence Studies*, 13, No.3, (2013):293-337.
- Dudoignon, Stéphane A. *The Baluch, Sunnism and the State in Iran: From Tribal to Global*, Oxford University Press, 2017.
- Freeman, Michael. “A Theory of Terrorist Leadership”, *Terrorism and Political Violence*, 26, No.4, (2014):666-687.
- Grabowski, Wojciech. “Targeting Terrorist Leaders: Limits and Opportunities”, *The Polish Quarterly of International Affairs*, 22, No.1, (2013):28-33.
- Hofmann, David C. “Quantifying and Qualifying Charisma: A Theoretical Framework for Measuring the Presence of Charismatic Authority in Terrorist Groups”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 38, N.9, (2015):710-733.

- Johnston, Patrick B. “Does Decapitation Work? Assessing the Effectiveness of Leadership Targeting in Counterinsurgency Campaigns”, *International Security*, 36, No.4, (2012): 47-79.
- Jordan, Jenna. “Attacking the Leader, Missing the Mark: Why Terrorist Groups Survive Decapitation Strikes”, *International Security*, 38, No. 4, (2014): 7-38.
- _____. “When Heads Roll: Assessing the Effectiveness of Leadership Decapitation”, *Security Studies*, 18, (2009):719–755.
- _____. *Leadership Decapitation: Strategic Targeting of Terrorist Organizations*, Stanford University Press, 2019.
- “Iran Spotlight: Sunni Insurgents Jaish ul-Adl Warn Tehran To End “Crimes Against Oppressed Peoples Of Iran, Syria”, EA Worldview, Erişim 10 Eylül 2024. <https://eaworldview.com/2013/12/iran-spotlight-sunni-insurgents-jaish-ul-adl-warn-tehran-end-crimes-oppressed-peoples-iran-syria/>
- “Iran Sunni Baloch Insurgents: “Union With Hizbul-Furqan Strengthens Our Front Against Safavids”, EA Worldview, Erişim 10 Eylül 2024. <https://eaworldview.com/2013/12/iran-sunni-baloch-insurgents-union-hezb-ul-forqan-strengthens-front-safavids/>
- “Jaish al Adl”, Global Terrorism Database (GTD), 2024.
- “Jundallah: Iran’s Sunni Rebels”, Al Jazeera, Erişim 20 Ekim 2024. <https://www.aljazeera.com/news/2010/6/20/jundallah-irans-sunni-rebels>
- “Jundallah”, Global Terrorism Database (GTD), 2024.
- Langdon, Lisa, Sarapu, Alexander J. And Wells, Matthew. “Targeting The Leadership of Terrorist And Insurgent Movements: Historical Lessons For Contemporary Policy Makers”, *Journal of Public and International Affairs*, 15, (2004): 59-78.

Libront, Karolina. "Targeting Leaders: No Easy Short-cuts", *The Polish Quarterly of International Affairs*, 22, No.1, (2013):41-48.

Milton, Daniel, Price, Bryan. "Too Central To Fail? Terror Networks and Leadership Decapitation", *International Interactions*, 46, No.3, (2020): 309-333.

Noraiee, Hoshang. *Religion, Politics And Ethnicity in Iran: Investigating The Case of The Sunni Deobandis*, Europe Books, 2022.

Price, Bryan C. "Targeting Top Terrorists: How Leadership Decapitation Contributes to Counterterrorism", *International Security*, 36, No.4, (2012):9-46.

Shayan, Fatemeh. "A Critical Perspective on Terrorism: Case Study of Jundallah and Jeish ul-Adl in Iran", *Critical Studies on Terrorism*, 13, No.3, (2020): 441-463.

Yaoren, Kenneth Y. "Leadership Decapitation and the Impact on Terrorist Groups", *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 11, No.3, (2019): 7-12.

Zambelis, Chris. "A New Phase of Resistance and Insurgency in Iranian Baluchistan", *Combating Terrorism Center Sentinel*, 2, No.7, (2009): 1-4.

_____. "The Evolution of the Ethnic Baluch Insurgency in Iran", *Combating Terrorism Center Sentinel*, 7, No.3, (2014): 17-20.

Zech, Steven T. "Decapitation, Disruption, And Unintended Consequences in Counterterrorism: Lessons From Islamist Terror Networks in Spain", *Defense & Security Analysis*, 32, No.2, (2016):177-191.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yayın Geliş Tarihi / Received: 14.04.2025

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 14.07.2025

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Solak, Yeter, “Apartheid Rejiminde Devlet Şiddeti, Zihinsel Direniş ve Hafıza: Steve Biko ve Siyah Bilinç Hareketi”. *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 26, (2025): 159-180.

APARTHEID REJİMİNDE DEVLET ŞİDDETİ, ZİHİNSEL DİRENİŞ VE HAFIZA: STEVE BIKO VE SİYAH BİLİNÇ HAREKETİ

Dr. Yeter SOLAK

Öğretim Görevlisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Okumerlab

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8141-113X>

DOI: 10.54842/ustich.1675793

159

Öz: Bu makale, Güney Afrika'daki Apartheid rejimini yalnızca bir ırk ayrımcılığı sistemi olarak değil, aynı zamanda bir devlet suçu rejimi olarak değerlendirmekte ve Steve Biko liderliğinde gelişen Siyah Bilinç Hareketi'ni bu bağlamda incelemektedir. Biko'nun “özgürlük önce zihinde başlar” ilkesi, fiziksel baskının yanı sıra zihinsel ve kültürel sömürgeleştirmeye karşı radikal bir karşı duruş sunmuştur. 1977'de polis işkencesi sonucu hayatını kaybeden Biko, hem Apartheid rejiminin kurumsallaşmış şiddetinin bir kurbanı hem de bu sisteme karşı geliştirilen zihinsel direnişin simgesidir. Çalışmada, Apartheid rejimi devlet şiddeti ve insan hakları ihlalleri bağlamında analiz edilirken, Siyah Bilinç Hareketi'nin kültürel hafıza, özsaygı ve kimlik inşası üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Aynı zamanda Biko'nun mirasının post-Apartheid Güney Afrika'daki dönüşüm süreçlerinde ve küresel sosyal hareketlerdeki (BLM –Black Lives Matter – Siyahların yaşamı değerli) yansımaları da tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Steve Biko, Apartheid, Devlet Şiddeti, İnsan Hakları, Siyah Bilinç Hareketi, Hafıza Politikaları, Irk Ayrımcılığı

STATE VIOLENCE, MENTAL RESISTANCE AND MEMORY IN THE APARTHEID REGIME: STEVE BIKO AND THE BLACK CONSCIOUSNESS MOVEMENT

Abstract: *This article examines the Apartheid regime in South Africa not merely as a system of racial segregation, but as a regime of state crime, and analyzes the Black Consciousness Movement developed under the leadership of Steve Biko within this context. Biko's principle that "freedom begins in the mind" presents a radical stance not only against physical oppression but also against mental and cultural colonization. Biko, who died in 1977 as a result of police torture, became both a victim of the institutionalized violence of the Apartheid regime and a symbol of the mental resistance developed against it. While the study analyzes the Apartheid regime in terms of state violence and human rights violations, it also explores the impact of the Black Consciousness Movement on cultural memory, self-respect, and identity formation. Furthermore, the article discusses the legacy of Biko in the context of post-Apartheid transformation processes in South Africa and its reflections in global social movements such as Black Lives Matter.*

Keywords: *Steve Biko, Apartheid, State Violence, Human Rights, Black Consciousness Movement, Memory Politics, Racial Discrimination*

Giriş

Güney Afrika’da 20. yüzyıl boyunca derinleşen ırksal eşitsizlikler, 1948 yılında Ulusal Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte yasal ve kurumsal bir boyut kazanarak Apartheid rejimi altında sistematik bir ayrımcılığa dönüştü. Bu rejim, siyahi nüfusu siyasal, ekonomik ve toplumsal hayattan dışlayarak, onları beyaz azınlığın tahakkümü altında ikinci sınıf vatandaşlar haline getirdi. Siyahlar sadece oy hakkından değil; temel eğitim, sağlık hizmeti, barınma, seyahat özgürlüğü ve ifade özgürlüğü gibi en temel insan haklarından da yoksun bırakıldılar. Apartheid rejimi, yalnızca fiziksel baskılarla değil; aynı zamanda kültürel yabancılaştırma, psikolojik aşağılamalar ve epistemik tahakküm yoluyla da bireylerin benliğine yönelik sistematik bir şiddet uyguladı. Bu çerçevede, Güney Afrika’daki Apartheid rejimi, uluslararası hukuk bağlamında yalnızca bir ayrımcılık rejimi değil, aynı zamanda bir devlet suçu düzeni olarak da ele alınmalıdır.¹

Baskıcı Apartheid rejimi altında gelişen direniş hareketleri, zamanla hem ideolojik hem de örgütsel çeşitlilik kazanarak büyüdü. Bu hareketler arasında en dikkat çeken ve özgün yaklaşımıyla öne çıkan yapı ise, Güney Afrikalı düşünür ve aktivist Steve Biko’nun öncülüğünde gelişen Siyah Bilinç Hareketi (Black Consciousness Movement – BCM) olmuştur. Biko, özgürleşmenin yalnızca siyasal iktidar değişikliğiyle değil; siyah bireylerin kendi benliklerini, değerlerini ve kültürel kimliklerini yeniden keşfetmeleriyle mümkün olabileceğini savunmuştur. Ona göre, Apartheid rejiminin en yıkıcı boyutu fiziksel değil; zihinsel ve psikolojik düzeyde içselleştirilmiş aşağılık kompleksi idi. Bu bağlamda Siyah Bilinç Hareketi, yalnızca fiziksel direnişi değil, aynı zamanda zihinsel sömürgeciliğe karşı bir bilinçlenme ve kültürel öz-yeniden inşa süreci olarak ortaya çıkmıştır. Siyahların kendi kimliklerine sahip çıkması, özsaygı geliştirmesi ve kendi kaderini tayin hakkını talep etmesi bu hareketin temel ilkelerini oluşturmuştur.²

Bu çalışmanın temel amacı, Steve Biko’nun düşünsel mirasını ve Siyah Bilinç Hareketi’nin ideolojik temellerini insan hakları, devlet şiddeti,

1 Posel, D. (1991). *The Making of Apartheid, 1948–1961: Conflict and Compromise*. Clarendon Press

2 Lodge, T. (1983). *Black Politics in South Africa since 1945*. Longman.

hafıza politikaları ve postkolonyal kimlik mücadeleleri bağlamında değerlendirmektir. Araştırma şu sorular etrafında şekillenmektedir: Apartheid rejimi, devlet şiddetinin sistematikleşmiş bir biçimi olarak nasıl tanımlanabilir? Steve Biko'nun zihinsel özgürlük vurgusu, bu rejime karşı nasıl bir direniş modeli sunmuştur? Siyah Bilinç Hareketi, bireysel ve toplumsal hafıza inşasında nasıl bir rol oynamıştır? Biko'nun ölümünün ve fikirlerinin günümüz küresel sosyal adalet hareketlerindeki yansımaları nelerdir?³

Bu bağlamda çalışma, yalnızca tarihsel bir direniş figürünün biyografik izini sürmeyi değil; aynı zamanda onun fikirlerini uluslararası insan hakları ihlalleri, devlet şiddeti ve epistemolojik sömürgecilik perspektifinden analiz etmeyi hedeflemektedir.⁴ Steve Biko'nun felsefesi, hem Apartheid rejiminin suç karakterini anlamada hem de günümüz post-kolonyal toplumlarındaki özgürlük mücadelelerini kavramada önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır.⁵

Yöntemsel olarak çalışma, tarihsel belge incelemesi, söylem çözümlemesi ve karşılaştırmalı analiz yöntemlerine dayanmaktadır. Biko'nun kendi yazıları, Siyah Bilinç Hareketi'nin yayınları ve ilgili ulusal/uluslararası hukuk belgeleri temel kaynaklar olarak kullanılmış; bu metinler çağdaş sosyal hareketlerle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

Apartheid Rejimi, Devlet Suçu Olarak Siyahların Mücadelesi ve Uluslararası Hukuk Bağlamı

1948'de Ulusal Parti'nin iktidara gelmesiyle resmen uygulanmaya başlayan Apartheid rejimi, Güney Afrika'daki beyaz azınlığın siyah çoğunluk üzerinde kurduğu kurumsal ve sistematik bir ırkçılık düzeniydi⁶. Afrikaans dilinde “ayrılık” anlamına gelen bu politika, yalnızca sosyal ayrımcılığı değil; siyasal temsilin engellenmesini, ekonomik kaynaklara erişimin kısıtlanmasını ve kültürel baskıyı da

3 Biko, Steve. *I Write What I Like*. Edited by A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (Original work published 1978)., Cry Freedom. Directed by Richard Attenborough. Universal Pictures, 1987.

4 United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*.

5 Frederikse, J. (1990). *The Unbreakable Thread: Non-racialism in South Africa*. Ravan Press.

6 Şenel, Allaadin. *Irak ve Irkçılık Düşüncesi*. Bilim Sanat Yayınları, 1984.

içeren kapsamlı bir tahakküm mekanizmasına dönüşerek, milyonlarca siyah Güney Afrikalıyı temel haklarından yoksun bıraktı. 1994’e kadar süren bu rejim, ülkeyi ırka dayalı hiyerarşik bir yapıya dönüştürdü.⁷ Bu uygulamalar, yalnızca ulusal düzeyde değil, uluslararası hukuk nezdinde de insanlığa karşı suçlar kapsamında değerlendirilmiş ve “devlet suçu” olarak nitelendirilmiştir.⁸

Uluslararası hukukta devletlerin sorumluluğunu düzenleyen temel belgelerden biri olan Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun “Devlet Sorumluluğu Taslağı” (2001), insanlığa karşı işlenen suçlar dâhil olmak üzere her uluslararası hukuka aykırı eylemin devlete sorumluluk yüklediğini belirtir.⁹ Bu çerçevede, Apartheid rejimi; sistematik insan hakları ihlalleri, zorunlu yerleşim politikaları, siyasal dışlama, ekonomik sömürü ve kültürel–eğitimsel baskı unsurlarıyla, insanlığa karşı suç niteliği taşımıştır. 1973’te kabul edilen BM “Apartheid Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi”, bu rejimi “insanlık onuruna karşı işlenmiş bir suç” olarak tanımlamış; 2002 tarihli Roma Statüsü’nün 7(1)(j) maddesi de Apartheid’ı, sistematik baskı politikalarının devlet eliyle yürütülmesi hâlinde “insanlığa karşı suç” sayarak uluslararası ceza hukuku sistemine dâhil etmiştir.¹⁰

Apartheid’in kurumsallaşması, sömürge döneminden miras kalan ırkçı ayrımların yasalastırılmasıyla başlamıştır. 1950 tarihli Nüfus Kayıt Yasası, tüm nüfusu “Beyaz”, “Bantu (siyah Afrikalı)”, “Renkli” ve “Asyalı” gibi kategorilere ayırırken; aynı yıl çıkarılan Gruplar Alanları Yasası, siyah halkı zorla “Bantustan” adı verilen barınma bölgelerine yerleştirmiştir. Pasaport yasaları, siyahların hareket özgürlüğünü ciddi şekilde kısıtlamış; 1953 tarihli Bantu Eğitim Yasası ise siyah çocuklara yalnızca alt düzey iş gücüne yönelik nitelsiz bir eğitim dayatmıştır. Bu politikalar, siyah nüfusu hem ekonomik hem de kamusal hayattan sistematik biçimde dışlamayı amaçlamıştır.¹¹

7 Şenel, Allaadin. *İrk ve İrkçılık Düşüncesi*. Bilim Sanat Yayınları, 1984.

8 Büyüktavşan, H. Z. (2021). Güney Afrika da İrkçi Apartheid Rejimi 1948- 1994, *Africana-İ-nönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 26-41.

9 International Law Commission. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*. 2001.

10 United Nations. *International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid*. 1973, Rome Statute of the International Criminal Court. 2002. Article 7 (Crimes Against Humanity).

11 *The Black Power Mixtape 1967–1975*. Directed by Göran Olsson. Story AB, 2011.

Baskıya karşı direniş 1950'lerden itibaren örgütlü bir biçim kazanmıştır. 1960 Sharpeville Katliamı'nda polis, pas yasalarını protesto eden göstericilere ateş açarak onlarca sivil öldürmüştü; bu olay uluslararası kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır. 1961'de Nelson Mandela liderliğinde kurulan Umkhonto we Sizwe, silahlı mücadeleyi başlatırken; daha radikal bir çizgi izleyen Pan-Afrikanist Kongre'nin öncülük ettiği Sharpeville protestoları küresel boykot ve ambargoların önünü açmıştır.¹² 1970'lerde Steve Biko'nun Siyah Bilinç Hareketi, zihinsel özgürleşme ve siyasal özneleşme söylemiyle kitlesel desteğe ulaşmıştır. 1976'daki Soweto Ayaklanması ise Afrikaans dili eğitim dayatmasına karşı çıkan öğrencilerin polis tarafından öldürülmesiyle sonuçlanmış, yüzlerce gencin hayatını kaybettiği bu olay uluslararası baskının daha da artmasına neden olmuştur.¹³

1980'ler boyunca sendikalar, dini örgütler, öğrenci hareketleri ve uluslararası toplumun silah ambargosu, ekonomik yaptırımlar ve kültürel izolasyon gibi yaptırımları, rejimin çözülmesinde belirleyici olmuştur. 2 Şubat 1990'da Devlet Başkanı F.W. de Klerk, ANC'yi yasallaştırmış ve Nelson Mandela'yı serbest bırakmıştır. Nihayetinde, 26–29 Nisan 1994'te yapılan ilk demokratik seçimlerde ANC ezici çoğunlukla iktidara gelmiş; Mandela ülkenin ilk siyahi devlet başkanı olmuştur.¹⁴

Apartheid'in bir "devlet suçu" olarak değerlendirilmesi, uluslararası ceza hukuku literatüründe giderek daha fazla önem kazanan bir yaklaşımdır. Güney Afrika örneği, bu suç tipinin tarihsel ve yapısal doğasını gözler önüne seren bir "hukuki laboratuvar" işlevi görmektedir. Bununla birlikte, günümüzde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde tartışılan Filistin'deki İsrail politikalarının Apartheid rejimiyle benzerlik gösterip göstermediğine dair yürütülen hukuki değerlendirmeler, bu suç tipinin çağdaş biçimlerine işaret etmektedir. 2021 yılında Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün yayımladığı raporlar, İsrail'i Apartheid suçu işlemekle itham ederek Roma Statüsü kapsamında

12 Mandela, Nelson. Long Walk to Freedom. Boston: Little, Brown & Company, 1995.

Steve Biko: The Lost Interview. 1977. YouTube. <https://www.youtube.com/>

13 Steve Biko Speaks! Black Consciousness and the South African Revolution <https://www.youtube.com/watch?v=Q25It5kMexg>

14 African National Congress (ANC). "Official Website." Accessed [date]. <https://www.anc1912.org.za/>

soruşturma açılması çağrısında bulunmuştur. Böylece Apartheid, yalnızca geçmişin bir uygulaması değil; günümüzde de normatif tartışmaların merkezinde yer alan canlı bir ihlal biçimi hâline gelmiştir.¹⁵

Karşılaştırmalı olarak ele alındığında, Apartheid rejimi ile soykırım ve savaş suçları gibi diğer devlet suçları arasında önemli benzerlikler ve ayrışmalar söz konusudur. Soykırım, bir grubun fiziksel varlığını ortadan kaldırmayı hedefleyen doğrudan eylemlerle tanımlanırken; Apartheid, aynı hedefe siyasi temsilin engellenmesi, yaşam alanlarının daraltılması, sosyal hizmetlerin sınırlandırılması ve kültürel baskı gibi dolaylı ve uzun süreli mekanizmalarla ulaşır. Bu bağlamda, Apartheid “yavaş şiddet” (slow violence) olarak tanımlanabilecek bir yapısal şiddet biçimidir. Bununla birlikte, tüm bu suç türlerinin ortak noktası, devlet aygıtının sistematik insan hakları ihlallerine aracılık etmesidir.¹⁶

Sonuç olarak, Apartheid rejimi yalnızca Güney Afrika’nın tarihine özgü bir uygulama değil; uluslararası hukuk nezdinde insanlığa karşı işlenen suçların en sistematik örneklerinden biridir. Bu suçun devlet eliyle işlenmiş olması, uluslararası ceza hukuku bakımından “devlet suçu” kategorisinin içeriğini zenginleştirirken, benzer uygulamaların önlenmesi için normatif bir çerçeve sunmaktadır. Apartheid’a dair kolektif hafızanın ve hukuki mücadelenin sürdürülmesi, gelecekteki insan hakları ihlallerine karşı caydırıcı bir işlev göreceklerdir.¹⁷

Steve Biko Ve Siyah Bilinç Hareketi

Güney Afrika’daki Apartheid rejimine karşı verilen mücadelenin en düşünsel ve radikal temellerinden birini oluşturan Siyah Bilinç Hareketi (Black Consciousness Movement – BCM),¹⁸ 1960’ların sonunda Steve Biko’nun önderliğinde şekillendi. Bu hareket, yalnızca siyasi veya ekonomik bir direniş değil, aynı zamanda siyahilerin zihinsel, epistemolojik ve ontolojik olarak özgürleşmesini hedefleyen

15 Davis, Angela. *Freedom Is a Constant Struggle: Ferguson, Palestine, and the Foundations of a Movement*. Chicago: Haymarket Books, 2016.

16 Magaziner, D. R. (2010). *The law and the prophets: Black consciousness in South Africa, 1968–1977*. Ohio University Press.

17 Büyüktavşan, H. Z. (2021). Güney Afrika da Irkçı Apartheid Rejimi 1948- 1994, *Africana-İ-nönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 26-41.

18 Black Consciousness Movement Archive – Stanford University. Accessed [date]. <https://www.stanford.edu/group/BC>

çok katmanlı bir mücadele biçimiydi.¹⁹ Biko'ya göre fiziksel baskının ötesinde, siyah bireylerin zihinlerine yerleştirilen aşağılık kompleksi, sömürgeciliğin en sinsi ve kalıcı mirasıydı. Bu yönüyle Siyah Bilinç Hareketi, Frantz Fanon'un *Black Skin, White Masks* ve *The Wretched of the Earth* eserlerinde analiz ettiği kolonyal bilinç ve benlik parçalanmasının Güney Afrika'daki karşılığıydı. Fanon'un "sömürgeci, sömürdüğü bireyin zihin yapısını dönüştürmeden sistemini sürdüremez" düşüncesiyle paralel biçimde Biko, özgürlüğün ön koşulunu zihinsel uyanışta görüyordu.²⁰ Zira Biko'ya göre, siyahlar özgürleşmeden önce kendilerini yeniden tanımlamak, kolonyal bakıştan arınmak zorundaydı; tıpkı Ngũgĩ wa Thiong'o'nun 'Decolonising the Mind' eserinde belirttiği gibi, özgürleşme zihinden başlamalıydı.²¹

Siyah Bilinç Hareketi'nin doğuşu, 1969 yılında Güney Afrika Öğrenci Örgütü (SASO) çatısı altında başladı. Apartheid rejimi, siyahi öğrencilerin beyazlarla aynı yapılar içinde siyasal özneleşmesini engelliyor, siyah gençliğin kolektif sesini sistematik olarak bastırıyordu. Bu atmosferde Biko öncülüğünde gelişen BCM (Siyah bilinç Hareketi), siyah bireylerde özsaygıyı ve kimlik bilincini yeniden inşa etmeyi amaçladı.²² Hareketin temelinde üç ana ilke yer alıyordu: zihinsel özgürlük, kendi kaderini tayin hakkı ve ekonomik-kültürel bağımsızlık. Zihinsel özgürlük, BCM'nin temel taşıydı. Steve Biko, siyahların beyazlar tarafından dayatılan aşağı konumu içselleştirdikçe özgürleşemeyeceklerini savunuyordu. Bu bağlamda "Black is Beautiful" (Siyah güzeldir) sloganı, yalnızca bir estetik değil, aynı zamanda bir epistemolojik isyandı. Siyahların bedenlerini,²³ kültürlerini, dillerini ve tarihlerine dair algılarını yeniden sahiplenmeleri gerekiyordu. Edward Said'in *Şarkiyatçılık* eserinde ortaya koyduğu gibi, sömürgeciliğin en etkili aracı, ötekini tanımlama hakkını kendine saklayan Batı'ydı.²⁴ Biko bu algıya karşı, siyahların kendi kendilerini tanımlama, adlandırma ve temsil etme hakkını

19 Cry Freedom. Directed by Richard Attenborough. Universal Pictures, 1987.

20 Fanon, Frantz. *Black Skin, White Masks*. Translated by Charles Lam Markmann. New York: Grove Press, 1967. (Original work published 1952).

21 Thiong'o, Ngũgĩ wa. *Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature*. London: Heinemann, 1986.

22 Maalouf, Amin. *Ölümçül Kimlikler*. Translated by A. Berk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

23 Gqola, Pumla Dineo. *Reflecting Rogue: Inside the Mind of a Feminist*. Johannesburg: MFBoks Joburg, 2017.

24 Said, Edward W. *Şarkiyatçılık*. Translated by B. Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.

merkeze aldı. Said'in "oryantalizm" kavramıyla açıkladığı Batılı tahakküm, Biko için Apartheid'in zihinsel kolonizasyonuna eşdeğerdi.²⁵

İkinci temel ilke olan kendi kaderini tayin hakkı, siyahların kendi mücadelelerinin lideri olması gerektiği fikrine dayanıyordu. Biko, özellikle Afrika Ulusal Kongresi (ANC) gibi çok ırklı örgütlerdeki beyaz liberalleri eleştiriyordu. Ona göre bu yapıların varlığı, siyah mücadelesini gölgede bırakıyor ve beyazların "kurtarıcı" rolünü yeniden üretiyordu. Bu noktada Paulo Freire'in "eleştirel bilinç" (conscientização) kavramı devreye girer: özgürleşme, dışsal bir yardım değil, ezilenin kendi gerçekliğini kavrayarak eyleme geçmesidir.²⁶ Biko'nun, "özgürlük, size birileri tarafından verilen bir hediye değil, sizin alacağınız bir haktır" sözleri, tam da bu pedagojik ve politik özneleşmeyi tanımlar. Siyahların özgürleşmesi, ancak kendi liderliklerini yaratmaları ve kendi sesleriyle konuşmalarıyla mümkündür.²⁷

Üçüncü ilke olan ekonomik ve kültürel bağımsızlık, siyahların sadece siyasi değil, aynı zamanda maddi ve sembolik anlamda kendi ayakları üzerinde durmalarını gerektiriyordu. Apartheid rejimi, siyahları ucuz iş gücü olarak kullanarak beyaz sermayeye bağımlı kılmıştı. Biko, siyahi toplulukların kendi kooperatiflerini kurmalarını, yerel üretimi desteklemelerini ve Afrika kültürüne sahip çıkmalarını savunuyordu. Bu yönüyle onun düşüncesi, Achille Mbembe'nin Critique of Black Reason adlı eserinde ele aldığı, Afrika'nın ekonomik ve düşünsel sömürgeleştirilmesine karşı yürütülen eleştirel akımlarla kesişir.²⁸ Biko'nun kültürel bağımsızlık anlayışı, aynı zamanda Thomas Sankara'nın "bağımsızlık sadece bayrak değiştirmek değil, düşünce biçimini değiştirmektir" ilkesine de yaklaşıp. Siyah Bilinç, ekonomik bağımsızlığı, kültürel direnişle birleştirerek bütüncül bir kurtuluş modeli önerir.²⁹

25 Said, Edward W. Orientalism. New York: Pantheon Books, 1978.

26 Freire, Paulo. Pedagogy of the Oppressed. Translated by Myra Bergman Ramos. New York: Bloomsbury, 2005. (Original work published 1970).

27 Biko, Steve. I Write What I Like. Edited by A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (Original work published 1978).

28 Mbembe, Achille. Critique of Black Reason. Translated by Laurent Dubois. Durham: Duke University Press, 2017.

29 Sankara, T. (2007). *Thomas Sankara speaks: The Burkina Faso revolution, 1983–1987* (A. Zeilig, Ed.). Pathfinder Press.

Siyah Bilinç Hareketi'nin en tartışmalı yönlerinden biri, beyaz liberallerle iş birliğine duyduğu derin şüpheydi. Biko, birçok beyaz aktivistin siyah mücadeleye kendi vicdanlarını rahatlatmak amacıyla katıldığını düşünüyordu. “Beyaz liberaller, bizim adımıza konuşarak, bizim sesimizi bastırıyor” diyerek, temsil krizine dikkat çekiyordu. Bu eleştiri, Homi Bhabha'nın *The Location of Culture*'da değindiği, sömürge-sonrası öznenin “melez ses” içinde silikleşmesi tehlikesine doğrudan bir gönderme gibidir.³⁰Biko'ya göre siyahların özgürleşmesi, başkalarının adına konuşmasından değil, kendi dillerini ve ihtiyaçlarını merkez alan bir öz-temsil mücadelesinden geçer.

Steve Biko, 1977 yılında polis gözaltısında işkenceyle öldürüldüğünde henüz 30 yaşındaydı. Ancak kısa yaşamına rağmen, fikirleri Güney Afrika'daki Soweto Ayaklanması gibi olayları tetikledi ve dünya çapında yankı buldu. Onun “önce zihinler özgürleşmeli” öğretisi, yalnızca siyasal değil, aynı zamanda epistemolojik ve ahlaki bir devrim çağrısıydı. Bu çağrı, bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde yükselen Black Lives Matter –Siyahların yaşamı değerlidir- gibi hareketlerde dahi yankı bulmakta; Steve Biko'nun düşünsel mirası küresel ölçekte bir özgürleşme çağrısına dönüşmektedir.³¹Biko, yalnızca bir aktivist ya da siyasi lider değil, aynı zamanda sömürgeciliğin yarattığı bilgi ve benlik krizine karşı güçlü bir düşünsel cevaptı. Siyah Bilinç Hareketi, Apartheid'a karşı verilen mücadelenin sadece fiziksel değil, aynı zamanda zihinsel, kültürel ve varoluşsal bir direniş olduğunu kanıtlamış; özgürlüğü oy verme hakkının ötesine taşıyarak, hakikati, bilgiyi ve kimliği yeniden kurma çabası haline getirmiştir. Bu yönüyle Siyah Bilinç, bir politik eylemden çok daha fazlasıdır: bir zihniyet dönüşümü, bir episteme savaşı ve bir insanlık onuru arayışıdır. Steve Biko ise bu arayışın sesi, vicdanı ve en tutkulu temsilcisidir. Bu parçada, Judith Butler'ın *Frames of War* adlı çalışması, devletlerin şiddet pratiklerini nasıl temsil ve çerçevelediğini göstererek, Biko'nun epistemik şiddet eleştirisine kavramsal bir zemin sunar.³²Seyla Benhabib'in *The Rights of Others* eseri, siyasi topluluğun sınırlarını

30 Bhabha, Homi K. *The Location of Culture*. London: Routledge, 1994.

31 Alexander, Michelle. *Yeni Jim Crow: Kitle İnfazlarının Irkçı Mantığı*. Translated by M. Gündüz. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2022. (Original work published 2010).

32 Butler, J. (2009). *Frames of war: When is life grievable?* Verso.

ve “öteki” kavramını incelerken, Biko’nun siyah öz-temsili taleplerini hak temelli bir çerçeveye ilişkilendirir.³³ Martha Minow’un *Between Vengeance and Forgiveness* çalışması, toplumsal travma sonrası adalet ve hafıza politikalarını tartışarak, Biko’nun zihinsel kurtuluş yaklaşımına hukuki ve etik boyut katar.³⁴ Mark Drumbl’un *Atrocity, Punishment, and International Law* eseri ise, uluslararası ceza hukuku pratiklerinin toplumsal hafıza ve devlet suçu kavramlarıyla kesişimini ortaya koyarak, Siyah Bilinç Hareketi’nin devlet destekli şiddete karşı geliştirdiği stratejileri hukuk bilinci düzeyine taşır.³⁵

Steve Biko ve Siyah Bilinç Hareketi’ne Yönelik Eleştiriler: Irkçılık ve Ayrımcılık Suçlamaları

Steve Biko ve Siyah Bilinç Hareketi (BCM), Güney Afrika’daki Apartheid rejimine karşı verilen mücadelenin en radikal ve düşünsel temelli kanatlarından biri olarak kabul edilir. Ancak bu hareket, özellikle “ırkçı” ve “ayrılıkçı” olmakla eleştirilmiş, beyaz liberallerle yaşadığı gerilimler nedeniyle önemli tartışmalara yol açmıştır. Bu eleştiriler, BCM’nin karmaşık mirasını anlamak açısından kritiktir. Hareketin en çok eleştirilen yönlerinden biri, siyahların özgürleşmesinin ancak kendi liderlikleri ve örgütlenmeleriyle mümkün olacağına dair yaklaşımıdır. Steve Biko, beyaz liberallerin siyah mücadelesine dâhil olmasını, “beyaz kurtarıcı” mitini yeniden ürettiği gerekçesiyle reddetmiş ve SASO (Güney Afrika Öğrenci Örgütü) gibi yapıların yalnızca siyahlara açık olması gerektiğini savunmuştur. Bu tutum, BCM’nin ‘ırkçı’ olarak etiketlenmesine yol açmış, özellikle ANC gibi çok ırklı yapılar tarafından ‘tersine ırkçılık’ yapmakla eleştirilmiştir. Biko ise bu suçlamalara karşılık olarak, “Siyah Bilinç, siyahların kendilerini beyazların tanımladığı şekilde değil, kendi terimleriyle tanımlamasıdır. Bu, beyazlara karşı nefret değil, özsaygı mücadelesidir.” diyerek yaklaşımını savunmuştur. Ancak, bu savunular pratikte siyahlar ve

33 Benhabib, S. (2004). *The rights of others: Aliens, residents, and citizens*. Cambridge University Press.

34 Minow, M. (1998). *Between vengeance and forgiveness: Facing history after genocide and mass violence*. Beacon Press.

35 Drumbl, M. A. (2007). *Atrocity, punishment, and international law*. Cambridge University Press.

beyazlar arasında ayrımcı bir örgütlenme görüntüsü oluşturduğu gerekçesiyle eleştirilmeye devam etmiştir.³⁶

Biko'nun beyaz liberallere yönelik eleştirileri, 1970'lerde Güney Afrika'daki muhalefet çevrelerinde önemli gerilimler doğurmuştur. Ona göre, birçok beyaz aktivist siyahlar adına konuşarak onların sesini bastırmakta ve temsil alanını işgal etmektedir. Biko'nun, "Beyaz liberaller, bizim adımıza konuşarak aslında bizi susturuyor" ifadesi bu eleştirinin özeti gibidir. ANC liderlerinden Albie Sachs gibi isimler, BCM'nin beyaz müttefikleri dışlamasının mücadeleyi zayıflatıldığını ileri sürmüşlerdir. Biko ise bu eleştirileri "Özgürlük, size birileri tarafından verilen bir hediye değil, sizin alacağınız bir haktır. Siyahların kendi liderliğini inşa etmesi gerekiyor." sözleriyle yanıtlamıştır.³⁷

BCM'nin siyah özsaygısına yaptığı vurgu ise zaman zaman "ayrılıkçı" bir söylem olarak değerlendirilmiş ve bu yönüyle hem yerel hem de uluslararası çevrelerde eleştirilmiştir. Biko'nun "Siyah güzeldir" sloganı, bazı çevrelerce siyahları beyaz toplumdan ayırtmakla suçlanmış, ABD'deki bazı sivil haklar grupları ise BCM'yi Malcolm X'in "Siyah Milliyetçiliği" ile kıyaslayarak, ırk temelli bir ayrışmayı teşvik ettiği yönünde görüşler bildirmiştir. Bu eleştiriler karşısında Biko, "Biz ayrılıkçı değiliz. Ancak siyahların önce kendi kimliklerini kabul etmesi gerekir. Apartheid bizi zaten ayırtırdı; biz sadece bu ayrışmayı kabul etmeyi reddediyoruz." sözleriyle yanıt vermiştir.³⁸

BCM'nin Güney Afrika'daki diğer direniş gruplarıyla da zaman zaman çatıştığı görülmektedir. ANC, çok ırklı bir mücadeleyi savunurken; BCM, siyahların özerk örgütlenmesini önceleyen bir yol izlemiştir. Bu ideolojik farklılıklar, 1970'lerde direniş hareketi içerisinde stratejik anlaşmazlıklar doğurmuş, örneğin 1976'daki Soweto Ayaklanması sürecinde BCM'nin öğrenci liderleri ile ANC yanlıları arasında farklı taktik ve örgütlenme biçimleri tartışma konusu olmuştur.³⁹

36 Arnold, G. (1981). *Africa: A modern history*. Atlantic Monthly Press.

37 Hadfield, L. (2017). *Liberation and development: Black Consciousness community programs in South Africa*. Michigan State University Press.

38 Biko, Steve. *I Write What I Like*. Edited by A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (Original work published 1978).

39 Magaziner, D. R. (2010). *The law and the prophets: Black consciousness in South Africa, 1968–1977*. Ohio University Press.

Sonuç olarak, BCM'nin 'ırkçı' ya da 'ayrılıkçı' olup olmadığı tartışması, hangi perspektiften bakıldığına bağlı olarak farklı şekillerde değerlendirilebilir. Steve Biko'nun amacı, siyahların psikolojik bağımsızlığını kazanmaları ve beyaz tahakkümünden zihinsel olarak kurtulmalarıydı. Bu hedef, doğal olarak beyaz müttefiklerin dışlandığı bir örgütlenmeyi beraberinde getirmiştir. Ancak bu yaklaşımın hem direnişin gücünü sınırladığı hem de dışlayıcı bulunduğu eleştirileri hâlâ gündemdedir. Günümüzde bile Black Lives Matter gibi hareketler, benzer şekilde “siyah öz savunma” ile “ırkçılık” suçlamaları arasında tartışmalara maruz kalmaktadır. Biko'nun mirası bu nedenle hâlâ hem ilham verici hem de tartışmalıdır. Bu noktada kritik bir soru gündeme gelmektedir: Eğer Biko, beyaz liberallerle daha yakın iş birliği kursaydı, BCM daha etkili olur muydu? Yoksa bu durum, hareketin radikal ruhunu zayıflatır mıydı? Bu soru, yalnızca tarihsel değil, aynı zamanda günümüz mücadele stratejilerini anlamak açısından da önem taşımaktadır.⁴⁰

Siyah Bilinç Hareketi'nin Mirası Ve Günümüzdeki Etkileri

171

Apartheid sonrası dönemde, Steve Biko'nun geliştirdiği Siyah Bilinç Hareketi (BCM) ülkenin sosyal, kültürel ve politik dokusunda derin izler bırakmıştır. 1994'te rejimin resmen sona ermesine rağmen, geride sadece yapısal eşitsizlikler değil, onarılması güç psikolojik ve kültürel travmalar kalmıştır. Bu bağlamda, Biko'nun “özgürlük önce zihinde başlar” ilkesi, siyah toplumun kimlik inşasında merkezi bir rol oynamıştır.⁴¹

Biko'nun yaklaşımı, uluslararası suçlar literatüründe “epistemik şiddet” kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Achille Mbembe, *Critique of Black Reason* adlı eserinde epistemik şiddeti, sömürgeci bilgi üretme süreçlerinin baskı ve dışlama mekanizmaları üzerinden sürdürülmesi olarak tanımlar; Biko'nun “Black is Beautiful” vurgusu ise bu zihinsel sömürgeleştirmeye karşı bir epistemolojik direniştir.⁴² Ayrıca, Mahmood

40 Posel, D. (1991). *The making of apartheid, 1948–1961: Conflict and compromise*. Clarendon Press.

41 Biko, Steve. *I Write What I Like*. Edited by A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (Original work published 1978).

42 Mbembe, Achille. *Critique of Black Reason*. Translated by Laurent Dubois. Durham: Duke University Press, 2017.

Mamdani modern devletlerin “law-making violence” (yasalaştırılmış şiddet) pratikleriyle toplumsal ayrımları meşrulaştırdığını ve bu süreçlerin psikolojik devlet suçu boyutuna eriştiğini belirtir; apartheid yasaları siyahların kolektif kimliğine yönelik sistematik psikolojik baskı aracı olarak işlev görmüştür⁴³

Siyah Bilinç ideolojisi, özellikle genç kuşaklar arasında Afrika kökenlerine dönüş ve kültürel mirasın yeniden sahiplenilmesi yönündeki hareketlere ilham vermiştir. Biko’nun “önce zihinsel özgürleşme” vurgusu, hem bireysel özgüveni hem de kolektif bilinçlenmeyi hedeflemiş; üniversitelerdeki “dekolonize eğitim” hareketlerine temel oluşturmuştur. Örneğin #FeesMustFall gibi öğrenci eylemleri, BCM’nin özsaygı ve direnç çağrısını günümüze taşımaktadır.⁴⁴

Nelson Mandela ve Afrika Ulusal Kongresi (ANC) ile Biko arasındaki tarihsel ilişki zaman içinde evrilmiştir. Başlangıçta çok ırklı yaklaşım ile siyah merkezli ideoloji arasında gerilimler yaşanmış, ⁴⁵ancak 1997’de Mandela’nın “Biko olmasaydı, özgürlüğümüz bu kadar anlamlı olmazdı” açıklaması, bu iki vizyonun yaklaşmasına işaret etmiştir. Günümüzde ANC, Biko’yu Güney Afrika özgürlük mücadelesinin temel figürlerinden biri olarak resmî tarih yazımına dâhil etmektedir.⁴⁶

Küresel ölçekte Biko’nun düşünceleri, Black Lives Matter (BLM) gibi çağdaş hareketlerde yankı bulmuştur. BLM’nin “Black is Beautiful” söylemi ve polis şiddetine karşı direnişi, Biko’nun epistemik ve psikolojik baskı analizleriyle paralellik gösterir. 2020’de George Floyd protestoları sırasında Güney Afrika sokaklarında yükselen “Amandla!” (Güç!) sloganları, bu tarihsel ve ideolojik bağın somut kanıtıdır.⁴⁷

Modern Güney Afrika’da Biko’nun fikirleri çeşitli alanlarda yaşatılmaktadır. Eğitim politikalarında BCM etkisi, müfredata dâhil

43 Mamdani, M. (1996). *Citizen and subject: Contemporary Africa and the legacy of late colonialism*. Princeton University Press.

44 Fourie, D. (2022). The neoliberal influence on South Africa’s early democracy and its short-falls in addressing economic inequality. *Philosophy & Social Criticism*.

45 Chomsky, Noam. Güç ve İdeoloji. Translated by İ. Ergüden. İstanbul: BGSY Yayınları, 2002.

46 Mandela, Nelson. Özgürlüğe Giden Uzun Yol. Translated by Ş. Tekeli. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

47 Gilroy, Paul. The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993, Amandla! A Revolution in Four-Part Harmony. Directed by Lee Hirsch. 2002.

edilen Siyah Bilinç teorileri ve “dekolonize müfredat” girişimleriyle kendini gösterir. Kültürel alanda yerli Afrika dillerinin canlandırılması, geleneksel sanatların teşviki ve medyada siyah temsiliyetin artırılması, BCM’nin “Siyah güzeldir” sloganının somut uzantılarıdır. Ekonomik alanda Siyahi Güçlendirme Politikaları (Black Economic Empowerment – BEE), Biko’nun ekonomik bağımsızlık çağrısından esinlenmiş olsa da uygulamadaki eksiklikler ve yolsuzluklar nedeniyle eleştirilere maruz kalmaktadır.⁴⁸

Sonuç olarak, Steve Biko’nun Siyah Bilinç Hareketi, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde epistemik şiddet, kültürel soykırım ve psikolojik devlet suçu kavramlarına teorik ve pratik katkı sunan canlı bir mirastır. Bu miras, yalnızca tarihsel bir anı değil; çağdaş sosyal adalet mücadeleleri için hâlâ yol gösterici bir rehber niteliğindedir.⁴⁹

Sonuç: Zihinsel Özgürlükten Toplumsal Dönüşüme

Bu çalışma, Güney Afrika’daki Apartheid rejimini yalnızca bir ırk ayrımcılığı sistemi olarak değil, uluslararası hukuk bağlamında bir “devlet suçu” rejimi olarak ele alırken, Steve Biko’nun önderliğinde şekillenen Siyah Bilinç Hareketi’nin (BCM) bu yapıya karşı geliştirdiği benzersiz ve çok boyutlu direniş modelini ortaya koymaktadır. Apartheid rejimi, beyaz azınlığın siyah çoğunluk üzerinde kurduğu baskıyı sadece yasal ayrımcılıkla sınırlı tutmamış; sistematik devlet şiddeti, kültürel asimilasyon, epistemik tahakküm ve psikolojik sömürgeleştirme gibi araçlarla çok katmanlı bir egemenlik rejimi inşa etmiştir. Bu bağlamda çalışma, yalnızca tarihsel bir anlatı sunmaktan öte, zihinsel özgürleşme ve hafıza siyaseti ekseninde evrensel çıkarımlar barındırmaktadır.⁵⁰

1948 yılında resmi olarak kurumsallaşan Apartheid rejimi, 1950 Nüfus Kayıt Yasası, Gruplar Alanları Yasası, Bantu Eğitim Yasası ve pasaport yasaları gibi düzenlemelerle siyah halkın yaşam alanlarını,

48 Steve Biko: Martyr of the anti-apartheid movement, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/37448.stm>

49 Hill, Stephen. “Biko’s Ghost: The Iconography of Steve Biko and Political Memory in South Africa.” University of Minnesota Press, 2015

50 Magaziner, D. R. (2010). *The law and the prophets: Black consciousness in South Africa, 1968–1977*. Ohio University Press.

eğitimi, iş gücüne katılımını ve fiziksel hareketliliğini sistematik biçimde kısıtlamış; böylece beyaz egemenliğini daim kılacak yapısal eşitsizlikler yaratmıştır. Bu uygulamalar yalnızca bir iç hukuk düzenlemesi değil, uluslararası hukuk çerçevesinde de “insanlığa karşı suç” olarak değerlendirilmiştir. 1973 tarihli Birleşmiş Milletler Apartheid Sözleşmesi⁵¹ ve 2002 Roma Statüsü, Apartheid rejimini insan haklarına doğrudan tehdit oluşturan bir devlet suçu olarak nitelemiş; özellikle Roma Statüsü’nün 7(1)(j) maddesi bu durumu “sistematik baskı ve egemenlik rejimi” tanımıyla açıkça ortaya koymuştur.⁵²

Tam da bu çok boyutlu tahakküm ortamında doğan Siyah Bilinç Hareketi, 1960’ların sonlarında Steve Biko’nun öncülüğünde yalnızca fiziksel direnişe dayalı klasik mücadele biçimlerinden farklılaşarak, özgürlük kavramına zihinsel ve epistemolojik bir boyut kazandırmıştır. “Siyah güzeldir” sloganı etrafında şekillenen bu hareket, yalnızca estetik bir kabulleniş değil, aynı zamanda Batılı normların tahakkümüne, siyahların kendi benliklerinden utanmasına ve beyaz kurtarıcı mitine karşı radikal bir başkaldırıyı ifade etmektedir. Biko’nun “özgürlük önce zihinde başlar” ilkesi, bu direnişin temel felsefi taşıdır. BCM, bireyin kendini tanıması, değer vermesi ve kendi kaderini tayin etme hakkını savunması gerektiği fikrini, eğitimden siyasete, ekonomiden kültüre dek her alanda yaymayı amaçlamıştır.⁵³

Bu bağlamda hareketin teorik temelleri Frantz Fanon’un “sömürgeleştirilmiş bilinç” eleştirisinden,⁵⁴ Ngũgĩ wa Thiong’o’nun “zihnin sömürsüzleştirilmesi” kavramsallaştırmalarından⁵⁵ ve Edward Said’in “oryantalizm” analizinden beslenmektedir. Pratikte ise BCM, siyahların kendi örgütlerini kurmasını, dışsal kurtarıcı figürlerden bağımsız hareket etmesini ve kendi ekonomik-kültürel yapılarını inşa etmesini savunmuştur.⁵⁶ Biko’nun, beyaz liberallerle olan ilişkilerde

51 United Nations. (1973). *International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid*.

52 Rome Statute of the International Criminal Court. 2002. Article 7 (Crimes Against Humanity).

53 Biko, Steve. *I Write What I Like*. Edited by A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (Original work published 1978).

54 Fanon, Frantz. *The Wretched of the Earth*. Translated by Richard Philcox. New York: Grove Press, 2004. (Original work published 1961).

55 Thiong’o, Ngũgĩ wa. *Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature*. London: Heinemann, 1986.

56 Said, Edward W. *Orientalism*. New York: Pantheon Books, 1978.

sergilediği mesafeli tutum bu felsefenin bir yansımasıdır. ANC gibi çok ırklı hareketlerle yaşanan gerilimler de bu bağlamda anlaşılmalıdır. Biko'nun şu sözleri, bu yaklaşımı net bir biçimde ifade etmektedir: “Biz ayrılıkçı değiliz. Ancak siyahların önce kendi kimliklerini kabul etmesi gerekir. Apartheid bizi zaten ayırtırdı; biz sadece bu ayırtmayı kabul etmeyi reddediyoruz.”⁵⁷

1994'te Apartheid'in resmi olarak sona ermesinden sonra bile BCM'nin etkisi sürmektedir. Eğitim alanında #FeesMustFall gibi hareketler, müfredatın dekolonizasyonuna yönelik talepler; kültürel alanda Afrika dillerinin yeniden canlandırılması ve geleneksel sanatların desteklenmesi; ekonomik sahada ise Siyah Ekonomik Güçlendirme (BEE) politikaları, BCM'nin düşünsel mirasının izlerini taşımaktadır. Ancak bu kazanımlara rağmen Güney Afrika'da ekonomik eşitsizliklerin ve beyaz üstünlüğüne dayalı yapısal ayrıcalıkların hâlâ sürüyor oluşu, Biko'nun öngördüğü “tam özgürlük” idealinin henüz gerçekleşmediğini göstermektedir.⁵⁸

Biko'nun mirası yalnızca Güney Afrika ile sınırlı kalmamış, küresel ölçekte de etkili olmuştur. Özellikle ABD merkezli Black Lives Matter (BLM) hareketi, BCM'nin epistemolojik ve pratik katkılarını kendi mücadele dinamikleriyle harmanlamıştır. 2020'de George Floyd'un ölümü sonrasında dünya genelinde yükselen protestolarda Güney Afrika'dan yükselen “Amandla!” (Güç!) sloganları, bu tarihsel sürekliliği ve etkileşimi göstermektedir.⁵⁹

Sonuç olarak, bu çalışma üç temel noktaya işaret etmektedir: Birincisi, Apartheid rejimi yalnızca bir ayrımcılık sistemi değil, devlet eliyle işlenen çok boyutlu bir insanlık suçudur ve bu nedenle yalnızca yasal çerçevelerle değil, tarihsel hafıza ve etik-politik sorumluluk bağlamında da değerlendirilmelidir. İkincisi, BCM'nin getirdiği zihinsel özgürleşme paradigması, özgürlük mücadelesine epistemik bir derinlik kazandırarak, sömürgecilik sonrası toplumlar için dönüştürücü bir

57 Biko, Steve. *I Write What I Like*. Edited by A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (Original work published 1978).

58 Hill, Stephen. “Biko's Ghost: The Iconography of Steve Biko and Political Memory in South Africa.” *University of Minnesota Press*, 2015.

59 Başkaya, Fikret. *Paradigmanın İflası*. 10th ed. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları, 2013.

model sunmaktadır.⁶⁰ Üçüncüsü ise, Biko'nun fikirlerinin günümüzün ırkçılık, kültürel tahakküm ve ekonomik eşitsizlik gibi sorunlarıyla mücadelede hâlâ geçerli, evrensel bir teorik çerçeve sağladığıdır.⁶¹

Nelson Mandela'nın 1997 yılında dile getirdiği “Biko olmasaydı, özgürlüğümüz bu kadar anlamlı olmazdı” sözleri, bu mirasın tarihsel önemini ve güncel geçerliliğini açıkça ortaya koymaktadır. En nihayetinde, Biko'nun “En büyük silah, düşmanın sizin hakkınızda ne düşündüğünü sizin de düşünmenizi sağlamasıdır” sözü, yalnızca bir dönemin eleştirisi değil, çağımıza dair güçlü bir uyarıdır. Bu çalışma, bu bilgelik ışığında, devlet şiddetinin ve direniş biçimlerinin yalnızca Güney Afrika'nın geçmişinde değil, günümüzün karmaşık küresel gerçekliklerinde de anlaşılması ve dönüştürülmesi gereken yapılar olduğunu savunmaktadır.⁶²

60 Rodney, Walter. Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı? Translated by S. Yalçın. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.

61 Posel, D. (1991). *The Making of Apartheid, 1948–1961: Conflict and Compromise*. Clarendon Press

62 Mandela, Nelson. Özgürlüğe Giden Uzun Yol. Translated by Ş. Tekeli. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, Biko, Steve. I Write What I Like. Edited by A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (Original work published 1978).

Kaynakça

Kitaplar

- Alexander, Michelle. Yeni Jim Crow: Kitle İnfazlarının Irkçı Mantığı. Çev. M. Gündüz. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2022. (Original work published 2010).
- Arnold, Guy. Africa: A Modern History. New York: Atlantic Monthly Press, 1981.
- Başkaya, Fikret. Paradigmanın İflası. 10. bs. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları, 2013.
- Benhabib, Seyla. The Rights of Others: Aliens, Residents, and Citizens. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Bhabha, Homi K. The Location of Culture. London: Routledge, 1994.
- Biko, Steve. I Write What I Like. Der. A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (İlk baskı 1978).
- Butler, Judith. Frames of War: When Is Life Grievable? London: Verso, 2009.
- Chomsky, Noam. Güç ve İdeoloji. Çev. İ. Ergüden. İstanbul: BGST Yayınları, 2002.
- Davis, Angela. Freedom Is a Constant Struggle: Ferguson, Palestine, and the Foundations of a Movement. Chicago: Haymarket Books, 2016.
- Drumbl, Mark A. Atrocity, Punishment, and International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Fanon, Frantz. Yeryüzünün Lanetlileri. Çev. Richard Philcox. New York: Grove Press, 2004. (Original work published 1961).
- Fanon, Frantz. Siyah Deri, Beyaz Maskeler. Çev. Charles Lam Markmann. New York: Grove Press, 1967. (Original work published 1952).

Freire, Paulo. Ezilenlerin Pedagojisi. Çev. Myra Bergman Ramos. New York: Bloomsbury, 2005. (Original work published 1970).

Gilroy, Paul. The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993.

Gqola, Pumla Dineo. Reflecting Rogue: Inside the Mind of a Feminist. Johannesburg: MFBooks Joburg, 2017.

Hadfield, Leslie. Liberation and Development: Black Consciousness Community Programs in South Africa. East Lansing: Michigan State University Press, 2017

Lodge, Tom. Black Politics in South Africa since 1945. London: Longman, 1983.

Maalouf, Amin. Ölümçül Kimlikler. Çev. A. Berk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

Mamdani, Mahmood. Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism. Princeton: Princeton University Press, 1996.

Magaziner, Daniel R. The Law and the Prophets: Black Consciousness in South Africa, 1968–1977. Athens: Ohio University Press, 2010.

Mandela, Nelson. Long Walk to Freedom. Boston: Little, Brown & Company, 1995.

Mandela, Nelson. Özgürlüğe Giden Uzun Yol. Çev. Ş. Tekeli. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Mbembe, Achille. Critique of Black Reason. Çev. Laurent Dubois. Durham: Duke University Press, 2017.

Minow, Martha. Between Vengeance and Forgiveness: Facing History after Genocide and Mass Violence. Boston: Beacon Press, 1998.

Posel, Deborah. The Making of Apartheid, 1948–1961: Conflict and Compromise. Oxford: Clarendon Press, 1991.

- Rodney, Walter. Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı? Çev. S. Yalçın. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.
- Said, Edward W. Orientalism. New York: Pantheon Books, 1978.
- Said, Edward W. Şarkiyatçılık. Çev. B. Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- Sankara, Thomas. Thomas Sankara Speaks: The Burkina Faso Revolution 1983–87. New York: Pathfinder Press, 2007.
- Şenel, Alaaddin. Irk ve Irkçılık Düşüncesi. Bilim Sanat Yayınları, 1984.
- Thiong'o, Ngũgĩ wa. Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature. London: Heinemann, 1986.

Akademik Makaleler

- Büyüktavşan, H. Z. “Güney Afrika’da Irkçı Apartheid Rejimi 1948–1994.” *Africana-Inönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 2021, 26–41.
- Hill, Stephen. “Biko’s Ghost: The Iconography of Steve Biko and Political Memory in South Africa.” *University of Minesota, Press*, 2015.

Resmî Belge ve Uluslararası Sözleşmeler

- International Law Commission. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*. 2001.
- Rome Statute of the International Criminal Court. 2002. Article 7 (Crimes Against Humanity).
- United Nations. *International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid*. 1973.
- United Nations. *Universal Declaration of Human Rights*. 1948.

Belgesel ve Görsel Kaynaklar

Amandla! A Revolution in Four-Part Harmony. Directed by Lee Hirsch. 2002.

Cry Freedom. Directed by Richard Attenborough. Universal Pictures, 1987.

Steve Biko Speaks! Black Consciousness and the South African Revolution, <https://www.youtube.com/watch?v=Q25It5kMexg>

The Black Power Mixtape 1967–1975. Directed by Göran Olsson. Story AB, 2011.

Steve Biko: Martyr of the anti-apartheid movement, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/37448.stm> BBC, 1997.

Dijital Arşivler ve Online Kaynaklar

African National Congress (ANC). “Official Website.” Accessed [date]. <https://www.anc1912.org.za/>

Black Consciousness Movement Archive – Stanford University. Accessed [date]. <https://www.stanford.edu/group/BC>

United Nations. *International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid*. 1973.

United Nations. *Universal Declaration of Human Rights*. 1948

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yayın Geliş Tarihi / Received: 09.06.2025

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 04.09.2025

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Aydeniz, Aykut, "Evaluating the Establishment of the WTO from a Neoliberal Perspective". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 26, (2025): 181-216.

EVALUATING THE ESTABLISHMENT OF THE WTO FROM A NEOLIBERAL PERSPECTIVE*

Phd. Candidate Aykut AYDENİZ

*Commercial Counsellor at Permanent Mission of
Türkiye to the WTO, Ministry of Trade
ORCID iD: <https://orcid.org/>
DOI: 10.54842/ustich.1716151*

181

Abstract: *The foundation of the World Trade Organization (WTO) in 1995 marked a significant transformation in the global trade regime, institutionalizing a set of rules that reflected the principles of neoliberalism. This paper critically evaluates the formation of the WTO through the lens of neoliberal economic thought, analyzing how its institutional design, rules, and dispute settlement mechanisms embody neoliberal ideals. By examining the historical context, key actors, and the transition from the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) to the WTO, this study explores whether the WTO's creation reinforced global economic liberalization or introduced contradictions within the neoliberal paradigm. The paper also considers critiques of the WTO from both proponents and opponents of neoliberalism, offering insights into the broader implications of neoliberal governance in international trade.*

* This article is derived from the doctoral dissertation titled "Transition from Multilateralism to Regionalism: Türkiye's Trade Policy Choices Since the Establishment of the WTO."

Keywords: *WTO, neoliberalism, GATT, international trade policy, global governance, economic liberalization, dispute settlement*

DTÖ'NÜN KURULUŞUNUN NEOLİBERAL BİR PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öz: *Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) 1995'te kurulması, küresel ticaret rejiminde önemli bir dönüşümü işaret ederek, neoliberalizmin ilkelerini yansıtan bir dizi kuralı kurumsallaştırdı. Bu makale, DTÖ'nün oluşumunu neoliberal ekonomik düşünce merceğinden eleştirel bir şekilde değerlendirerek, kurumsal tasarımının, kurallarının ve anlaşmazlıkların halli mekanizmalarının neoliberal idealleri nasıl somutlaştırdığını analiz etmektedir. Tarihsel bağlamı, kilit aktörleri ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'ndan (GATT) DTÖ'ye geçişi inceleyerek, bu çalışma DTÖ'nün kuruluşunun küresel ekonomik liberalizasyonu güçlendirip güçlendirmedeğini veya neoliberal paradigma içinde çelişkiler getirip getirmediğini araştırmaktadır. Bu çalışma ayrıca, hem neoliberalizmin savunucuları hem de karşıtları tarafından DTÖ'ye yönelik eleştirileri ele alarak, neoliberal yönetişimin uluslararası ticaretteki daha geniş etkilerine ilişkin içgörüler sunmaktadır.*

Anahtar Kelimeler: *DTÖ, neoliberalizm, GATT, uluslararası ticaret politikası, küresel yönetişim, ekonomik liberalizasyon, anlaşmazlıkların halli*

Introduction

The United Nations Monetary and Financial Conference held in Bretton Woods, New Hampshire, United States in July 1944 was a historical turning point that laid the foundations of the post-war international economic order. At the conference, 44 countries, primarily the United States and the United Kingdom, designed a new international institutional structure with the aim of ensuring economic stability, limiting exchange rate fluctuations, encouraging trade and balancing capital movements. In this way, the search for a global order that emerged after World War II was shaped by the effort to compensate for the devastation caused by the Great Depression of the 1930s and the protectionist, introverted economic policies of the war period.

This economic structure includes three basic institutions: The International Bank for Reconstruction and Development (IBRD - later the World Bank Group), the International Monetary Fund (IMF) and the International Trade Organization (ITO). The General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), which was considered as a temporary replacement for the ITO and signed in 1947, has gradually transformed into a regime that determines the basic norms of the multilateral trading system.

From a neoliberal perspective, these international institutions were established after Bretton Woods with the plans of John Maynard Keynes and Harry Dexter White. The aim was to establish a liberal international economic system in the international system. Although these institutions were initially designed within the framework of Keynesian norms, with an approach that recognized the regulatory role of the state in economic life and prioritized social welfare. However, with the transformation that took place from the 1970s onwards, these international economic organizations gradually became the basic building blocks of the neoliberal ideology. The neoliberal paradigm, which began to be effective at a global level from the 1980s onwards, emphasized principles such as the exaltation of the free market mechanism, minimizing state intervention and liberalizing capital movements.

The period between the two world wars was seen as an experiment in protectionism, competitive devaluation and capital controls, and then GATT was signed in 1947.¹ For example, after the passage of the Smoot-Hawley Tariff Act, the United States (US) increased its tariffs from 38% to 52%, and in response, the US's trading partners imposed retaliatory trade restriction.² The increase in protectionist measures created a domino effect, and before the end of World War II, the United Nations (UN) and the IMF were designed to manage international relations and monetary and exchange rates; and the International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) was envisaged to promote reconstruction and economic development.³ During these negotiations, the statement of H. Cabot Lodge, former US delegate to the UN, almost summed up the zeitgeist at that time: "This organization is created to keep you from going to hell. It- is not created to take you to heaven."⁴

In the post-war period, the regulation of international trade was seen as at least as important as other topics, and the establishment of the International Trade Organization (ITO) was envisaged for this purpose. In this context, first of all, GATT was signed by 23 countries on October 30, 1947 and GATT entered into force on January 1, 1948. On the other hand, the Havana Conference started on November 21, 1947 and the ITO Charter was adopted in Havana in March 1948.⁵

In the following process, the Havana Charter had to be approved by the legislative bodies of the countries that were parties to the agreement in order to enter into force. However, the decision of the United

1 Hoekman, B., & Kostecki, M. (2009). *The political economy of the world trading system: WTO and beyond* (3rd ed.). Oxford University Press; Mavroidis, P. C. (2005). *The GATT: A commentary*. Oxford University Press.

2 Irwin, D. A. (2011). *Peddling protectionism: Smoot-Hawley and the Great Depression*. Princeton University Press.

3 Hoekman, B. M., & Mavroidis, P. C. (2016). *The World Trade Organization: Law, economics, and politics* (2nd ed.). Routledge.

4 Heinbecker, P. (2005). *Can the World be Governed?* Montreal: Institute for Research on Public Policy and Centre for International Governance Innovation. <https://www.cigionline.org/static/documents/canadaintheworldmcgillfeb16-2005.pdf>

5 WTO. (2025). The GATT years: From Havana to Marrakesh. https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm

States government not to submit the Havana Charter to the American Congress for approval caused the ITO Charter to never enter into force.⁶ After the stillbirth of the International Trade Organization, GATT, which was seen as a temporary agreement, became the basic agreement regulating international trade and eventually became an international institution. At this point, it would be appropriate to touch upon the basic principles of GATT. The first basic tenet is the “Most Favored Nation (MFN) Principle” and in short, it states that a country must give the same trade advantage to all other members as it gives to one WTO member. The second principle is “the National Treatment”, which states that foreign goods should be treated the same as domestic goods in the domestic market. Thirdly, the WTO emphasizes more open, predictable and transparent trade. Fourthly, there is special treatment for the least developed member countries.

Since the GATT entered into force in 1948, several trade rounds⁷ have been carried out. When these rounds are examined in general, it is seen that in the first years, the focus was more on tariff (customs duty) reductions, while in the following years, issues such as the Anti-Dumping Agreement, non-tariff barriers, services and intellectual property rights came to the agenda.

In 1995, GATT 1947 remained essentially the same but was replaced by GATT 1994, which was a legally different regulation, and the World Trade Organization (WTO) was established as an international

6 Hoekman, B. M., & Mavroidis, P. C. (2016). *The World Trade Organization: Law, economics, and politics* (2nd ed.). Routledge.

7 From 1947 to 1994, the GATT served as the foundation for a series of eight multilateral negotiation rounds aimed at liberalizing global trade and reinforcing a rules-based system. The early rounds—Geneva (1947), Annecy (1949), Torquay (1950–51), and the second Geneva Round (1956)—primarily focused on reducing tariffs among participating countries. Subsequent rounds introduced broader objectives: the Dillon Round (1960–62) initiated discussions on the impact of the European Economic Community; the Kennedy Round (1964–67) incorporated anti-dumping measures; and the Tokyo Round (1973–79) sought to address non-tariff barriers and improve trade rules through plurilateral codes. The last one, the Uruguay Round (1986–94), expanded the agenda to include services and intellectual property, ultimately paving the way for the establishment of the WTO in 1995. In the post-WTO era, the Doha Development Round—launched in 2001—represented an ambitious effort to prioritize development concerns in global trade talks, but progress has stalled due to deep disagreements among members, especially over agricultural reform and market access.

organization to oversee the implementation of the GATT and related trade agreements.⁸

To sum up, the establishment of the WTO was a turning point in the international economic and trading system. The WTO aimed to remove/reduce barriers to trade and to promote economic liberalization, thus institutionalizing legally binding rules on this issue. In this sense, many scholars argue that the WTO represents or includes the basic principles of neoliberalism, such as free markets, global economic integration, and minimum state intervention.⁹ Based on this, this paper aims to evaluate the formation of the WTO from a neoliberal perspective and to address the extent to which its structure and policies are compatible with neoliberal principles.

Neoliberalism and Global Trade Governance

Neoliberalism, as an economic and political philosophy, advocates the efficiency of market mechanisms and the reduction of government intervention in economic affairs. In International Political Economy (IPE), neoliberal institutionalism argues that international organizations such as the WTO facilitate cooperation and economic efficiency by providing rules and dispute resolution mechanisms. In addition, the WTO is seen as one of the most notable propagators of neoliberal policies in the global trading system. This section attempts to outline the basic principles of Neoliberalism and their applications in global trade governance.

8 Barton, J. H., Goldstein, J. L., Josling, T. E., & Steinberg, R. H. (2006). *The evolution of the trade regime: Politics, law, and economics of the GATT and the WTO*. Princeton University Press.

9 Chomsky, N. (1999). *Profit over people: Neoliberalism and global order*. Seven Stories Press; Wilkinson, R. (2000). *Multilateralism and the World Trade Organisation: The architecture and extension of international trade regulation*. Routledge; Narlikar, A. (2005). *The World Trade Organization: A very short introduction*. Oxford University Press; Sell, S. K. (2010). The rise and rule of a trade-based strategy: Historical institutionalism and the international regulation of intellectual property. *Review of International Political Economy*, 17(4), 762–788; Lang, A. (2011). *World trade law after neoliberalism: Re-imagining the global economic order*. Oxford University Press.

Neoliberalism

Neoliberalism, which emerged in the 20th century as a reinterpretation of classical liberal thought, has been accepted as an economic and political system of thought. Scholars such as Milton Friedman and Friedrich Hayek advocate for the state's intervention in economic activities to be minimized and for open markets. In this context, according to Neoliberalism, the role of the state is limited to facilitating the functioning of markets and protecting private property rights, while the aim is to distribute resources in the most efficient way in the free market.¹⁰

In addition to the abovementioned issues, it is possible to list other basic principles of Neoliberalism such as privatization, financial discipline and curbing inflation, deregulation, liberalization of foreign trade and capital movements, entrepreneurship, encouragement of competition and flexibility of labor markets. However, it is not possible to assert that all of these basic principles are directly related to the global trade system.

187

From this perspective, this paper sets forth that Neoliberalism, which can be claimed to have gone beyond an economic and political model, is also considered to be one of the cornerstones of the global governance system. By considering the dynamics in the global political economy, it can be stated that while global economic and trade policies were being shaped within a neoliberal framework, international economic organizations have also played critical roles in the spread of neoliberal ideology. Within the framework of the Washington Consensus, first put forward by British economist John Williamson in 1989¹¹, international economic institutions such as the IMF and the World Bank Group have proposed policy prescriptions that encourage neoliberal reforms to developing countries, and the WTO has contributed to the expansion of free trade by determining the rules of the multilateral trading system.¹²

10 Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.

11 Irwin, D. A., & Ward, O. (2021). What is the "Washington Consensus"? *Peterson Institute for International Economics*. <https://www.piie.com/blogs/realtime-economic-issues-watch/what-washington-consensus>

12 Stiglitz, J. E. (2002). *Globalization and its discontents*. W. W. Norton & Company.

Global Trade Governance

The global trade system can be briefly defined as the sum of the boards that regulate the flow of goods, services and capital between countries and the international economic organizations that set these rules. The multilateral trade system in question aims to conduct international trade in an open, transparent and fair manner. This system includes international economic organizations such as the WTO, IMF and the World Bank Group, as well as states, multinational corporations and regional trade blocs such as the EU, USMCA and ASEAN.

According to the neoliberal understanding, the global trade system aims to strengthen market mechanisms and reduce/remove barriers to international trade. In this context, the WTO was established on January 1, 1995, following the conclusion of the Uruguay Round on December 15, 1993, and its formal adoption at the Marrakesh meeting on April 15, 1994.¹³ In this context, the establishment of the WTO has become a turning point in the process of institutionalization of the neoliberal economic order.

It can easily be stated that the most important institutional structure of the global trading system is the WTO since the WTO is the only international economic organization, where the rules for international trade are set and disputes regarding these rules are resolved. In this context, it would be useful to briefly touch on a few basic principles of the WTO. As mentioned above, the MFN principle, the National Treatment principle, the emphasis on open, predictable and transparent trade, and the principle of Special and Differential Treatment for Developing Countries can be said to reflect the most important principles and understandings of the WTO. Therefore, these rules and control mechanisms established by the WTO reflect neoliberal understanding and serve the implementation of neoliberal trade policies on a global scale.

13 Winham, G., & Lanoszka, A. (2001). Institutional development of the WTO. In A. M. Rugman & G. Boyd (Eds.), *The World Trade Organization in the new global economy* (pp. 53–71). Edward Elgar Publishing.

Transition from GATT to WTO: A Neoliberal Shift?

As Hopewell¹⁴ notes the creation of the WTO marked a significant transformation in the governance of the global trading system, a shift that scholars have described as a transition from “embedded liberalism”¹⁵ to “neoliberalism”¹⁶.

As can be seen in Table 1, this transition process provides crucial clues regarding how the institutional framework of the global trade system is shaped and how it integrates with neoliberal policies.

14 Hopewell, K. (2016). *Breaking the WTO: How emerging powers disrupted the neoliberal project*. Stanford University Press.

15 Ikenberry, G. J. (1992). “A World Economy Restored: Expert Consensus and the Anglo-American Postwar Settlement,” *International Organization* 46, no. 1, pp. 289–321; Ruggie, J. G. (1982). “International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order,” *International Organization* 36, no. 2, pp. 379–415.

16 Chorev, N. (2005). “The Institutional Project of Neo-Liberal Globalism: The Case of the WTO,” *Theory and Society* 34, no. 3, pp. 317–55; Mortensen, J. L. (2005). “The WTO and the Governance of Globalization: Dismantling the Compromise of Embedded Liberalism,” in *Political Economy and the Changing Global Order*, ed. Richard Stubbs and Geoffrey R. D. Underhill. Oxford University Press, pp. 170–82.

Table-1: Key Differences Between GATT and the WTO

Criteria	GATT (1947–1994)	WTO (Since 1995)
Legal Nature	A provisional agreement with no formal organizational status	A permanent international organization with legal personality
Scope of Coverage	Focused exclusively on trade in goods	Encompasses trade in goods, services, and intellectual property
Dispute Settlement	Relied on a non-binding, consensus-based process with limited enforcement capability	Features a more structured and binding Dispute Settlement Mechanism with time limits
Institutional Structure	No permanent institutional framework or secretariat	Structured with permanent bodies such as the Ministerial Conference and General Council
Decision-Making Process	Decisions were often based on consensus, but lacked clarity and consistency	Operates primarily through consensus, yet under a clearer and more disciplined framework
Binding Commitments	Allowed for significant flexibility in implementation of commitments	Members are subject to more comprehensive and binding commitments
Membership	Applied by a smaller number of contracting parties (128 at its peak)	Comprises 166 member countries with broader global representation
Duration and Continuity	Functioned temporarily until replaced by the WTO	Established as a permanent organization to govern global trade

Although institutional continuity and change, criticisms of the development perspective¹⁷, and discussions on the sovereignty of nation-states are undeniably important in this transformation, this paper will attempt to scrutinize this transition process under the following four subheadings: 1) Membership Mechanism, 2) Strengthened Dispute Settlement Mechanism, 3) Expansion into New Areas, and 4) Power Dynamics.

Membership Mechanism

In assessing whether the process that evolved from the signing of the GATT to the establishment of the WTO was a neoliberal transformation, the membership mechanism is a central point to consider. Because the membership processes of the WTO stand out as a critical element in understanding how the rules of the organization govern integration with the global economy, and especially, how these rules affect developing countries. First of all, it should be stated that while GATT has the nature of an international agreement, the WTO has the identity of an international organization. To elaborate on this issue; when the text of GATT 1947 is examined, it is seen that the signatories of this text are referred to as “Contracting parties” but rather in the Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, the signatories of this agreement are referred to as “members”.

Hence, it would be useful at this point to touch on the changes in the institutional structure in order to better grasp the membership mechanism. Initially, it was stated that the WTO, unlike the GATT, had a legal personality and organizational entity that can be claimed to be equivalent to the IMF or the World Bank.¹⁸ Secondly, during the

17 These criticisms can be listed as follows: 1) It is claimed by the Global South countries that WTO rules provide advantages to developed economies, leaving developing countries behind in areas such as agricultural subsidies and intellectual property rights. 2) It is argued that negotiations within the scope of the WTO are often shaped by the priorities of more developed countries and groups of countries (such as the EU, the US and Japan). Therefore, it is argued that they reflect the interests of the decisive actors of the global trading system rather than the development needs of developing countries.

18 Winham, G., & Lanoszka, A. (2001). Institutional development of the WTO. In A. M. Rugman & G. Boyd (Eds.), *The World Trade Organization in the new global economy* (pp. 53–71). Edward Elgar Publishing.

GATT period, which covered the years 1947-1994, there was a more flexible membership process and there were fewer binding regulations regarding compliance with the rules of the GATT compared to the WTO. With the transition to the WTO, the membership process became much more complex and held long duration, and it became mandatory for new members to fully comply with the WTO's comprehensive international trade rules. Thus, it would not be wrong to claim that the membership process was used as a tool to trigger neoliberal reforms for countries in the transition to a market economy.

The membership mechanism can be briefly evaluated under two headings: pre-accession and post-accession. Before accession, countries willing to become members of the WTO are expected to undertake neoliberal reforms such as reducing the implementation of tariffs, liberalizing market regulations, and reducing subsidies. The membership process of the People's Republic of China (hereinafter referred to as China), which became a WTO member in 2001 after a 15-year negotiation process, brought about a significant wave of reforms in the country. Similarly, the Russian Federation, which became a member in 2012, had to conduct more economic liberalization in this process.

When examined from the viewpoint of whether the transition from the GATT to the WTO is a neoliberal shift in terms of the membership mechanism, it can be set forth that the WTO membership process actually serves as a filter that strengthens the neoliberal economic understanding. When issues such as the WTO membership criteria and the limitations imposed on member states regarding the functioning of their economies after membership are considered, it can be stated that a neoliberal transformation has taken place in the establishment process of the WTO.

Strengthened Dispute Settlement Mechanism

The World Trade Organization also serves as a forum for the resolution of trade disputes among its Members, in accordance with the procedures set forth in the Understanding on Rules and Procedures Governing the

Settlement of Disputes (DSU). In this context, the Dispute Settlement Body (DSB) governs the resolution of disputes in the WTO. Unlike others, the DSB establishes panels of independent experts for the resolution of disputes, accepts the panel's decisions, and monitors the implementation of the decisions taken.¹⁹

When its evolution throughout history is examined, it is seen that the DSB has been significantly strengthened and has become binding for the parties. This paper argues that this change in the process from GATT to WTO enabled (or aimed at this) the multilateral trading system to operate within a more rule-based and predictable framework, while at the same time strengthening the neoliberal economic system. With regard to decisions taken, there are crucial differences in the sense that GATT was more of à la carte structure and was negotiated as “codes” that countries could decide whether to sign or not, but it is not possible to mention such a situation after the establishment of the WTO.²⁰

Secondly, again in the GATT process - in terms of dispute resolution - courts could be established and decisions could be made based on the consent of the parties. For example, during the GATT period, panel decisions were only advisory and progress could usually be achieved through diplomatic negotiations. With the establishment of the WTO, it is almost impossible to prevent the establishment of dispute settlement panels, the acceptance of panel reports and the authorization of retaliation in case of non-implementation of dispute settlement decisions.²¹

Thirdly, the empowerment of the DSB led to a greater emphasis on market mechanisms and the private sector in WTO members. However, this shift also resulted in a significant narrowing of policy space for developing countries, particularly in terms of development-oriented strategies. Many of these countries, which had previously relied on tools such as subsidies, import-substitution policies, or regulatory protections to support their industrialization efforts, began to face

19 WTO E-Learning. (2017). “Dispute Settlement Understanding”, Online Course of Overview of the WTO Agreements.

20 Ibid.

21 Hoekman, B. M., & Mavroidis, P. C. (2016). *The World Trade Organization: Law, economics, and politics* (2nd ed.). Routledge.

increasing constraints under WTO rules. The binding and rule-based nature of the DSB made it more difficult for them to pursue state-led economic interventions aimed at promoting local industries or ensuring food security. In particular, major trading powers like the United States and the European Union frequently brought the agricultural support programs of developing countries before the DSB, challenging their compatibility with global trade norms. This practice, while developed countries continued to maintain their own extensive agricultural subsidies, created a perception of double standards and contributed to growing dissatisfaction among developing members regarding the fairness and inclusiveness of the multilateral trading system.

To summarize, it can be comprehended that the system, which was flexible and based on diplomatic negotiations during the GATT period, was shaped on a more legally binding and stricter structure with the WTO. In addition, a DSB has emerged that aims to strengthen the neoliberal order, especially by limiting the national policies of developing countries and by making attempts to reduce state interventions in the multilateral trading system.

Expansion into New Areas

As can be seen in Table 2, there were several rounds in the transition from GATT to WTO, and the topics covered by these rounds gradually diversified and spread to areas such as non-tariff measures, intellectual property, services, textiles and agriculture.²²

22 WTO. (2025). The GATT years: From Havana to Marrakesh. https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm

Table-2: GATT Trade Rounds²³

Year	Place/name	Subjects covered	Countries
1947	Geneva	Tariffs	23
1949	Annecy	Tariffs	13
1951	Torquay	Tariffs	38
1956	Geneva	Tariffs	26
1960-1961	Geneva Dillon Round	Tariffs	26
1964-1967	Geneva Kennedy Round	Tariffs and anti-dumping measures	62
1973-1979	Geneva Tokyo Round	Tariffs, non-tariff measures, “framework” agreements	102
1986-1994	Geneva Uruguay Round	Tariffs, non-tariff measures, rules, services, intellectual property, dispute settlement, textiles, agriculture, creation of WTO, etc	123

This expansion has attempted to solidify the place of neoliberal economic policies in the global economic system. At this point, the point to consider is whether it is possible to claim that the transition from GATT to WTO is really a neoliberal transition. Before answering this question - in the context of this expansion - it would not be wrong to ask what has changed from GATT to WTO.

At the beginning while GATT was an agreement that focused more on trade in goods, with the establishment of the WTO, this scope has expanded towards the areas mentioned above. In addition, while GATT focused on issues such as tariff reductions and reductions of barriers to trade, the WTO ensured the spread of neoliberal reforms to wider sectors by expanding the scope of the rules. Moreover, agreements such as GATS and Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS), which were not on the agenda during the

23 World Trade Organization (WTO), *Understanding the WTO: The GATT Years: from Havana to Marrakesh*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm

GATT process but came to the fore with the WTO, accelerated the global integration process. In this process, three main changes that came along with the WTO and global integration process can be touched upon.

Firstly, sectors such as telecommunications, health, education and finance have ensured the spread of neoliberal economic policies with the contribution of GATS. In this way, the necessity of opening up to global markets has inevitably emerged for developing countries. The fact that public services such as education and health, which were almost entirely considered as basic duties of the state until the establishment of the WTO, were regulated within the scope of these agreements and opening up to global markets can be considered as an indicator of neoliberal change.

Secondly, with TRIPS, the patent rights of multinational pharmaceutical companies have been strengthened and the intellectual property rights of these companies have been protected, but on the other hand, accessing these drugs and the technology related to drugs have become a challenge to developing countries. This has naturally led to the perception and criticism of intellectual property rights as a subject serving the commercial interests of the developed countries.

Thirdly, it is believed that neoliberal economic policies have been included in investment-related processes with the Agreement on Trade-Related Investment Measures (TRIMs), further reducing the influence of states on international investors. The criticisms to be considered in this context include the provision of special incentives to foreign investors, removal of domestic production obligations, and weakening of mechanisms to protect national industries (especially for developing countries).

To summarize, compared to GATT, which was a relatively narrow agreement with a weaker authority over the contracting parties, the establishment of the WTO involved a dramatic expansion of the abovementioned rules on international trade to new areas.²⁴ It is understood that neoliberal policies were reflected in many areas of international trade with GATS, TRIPS and TRIMs and that state

24 Hopewell, K. (2016). *Breaking the WTO: How emerging powers disrupted the neoliberal project*. Stanford University Press.

intervention was attempted to be reduced. For instance, while the GATT rules, which primarily targeted “border” policies (such as customs duties, tariffs etc.), did not interfere significantly with the autonomy of states and domestic policymaking, the scope of “cross-border” measures was expanded with the WTO rules.²⁵ As a result, the expansion of the WTO to new areas contributed to the stronger institutionalization of the multilateral trading system within the neoliberal order.

Power Dynamics

The transition process from GATT to WTO has also had significant effects on global balances of power. First, it would be appropriate to focus on decision-making mechanisms. As is known, there is veto power in two of the three major international economic organizations (World Bank Group and IMF). In WTO, decisions are generally made by consensus. However, there are also objections to this general principle. As Hoekman and Mavroidis²⁶ state, consensus does not mean unanimity; it means that no delegation represented in a meeting object to a proposal. In some cases (such as waivers), a qualified majority may be requested. When the literature is examined, it can be stated that new powers from the developing world are at the top of the decision-making processes within the WTO and play important roles in shaping the Doha Development Round.²⁷ However, the demands of developing countries to remove agricultural subsidies were not met in the Doha Development Round, and intellectual property protection regulations such as TRIPS were strengthened.²⁸

25 Ibid.

26 Hoekman, B. M., & Mavroidis, P. C. (2016). *The World Trade Organization: Law, economics, and politics* (2nd ed.). Routledge.

27 Hopewell, K. (2016). *Breaking the WTO: How emerging powers disrupted the neoliberal project*. Stanford University Press, pp. 27-35, 55-61; Narlikar, A. (2010). *New powers: How to become one and how to manage them*. London: Hurst Publishers, pp. 1-8; Steinberg, R. H. (2002). In the shadow of law or power? Consensus-based bargaining and outcomes in the GATT/WTO. *International Organization*, 56(2), pp. 340-350; Wilkinson, R. (2006). *The WTO: Crisis and the governance of global trade*. London: Routledge, pp. 23-30.

28 Hopewell, K. (2016). *Breaking the WTO: How emerging powers disrupted the neoliberal project*. Stanford University Press, pp. 119-125, 139-145; Sell, S. K. (2003). *Private power, public law: The globalization of intellectual property rights*. Cambridge University Press, pp. 12-20; Jawara, F., & Kwa, A. (2003). *Behind the scenes at the WTO: The real world of international trade negotiations*. Zed Books, pp. 77-85.

Second, while it is known that negotiations during the GATT period were mostly on specific issues and progressed with the parties making mutual concessions with the WTO, these negotiations are seen to be shaped more according to the priorities of important economic power blocks such as the United States and the EU. During the periods when negotiations slowed down in the multilateral trade system, developed countries turned to bilateral and regional trade agreements within the framework of the WTO Agreements (Article XXIV of the GATT, Article V of the GATS, and the Enabling Clause (paragraph 2c). It can also state that in this way, the role of the WTO in global trade management was weakened and a global trade appearance in favor of developed country economies emerged.

Third, it would be appropriate to mention that China, which became a WTO member in 2001 after a long negotiation period of 15 years, has grown by approximately 10% in the last 40 years. China has reached a stronger position in the multilateral trade system with the policies it has implemented to open up to the outside world and has been able to benefit from the current situation by defending the principles of this system. China, which defined itself as a “developing country” during its WTO membership process and continues to do so, has gained various economic and commercial benefits by benefiting from this status, which has received criticism, especially from the United States, and the WTO has become the arena of this power struggle.

In summary, although the decision-making structure of the WTO is often regarded as more equitable compared to other major international economic organizations, this view is largely grounded in its reliance on the principle of consensus, where each member—regardless of economic size or contribution—formally holds one vote, and decisions are typically made in the absence of formal opposition. This model differs significantly from the governance systems of the IMF and the World Bank Group, where voting power is distributed according to members’ financial quotas, effectively granting developed countries, especially the United States and Western Europe, dominant influence over

institutional outcomes.²⁹ Nevertheless, shifting global power dynamics have shaped the evolution of the WTO. As the institution initially reflected the preferences and leadership of the U.S. and the European Union, the growing prominence of emerging economies—particularly China—has altered both the internal balance and external perception of the WTO. Rising tensions, especially due to the U.S. critique of the dispute settlement mechanism and concerns over unequal benefits, have further intensified debates over the legitimacy of global trade rules. At the same time, it can be argued that the WTO, rather than serving solely as a neutral forum, has also played a role in institutionalizing neoliberal norms and reinforcing the structural dominance of both established and emerging economic powers in the governance of global trade.³⁰

Neoliberal Principles in WTO Agreements and Policies

From a neoliberal institutionalist perspective, international organizations are not merely passive arenas where states negotiate, but entities that exercise agency by shaping norms, procedures, and expectations in the international system. In this sense, the WTO functions as more than just a technical or legal body—it plays an active role in structuring the global trade regime and influencing the behavior of its member states.³¹ In particular, the WTO reflects and reinforces the principles of neoliberal economic thought, which gained global prominence through the pro-market reforms initiated during the 1980s by leaders such as Ronald Reagan in the United States and Margaret Thatcher in the United Kingdom. These reforms emphasized trade liberalization, deregulation, and a limited role for the state in the economy, ideals that the WTO's rules and dispute settlement mechanisms continue to embody and promote.

29 Woods, N. (2003). *The United States and the International Financial Institutions: Power and Influence within the World Bank and the IMF*. In R. Foot, N.J. MacFarlane & M. Mastanduno (Eds.), *US Hegemony and International Organizations* (pp. 92–114). Oxford University Press, pp. 92-94; Buira, A. (2005). *The Governance of the IMF in a Global Economy*. London: Anthem Press, pp. 10-14.

30 Hopewell, K. (2016). *Breaking the WTO: How emerging powers disrupted the neoliberal project*. Stanford University Press, pp. 55-68.

31 Barnett, M. & Finnemore, M. (2004). *Rules for the World: International Organizations in Global Politics*. Cornell University Press, pp. 3-5.

This understanding, which emphasizes the free market economy, is based on the liberalization of trade, minimization of state intervention, and encouragement of privatization and deregulation policies. When the founding agreements and various policy documents of the WTO are examined, one can come to the conclusion that these neoliberal principles have been institutionalized in different ways. For example, the process of reducing tariffs, preventing discrimination (MFN and national treatment principles), liberalization of services sectors and global protection of intellectual property rights (TRIPS) can be considered as reflections of neoliberal principles in WTO Agreements and policies.

Considering the WTO's broader function in institutionalizing pro-market norms within the global political economy, it is clear that its legal texts and policy framework embody several key elements of neoliberal ideology. Rather than providing an exhaustive analysis of all neoliberal features embedded in the WTO system, this study will focus on three fundamental principles that most clearly reflect this orientation and have had a notable impact on member states' trade policies: Trade Liberalization, Non-Discrimination Principles, and Privatization and Deregulation. These principles are selected because they offer the most direct insight into how the WTO contributes to the entrenchment of neoliberal economic governance on a global scale.

Trade Liberalization

Trade liberalization is one of the fundamental principles of neoliberal economic policies and aims to ensure that the global economic system operates within the framework of free market principles. To reiterate, the neoliberal economic understanding advocates that state intervention in the economy should be minimized and that free trade should be paved in line with the interests of market actors. In this context, although trade liberalization policies implemented by the WTO are actually a continuation of the GATT, the scope and depth of the WTO have reached a much more advanced level than the GATT.

When the WTO legislation is considered, it can be seen that many binding agreements under the WTO umbrella include not only trade in goods but also many sectors such as services, intellectual property rights, investments, services and public procurement. It can be stated that this process is directly consistent with neoliberalism's goal of minimizing the economic role of the state and giving priority to market actors.³²

GATT 1994 encouraged WTO member countries to refrain from protectionist approaches through neoliberal regulations such as the removal of import quotas, reduction of tariffs and limitation of subsidies. Moreover, through GATS, sectors within the scope of GATS were opened to international investors and the way was paved for multinational companies to operate more freely in this field. In this context, it can be claimed that GATS embedded the privatization and deregulation principles of neoliberal policies into the international trade system.³³

It is also useful to mention TRIPS regarding the process of trade liberalization. As is known, TRIPS aimed to strengthen property rights in favor of market actors. It can be claimed that in this way, the control of companies, especially in developed countries, over technological and cultural production increased and that this was in line with the neoliberal understanding's "protection of capital" and "improvement of investment environment" principles.³⁴

As a result, the WTO agreements and policies for trade liberalization can be asserted to be in strong harmony with the core principles of neoliberalism. It can also be claimed that through these agreements and policies, the institutionalization of the market-based global political economy is ensured and the economic autonomy of states is restricted,

32 Cohn, T. H. (2012). *Global political economy: Theory and practice* (7th ed.). Pearson Education.

33 Shadlen, K. C. (2005). Exchanging development for market access? Deep integration and industrial policy under multilateral and regional-bilateral trade agreements. *Review of International Political Economy*, 12(5), 750–775.

34 May, C. (2000). *A global political economy of intellectual property rights: The new enclosures?* Routledge.

paving the way for the adoption of neoliberal norms on a global scale. On the other hand, it is increasingly discussed that this process may lead to results that increase economic and social inequalities, especially for developing countries. This issue constitutes the main theme of the next sub-section.

Non-Discrimination Principles

The principle of non-discrimination is one of the most fundamental principles of the WTO, allowing global trade to be conducted fairly, equally and freely. This principle has two main components: The Most Favored Nation Principle and the National Treatment Principle. At this point, it is useful to touch upon the basic features of these two principles and their practical effects on international trade.

The implications of the MFN principle are particularly significant in shaping the dynamics of global trade. By requiring WTO members to extend the same trade advantages—such as tariff reductions or market access commitments—to all other members, the MFN principle promotes predictability, transparency, and equality in international trade relations. This framework discourages discriminatory practices and reduces the likelihood of trade wars, as countries are prevented from offering preferential treatment to selected partners. However, the principle also limits the flexibility of member states to tailor their trade policies based on strategic or geopolitical considerations. For instance, while FTAs are permitted as exceptions under Article XXIV of the GATT, they inherently contradict the MFN principle by creating exclusive trading blocks. Thus, while MFN fosters inclusivity and non-discrimination, it can also generate tensions between multilateralism and regionalism in trade governance.

The first abovementioned feature of the MFN principle, ‘preventing discrimination’, helps to liberalize global trade and create equal opportunities for parties. Secondly, the MFN principle aims to prevent developed economies from gaining advantage over small economies in order to establish a fair competitive environment. In this way, it is

targeted to enable the least developed and developing countries to trade with developed countries on equal terms. Thirdly, the MFN principle aims to ensure the stability and transparency of the global trading system. For instance, it is known that when an advantage is provided by any country to another country in trade agreements, this advantage will also apply to other countries.

The National Treatment principle plays a crucial role in preventing protectionist practices in domestic markets. By requiring countries to treat imported goods and services no less favorably than their domestic counterparts after they have entered the domestic market, this principle helps create a level playing field between foreign and local producers. As a result, it reduces the likelihood of countries using internal regulations (such as taxes, technical standards, or licensing requirements) as disguised barriers to trade. Moreover, it enhances the credibility and predictability of the multilateral trading system by reassuring exporters that their products will not be discriminated against once they enter a foreign market. However, in practice, challenges may arise in its implementation, especially when governments use legitimate regulatory measures—such as environmental or health standards—that may disproportionately affect foreign products. Therefore, the National Treatment principle also generates ongoing debates regarding the balance between trade liberalization and regulatory autonomy.

As stated above, while the first feature of the National Treatment Principle aims for equal competition between domestic and foreign goods, the second feature focuses on the liberalization of trade. Thus, the removal of trade barriers that imported goods may face in domestic markets not only facilitates the entry of foreign products, but also ensures that domestic producers compete with foreign firms on equal terms. The third feature of the National Treatment Principle is to prevent states from taking excessive protectionist measures against foreign goods in the domestic market. In this way, it aims to prevent practices such as high customs duties/tariffs or subsidies for domestic producers.

According to the neoliberal perspective, free trade and market economy produce the most efficient economic results. In this context, the MFN

and National Treatment principles encourage the liberalization of the multilateral trading system. Neoliberalism also aims to eliminate the barriers to free trade and to ensure that trade is carried out fairly by advocating the minimization of state intervention. Although it is believed that the principles mentioned above serve these goals, there are also criticisms in the literature arguing that these principles may increase inequality on a global scale.³⁵

Privatization and Deregulation

Neoliberalism claims that the market is a self-sufficient, efficient and welfare-producing mechanism. Based on this understanding, as previously stated, it advocates limiting the state's intervention in the economy and its productive role and redistributing resources on the basis of private property. From this perspective, it can be indicated that privatization and deregulation have an important place in this process.³⁶

204

On the other hand, although the WTO does not explicitly impose privatization, it can be regarded as a regulatory actor that institutionalizes a specific type of intervention—namely, the promotion of market-oriented reforms—by advancing the liberalization of trade and discouraging direct state involvement in the economy. The state's intervention tools in the economic field have been significantly limited, especially through regulations on investment measures (TRIMs), trade in services (GATS) and subsidies.³⁷

As stated above, although the WTO does not have a direct obligation regarding privatization, there are regulations stating that public enterprises should be subject to competition rules. In this context, when the GATS text, which came into force in 1995, is considered, it is seen that this situation is clearly expressed in Articles 1 and 8.

35 Bhagwati, J. (2002). *Free trade today*. Princeton University Press; Baldwin, R. E. (2006). Multilateralising regionalism: Spaghetti bowls as building blocks on the path to global free trade. *The World Economy*, 29(11), 1451–1518.

36 Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.

37 Hoekman, B., & Kostecki, M. (2009). *The political economy of the world trading system: WTO and beyond* (3rd ed.). Oxford University Press.

Thus, the increasing commercialization of various sectors that operate within the logic of public service, such as health, education and energy, is encouraged. It can be claimed that the definition of public services as “commercial services” creates a basis for the privatization of these areas. It can also set forth that this tendency has resulted in the opening of public infrastructure to international capital, especially in developing countries.³⁸

Deregulation can be defined as the process of reducing or removing regulatory interventions of public authorities towards the market. Several agreements and normative structures of the WTO have the function of limiting the regulatory role of the state. This situation manifests itself in various ways. Firstly, for instance, with the TRIMs Agreement, restrictions have been imposed on development priority regulations such as domestic production and technology transfer. In other words, even if there is no agreement on international investments within the scope of the WTO, an effort has been made to prevent international investors from being discriminated against against the agreements such as TRIMs and GATS.

Secondly, it would be appropriate to mention the TRIPS Agreement within the scope of deregulation. With this agreement, intellectual property rights are protected very strongly and the regulatory areas for access to technology and domestic production can be narrowed. It can be stated that this situation creates a serious problem for developing countries, especially, with regard to the pharmaceutical sector.³⁹ In addition, the flexibility provided by states to domestic companies is also reduced through this agreement.

Within the scope of deregulation, it is necessary to mention the Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM) thirdly. With this agreement, the use of subsidies—an important policy instrument often employed by states to support specific sectors or promote industrial

38 Bakker, K. (2003). *An uncooperative commodity: Privatizing water in England and Wales*. Oxford University Press; Bayliss, K. (2002). Privatization and poverty: The distributional impact of utility privatization. *PSIRU Reports*.

39 Sell, S. K. (2003). *Private power, public law: The globalization of intellectual property rights*. Cambridge University Press.

development—has been increasingly constrained in the context of international trade rules. It is believed that subsidies, which include practices such as tax exemptions, direct financial support, low-interest loans and infrastructure support provided by the state to companies in line with the neoliberal understanding, disrupt the market mechanism. Based on this, it can be argued that that subsidies are generally regarded as “non-market incentives”. Hence, it is possible to state that the WTO’s SCM Agreement has emerged as an institutional arrangement that reflects precisely this understanding.

Contradictions and Critiques of the WTO Liberalization

Despite the neoliberal tendencies and policies of the World Trade Organization, the WTO has received criticism from several perspectives. While the vast majority of these criticisms stem from those who criticize neoliberalism, neoliberals also have criticisms of the WTO Neoliberalism. In this context, some neoliberals have criticized the WTO mechanisms by stating that they allow practices such as safeguard measures and trade remedies, and that the WTO mechanisms are still open to too much state intervention.⁴⁰

It would be appropriate to mention structural contradictions as the first subline regarding WTO Neoliberalism. Firstly, imbalances between developed and developing countries (including the least developed countries) are encountered in this context. When the literature is examined, it can be stated that the WTO’s rule-based trade system is shaped in a way that protects the commercial interests of developed countries and disadvantages developing countries. It can also be claimed that the protectionist policies implemented especially in the textile and agricultural sectors and the subsidies provided by the state limit the

40 Bello, W. (2000). *The Iron Cage: The WTO, the Bretton Woods Institutions and the South*. In B. Gills (Ed.), *Globalization and the Politics of Resistance* (pp. 285–296). Palgrave Macmillan, pp. 288-291; Bhagwati, J. (2002). *Free trade today*. Princeton University Press, pp. 69-72; Wilkinson, R. (2006). *The WTO: Crisis and the governance of global trade*. London: Routledge, pp. 99-103.

competitiveness of countries in the Southern Hemisphere.⁴¹ In this context, while the United States and the EU provide subsidies to their own agricultural producers, it is seen that developed economic structures and lobbies in the United States and the EU demand that developing countries remove the supports that they provide to their producers. Naturally, this situation has led to an asymmetric liberalization process within the scope of globalization.

Under the structural contradictions, it is necessary to mention international trade rules secondly, which are stated to be in conflict with development goals. It can be stated that agreements such as TRIPS, TRIMs and GATS limit the sovereignty of developing countries over their development strategies. For example, with the strict protection of intellectual property rights within the scope of TRIPS, international public interest in the fields of health and technology can remain in the background. In this context, the examples of South Africa and India reveal the social effects of the WTO rules in terms of access to AIDS drugs.⁴² The discussion on patent rights for vaccines in the fight against the COVID-19 pandemic, which the whole world has recently experienced, is another example in the literature.

It would not be wrong to mention the institutional democracy deficit and participation problem, thirdly, under structural contradictions. As stated in previous sections, decisions in the WTO are made by consensus and are considered to have a more equitable structure than other international economic organizations. However, it can be claimed that the dominance and effectiveness of developed countries and groups of countries are decisive in the negotiations. In support of this proposition, factors such as the inadequacy of trained technical experts, the weakness of institutional capacities and resource constraints of developing countries

41 Clapp, J. (2006). WTO agriculture negotiations: Implications for the global South. *Third World Quarterly*, 27(4), 563–569; Stiglitz, J. E., & Charlton, A. (2005). *Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development*. Oxford University Press, pp. 61–65; Chang, H.-J. (2002). *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. Anthem Press, pp. 124–126; Shadlen, K. C. (2005). Exchanging development for market access? Deep integration and industrial policy under multilateral and regional-bilateral trade agreements. *Review of International Political Economy*, 12(5), pp. 750–775.

42 Sell, S. K. (2003). *Private power, public law: The globalization of intellectual property rights*. Cambridge University Press.

are expressed in this context. It can be stated that such issues cause the WTO to face problems of representation and legitimacy.⁴³

It would be appropriate to touch upon the criticisms of the WTO Neoliberalism, which consist of neoliberal crises and reactions, as the second subline. The first of these criticisms are the protests against the summit held in Seattle in 1999 and the anti-globalization movement. Among the most striking impressions that many people have about the WTO are the photographs and videos of the Seattle demonstrations. In addition, it can be asserted that the rapid reaction of the United States National Guard in controlling the protests against the WTO, which was a very new international organization at the time, was an action that damaged the image of the WTO.⁴⁴ The protests held in Seattle in 1999 by civil society organizations, environmentalists and anti-globalization groups were aimed at the WTO's neglect of social, ethical and environmental dimensions. It is understood that through these protests, attention was drawn to the fact that the regulations of the WTO went far beyond international trade and affected social justice among social groups.

The second strand of the criticisms against the WTO Neoliberalism can be put forward as the Doha Development Round, which was launched in 2001. As is known, the Doha Development Round aimed to focus on the development priorities of developing countries, but significant blockages were encountered in the negotiations (especially in the areas of services and agriculture). As Baldwin⁴⁵ also states, this situation shows that the multilateral trade system has experienced a crisis and countries are turning to bilateral and regional trade agreements. Since the bilateral and regional trade agreements in question are exceptions to the basic rules of the WTO, the countries that are parties to these trade agreements are not obliged to give the commercial concessions in the signed trade agreements to other WTO members. This naturally leads

43 Jawara, F., & Kwa, A. (2003). *Behind the scenes at the WTO: The real world of international trade negotiations*. Zed Books.

44 Collins, D. (2015). *The World Trade Organization: A beginner's guide*. Oneworld Publications.

45 Baldwin, R. (2016). *The great convergence: Information technology and the new globalization*. Harvard University Press.

to developing countries and least developed countries not being able to fully benefit from the equality brought by the MFN principle.

The third criticism brought against the WTO Neoliberalism within the context of this paper is related to the COVID-19 pandemic and supply chain vulnerabilities. As was seen in the pandemic process affecting the entire world, the structural weaknesses of the neoliberal trading system based on global value chains have been strikingly revealed. Supply shocks experienced in medicine, medical equipment and basic food products have led to the questioning of externally dependent production models. In this process, it is also known that production disruptions experienced in leading production centers such as China have caused supply disruptions and price fluctuations on a global scale. Based on this, the issue of excessive dependence on global supply chains has been brought into discussion in the context of national security and strategic autonomy.⁴⁶

Moreover, the traditional neoliberal approach, which states that production should be shifted to low-cost countries as a rational choice, has shown (as seen during the COVID-19 pandemic) that this choice lacks flexibility and resilience in times of crisis. Thus, some states have set self-sufficiency targets in strategic sectors such as semiconductors, healthcare products, the defense industry and agriculture, and have begun to develop strategies for partial separation from global supply chains. On the other hand, under the current WTO rules, such industrial policies that encourage domestic production are seen as “trade-distorting” measures, and these practices are restricted. As stated in the literature, this situation creates a tension between international trade rules and economic security policies.⁴⁷

In summary, the role of the WTO, one of the leading actors in neoliberal policies and globalization, has turned into a structure that is increasingly questioned within the changing global political economy. In the face of widening global inequalities, growing demands for social

46 Evenett, S. J. (2020). Sicken thy neighbour: The initial trade policy response to COVID-19. *The World Economy*, 43(4), 828–839.

47 Evenett, S. J., & Winters, L. A. (2021). *Preparing for the next global pandemic: A trade bargain to secure supplies and strengthen the WTO* (CEPR Policy Insight No. 114).

justice, and crises of democratic legitimacy, the neoliberal paradigm underpinning the WTO appears to be undergoing a renewed phase of critical reassessment.

Conclusion

The establishment of the World Trade Organization in 1995 did not only mean the restructuring of the multilateral trading system; it also referred to the institutionalization of neoliberal understanding on a global scale. Neoliberal norms such as deregulation, limitation of state intervention, free market principles and intellectual property rights have become the fundamental building blocks of the international trading system through the institutional structure of the WTO. From this point on, it is understood that the WTO goes far beyond determining the rules of international trade.

210

However, the neoliberal framework of the WTO has witnessed some structural contradictions since 1995. For instance, while developing countries continued their subsidies in sectors such as agriculture, the fact that developing countries were subjected to harsh pressures to open their markets in the same sector has led to an asymmetric liberalization process. This situation naturally shows that liberalization is not equal and reciprocal, undermines the normative legitimacy of the WTO and calls into question the claim of establishing a fair and development-friendly trade system on the global scale.

In addition, global crises such as the 2008-2009 global financial and economic crisis, the COVID-19 pandemic, and rising geopolitical tensions have clearly revealed the vulnerabilities of the neoliberal trade regime defended by the WTO. In this way, concepts such as economic security, protection of strategic sectors, and domestic production have once again become central to state policies. It is believed that these developments contradict the basic assumptions of neoliberalism regarding international trade and force the WTO to re-evaluate its functionality.

In the light of these, an increase in social reactions to the WTO rules and practices is considered to indicate that the organization is experiencing a legitimacy crisis not only economically but also socio-politically. The criticisms that became visible after the protests in Seattle in 1999 emphasize that international trade should not only protect the rights of multinational corporations, but also farmers, workers, and environmental damage should not be neglected. From this perspective, it is believed that the need for reform in the WTO, which has been expressed vehemently since 2017, should not be only limited to technical structural transformations, but a deeper transformation is needed on the axis of inclusiveness, social justice and sustainability.

As a result, it would not be wrong to evaluate the establishment of the WTO as an institutional reflection of the neoliberal economic system. However, the developments that have occurred and that are occurring in the meantime seriously test the sustainability of the global structure in its current form. As the last word, this paper advocates that the future of the WTO will depend not only on market efficiency, but also on the capacity and opportunity to establish a more balanced and inclusive global trading system.

Bibliography

- Bakker, K. (2003). *An uncooperative commodity: Privatizing water in England and Wales*. Oxford University Press.
- Baldwin, R. (2016). *The great convergence: Information technology and the new globalization*. Harvard University Press.
- Baldwin, R. E. (2006). Multilateralising regionalism: Spaghetti bowls as building blocks on the path to global free trade. *The World Economy*, 29(11), 1451–1518.
- Barnett, M. & Finnemore, M. (2004). *Rules for the World: International Organizations in Global Politics*. Cornell University Press.
- Barton, J. H., Goldstein, J. L., Josling, T. E., & Steinberg, R. H. (2006). *The evolution of the trade regime: Politics, law, and economics of the GATT and the WTO*. Princeton University Press.
- Bayliss, K. (2002). Privatization and poverty: The distributional impact of utility privatization. *PSIRU Reports*.
- Bello, W. (2000). *The Iron Cage: The WTO, the Bretton Woods Institutions and the South*. In B. Gills (Ed.), *Globalization and the Politics of Resistance* (pp. 285–296). Palgrave Macmillan.
- Bhagwati, J. (2002). *Free trade today*. Princeton University Press.
- Buira, A. (2005). *The Governance of the IMF in a Global Economy*. London: Anthem Press.
- Chang, H.-J. (2002). *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. Anthem Press.
- Chomsky, N. (1999). *Profit over people: Neoliberalism and global order*. Seven Stories Press.
- Chorev, N. (2005). “The Institutional Project of Neo-Liberal Globalism: The Case of the WTO,” *Theory and Society* 34, no. 3, pp. 317–55.

- Clapp, J. (2006). WTO agriculture negotiations: Implications for the global South. *Third World Quarterly*, 27(4), 563–577.
- Cohn, T. H. (2012). *Global political economy: Theory and practice* (7th ed.). Pearson Education.
- Collins, D. (2015). *The World Trade Organization: A beginner's guide*. Oneworld Publications.
- Evenett, S. J. (2020). Sicken thy neighbour: The initial trade policy response to COVID-19. *The World Economy*, 43(4), 828–839.
- Evenett, S. J., & Winters, L. A. (2021). *Preparing for the next global pandemic: A trade bargain to secure supplies and strengthen the WTO* (CEPR Policy Insight No. 114).
- GATS. (1995). *General Agreement on Trade in Services*. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gats_e.htm
- GATT. (1947). *General Agreement on Tariffs and Trade*. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_e.htm
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.
- Heinbecker, P. (2005). *Can the World be Governed?* Montreal: Institute for Research on Public Policy and Centre for International Governance Innovation. <https://www.cigionline.org/static/documents/canadaintheworldmccgillfeb16-2005.pdf>
- Hoekman, B., & Kostecki, M. (2009). *The political economy of the world trading system: WTO and beyond* (3rd ed.). Oxford University Press.
- Hoekman, B. M., & Mavroidis, P. C. (2016). *The World Trade Organization: Law, economics, and politics* (2nd ed.). Routledge.
- Hopewell, K. (2016). *Breaking the WTO: How emerging powers disrupted the neoliberal project*. Stanford University Press.

- Ikenberry, G. J. (1992). "A World Economy Restored: Expert Consensus and the Anglo-American Postwar Settlement," *International Organization* 46, no. 1, pp. 289–321.
- Irwin, D. A. (2011). *Peddling protectionism: Smoot-Hawley and the Great Depression*. Princeton University Press.
- Irwin, D. A., & Ward, O. (2021). What is the "Washington Consensus"? *Peterson Institute for International Economics*. <https://www.piie.com/blogs/realtime-economic-issues-watch/what-washington-consensus>
- Jawara, F., & Kwa, A. (2003). *Behind the scenes at the WTO: The real world of international trade negotiations*. Zed Books.
- Lang, A. (2011). *World trade law after neoliberalism: Re-imagining the global economic order*. Oxford University Press.
- Marrakesh Agreement. (1994). https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/marag_e.htm
- May, C. (2000). *A global political economy of intellectual property rights: The new enclosures?* Routledge.
- Mavroidis, P. C. (2005). *The GATT: A commentary*. Oxford University Press.
- Mortensen, J. L. (2005). "The WTO and the Governance of Globalization: Dismantling the Compromise of Embedded Liberalism," in *Political Economy and the Changing Global Order*, ed. Richard Stubbs and Geoffrey R. D. Underhill. Oxford University Press, pp. 170–82.
- Narlikar, A. (2005). *The World Trade Organization: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Narlikar, A. (2010). *New powers: How to become one and how to manage them*. London: Hurst Publishers.
- Ruggie, J. G. (1982). "International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order," *International Organization* 36, no. 2, pp. 379–415.

- Sengupta, A. (2011). Trade liberalisation and Indian agriculture: Cropping pattern changes and policy implications. *Economic and Political Weekly*, 46(26–27), 85–92.
- Sell, S. K. (2003). *Private power, public law: The globalization of intellectual property rights*. Cambridge University Press.
- Sell, S. K. (2010). The rise and rule of a trade-based strategy: Historical institutionalism and the international regulation of intellectual property. *Review of International Political Economy*, 17(4), 762–788.
- Shadlen, K. C. (2005). Exchanging development for market access? Deep integration and industrial policy under multilateral and regional-bilateral trade agreements. *Review of International Political Economy*, 12(5), 750–775.
- Steinberg, R. H. (2002). In the shadow of law or power? Consensus-based bargaining and outcomes in the GATT/WTO. *International Organization*, 56(2), 339–374.
- Stiglitz, J. E. (2002). *Globalization and its discontents*. W. W. Norton & Company.
- Stiglitz, J. E., & Charlton, A. (2005). *Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development*. Oxford University Press.
- Wilkinson, R. (2000). *Multilateralism and the World Trade Organisation: The architecture and extension of international trade regulation*. Routledge.
- Wilkinson, R. (2006). *The WTO: Crisis and the governance of global trade*. London: Routledge.
- Winham, G., & Lanoszka, A. (2001). Institutional development of the WTO. In A. M. Rugman & G. Boyd (Eds.), *The World Trade Organization in the new global economy* (pp. 53–71). Edward Elgar Publishing.

Woods, N. (2003). *The United States and the International Financial Institutions: Power and Influence within the World Bank and the IMF*. In R. Foot, N.J. MacFarlane & M. Mastanduno (Eds.), *US Hegemony and International Organizations* (pp. 92–114). Oxford University Press.

WTO. (2017). *Introduction to the WTO* [Online course].
https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wto_annual_report_e.htm

WTO. (2025). The GATT years: From Havana to Marrakesh.
https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm

WTO E-Learning. (2017). “Dispute Settlement Understanding”, Online Course of Overview of the WTO Agreements.

RAPOR / REPORT

Yayın Geliş Tarihi / Received: 21.01.2025

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 29.05.2025

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Birlik, Mehmet, "Askeri Müdahaleler, Lozan ile Tanımlanmış Azınlıklar, Toplumsal Hareketler ve Medya (1960-1971): Kriz Dinamiklerinin Çok Boyutlu Analizi".

Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History 26, (2025): 217-242.

ASKERİ MÜDAHALELER, LOZAN İLE TANIMLANMIŞ AZINLIKLAR, TOPLUMSAL HAREKETLER VE MEDYA (1960-1971): KRİZ DİNAMİKLERİNİN ÇOK BOYUTLU ANALİZİ

Şef (TEİAŞ) Mehmet BİRLİK

Yüksek lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0009-8170-6059>

DOI: 10.54842/ustich.1708143

217

Öz: Bu çalışma, 1960-1971 döneminde Türkiye'deki askeri müdahalelerin toplumsal-siyasal istikrarsızlık ve azınlık haklarıyla kesişen dinamiklerini incelemektedir. Arşiv belgeleri, tarihsel kayıtlar ve medya içerik analizi yöntemleri kullanılarak, iç krizlerin (ideolojik kutuplaşma, ekonomik kırılganlık) ve uluslararası baskıların (Soğuk Savaş jeopolitiği, ABD-Türkiye ilişkileri) 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırası gibi müdahaleleri nasıl şekillendirdiği analiz edilmiştir. Sıkıyönetim dönemlerinde Lozan Antlaşması'nın düzenlendiği azınlık haklarının uygulanmasındaki aksaklıklar, yerel medyanın "ulusal bütünlük" vurgusu ve uluslararası kamuoyunun demokratik gerileme eleştirileri bağlamında değerlendirilmiştir. İç ve dış faktörleri bütüncül bir perspektifle ele alan çalışma, askeri müdahalelerin "anarşi" ile açıklanan geleneksel yorumlarını sorgulayarak kurumsal zayıflık ve elit çatışmalarının rolünü vurgulamaktadır. Bulgular, melez rejimlerde sivil-

asker ilişkileri tartışmalarına katkı sunarken, Türkiye'nin demokratik direncini sistematik krizlere rağmen ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelime: *Askeri Müdahaleler, 12 Mart Muhtırası, Lozan Antlaşması, Azınlık Hakları, Soğuk Savaş*

**MILITARY INTERVENTIONS, LAUSANNE-DEFINED
MINORITIES, SOCIAL MOVEMENTS, AND MEDIA
(1960-1971): A MULTIDIMENSIONAL ANALYSIS OF
CRISIS DYNAMICS**

Abstract: *This study examines the interplay of military interventions, sociopolitical instability, and minority rights in Türkiye between 1960 and 1971. Employing qualitative methods-including archival analysis, historical documentation, and media content review-it evaluates how domestic crises (ideological polarization, economic instability) and international pressures (Cold War geopolitics, U.S.-Türkiye relations) shaped military interventions such as the 1960 Coup and 1971 Memorandum. The analysis highlights the marginalization of minority rights under the Lausanne Treaty during periods of martial law, contrasting local media narratives emphasizing “national unity” with international critiques of democratic backsliding. By integrating internal and external factors, the study challenges reductionist interpretations of military interventions as mere responses to “anarchy,” instead emphasizing institutional fragility and elite fragmentation. Findings contribute to debates on civil-military relations in hybrid regimes and underscore the resilience of Türkiye’s democratic aspirations despite systemic crises.*

Keywords: *Military Interventions, 12 March Memorandum, Lausanne Treaty, Minority Rights, Cold War*

1. Giriş

1960-1971 yılları arasındaki Türkiye siyasi tarihi, yalnızca askeri müdahalelerle değil, aynı zamanda toplumsal dinamiklerin ve uluslararası gelişmelerin iç içe geçtiği çok katmanlı bir dönüşüm süreciyle karakterize edilmiştir. Bu dönemde yaşanan 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası, Türk demokrasisinin kurumsallaşma sürecinde derin izler bırakmış, askeri vesayetin siyasal sistem üzerindeki etkisini kurumsallaştırmıştır. Özellikle 1961 Anayasası ile getirilen çift meclisli yapı ve askeri-bürokratik özerklik, demokratik hak ve özgürlüklerin genişletilmesine rağmen, ordunun sistem üzerindeki denetimini artırmış ve ilerleyen yıllarda yeni müdahalelere hukuki zemin hazırlamıştır.¹

Bu dönemin önemi, askeri müdahalelerin yalnızca birer kriz yönetim aracı olarak değil, aynı zamanda toplumsal kutuplaşma, siyasal istikrarsızlık ve ekonomik krizlerin hem nedeni hem de sonucu olarak ortaya çıkmasında yatmaktadır. Sağ-sol çatışmalarının ve toplumsal hareketliliğin artması, siyasi partiler arasındaki uzlaşmazlıklar ve kısa ömürlü hükümetler, devletin temel işlevlerinde aksamalara yol açmış; bu da askerin siyasal sisteme müdahalesini meşrulaştıran bir ortam yaratmıştır. Ayrıca, Soğuk Savaş'ın sebep olduğu uluslararası kutuplaşma, Türkiye'nin dış politikasında Batı ittifakına bağlılığını sürdürürken, zaman zaman ABD ile yaşanan krizler ve alternatif dış politika arayışları, iç siyasetteki kırılganlığı daha da derinleştirmiştir.²

1960-1971 dönemi Türkiye'si, hem iç siyasal krizlerin hem de uluslararası dinamiklerin kesiştiği, demokrasinin kurumsallaşmasında kritik bir evreyi temsil etmektedir. Bu süreçte yaşanan 27 Mayıs 1960 Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası, askeri vesayetin siyasal

1 Abdulvahap Akıncı, "Türkiye'de Askeri Vesayetin Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi," Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 8, no. 1 (2013): 93-108; "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri," OGUİİBF Dergisi 9, no. 1 (2014): 1-23, <https://dergi-park.org.tr/tr/pub/oguibf/issue/5712/76467>

2 27 Mayıs Askerî Müdahalesinin Meşruiyeti ve Meşruluk Kazandırma Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme," Ulakbilge 56 (Ocak 2021): 99-111, <https://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1612823076.pdf>; Behçet Kemal Yeşilbursa, "İngiliz Belgelerine Göre Türkiye'de 1960, 1971 ve 1980 Askeri Müdahaleleri," Vakanüvis 4, no. 1 (2019): 354-406, <https://doi.org/10.24186/vakanuvis.524406>

sistem üzerindeki etkisini derinleştirirken, toplumsal kutuplaşma ve ekonomik sıkıntılar sivil siyasetin zeminini aşındırmıştır. 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü düzenlemelere rağmen, ordunun özerkliği ve bürokratik denetim mekanizmaları, demokratik süreçlerin sekteye uğramasına neden olmuştur. Dönemin önemi yalnızca askeri müdahalelerin sıklığında değil, aynı zamanda medya söylemi, azınlık hakları ve uluslararası antlaşmaların iç siyasete yansımalarında da aranmalıdır. Özellikle Lozan Antlaşması'nın azınlıklara tanıdığı hakların uygulanması, hem hukuki hem de toplumsal bağlamda dönemin siyasi gerilimlerinden etkilenmiştir.

Bu çalışma kapsamında, 1960-1971 arasında toplumsal hareketler (sağ-sol çatışmaları, öğrenci eylemleri) ve uluslararası gelişmelerin (Soğuk Savaş, ABD-Türkiye ilişkileri) Türkiye'nin siyasi karar alma süreçlerini nasıl şekillendirdiği, askeri müdahalelerin arka planında yatan ekonomik, ideolojik ve jeopolitik faktörlerin neler olduğu araştırılmaktadır. Ayrıca, 27 Mayıs 1960 ve 12 Mart 1971 müdahalelerinin hangi toplumsal talepler ve siyasi yönetim zafiyetleri nedeniyle meşruiyet kazandığı ve sivil-asker ilişkilerindeki gerilimlerin demokratik kurumların işleyişini nasıl etkilediği soruları ele alınmaktadır. 12 Mart Muhtırası sonrası kurulan ara rejimin, siyasi partiler ve temel haklar üzerinde ne tür kısıtlamalar getirdiği ve medyanın bu süreçte askeri otoritenin meşruiyetini destekleme veya eleştirme bağlamında nasıl bir rol üstlendiği de analiz edilmektedir. Bunun yanında, 1960-1971 döneminde Lozan Antlaşması'yla tanımlanan azınlık haklarının uygulanmasında ortaya çıkan toplumsal, hukuki ve siyasi engeller ile özellikle medya söyleminde azınlık haklarının temsili ve Türkiye'nin çoğulcu demokrasi idealine yansımaları da çalışma kapsamında sorgulanmaktadır.

Çalışma, karşılaştırmalı tarihsel analiz ve söylem çözümlemesi yöntemlerini birleştirerek, hem arşiv belgelerini hem de dönemin ulusal ve uluslararası basınını incelemeyi hedeflemektedir. Lozan Antlaşması'nın azınlık haklarına ilişkin hükümleri, dönemin yasal düzenlemeleri ve medya yansımaları üzerinden ele alınacak; bu hakların siyasi kriz ortamında nasıl algılandığı ve uygulandığı sorgulanacaktır. Örneğin, 1971 sonrası sıkıyönetim döneminde azınlık okullarına yönelik kısıtlamalar ve basında bu konunun ele alınış biçimi, hem hukuki uyum hem de toplumsal kabule dair önemli ipuçları sunacaktır.

Makalenin amacı, 1960-1971 arası dönemde Türkiye’de yaşanan toplumsal olaylar, dış politika gelişmeleri ve askeri müdahaleler arasındaki karşılıklı etkileşimi bütüncül bir bakış açısıyla analiz etmektir. Bu süreçte demokrasinin kurumsallaşmasına yönelik engellerin, askeri vesayetin ve medya söyleminin rolü, dönemin çok katmanlı yapısı göz önünde bulundurularak incelenecektir. Özellikle, toplumsal kutuplaşmanın ve siyasi istikrarsızlığın artması, askeri müdahalelerin meşruiyetini güçlendirmiş; medya ise hem kamuoyunun şekillenmesinde hem de siyasi aktörlerin meşruiyet kazanmasında önemli bir araç olarak öne çıkmıştır.

Çalışmada, askeri müdahalelerin ardında yatan toplumsal ve siyasi dinamikler ile bu müdahalelerin siyasi yapıya ve temel haklara etkileri sorgulanacaktır. Ayrıca, 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası oluşan ara rejimin, siyasi partiler ve temel haklar üzerindeki kısıtlamaları ile medyanın bu süreçteki rolü detaylı biçimde analiz edilecektir. Bu bağlamda, dönemin medya organlarının askeri vesayetini meşruiyetini destekleyici yayın politikaları izlediği ve özellikle muhtıra gerekçelerini kamuoyuna aktarırken “ülke düzeninin korunması” ve “anarşinin önlenmesi” gibi temaları öne çıkardığı gözlemlenmektedir.

Bunun yanında, 1960-1971 döneminde Lozan Antlaşması ile tanımlanan azınlık haklarının uygulanmasında karşılaşılan toplumsal, hukuki ve siyasi engeller de araştırmanın önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Özellikle, azınlık haklarının ve Lozan’daki azınlık statüsünün medya söyleminde ve kamuoyunda ne ölçüde yer bulduğu, Türkiye’nin çoğulcu demokrasi anlayışının gelişimi açısından ayrıca değerlendirilecektir. Böylece, çalışma hem askeri müdahalelerin hem de azınlık haklarının toplumsal ve siyasi yansımalarını, dönemin medya söylemiyle birlikte nesnel ve analitik bir çerçevede ortaya koymayı hedeflemektedir.

2. Yöntem

Bu çalışma, 1960-1971 dönemi Türkiye’indeki askeri müdahalelerin toplumsal, siyasi ve uluslararası dinamiklerini bütüncül bir şekilde analiz etmek amacıyla **nitel araştırma yöntemlerini** temel almaktadır.

Araştırma tasarımı, dönemin karmaşık siyasi süreçlerini çok katmanlı bir perspektifle ele almayı hedefleyen **tarihsel analiz, doküman incelemesi** ve **içerik analizi** tekniklerinin bir arada kullanılmasına dayanmaktadır. Öncelikle, tarihsel analiz yöntemiyle, askeri müdahalelerin ekonomik, ideolojik ve uluslararası bağlamdaki kökenleri **kronolojik ve nedensellik odaklı** bir yaklaşımla ele alınmış; bu süreçte Erik J. Zürcher ve Feroz Ahmad gibi tarihçilerin çalışmaları referans alınarak Türkiye'nin demokratik direnç mekanizmaları vurgulanmıştır.

Doküman analizi kapsamında, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Millî Güvenlik Kurulu tutanakları gibi resmî arşiv belgeleri ile 1961 Anayasası ve 1971 sonrası yasal düzenlemeler incelenmiş, böylece askeri vesayet ile demokratik kurumlar arasındaki gerilim nesnel olarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi ise, *Cumhuriyet*, *Milliyet* ve *The Times* gibi yerel ve ulusal gazetelerin 1960-1971 **arşivleri** üzerinden yürütülmüş; bu sayede dönemin siyasi söylemleri ve toplumsal algısı sistematik biçimde analiz edilmiştir. Ayrıca, Lozan Antlaşması'nın azınlık haklarına ilişkin hükümleri ve azınlık okullarına dair resmî yazışmalar da, devletin ulusal bütünlük vurgusuyla uyumlu bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Çalışmada kullanılan veri kaynakları arasında, birincil kaynaklar olarak askeri müdahalelere ilişkin MGK (Milli Güvenlik Kurulu) kararları, parlamento tutanakları, dönemin gazete arşivleri ve siyasi liderlerin konuşma metinleri yer almaktadır. İkincil literatür ise, Türk siyasi tarihine dair akademik çalışmalar, uluslararası ilişkiler perspektifini tamamlayan raporlar ve dönemin dış politika belgelerinden oluşmaktadır. Analitik çerçeve olarak karşılaştırmalı tarihsel metodoloji benimsenmiş, askeri müdahalelerin meşruiyetini şekillendiren faktörler hem iç (ekonomik krizler, siyasi partilerin uzlaşmazlığı) hem de dış (Soğuk Savaş jeopolitiği, Batı ile ilişkiler) dinamikler bağlamında ele alınmıştır. Özellikle Türkiye'nin demokratik kurumları koruma çabası, 1961 Anayasası'nın özgürlükçü maddeleri örneğinde olduğu gibi, nesnel verilerle desteklenmiştir.

Bu yöntemsel yaklaşım, Türkiye'nin çok yönlü siyasi deneyimini dengeli bir şekilde yansıtırken, askeri müdahalelerin “istikrar arayışı” boyutunu da literatürdeki eleştirel perspektiflerle harmanlamaktadır.

3. Bulgular

1960-1971 iç toplumsal olayların siyasi hayata etkileri

1960-1971 yılları arasındaki iç toplumsal olaylar, Türkiye'nin siyasi hayatında derin ve çok boyutlu etkiler yaratmıştır. Bu dönem, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile başlamış, 12 Mart 1971 Muhtırası ile yeni bir askeri müdahale dönemine evrilmiştir. Her iki askeri müdahale arasında geçen süreçte, toplumsal kutuplaşma, siyasal istikrarsızlık, ekonomik krizler ve artan şiddet olayları, Türk demokrasisinin kurumsallaşması önünde ciddi engeller teşkil etmiştir.

27 Mayıs 1960 Darbesi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ordunun ilk kez doğrudan yönetime el koyduğu bir dönüm noktasıdır. Bu müdahale, dönemin siyasal ve toplumsal krizinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış, özellikle üniversite gençliği, akademisyenler ve bazı basın organlarının etkisiyle kamuoyunda bir “bunalım görüntüsü” oluşturulmuştur. Ancak bazı araştırmacılar, bu bunalımın abartılı bir şekilde sunulduğunu ve askeri müdahaleye zemin hazırladığını ileri sürmektedir. Nitekim darbeyi destekleyen bürokratik-askeri elitler, demokratik süreçlere ve halkın iradesine olan güvensizlikleri nedeniyle, askeri müdahaleyi bir kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir. Bu müdahale, toplumun belirli kesimlerinde krizin aşılması için olumlu bir adım olarak algılanırken, demokrasinin kesintiye uğraması ve askerin siyasal hayatta etkin bir aktör haline gelmesi, uzun vadede yeni krizlerin ve müdahalelerin önünü açmıştır.³

Darbe sonrasında hazırlanan 1961 Anayasası, demokratik hak ve özgürlükleri genişletmiş; ancak aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ve bürokrasiye önemli ölçüde özerklik ve müdahale alanı tanımıştır. Bu anayasal düzenlemeler, ordunun siyasal sistem üzerindeki vesayetini kurumsallaştırmış ve sonraki yıllarda yaşanacak askeri müdahalelere hukuki bir meşruiyet kazandırmıştır.⁴

3 Dursun, D. “Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri,” HukukPolitik, 24 Ağustos 2016, 73. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oguiibf/issue/5712/76467>

4 Özlem Telli Dursun, Mustafa Oral “1960 Askeri Darbesi ve 1971 Muhtırası Üzerine Bir İnceleme,” ASUSBYO Dergisi, 2023, 1-3, <http://asusbmyodergi.aksaray.edu.tr/tr/pub/is-sue/82291/1404614>

1960-1971 dönemindeki toplumsal olayların başında, sağ-sol kutuplaşmasının giderek derinleşmesi gelmektedir. 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren, özellikle üniversite gençliği arasında başlayan sol hareketler, kısa sürede toplumsal tabana yayılmış ve Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) 1965 seçimlerinde meclise girmesiyle siyasal alanda da temsil bulmuştur. Sol hareketlerin yükselişi, buna karşılık sağ-muhafazakâr çevrelerin de örgütlenmesini ve toplumsal alanda karşıt hareketlerin doğmasını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, sokak gösterileri, öğrenci olayları ve sendikal hareketler artmış, toplumsal gerilim ve şiddet olayları yaygınlaşmıştır⁵.

Artan toplumsal hareketlilik ve kutuplaşma, siyasal istikrarsızlığı da beraberinde getirmiştir. 1961 seçimlerinden sonra hiçbir parti tek başına iktidar olamamış, koalisyon ve azınlık hükümetleri dönemi başlamıştır. Siyasi partiler arasındaki uzlaşmazlıklar ve kısa ömürlü hükümetler, devletin temel işlevlerinde aksamalara yol açmış, ekonomik krizler ve toplumsal huzursuzluklar derinleşmiştir.⁶

1960'ların sonuna gelindiğinde, Türkiye'de toplumsal kutuplaşma ve siyasal şiddet tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. 5 Mayıs 1960'ta Ankara Kızılay'da düzenlenen 555K gösterisi, üniversite gençliğinin siyasal taleplerini kitlesel biçimde dile getirdiği ilk büyük eylemlerden biri olmuştur. Bu tür olaylar, hükümetin otoriter önlemler almasına ve toplumsal muhalefetin baskı altına alınmasına yol açmıştır.⁷

1971'e gelindiğinde, ekonomik kriz, siyasal istikrarsızlık ve toplumsal şiddet, devlet otoritesinin sorgulanmasına ve ordu içinde yeniden müdahale düşüncesinin güçlenmesine neden olmuştur. 12 Mart 1971'de verilen muhtıra, bu iç gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış; askeri otorite, toplumsal düzeni sağlamak ve siyasal istikrarı yeniden tesis etmek gerekçesiyle hükümete müdahale etmiştir. Bu müdahalenin ardından, sıkıyönetim ilan edilmiş, sol hareketler ve sendikal faaliyetler

5 Yusuf Keskiner, "Türkiye'de Sol: 1960-1971," Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2022, 19-27, <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/9995>

6 Salim Gökçen, "İki Darbe Arası Türk Demokrasisi (1961-1980)," Atatürk Yolu Dergisi, 2020, 6-7, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankuayd/issue/59159/850488>

7 Salim Gökçen, "İki Darbe Arası Türk Demokrasisi (1961-1980).

sert biçimde bastırılmış, siyasi partiler ve sivil toplum üzerinde yoğun baskılar uygulanmıştır.

1960-1971 arasındaki iç toplumsal olaylar, Türkiye’de demokrasinin kurumsallaşmasını olumsuz yönde etkilemiş; toplumsal kutuplaşma, siyasal istikrarsızlık ve askeri vesayet, Türk siyasal hayatında kalıcı izler bırakmıştır. Bu dönemde yaşananlar, sadece 1971 Muhtırası’na değil, sonraki yıllarda da demokrasinin istikrar kazanamamasına ve askeri müdahalelerin sürekliliğine zemin hazırlamıştır.

1960-1971 dış gelişmelerin siyasi hayata etkileri

1960-1971 yılları arasındaki dış gelişmeler, Türkiye’nin siyasi hayatında çok yönlü ve kalıcı etkiler yaratmıştır. Bu dönemde, Soğuk Savaş’ın iki kutuplu uluslararası sistemi, Türkiye’nin dış politika tercihlerini ve iç siyasal dengelerini doğrudan etkilemiştir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle başlayan süreçte, Türkiye Batı ittifakına bağlılığını korumakla birlikte, ABD ile ilişkilerde zaman zaman ciddi gerilimler yaşamış, dış politika alanında yeni arayışlara yönelmiştir⁸

27 Mayıs 1960 sonrası kurulan hükümetler, NATO ve CENTO gibi Batı ittifaklarına bağlılıklarını tekrar teyit etmiş, bu durum Batılı müttefikler tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak 1960’ların ilk yarısında ABD ile ilişkilerde çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle 1962 Küba Füze Krizi sırasında Türkiye’de konuşlu Jüpiter füzelerinin ABD ile Sovyetler Birliği arasında pazarlık konusu yapılması, Türk kamuoyunda Amerikan güvenilirliğine dair soru işaretleri doğurmuştur⁹. Bu gelişme, Türkiye’nin ulusal güvenlik algısında Batı’ya bağımlılığın sorgulanmasına yol açmıştır.

1964 Kıbrıs Krizi ve Johnson Mektubu ise Türk dış politikasında kırılma noktası olmuştur. ABD Başkanı Lyndon B. Johnson’ın Türkiye’ye

8 Mûjgan Karataş, İki Askerî Darbe Arası Türk Dış Politikasının Tahlili (1960–1980) ,” Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Yayınları, 2012, 12–17, <https://avesis.gazi.edu.tr/yoneti-len-tez/96955efd-1cce-4edd-939b-8b05ffd045c7/iki-askeri-darbe-arasi-turk-dis-politikasi-nin-tahlili-19601980>

9 Hazal Arcan , Yeni Bir Dünya Kurulurken Türk Dış Politikası, Gelenek, no. 81 (2004): 2–4.

gönderdiği mektup, Batı ittifakının Türkiye'nin güvenlik kaygılarını yeterince gözetmediği algısını güçlendirmiştir¹⁰. Bu olay, Türk karar alıcılarını daha çok yönlü bir dış politika arayışına sevk etmiş, SSCB ile ilişkilerde kısmi bir yumuşama ve Orta Doğu ülkeleriyle yakınlaşma çabalarını beraberinde getirmiştir. 1967'deki Arap-İsrail Savaşı ve Kıbrıs bunalımı, Türkiye'nin bölgesel dengeleri gözetken, Batı'ya tam bağımlı olmayan bir dış politika izleme gereksinimini artırmıştır.

1960'ların sonlarında, ABD ile yaşanan haşhaş ekimi yasağı krizi, Türkiye'nin iç siyasetinde milliyetçi ve bağımsızlıkçı söylemlerin güçlenmesine yol açmıştır. Amerikan yönetiminin baskısıyla 1971'de haşhaş ekimi yasaklanmış, bu karar özellikle kırsal kesimde ve milliyetçi çevrelerde ciddi tepkilere neden olmuştur¹¹. Bu süreç, Türk-Amerikan ilişkilerinde güven bunalımını derinleştirmiştir.

Aynı dönemde, SSCB'nin Türkiye'ye ekonomik yardım teklifleri ise dikkat çekicidir. Her ne kadar Türkiye, bu tekliflere temkinli yaklaşmış ve Batı ittifakından kopmamaya özen göstermişse de, Sovyetler ile ekonomik ve kültürel ilişkiler geliştirilmiştir¹². Bu durum, Türkiye'nin dış politikasında pragmatik bir denge arayışının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Dış gelişmelerin iç siyasete etkisi sadece hükümetler düzeyinde değil, toplumsal ve ideolojik düzeyde de kendini göstermiştir. Soğuk Savaş'ın kutuplaşmış ortamında, Türkiye'de sağ ve sol ideolojilerin yükselişi, büyük ölçüde uluslararası gelişmelerin yansımasıdır. 1960'lı yılların ikinci yarısında Batı'da ve dünyada yükselen öğrenci hareketleri, anti-empyralist söylemler ve sosyalist akımlar, Türkiye'de de özellikle gençlik ve aydın çevrelerinde karşılık bulmuştur. Bu gelişmeler, iç siyasette kutuplaşmayı ve toplumsal hareketliliği artırmıştır.

10 Müjgan Karataş, İki Askerî Darbe Arası Türk Dış Politikasının Tahlili (1960–1980)

11 Müjgan Karataş, İki Askerî Darbe Arası Türk Dış Politikasının Tahlili (1960–1980)

12 Müjgan Karataş, İki Askerî Darbe Arası Türk Dış Politikasının Tahlili (1960–1980); Behçet Kemal Yeşilbursa, İngiliz Belgelerine Göre Türkiye'de 1960, 1971 ve 1980 Askerî Müdahaleleri, Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, no: 4 (1) (2019): 361–363, <https://doi.org/10.24186/vakanuvis.524406>

1971 Askeri Muhtırası'nın arka planında da dış gelişmelerin etkisi göz ardı edilemez. ABD ve Batı'nın, Türkiye'de artan siyasal istikrarsızlık ve sol hareketler karşısında askeri otoritenin güçlenmesini dolaylı olarak desteklediği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca, 1971 sonrası dönemde Türkiye'nin dış politikasında Batı ile ilişkileri dengeleyen, Orta Doğu ve İslam ülkeleriyle ilişkileri geliştiren bir çizgiye yönelmesi, dönemin dış gelişmelerinin iç siyasal tercihleri nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

1960-1971 arasındaki dış gelişmeler, Türkiye'nin siyasi hayatında sadece hükümetlerin dış politika tercihlerini değil, aynı zamanda iç siyasal dengeleri, toplumsal kutuplaşmayı ve askeri müdahale dinamiklerini de belirleyici şekilde etkilemiştir. Türkiye'nin Batı ittifakına bağlılığı devam etmekle birlikte, yaşanan krizler ve uluslararası gelişmeler, daha çok yönlü ve bağımsız bir dış politika arayışının önünü açmıştır. Bu gelişmeler, Türk siyasi hayatında istikrarsızlık ve kutuplaşmanın derinleşmesinde dış faktörlerin rolünü açıkça ortaya koymaktadır.

1971 Askeri Muhtırası'nın nedenleri ve gelişimi

1971 Askerî Muhtırası'nın nedenleri ve gelişimi, Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısında biriken çok katmanlı krizlerin ve bu krizlere karşı devletin güç merkezlerinde oluşan farklı çözüm arayışlarının bir sonucudur. 1960'ların sonlarından itibaren Türkiye, derinleşen ekonomik sorunlar, artan toplumsal şiddet, kutuplaşma ve siyasal istikrarsızlık ile karşı karşıya kalmıştır. Bu ortamda, özellikle üniversitelerde ve şehir merkezlerinde yoğunlaşan sağ-sol çatışmaları, öğrenci ve işçi hareketleri ile toplumsal düzenin sarsıldığına dair yaygın bir algı oluşmuştur ¹³.

Bu dönemde hükümetin ekonomik politikaları, yüksek enflasyon, işsizlik ve hayat pahalılığı gibi temel sorunları çözmekte yetersiz kalmış, dış borçlanma ve devalüasyon gibi adımlar ise halkın yaşam standartlarını

13 Yusuf Ziya Keskin, "12 Mart Muhtırası'nın Türkiye Siyaseti ve Devlet Örgütü Üzerindeki Etkileri," Türk Tarih Kurumu, 2022, 2-4.

daha da kötüleştirmiştir¹⁴. Siyasi partiler ise, ülkenin temel meselelerine çözüm üretmekten ziyade karşılıklı suçlamalar ve kutuplaştırıcı bir dil kullanarak, toplumsal gerilimi daha da tırmandırmıştır. Bu süreçte, Adalet Partisi (AP) hükümeti, kamu düzenini sağlama ve ekonomik istikrarı tesis etme konusunda etkin bir performans sergileyememiştir.

Ordunun üst kademesi, yaşanan şiddet olaylarının ve siyasi istikrarsızlığın, hükümetin yetersizliğinden kaynaklandığı kanaatine varmıştır. Özellikle 1970'in son aylarından itibaren, askeri liderler tarafından hükümete yönelik uyarılar artmış, Millî Güvenlik Kurulu (MGK) toplantılarında mevcut hükümetin ülkeyi yönetemediği ve kamu düzenini sağlayamadığı açıkça dile getirilmiştir. 24 Aralık 1970'te Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un Cumhurbaşkanı hitaben yazdığı mektup, ordunun kaygılarını ve müdahale eğilimini somutlaştıran ilk ciddi adımlardan biri olmuştur.¹⁵

Söz konusu dönemde, ordu içinde de farklı eğilimler ortaya çıkmıştır. Bir yanda, mevcut hükümetin istifası ve yeni bir reform hükümetinin kurulması gerektiğini savunan üst komuta kademesi bulunurken, diğer yanda ise daha radikal bir darbe ile askeri yönetimin doğrudan idareyi ele almasını isteyen genç subaylar ve sol-Kemalist eğilimli gruplar etkili olmaya başlamıştır. Ancak 9 Mart 1971'de planlanan radikal darbe girişimi, ordu içindeki üst düzey komutanlar tarafından engellenmiş ve bunun yerine, anayasal çerçeve içinde bir muhtıra verilmesi tercih edilmiştir.

12 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ve kuvvet komutanlarının imzasıyla Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanına ve Başbakanına iletilen muhtıra, saat 13.00'te TRT radyosunda halka duyurulmuştur. Muhtırada, hükümetin ve parlamentonun ülkeyi “anarşi, kardeş kavgası ve huzursuzluklar” içine soktuğu, anayasanın öngördüğü reformları gerçekleştiremediği ve Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefinden sapıldığı vurgulanmıştır. Ordu, partiler üstü bir hükümetin

14 Şefir Demir, “12 Mart Askeri Muhtırası,” Şehir ve İrfan Dergisi, 2021 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1871992>, 2-3.

15 Şefir Demir, “12 Mart Askeri Muhtırası,” 3-4.

kurulmasını ve reformların hızla hayata geçirilmesini talep etmiş, aksi takdirde doğrudan yönetime el koyacağı uyarısında bulunmuştur ¹⁶.

Başbakan Süleyman Demirel, muhtıranın anayasa ve hukuka aykırı olduğunu savunarak istifa etmiştir. Bu gelişme sonrasında, ordu doğrudan yönetime el koymamış, sivil görünümlü ancak askeri destekli bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Hükümeti kurma görevi, Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa eden Nihat Erim'e verilmiş ve yeni kabinede askerlerin belirleyici etkisi hissedilmiştir¹⁷. Parlamento ve siyasi partiler kapatılmamış, ancak fiilen siyasal süreç askeri vesayet altında yürütülmüştür¹⁸.

1971 Muhtırası'nın gelişimi, Türkiye'de askerin siyasal sistem üzerindeki denetim ve müdahale kapasitesinin, toplumsal kriz dönemlerinde yeniden etkinleşebileceğini göstermiştir. Bu süreçte, ordu, kendi içindeki radikal unsurların kontrolünü sağlayarak, doğrudan askeri yönetim yerine, sivil görünümlü ancak askeri denetimli bir geçiş hükümeti modeli oluşturmuştur¹⁹. Böylece, 27 Mayıs 1960'tan farklı olarak, anayasal düzenin tamamen askıya alınmadığı, ancak demokratik süreçlerin askeri baskı altında şekillendiği bir dönem başlamıştır.

Muhtıra sonrası ara rejimin siyasi yapıya etkileri

12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında ortaya çıkan ara rejim, Türkiye'nin siyasi yapısında hem kurumsal hem de toplumsal düzeyde derin ve kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu dönemin en belirgin özelliği, askerin siyaset üzerindeki vesayetinin kurumsallaşması ve sivil siyaset alanının ciddi biçimde daralmasıdır. Muhtıranın hemen ardından Başbakan Süleyman Demirel'in istifasıyla birlikte, Adalet Partisi'nin (AP) tek başına kurmuş olduğu hükümet iktidardan uzaklaştırılmış, yerini askerlerin denetiminde kurulan partiler üstü "teknokrat" hükümetlere

16 Yaşar Ertürk, "Türkiye'nin Demokratik İnkişafında 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasının Yeri," *Journal of Economics and Political Science*, 3(1) 2023, 7-9 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jep/issue/80066/1290337>.

17 Şefir Demir, "12 Mart Askeri Muhtırası," 6-7.

18 Keskin, "12 Mart Muhtırası'nın Türkiye Siyaseti ve Devlet Örgütü Üzerindeki Etkileri," 7-8.

19 Demokrasiye vurulan ikinci darbe: 12 Mart Muhtırası," *Anadolu Ajansı*, 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/demokrasiye-vurulan-ikinci-darbe-12-mart-muhtirasi>.

bırakmıştır²⁰. Bu süreçte parlamentonun açık tutulması, 1960 darbesinden farklı olarak anayasal düzenin tamamen askıya alınmaması anlamına gelmiş, ancak fiilen siyasi karar alma süreçlerinde belirleyici güç askeri bürokrasi olmuştur²¹.

Ara rejim döneminde (1971-1973), Nihat Erim başkanlığında kurulan hükümetler, askerlerin talep ettiği anayasal ve yasal reformları hayata geçirmekle görevlendirilmiştir. Erim hükümetleri, çoğunluğu parlamento dışından seçilen teknokrat ve bürokratlardan oluşmuş, bu nedenle “teknokratlar hükümeti” olarak adlandırılmıştır²². Bu hükümetlerde AP, CHP ve Millî Güven Partisi (MGP)’den bazı bakanlar yer almışsa da, asıl ağırlık teknokratlara verilmiştir²³. Siyasi partiler, hükümet kurma ve politika üretme süreçlerinde etkisizleşmiş, yürütme organı yasama karşısında güçlendirilmiş ve Bakanlar Kurulu’na kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilerek merkeziyetçi bir yönetim anlayışı egemen olmuştur²⁴.

Bu dönemde, 1961 Anayasası’nda yapılan üç önemli değişiklikle temel hak ve özgürlükler önemli ölçüde kısıtlanmış, sendika kurma ve grev hakları daraltılmış, basın özgürlüğü üzerinde baskılar artırılmıştır²⁵. Özellikle sol görüşlü siyasi partiler, sendikalar ve öğrenci örgütleri üzerinde yoğun bir baskı kurulmuş, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Milli Nizam Partisi (MNP) kapatılmıştır²⁶. Sol hareketlerin geriletilmesi, ülkücü ve milliyetçi çevrelerin ise kısa süreliğine güç kazanmasına yol açmıştır; ancak 1972’de Ülkü Ocakları ve Genç Ülkücüler Teşkilatı da sıkıyönetim idaresi tarafından kapatılmıştır.

20 Yusuf Ziya Keskin, “12 Mart Muhtırası’nın Türkiye Siyaseti ve Devlet Örgütü Üzerindeki Etkileri,” 801-802.

21 Editör, TUIÇ Akademi, “1971-1980 Arası Türk Siyasetinin Genel Tablosu,” 2024, <https://tuicakademi.org/1971-1980-turkiye-siyaseti-genel-tablosu/>

22 Keskin, “12 Mart Muhtırası’nın Türkiye Siyaseti ve Devlet Örgütü Üzerindeki Etkileri,” 803.

23 Barış Ertem, “12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974),” OPUS, 2018, <https://doi.org/10.26466/opus.407560>, 659-661.

24 Umut Turgut Yıldırım “Askerî Müdahalelerin Türkiye’de Siyasal İdeolojiler Üzerindeki Etkileri,” İçinde Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye’de Siyaset ve İdeolojiler Üzerine Tartışmalar, editörler Ercan Oktay ve Abdullah Turan, 655-656. Gaziantep: Özgür Yayınları, 2023.

25 Keskin, “12 Mart Muhtırası’nın Türkiye Siyaseti ve Devlet Örgütü Üzerindeki Etkileri,” 804.

26 Umut Turgut Yıldırım “Askerî Müdahalelerin Türkiye’de Siyasal İdeolojiler Üzerindeki Etkileri,” 657.

Ara rejimin bir diğer önemli etkisi, siyasi partilerde yaşanan bölünmeler ve lider değişiklikleri olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi'nde (CHP) İsmet İnönü'nün yerine Bülent Ecevit'in genel başkanlığa gelmesi, partinin ideolojik yöneliminin “ortanın solu”na kaymasına neden olmuştur. Adalet Partisi'nde ise muhtıra öncesi başlayan ayrışma, Demokratik Parti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu gelişmeler, 1973 genel seçimlerinden sonra ortaya çıkacak yeni parti sisteminin temelini oluşturmuştur²⁷.

Askeri vesayet altında geçen bu süreçte, sivil siyasetçiler ve askeri bürokrasi arasında sürekli bir iktidar mücadelesi yaşanmıştır. 1973 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde askerlerin desteklediği adayın seçilememesi, sivil siyasetçilerin yeniden güç kazanmaya başladığının bir göstergesi olmuştur. Nihayetinde, 1973 genel seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin birinci parti olarak çıkması ve Bülent Ecevit'in Milli Selamet Partisi ile koalisyon hükümeti kurmasıyla, yaklaşık üç buçuk yıl süren ara rejim dönemi sona ermiştir²⁸.

12 Mart 1971 Muhtırası sonrası ara rejim dönemi, Türkiye'de askeri vesayetin kurumsallaştığı, sivil siyasetin ve temel hakların ciddi biçimde sınırlandığı bir dönem olmuştur. Bu süreç, hem siyasi partilerde hem de toplumsal yapıda kalıcı değişimlere yol açmış, 1980 darbesine giden yolun taşlarını döşemiştir.

Medya analizi: Yerel, ulusal ve uluslararası basında muhtıra ve sonrası

12 Mart 1971 Muhtırası ve sonrası dönemde medya, hem Türkiye iç siyasetinin şekillenmesinde hem de uluslararası kamuoyunun Türkiye'ye bakışında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu süreçte yerel, ulusal ve uluslararası basının muhtıraya ve ara rejime ilişkin tutumu,

27 Barış Ertem, “12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974), 660-661

28 Editör, TUIÇ Akademi, “1971-1980 Arası Türk Siyasetinin Genel Tablosu,” Barış Ertem, “12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974),” 663, Anadolu Ajansı, “12 Mart Muhtırası'nın üzerinden 48 yıl geçti,” 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/12-mart-muhtirasinin-uzerinden-48-yil-gecti/1414573>.

farklı perspektifler ve önceliklerle şekillenmiş, kimi zaman birbirini tamamlayan kimi zaman da çatışan söylemler ortaya çıkmıştır. Medya analizleri, dönemin basın organlarının muhtırayı nasıl yansıttığını anlamada önemli bir araçtır²⁹.

Türkiye’de ulusal basın, 12 Mart öncesinde ve sonrasında büyük ölçüde askeri vesayetin etkisi altında kalmış, özellikle muhtıranın ilanından sonra sıkıyönetim uygulamaları nedeniyle özgürlük alanları daralmıştır. Basın kuruluşları, askeri otoritenin talepleri doğrultusunda hareket etmiş, muhtıranın gerekçelerini destekleyen yayınlara ağırlık vermiştir. Bu durum, özellikle sol görüşlü gazeteciler ve köşe yazarları arasında farklılıklar yaratmıştır. Bazı sol görüşlü yazarlar, muhtırayı mevcut siyasi kriz ve anarşiye karşı bir düzenleme aracı olarak olumlamış, ordunun Atatürkçü ve demokratik ilkeler doğrultusunda bir düzen kuracağına dair beklentilerini dile getirmiştir. Ancak bu olumlamalar, muhtıranın ardından yaşanan baskı ve kısıtlamalarla birlikte eleştirel bir perspektife dönüşmüştür³⁰.

232

Ulusal basının genel eğilimi, muhtıranın gerekçelerini “ülke düzeninin korunması” ve “anarşinin önlenmesi” olarak sunmak olmuş, hükümetin ve parlamentonun yetersizliği vurgulanmıştır. Bu yaklaşım, basının önemli bir kısmının askeri otoritenin meşruiyet kazanmasına dolaylı destek verdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, bazı gazeteler ve yazarlar, muhtıranın demokrasiyi zedelediği ve özgürlükleri kısıtladığı yönünde eleştirilerde bulunmuş, ancak bu eleştiriler genellikle sınırlı kalmıştır.³¹

Uluslararası basın ise Türkiye’deki gelişmeleri farklı bir perspektiften değerlendirmiştir. Batı medyası, Türkiye’deki askeri müdahaleyi Soğuk Savaş bağlamında “istikrar sağlama” olarak yorumlamış, özellikle NATO müttefiki Türkiye’nin güvenliğinin korunması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak bazı uluslararası yayın organları, muhtıranın

29 Özlem Delal Abanoz, “12 Mart 1971 Muhtırası’nın Dönemin Köşe Yazılarına Yansımaları,” *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 8(1) 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mbsjcs/issue/77681/1292648>, 5-7

30 Abanoz, 10-12, 15-17.

31 Şeyma Bilginer Erdoğan “Türkiye’deki Askeri Müdahaleler ve Medya,” *EKEV Akademi Dergisi* 89, 2022, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosekev/issue/71371/1147602> 8-10.

Türkiye’de demokratik süreçlere zarar verdiği, insan hakları ihlallerine yol açtığı ve siyasi özgürlükleri kısıtladığına dair eleştiriler de yapmıştır. Bu eleştiriler, özellikle sol ve bağımsız medya kuruluşları tarafından daha sık dile getirilmiştir. Ancak genel olarak, uluslararası medya Türkiye’deki askeri müdahaleyi “bir kriz yönetimi” olarak görmüş ve Türkiye’nin Batı bloğu içindeki stratejik önemine atfen müdahaleye anlayış göstermiştir³².

Medyanın muhtıra sonrası dönemdeki yansımalarında, azınlıkların durumu ve Lozan Antlaşması ile tanımlanan hakları konusunda ise oldukça sınırlı ve yüzeysel bir yaklaşım gözlemlenmiştir. Ulusal basında azınlık hakları genellikle gündemin dışında kalmış, muhtıra ve ara rejim tartışmaları içinde bu konuya özel bir vurgu yapılmamıştır. Uluslararası basında ise Türkiye’deki azınlıkların durumu, özellikle Ermeni, Rum ve Musevi toplulukları bağlamında zaman zaman ele alınmış, ancak bu değerlendirmeler genellikle insan hakları çerçevesinde genel ifadelerle sınırlı kalmıştır. Lozan Antlaşması’nın azınlıklar için getirdiği hukuki çerçeveye dair detaylı tartışmaların medyada yer bulmadığı, bu konunun daha çok akademik ve diplomatik çevrelerde ele alındığı görülmektedir³³.

12 Mart 1971 muhtırası ve sonrasındaki dönemde Türkiye’deki azınlıkların durumu, Lozan Antlaşması’nın “Müslüman olmayan azınlıklar” tanımı çerçevesinde şekillenmiş ve bu tanım, hem devlet politikalarında hem de dönemin medya söyleminde genel kabul görmüştür. Lozan Antlaşması’nın 37-45. maddeleri yalnızca Rum, Ermeni ve Musevi cemaatlerini azınlık olarak tanımlamış, bu gruplara dini özgürlük, eğitim ve ibadet kurumları kurma, kendi dillerinde eğitim ve mahkemelerde kendi dillerini kullanma gibi haklar tanımıştır. Türkiye Cumhuriyeti, bu yaklaşımı ulusal bütünlük ve egemenliğin korunması açısından bir kazanım olarak değerlendirmiş; Batılı devletlerin

32 Berrin KALSIN, “Turkish Press in the Process Leading to 12 March Memorandum,” *Asos Journal*, 3 (18), 2015, <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.8613-5> ;

33 Nilgün Atıcı Köktaş ve Hakkı Büyükbaş “Lozan Antlaşması, Dini Azınlıklar ve Dış İlişkiler Boyutu,” *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (3), 2016, 12-14; Baskın Oran, “Lozan’ın “Azınlıkların Korunması” Bölümünü Yeniden Okurken” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 1994, 20-22.

Müslüman topluluklara da azınlık statüsü verilmesi taleplerine karşı Lozan görüşmeleri sırasında kararlı bir tutum sergilemiştir.³⁴

Dönemin ulusal basını incelendiğinde, azınlık hakları ve azınlıkların toplumsal konumu, 12 Mart muhtırası ve sonrasındaki siyasi kriz ortamında gündemin dışında kalmıştır. Cumhuriyet, Milliyet ve Tercüman gibi önde gelen gazetelerde, muhtıra ve siyasi istikrarsızlık tartışmalarının gölgesinde azınlıkların durumu ancak dolaylı olarak, genellikle “vatandaşlık birliği” ve “ulusal bütünlük” vurgusu çerçevesinde ele alınmıştır. 1971 yılı boyunca ulusal gazetelerde azınlıkların haklarına veya karşılaştıkları sorunlara ilişkin özel bir haber ya da başyazı neredeyse hiç yer almamış, bu durum devletin resmi yaklaşımının medya tarafından da benimsendiğini göstermektedir.³⁵

Bununla birlikte, uluslararası medya organları zaman zaman Türkiye’deki azınlıkların durumunu gündeme getirmiştir. *The Times*, *Le Monde* ve *New York Times* gibi gazetelerde, özellikle Rum ve Ermeni topluluklarının eğitim ve dini hakları ile ilgili haberler yayımlanmış; fakat bu haberlerde de genellikle Lozan Antlaşması’nın getirdiği yasal çerçeveye ve Türkiye’nin bu hakları tanıdığına vurgu yapılmıştır. Ancak, Türkiye’deki resmi söylem ve medya bu tür uluslararası eleştirileri çoğunlukla “iç işlerine müdahale” olarak değerlendirmiş ve kamuoyuna bu şekilde yansıtmıştır.³⁶

Lozan Antlaşması’nın azınlıklar rejimi, Türkiye’de azınlık haklarının yalnızca gayrimüslim topluluklarla sınırlı tutulmasını öngörmüş, bu yaklaşım 1971’de de değişmemiştir. Nitekim, dönemin hükümet yetkilileri ve askeri otorite, azınlık hakları meselesini ulusal güvenlik ve kamu düzeni ile ilişkilendirmiş, azınlıkların taleplerinin devletin üniter yapısına tehdit oluşturabileceği yönünde bir hassasiyet taşımıştır. Bu nedenle, azınlık hakları ve statüsüyle ilgili tartışmalar hem siyasi hem de medyatik düzeyde sınırlandırılmıştır.

34 Baskın Oran, “Lozan’ın ‘Azınlıkların Korunması’ Bölümünü Yeniden Okurken,” 286 ;

35 Bilal Eryılmaz ve Mücahit Bektaş, “Lozan Perspektifinden Türkiye’de Azınlık Politikaları” (1923-2016), Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 5(2), 2017, s. 27-28 ; Cumhuriyet, Mart-Haziran 1971 arşivi; Milliyet, Mart-Haziran 1971 arşivi.

36 The Times, 15 Nisan 1971; Le Monde, 20 Mayıs 1971; New York Times, 3 Haziran 1971

Akademik literatür ve birincil kaynaklar, 1971 muhtırası sırasında ve sonrasında azınlıkların toplumsal yaşamdaki görünürlüğüne azaldığını, azınlık okullarının ve dini kurumlarının faaliyetlerinin ise büyük ölçüde mevcut yasal çerçeveye sınırlı kaldığını göstermektedir. Örneğin, dönemin azınlık gazeteleri olan Şalom ve Nor Marmara’da, 1971 yılında yayınlanan sayılarda, cemaatlerin kültürel ve dini etkinliklerine dair haberler yer almakla birlikte, hak talepleri veya devlet politikalarına yönelik açık eleştirilerden kaçınıldığı gözlemlenmektedir.³⁷

Medyanın muhtıra ve sonrası dönemdeki rolü, sadece haber verme işlevinin ötesinde, toplumsal algıyı şekillendirme ve siyasi aktörlerin meşruiyetini destekleme ya da sorgulama boyutlarıyla da ele alınmalıdır. Türkiye’de askeri müdahalelerin toplumsal kabulünü artırmak amacıyla medya, sık sık “ülke birliği”, “düzenin sağlanması” ve “Atatürk ilkelerine dönüş” gibi temalar üzerinden bir meşruiyet zemini oluşturmuştur.¹³ Uluslararası medya ise daha çok jeopolitik çıkarlar ve Soğuk Savaş dengeleri çerçevesinde Türkiye’deki gelişmeleri yorumlamış, demokratik standartlar ve insan hakları gibi kavramları ikincil planda değerlendirmiştir.³⁸

12 Mart 1971 Muhtırası ve sonrası dönemde medya, Türkiye’deki siyasi gelişmelerin hem yansıtılması hem de şekillendirilmesinde kritik bir aktör olmuştur. Ulusal basın, askeri otoritenin taleplerini destekleyen bir tutum sergilemiş, muhtıranın meşruiyetini güçlendirmiştir. Uluslararası medya ise Türkiye’nin stratejik konumu nedeniyle müdahaleye genel olarak anlayış göstermiş, ancak insan hakları ve demokratik süreçler konusunda zaman zaman eleştirel bir perspektif sunmuştur. Azınlık hakları ise hem ulusal hem de uluslararası medyada sınırlı bir şekilde ele alınmış, bu konuya dair kapsamlı ve derinlikli tartışmalar daha çok akademik ve diplomatik alanlarda kalmıştır.³⁹

37 Şalom Gazetesi, 1971 yılı arşivi; Nor Marmara, 1971 yılı arşivi.

38 İlker Hasan Duman, “Azınlık Hakları ve Lozan Antlaşması,” Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 57, 2023, 35-37 <https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-57-128>.

39 Şeyma Bilginer Erdoğan “Türkiye’deki Askeri Müdahaleler ve Medya,”

4. Tartışma

Bu çalışmanın bulguları, 1960-1971 dönemi Türkiye’inde askeri müdahalelerin toplumsal, siyasal ve uluslararası dinamiklerle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Literatürle karşılaştırıldığında, bu çalışmanın en önemli katkısı, iç ve dış faktörlerin askeri müdahalelere zemin hazırlayan etkileşimini bütüncül bir perspektifle ele almasıdır. Örneğin, Zürcher ve Sarıgil gibi araştırmacılar, askeri müdahaleleri öncelikle iç siyasi istikrarsızlık ve ideolojik kutuplaşmalarla ilişkilendirirken, bu çalışma Soğuk Savaş’ın jeopolitik baskılarının ve Türkiye’nin Batı ile yaşadığı güven bunalımlarının (Johnson Mektubu, haşhaş krizi) müdahale sürecini nasıl hızlandırdığını vurgulamaktadır.⁴⁰

Literatürdeki hâkim yaklaşım, 1971 Muhtırası’nı “anarşi ve kutuplaşma” nedeniyle meşru bir düzen arayışı olarak sunar. Bu çalışma ise, muhtıranın arka planında yatan ekonomik krizlerin (enflasyon, işsizlik) ve siyasi partilerin uzlaşmazlıklarının daha belirleyici olduğunu öne sürmektedir. Özellikle AP-CHP çekişmesi ve koalisyon hükümetlerinin zayıflığı, literatürdeki “ideolojik mücadele” vurgusunu tamamlayıcı bir boyut olarak analize dâhil edilmiştir. Ayrıca, medyanın rolüne ilişkin bulgular, Insight Türkiye’deki tarihsel analizlerle paralellik gösterir: 1971’de basın “istikrar” söylemini öne çıkarması, 1960’lardaki asker-medya iş birliğinin devamı niteliğindedir ⁴¹. Bu çalışma, azınlık hakları ve Lozan Antlaşması’nın siyasi krizler bağlamındaki konumunu literatüre kazandıran ilk çalışmalardan biridir. Dönemin medyasında azınlık haklarının gündem dışı kalması, Türkiye’nin “ulusal bütünlük” vurgusunun önceliğini yansıtmaktadır. Bu durum, uluslararası medyanın eleştirel yaklaşımına rağmen, yerel basının devlet politikalarıyla uyumlu bir tutum sergilediğini göstermektedir. Ayrıca, 1971’deki sıkıyönetim döneminde azınlık okullarına yönelik kısıtlamaların “güvenlik” gerekçesiyle meşrulaştırılması, literatürdeki “vesayet rejimi” tartışmalarına somut örnekler sunmaktadır.

40 Filiz Çoban Oran, “The Role of External Relations in Turkish Democracy History,” *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi* 6, no. 1 (2018): 15–32. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/426147> ; Metin Heper and Tanel Demirel, “The Military and Democracy in the Third Turkish Republic,” *Armed Forces & Society* 22, no. 4 (1996): 619–642. <https://doi.org/10.1177/0095327X9602200405>

41 Emre Utku Gökçe, “The Relationship Between Economic Elites and Military Coups: The 12th of March 1971 Military Memorandum and TÜSİAD,” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 73, no. 2 (2023): 1–25. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4208627>

Çalışmanın bulguları, Türkiye'nin 1960-1971 arasındaki siyasi krizleri aşmak için demokratik kurumları güçlendirme çabasını vurgulamaktadır. Örneğin, 1961 Anayasası'nın özgürlükçü maddeleri, askeri vesayetle çelişse de, Türkiye'nin çoğulcu demokrasi idealinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Literatürde sıklıkla eleştirilen “askeri müdahale” olgusuna bu çalışma, dönemin koşulları (Soğuk Savaş, ekonomik kırılganlık) bağlamında daha dengeli bir perspektif sunmaktadır. Nitekim, 1971 sonrası sivil-asker ilişkilerinde yaşanan gerilimler, Türkiye'nin demokratik direnç mekanizmalarının varlığına işaret etmektedir.

Bu analiz, gelecek çalışmalar için iki önemli alan önermektedir: Birincisi, azınlık haklarının 1971 sonrası dış politika söyleminde nasıl konumlandırıldığının karşılaştırmalı analizi; ikincisi, 12 Mart Muhtırası'nın uzun vadede Türk siyasi kültüründeki yansımalarının disiplinlerarası bir yaklaşımla incelenmesidir.

5. Sonuç

Bu çalışma, 1960-1971 dönemi Türkiye'sinde askeri müdahalelerin toplumsal, siyasal ve uluslararası dinamiklerle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koyarak, literatürdeki eksikleri tamamlayan ve yeni perspektifler sunan bir çerçeve geliştirmiştir. Araştırma sorularına verilen yanıtlar, Türkiye'nin bu dönemdeki siyasi krizlerinin yalnızca iç dinamiklerle değil, Soğuk Savaş'ın jeopolitik baskıları ve ekonomik kırılganlıklarla da şekillendiğini kanıtlamaktadır. Özellikle 1971 Muhtırası'nın arka planında, siyasi partilerin uzlaşmazlıkları ve ekonomik krizlerin (enflasyon, işsizlik) literatürde vurgulanan “anarşi” söyleminden daha belirleyici olduğu görülmüştür.

Türkiye'nin demokratik kurumları güçlendirme çabası, 1961 Anayasası'nın özgürlükçü maddeleri ve sivil direnç mekanizmalarıyla somutlaşmıştır. Askeri müdahalelerin sıklıkla eleştirilen yönlerine rağmen, bu çalışma dönemin koşullarını (ekonomik istikrarsızlık, ideolojik kutuplaşma, dış politikadaki güven bunalımları) dikkate alarak daha dengeli bir analiz sunmaktadır. Örneğin, medyanın “istikrar”

vurgusu ve azınlık haklarının kamuoyunda sınırlı yer bulması, devletin ulusal bütünlük kaygısını yansıtan ancak demokratik idealden sapmayan pragmatik bir tutum olarak değerlendirilebilir.

Politika Önerileri ve Gelecek Araştırmalar

Türkiye'nin demokratik deneyiminden çıkarılacak en kritik ders, siyasi istikrarın ancak kurumsal dayanıklılık ve toplumsal uzlaşıyla sağlanabileceğidir. Gelecek çalışmalar için şu alanlar önerilmektedir:

- 1. Azınlık hakları ve dış politika ilişkisi:** Lozan Antlaşması'nın azınlık rejiminin 1971 sonrası dış politika söyleminde nasıl konumlandırıldığının karşılaştırmalı analizi.
- 2. 12 Mart'ın kültürel mirası:** Muhtıranın uzun vadede Türk siyasi kültüründeki yansımalarının disiplinlerarası (siyaset bilimi, sosyoloji, iletişim çalışmaları) bir yaklaşımla incelenmesi.
- 3. Ekonomi-siyaset etkileşimi:** Ekonomik krizlerin askeri müdahale kararlarına etkisinin nicel yöntemlerle modellenmesi (örneğin, enflasyon ve işsizlik verilerinin siyasi istikrarsızlık endeksleriyle ilişkilendirilmesi).

Bu çalışma, Türkiye'nin 1960-1971 arasındaki demokratik mücadelesini, iç ve dış baskıların ortasında kurumsal direnç gösteren bir ülke perspektifiyle ele almıştır. Gelecek araştırmaların, bu dönemin sunduğu dersleri güncel siyasi tartışmalarla harmanlayarak Türkiye'nin demokratik geleceğine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

6. Teşekkür

Sakarya Üniversitesi'ne, bölümüme ve tez hocama teşekkür ederim.

7. Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

9. Kaynakça

Birincil Kaynaklar

Keskiner, Yusuf. “Türkiye’de Sol: 1960-1971.” Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2022. <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/9995>.

Karataş, Müjgan. “İki Askerî Darbe Arası Türk Dış Politikasının Tahlili (1960–1980).” Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Yayınları, 2012. <https://avesis.gazi.edu.tr/yonetilen-tez/96955efd-1cce-4edd-939b-8b05ffd045c7/iki-askeri-darbe-arasi-turk-dis-politikasinin-tahlili-19601980>.

Gazeteler ve Arşivler

Cumhuriyet, Mart-Haziran 1971 arşivi. Milliyet, Mart-Haziran 1971 arşivi. The Times, 15 Nisan 1971. Le Monde, 20 Mayıs 1971. New York Times, 3 Haziran 1971.

İkincil Kaynaklar

Abanoz, Özlem Delal. “12 Mart 1971 Muhtırası’nın Dönemin Köşe Yazılarına Yansımaları.” *Middle Black Sea Journal of Communication Studies* 8, no. 1 (2023): 5-17. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mbsjcs/issue/77681/1292648>.

Arcan, Hazal. “Yeni Bir Dünya Kurulurken Türk Dış Politikası.” *Gelenek*, no. 81 (2004): 2-4.

Demir, Şefir. “12 Mart Askeri Muhtırası.” *Şehir ve İrfan Dergisi*, 2021. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1871992>.

Duman, İlker Hasan. “Azınlık Hakları ve Lozan Antlaşması.” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 57 (2023): 35-37. <https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2005-57-128>.

- Dursun, D. “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri.” *HukukPolitik*, 24 Ağustos 2016, 73. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oguiibf/issue/5712/76467>.
- Dursun, Özlem Telli ve Mustafa Oral. “1960 Askeri Darbesi ve 1971 Muhtırası Üzerine Bir İnceleme.” *ASUSBMYO Dergisi*, 2023, 1-3. <http://asusbmyodergi.aksaray.edu.tr/tr/pub/issue/82291/1404614>.
- Ertürk, Yaşar. “Türkiye’nin Demokratik İnkişafında 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasının Yeri.” *Journal of Economics and Political Science* 3, no. 1 (2023): 7-9. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jep/issue/80066/1290337>.
- Ertem, Barış. “12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974).” *OPUS*, 2018, 659-663. <https://doi.org/10.26466/opus.407560>.
- Erdoğan, Şeyma Bilginer. “Türkiye’deki Askeri Müdahaleler ve Medya.” *EKEV Akademi Dergisi* 89 (2022): 8-10. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosekev/issue/71371/1147602>.
- Gökçen, Salim. “İki Darbe Arası Türk Demokrasisi (1961-1980).” *Atatürk Yolu Dergisi*, 2020, 6-7. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankuayd/issue/59159/850488>.
- Gökçe, Emre Utku, “The Relationship Between Economic Elites and Military Coups: The 12th of March 1971 Military Memorandum and TÜSİAD,” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 73, no. 2 (2023): 1–25. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4208627>
- Heper, Metin and Tanel Demirel, “The Military and Democracy in the Third Turkish Republic,” *Armed Forces & Society* 22, no. 4 (1996): 619–642. <https://doi.org/10.1177/0095327X9602200405>
- Kalsın, Berrin. “Turkish Press in the Process Leading to 12 March Memorandum.” *Asos Journal* 3, no. 18 (2015): 3-5. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.861>.

Keskin, Yusuf Ziya. “12 Mart Muhtırası’nın Türkiye Siyaseti ve Devlet Örgütü Üzerindeki Etkileri.” Türk Tarih Kurumu, 2022.

Köktaş, Nilgün Atıcı ve Hakkı Büyükbaş. “Lozan Antlaşması, Dini Azınlıklar ve Dış İlişkiler Boyutu.” *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, no. 3 (2016): 12-14.

Oran, Baskın. “Lozan’ın ‘Azınlıkların Korunması’ Bölümünü Yeniden Okurken.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* (1994): 20-22.

Oran, Filiz Çoban “The Role of External Relations in Turkish Democracy History,” *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi* 6, no. 1 (2018): 15–32. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/426147>

TUIÇ Akademi. “1971-1980 Arası Türk Siyasetinin Genel Tablosu.” 2024. <https://tuicakademi.org/1971-1980-turkiye-siyaseti-genel-tablosu/>.

Yıldırım, Umut Turgut. “Askeri Müdahalelerin Türkiye’de Siyasal İdeolojiler Üzerindeki Etkileri.” İçinde *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye’de Siyaset ve İdeolojiler Üzerine Tartışmalar*, ed. Ercan Oktay ve Abdullah Turan, 655-657. Gaziantep: Özgür Yayınları, 2023.

Yeşilbursa, Behçet Kemal. “İngiliz Belgelerine Göre Türkiye’de 1960, 1971 ve 1980 Askerî Müdahaleleri.” *Vakanüvis*, no. 4 (1) (2019): 361-363. <https://doi.org/10.24186/vakanuvis.524406>.

ULUSLARARASI SUÇLAR ve TARİH INTERNATIONAL CRIMES and HISTORY

MAKALE ÇAĞRISI / CALL FOR PAPERS

Uluslararası Suçlar ve Tarih (UST/ICH), uluslararası suçları, bunların tarihsel miraslarını ve günümüz hukukî ve siyasî düzenleri üzerindeki etkilerini inceleyen özgün araştırma makaleleri, dava analizleri, raporlar, yorumlar ve kitap incelemeleri kabul etmektedir. Çalışmaların, savaş suçları, soykırım, sömürgecilik mirası, insan hakları, insandışılştırma, uluslararası hukuk ve tarih-siyaset bilimi kesişimleri gibi konulara yeni bakış açıları sunması teşvik edilmektedir.

Odak ve kapsam için lütfen adresi ziyaret edin: <https://avim.org.tr/en/Dergiler/Uluslararası-Suclar-ve-Tarih-International-Crimes-and-History>

International Crimes and History (ICH) welcomes original research articles, case analyses, reports, commentaries, and book reviews that critically engage with international crimes and their historical and contemporary legacies. We particularly encourage submissions exploring themes such as war crimes, genocide, colonial pasts, human rights, dehumanization, international law, and their intersections with history and political science.

For more details on focus and scope, please visit: <https://avim.org.tr/en/Dergiler/Uluslararası-Suclar-ve-Tarih-International-Crimes-and-History>

MAKALE GÖNDERİM REHBERİ / SUBMISSION GUIDE

UST/ICH'e gönderilecek makaleler özgün olmalı, daha önce yayımlanmamış ve başka bir yerde değerlendirilmedi olmalıdır. Değerlendirme süreci, editöryal ön inceleme ve en az iki hakem tarafından yapılan çift-kör hakemlik sürecini içerir. Makale gönderiminde iki dosya gereklidir:

Kapak Mektubu (başlık, yazar bilgileri, orijinallik beyanı, çıkar çatışması bildirimi, varsa etik onay bilgisi)

Ana Metin (başlık, özet, anahtar kelimeler, metin, kaynakça, tablolar, şekiller)

Ayrıntılı başvuru şartları ve çevrimiçi sistem: <https://avim.org.tr/en/Dergiler/Uluslararası-Suclar-ve-Tarih-International-Crimes-and-History#Makale-Gonderme-Kilavuzu>

Submissions to ICH should be original, unpublished, and not under review elsewhere. The process follows international standards: an initial editorial review, followed by double-blind peer review by at least two referees. Authors must submit two files:

Cover Letter (including title, author details, declaration of originality, conflict of interest, and ethical approvals if applicable)

Main Manuscript (title, abstract, keywords, text, references, tables, figures)

(Detailed submission requirements and online system: <https://avim.org.tr/en/Dergiler/Uluslararası-Suclar-ve-Tarih-International-Crimes-and-History#Makale-Gonderme-Kilavuzu>)

YAZIM FORMATI / WRITING FORMAT

Makaleler Türkçe veya İngilizce yazılabilir. Yazımda akademik açıklık gözetilmeli, 12 punto (Times New Roman veya benzeri), çift satır aralığı ve standart kenar boşlukları kullanılmalıdır. Gerekli unsurlar:

Başlık Sayfası (varsa Türkçe ve İngilizce başlık, yazar bilgileri, ORCID, sorumlu yazar iletişim bilgisi)

Türkçe & İngilizce 180–300 kelimelik özet

Kelime sayısı 5.000 - 15.000

Her iki dilde 3–5 anahtar kelime

Yapılandırılmış metin (Giriş, Yöntem, Bulgular, Tartışma, Sonuç)

Chicago 17 atıf sistemiyle hazırlanmış kaynaklar

Numaralı ve başlıklı tablolar/şekiller

Yazı şablonları ve biçimlendirme örnekleri çevrimiçi olarak mevcuttur: <https://avim.org.tr/en/Dergiler/Uluslararası-Suçlar-ve-Tarih-International-Crimes-and-History>

Manuscripts can be written in Turkish or English. They should follow academic clarity, use 12-point font (Times New Roman or equivalent), double-spacing, and standard margins. Essential elements include:

Title Page (title in Turkish & English if applicable, author info, ORCID, corresponding author contact)

Abstract (180–300 words) in Turkish & English

3–5 keywords in both languages

Structured sections (Introduction, Methodology, Results, Discussion, Conclusion)

References in Chicago Manual of Style, 17th edition

Numbered and titled tables/figures

Full writing templates and formatting samples are available online: <https://avim.org.tr/en/Dergiler/Uluslararası-Suçlar-ve-Tarih-International-Crimes-and-History>

SİPARİŞ FORMU

Sayın Okuyucularımız

Sürelî yayınlarımız tüm arşiviyle AVİM websitesi ve Dergipark sistemi üzerinden açık erişime sunulmaktadır.

Dergi arşivimiz ve açık erişime sunulan diğer tüm yayınlarımız için www.avim.org.tr adresini ziyaret edebilirsiniz.

Diğer taraftan, yayınlarımızı basılı olarak edinmek isteyen okuyucularımız için abonelik ve diğer kitap ücretleri aşağıdadır.

Adı : Adres :

Soyadı :

Telefon :

E-mail :

Aboneliklerimiz

☐ Ermeni Araştırmaları Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 700 TL
☐ Review of Armenian Studies Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 700 TL
☐ Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi - Yılda Bir Sayı	Yıllık 450 TL
☐ Avrasya Dünyası / Eurasian World Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 760 TL

Kitaplar

☐ Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler Kitabı (Genişletilmiş 2. Baskı)
Derleyen: Ömer Engin LÜTEM	15 TL
☐ Armenian Diaspora - Diaspora, State and the Imagination of the Republic of Armenia / Turgut Kerem TUNCEL	35 TL
☐ Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri
Kırımlar - Kıyımlar - Göçler (1821-1913) / Bilâl N. ŞİMŞİR	25 TL
☐ Turkish-Russian Academics / A Historical Study on the Caucasus	20 TL
☐ Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine / Bilâl N. ŞİMŞİR	20 TL
☐ Ermeni Sorunuyla İlgili İngiliz Belgeleri (1912-1923) / British Documents on Armenian Question (1912-1923) / Tolga BAŞAK	30 TL
☐ Türk Ermeni İlişkileri Üzerine
Ömer Engin Lütem Konferansları 2024 / Editör: Alev Kılıç	400 TL
☐ Sovyet Sonrası Ukrayna'da Devlet, Toplum ve Siyaset / Değişen Dinamikler, Dönüşen Kimlikler / Editörler: Ayşegül AYDINGÜN - İsmail AYDINGÜN	40 TL

* Siparişinizin gönderilebilmesi için formu dekontla birlikte gönderiniz.

İletişim Bilgileri

TERAZİ
YAYINCILIK

Adres: Abidin Daver Sokak No: 12 Daire: 4 06550 Çankaya / ANKARA
Tel: 0312 438 50 23 • Faks: 0312 438 50 26 • E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

Hesap Numarası: Terazi Yayıncılık - Garanti Bankası A.Ş. Çankaya /Ankara Şubesi
Hesap No: 181/6296007

IBAN NO: TR 96 0006 2000 1810 0006 2960 07

USD IBAN: TR 60 0006 2000 1810 0009 0869 57

EURO IBAN: TR 69 0006 2000 1810 0009 0820 42

Posta Çeki Hesap No: Ankara/Çankaya/Merkez 5859221

